MAGYAR REGÉNYIRÓK KÉPES KIADÁSA

Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja
MIKSZÁTH KÁLMÁN

26. KÖTET

A MAGYAR JACOBINUSOK

TÖRTÉNETI REGÉNY

Irta
PULSZKY FERENCZ

CSERNA KÁROLY RAJZAIVAL

BUDAPEST FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1909

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2010
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-387-8 (online)
MEK-07624

TARTALOM

PULSZKY FERENCZ.

I. A Margit-sziget.
II. A kisértő.
III. Egy estély.
IV. A beavatás.
V. Delejesség.
VI. Egy szerb.
VII. A fölfedezés.
VIII. Államszolgai bölcselet.
IX. Egy értekezés.
X. Egy felolvasás a nőnevelésről.
XI. Bebörtönzés.
XII. Egy magyar nő.
XIII. Egy bűnbánó.
XIV. A börtönben.
XV. Megyei politika.
XVI. A pör.
XVII. Menekvési kisérlet.
XVIII. A kiátkozás.
XIX. A kivégeztetés.
XX. A tűzjáték.
XXI. Zárszó.

PULSZKY FERENCZ.

1814-1897.

Szinte érezzük, hogy egy kis magyarázatra szorul ez az életrajz - ezen a helyen. Pulszky Ferencz nem volt regényíró, vagy ha volt, csak annyira volt, amennyire poéta például a hold. A hold ugyanis nem írt egyetlen verset se, hanem annyi versnek a megírására hangolta a költőket, hogy egy kis jóakarattal ő is költőnek vehető, mint a hogy tudóssá vált a bagoly, ott lévén folyton a Minerva lábainál.

Pulszky Ferencznek tényleg annyira benne van a keze mindabban, a mi Magyarország ezeréves életének az utolsó, legfontosabb huszadrészében történt, hogy ő nélküle semmi téren se lehetne hű részletes képet festeni, a legkevésbé irodalmi téren, itt úgyszólván ő volt a kovász. Azonfelül pedig írt egy könyvet is, a Magyar Jakobinusokat, mely nem maradhat el e sorozatból.

Egyebütt az ily regénygyűjtemény pusztán mulattató olvasmányok tára, ez a mi gyűjteményünk egyszersmind a nemzeti élet *mappája* - könyvekből összerakva; Fáy András, Eötvös József regényei a franczia forradalom által útnak indított eszmék heroldjai, a Jókaié morfin-injekcziók a nemzeti fájdalmak ellen. A Podmaniczky zsöngéiből előugrik a spiczli-korszak; ennek az írónak nem volt sok mondani valója s azt a keveset is rosszul mondta - hanem az olvasónak volt akkor sok fantáziája, s a *sorok között* elmélázván, maga gondolta hozzá a szépet, a poézist. A Magyar Jakobinusok is ilyen érdekes stáczió a nagy kálvária-járásban; rabmunka: nem a bezárt (de a mi egyre megy), a kizárt magyarok a kenyérért való küzdelmeinek egyik gyümölcse.

Pulszky Ferencz 1814-ben született Eperjesen lengyel eredetű családból, melynek Mária Terézia nemességet és egy falut adott: Cselfalvát. Ettől vette a család predikátumát.

Pulszky pályája abban is tanulságos, hogy biztosan kiérezhető belőle, milyen nagy sulylyal esnek valamely egyén kiformálására az első benyomások. Anyjának fivére, Fejérváry Gábor, tehetős úr, nagy képzettségű műértő és szenvedélyes régész volt, a ki unokaöcscsét már gyermekkorában tele töltötte érdeklődéssel a művészeti tárgyak és régiségek iránt, magával hordozta külföldi, kivált olaszországi utazásaira. Első szerelme tehát a művészet lett s ámbár az akkori politikai események elvonták időről-időre érdeklődését, minduntalan visszatért hozzá. Egyébként a jogot tanulta s mint az akkori nemes ifjak többnyire, ő is föllátogatott Pozsonyba egy kicsit közbe lármázni a jurátusi karzatról a diéta tanácskozásaiba.

Már itt 1836-ban megismerkedett Deákkal, Kölcseyvel, majd később Pesten, mikor az ügyvédi vizsgát letette, 22 éves korában összeköttetésbe lépett Vörösmartyval, Bajzával, Czuczorral. A «vén csataló», a hogy magát hajlott korában egyik beszédében elnevezte, már csikó korában kikereste azt a gyepet, a melyen mozogni akar.

Tanulmányait befejezve hazament Sárosba aljegyzőnek, hogy csakhamar visszajöhessen a jelesek társaságába. 1839-ben csakugyan fel is küldte Sáros az országgyűlésre, hol csakhamar tekintélyre tett szert német czikkeivel, melyeket az akkor híres *Augsburger Allgemeine Zeitungba* irogatott. Sokra kezdték tartani, bár nem szerették. Mert már fiatalon is különczködött. Vegyüléke volt a strébernek és a Grade Michelnek. A kettő alig fér össze. A rendes stréber többnyire kellemetes, a ki a nagyokat és a hatalmasokat pávatollakkal legyezgeti. Pulszky ellenben kézzel-lábbal igyekezett előre törni, de annyira czinikus volt, hogy a tapintatot soha nem tartotta szem előtt, beszédjében és cselekedeteiben kiméletlen, nem bírta magát féken tartani vagy mérsékelni, a mi a szájára jött, azt elmondta, akár használt a pártjának, akár

nem, mindenre képes volt, még arra is, hogy az igazat megmondja, - a mi pedig a politikában nem megy.

Első, a ki a pozsonyi diétán *csevegő modorban* kezdett beszélni (ezért nem lehetett mint szónoknak hatása), szellem és guny sziporkázik felszólalásaiban, de a magyar szónoklat még nem vetette volt le a klasszikus formákat (mondanák ők), de valójában a *gyermekruhát*. Szokás volt akkoriban a politikai mondanivalót mint a törékeny üveget betakarni valamibe, a lelkileg szegényebbek tehát becsomagolták szalmába, fűbe, a módosabbak virágokba és szócsipkékbe. Bár nem aratott tehát szónoki babérokat, a primipilusok felismerték benne a tágas látkörű, nagy képzettségű embert, ki a reformeszmék keresztül vitelében tevékeny munkatársnak igérkezik. Megöregbedett tekintélyben, midőn a gazdag és művelt Walter Terézt Bécsben nőül vette s nyomban megvásárolhatta a szécsényi uradalmat. A 48-iki események már mint nagy birtokost és elismert kapaczitást találták, úgy, hogy Kossuth pénzügyminiszter államtitkárnak hívta meg tárczájánál. De mint az olyan háztartásban, a hol sok kihajlítani vagy meggörbíteni való vas van és csak kevés kalapács, nem soká maradhatott egy helyen, egy kézben. A király személye körüli minisztériumban egy ravasz diplomata mutatkozott szükségesnek a jámbor hg. Eszterházy mellé. Kossuth Pulszkyt tette át Bécsbe államtitkárnak. A honvédelmi bizottmány megalakulásakor a kereskedelmi ügyek vezetéséhez kellett egy ügyes ember: Kossuth megbízta Pulszkyt. A hadi szerencse hanyatlásával egyike volt az utolsó reményszálaknak Palmerstont megnyerni a magyar ügynek - Kossuth Pulszkyt küldi Londonba.

De már későn volt, semmit se tehetett, a szabadságharcz véget ért Világosnál s ő csak azt nyerte, hogy nem kellett kimenekülnie, mert már künn volt s a többiek mentek utána.

Együtt él ezentúl a számüzöttekkel, hazáját elvesztette, de munkakörét nem, Kossuthnak ezentúl is egyik legbecsesebb embere, folytonos használatban. Küldi ide-oda az európai diplomácziát mozgató emberekhez és kormányokhoz, a hol egy kis reménység nyilik. S tolla e közben nem pihen, roppant összeköttetései révén az európai lapoknál örökké mozgatja a magyar kérdést. Ha politikai anyag nincs, a tárczákban mond el magyar vonatkozású regét vagy történeti mondát. Ekkor irja meg a *Magyar Jakobinusokat* is, mely 1861-ben jelenik meg.

Előbb ment ki, mint a számüzöttek, de előbb is jött be valamivel. 1866 őszén engedélyt kapott Budapesten halálos betegen fekvő leányát meglátogatni, kit azonban már nem talált életben, valamint nejét sem. E szomorú napokban megkapta a végleges amnestiát is és szécsényi uradalmába vonult vissza, egyelőre nem avatkozván a politikába. Később azonban belevonatott. Szentes város képviselőjének választotta, a mely időtől fogva alig némi megszakítással késő aggkoráig tagja volt a Háznak, egyik vagy másik kerületből, a Deák-, majd a szabadelvüpárt padjain. Nem volt népszerű sem belül a pártban, a hol szerette az apró intrikákat és cselvetéseket (nem hiába volt *Cselfalvi*), sem kívül a házon - mert soha sem tudott hizelegni a népakaratnak; szécsényi palócz választói a következő rövid jellemzést énekelték róla:

Nagy az orra
Rosz az bora
Kétfejeö sas az madara.

Mindent összevéve azonban hasznos, munkás és tekintélyes tagja volt a Háznak. Állandó alakja az élczlapoknak, a mi mutatja, hogy mindenben benne járt a keze. Egész nagy vagyonát a közügyekben költötte el, a mi mutatja, hogy önzetlen politikus volt. 1869-ben a nemzeti muzeum igazgatójának nevezte ki Eötvös s így visszatérhetett első igazi szerelméhez, a régészethez, a nélkül, hogy többi kedvenczeit ott hagyná. Állandó munkatársa volt egy-egy

napilapnak, hol ötletes vezérczikkeivel irányítólag hatott a közvéleményre, a tudományos akadémiában vezérszerepet játszott s tömérdek értekezést írt leginkább a régészet köréből. A nyolczvanas években megírta legérdekesebb munkáját: «Életem és korom.» Mintha két kiváló ember lett volna, a publiczistát a Bródy-díjjal tüntette ki 1894-ben az akadémia, az archeologust 1896-ban a Semsey-díjjal.

Azontúl már kevesebbet szerepelt, a politikai térről visszavonult, nyolczvan éves korában pedig a muzeum igazgatóságát is átadta fiatalabb kezekbe, de még azután elég sokáig élt fogyatkozó memóriával, gyengülő aggastyánként. Kortársai már mind kihaltak, ő még felfeljött néha a klubba, a képviselőházi folyosóra, de már nem volt se malicziózus, se harapós, se veszedelmes, s úgy tünt fel a személye is, mint egy ittfelejtett régiség.

Tán kissé immár hosszabb az életrajza, mint szűk terünk miatt kellene, pedig még szólni kellett volna szalonjáról, hol a tudomány és irodalom férfiai összejöttek, előkelő idegenekről, kik ha Magyarországba vetődtek, Pulszkyhoz hoztak ajánló leveleket, szólni kellett volna ezer részletről, szellemének, viselkedésének kidomborításával közelebb hozni az olvasóhoz. Hol és miben hibázott? Sokat szidták, keveset dicsérték - nem volt eléggé szinész. Nem tudta olyan kedvező színben feltüntetni, a mit ő csinált (pedig sokat csinált), mint a milyen rossz színbe tudta öltöztetni azt, a mit mások csináltak stb.

De ha már nem lehetett hosszabb az életrajz, bátran lehetett volna rövidebb, csak ennyi:

Mint dusgazdag földesúr kezdte szolgálni az országot s mint szegény lateiner rokkant meg s halt meg 1897. évi szeptember hó 9-én. A millióját (ennyit ért a szécsényi uradalom) elköltötte a közügyekben, hogy hetven éves jubileumakor egy darab emlékpénzt veressen neki a társadalom.

... Mind-mind ritkábbak lesznek most már az ilyen cserék.

Mikszáth Kálmán.

I.
A Margit-sziget.

Évek hosszú során a gőzös első közlekedési eszköz Bécs és Pest között. Tizennégy órai utazás Európa legnagyobb folyóján, egy változatosságban dús vidéken, mely történeti emlékekben gazdag: annyi vonzerővel bir, hogy az üzlet embereivel ezrekre menő idegen utazó is lerándul Pestre, csakhogy elmondhassa: Magyarországban is volt. - De ez utazók közül mily kevés gyanítja, ha Pest tőszomszédságában a zöld Margit-sziget mellett elhajózik, hogy Európa legbájosabb kertje mellett halad el. Az ó-budai hajó- és gépgyárat, mely alig fekszik a szigettől félórai távolságra, gyakran meglátogatják; habár ott nem látnak egyebet, mint a mit hazájukban tökéletesebben, vagy legalább is nagyszerűbben láthatnának; azonban ezer közül alig megy egy is át a József főherczeg által alkotott bájos ligetbe, sőt a pestiek közül sem ismerik számoson, és inkább rándulnak a városligetbe, hol a terméketlen homoktalaj a kertészek szorgalmával egyre daczol, hol a gyepet nyáron a nap forró sugarai kiégetik, és a fák csak törpékké nőhetnek: míg itt a sziget dús növényzete dél bájaira emlékeztet. A boldogult József nádor e gyönyörű hely iránt különös előszeretetet érzett; itt ápolta virágait és gyümölcsfáit, ide plántálta Amerika és Kis-Ázsia növényeit és igyekezett a kolostor régi romjait, melyek még az idő viharának ellenállottak, a végleges pusztulástól megóvni, de azt azonban nem akarta, hogy kertje a fővárosi naplopók gyűlhelye legyen. Emberszerető gondolkodásával azonban meg nem egyezett, hogy a népet egészen kizárja; a szép természet barátja, a komoly gondolkodó, ki a főváros zajától néhány órára szabadulni kivánt, a tudós természetbúvár, ne legyen akadályozva e hely felkeresésében. E végből megtiltotta, hogy a pesti oldalról csolnak kiköthessen; az átmenet csak a budai részről volt szabad. Mivel pedig az előkelő világ Pestre vonult, és csak ritkán tévedt Ó-Budára: így e szép kert is keresetlen maradt és csaknem egyedül a fürdővendégek mulató helye volt, kik ép a szigettel szemközt fekvő budai meleg forrásoknál kerestek fájdalmaikra írt.

A mult század végén a kert egészen más karban volt, mint jelenleg. Még akkor a platanusok és hársfák el sem voltak ültetve, melyek most diszesítik; mégis a rét buja füve és a sűrű erdő, mely a sziget egy részét elfödte, nagyobb számú látogatót csalt át a Dunán, mint most; mert akkor még az aristokratia Budán lakott, hol fent a várban az összes hivatalok is léteztek, míg Pest, mely most palotáival a Duna partját körülöleli, csak kis város volt, melynek végső éjszaki részén ép akkor épitek azon házat, melyet most, mint az «Angol királynő»-höz czímzett szállodát az utas jól ismer és körülbelül a város közepén fekszik. E házon felül mintegy fél mérföldnyire kopár tér nyilt egész ama kolosszális épületig, melyet József császár kaszárnyának és megerősített fegyvertárnak építetett, hogy innen szükség esetén a várost is zablán tarthassa, és mely épület azóta még mindig Új-épületnek hivatik. Némely helyen, a hol a part laposan nyúlt el, nád és csaté nőtt a mocsáros lapályban, tanyául szolgálván a vadkacsáknak és ludaknak, melyekre a pesti polgárok vadászatot tartottak. A magaslatokon pedig itt és ott rendetlenül házak emelkedtek, melyeket kert övedzett körül. E helyet már akkor is Lipótvárosnak hitták, azon uralkodó tiszteletére, ki alatt az itt építendő városrész tervrajza készült, a kivitelből azonban még a legelső kezdeményezések is alig voltak láthatók.

Az 1794-ik év áprilisnak napsugáros reggele volt, midőn egy fiatal ember a Duna azon ágán átcsónakázott, mely a szigetet Budától elválasztja. Lágy szellők lengették a lombokat, melyek bimbói most kezdtek kifejlődni; néhány mandulafa teljes virágzásban volt; a gyep a zöld azon szinét játszotta, melyben a sárga túlnyomó. Minden a várva várt természet ébredését hirdette. E fiatal embert azonban úgy látszott, hogy a természet szépségei nem igen érdeklik, gyors léptekkel közeledett az erdő sűrűjébe, hol a kolostor romjai felé tartott, melynek főfala

borostyánnal övedzett, és az alacsony apró nyiláson átbujt, mert a sokszori vizár annyi iszapot hordott össze, hogy csak nagy fáradsággal lehetett az egykori ajtón keresztülhatni. A romladék belsejében egy leomlott góth-oszlop maradványaira ült és olvasni kezdett. A tanusított elővigyázat eléggé bizonyította, hogy az olvasandó könyv tiltott. Volney «Palmyra romjai» volt egyike azon könyveknek, mely a kényuralom nyavalyáit festette és megátkozta; és a politikai szabadság és emberi egyenlőség elveit ragyogó képzelet és az irány ama szabatosságával hirdette, mely a franczia íróknak sajátjuk.

Három év előtt ily könyvet mindenki szabadon tarthatott asztalán, a franczia bölcsészetet József és Lipót császár udvaránál ápolták és csodálták; de mióta a gyanakodó Ferencz lépett a trónra és a franczia forradalom a herczegeknek háborut izent, és a királyi család kivégeztetése által az egyeduralom ellen vad nyerseséggel lépett fel, azóta veszedelmessé vált politikai tartalmú franczia könyveket tartani. A titkos policzia őrködött eladásuk felett, s csak titkos utakon csempésztettek be a Moniteur és a politikai röpiratok az országba, s csak elrejtve, a legnagyobb elővigyázattal olvasták. A belföldi lapok alig foglalkozhattak a politikával, és tartalmuk majdnem kizárólag a forradalom iszonyairól tartott szónoklatokból és francziák elleni fenyegetésből állott, a mi a magyarokra nézve annál kellemetlenebb volt, mivel József császár alatt teljes sajtószabadságot élveztek, és a szigorlat csak legközelebb Ferencz alatt lépett életbe; mert ő feladatul tűzte ki nagybátyjának és atyjának elveit megtagadni és minden szabad intézményt sírba temetni. A gyanakodás, mely a császár kiváló jellemvonása volt, a trónról jöve, az egész országba elterjedt; s habár eddig Ausztriában és Magyarországban a szabadságnak vértanui nem voltak, mégis mindenki érezte, hogy a bekövetkezendő visszahatás ellenállástalanul haladand útján, vértől és üldöztetéstől nem irtózva.

A fiatal ember a romok közé rejtődzve, azt hivé, hogy itt a reggeli órákban minden meglepetéstől biztosítva van, s e miatt csodálkozása nem volt csekély, midőn a közelből egy sikoltást hallott. Tüstént felugrott, a könyvet eldugta és csak most vette észre, hogy ülő helye felett egy borostyánnal benőtt ablak törte át a kolostor falát. A kúszó növény szálait széjjelhajtván, bámulva látta, hogy a ki őt megleste, nem kém, hanem két kecsteljes nő, kik a Duna széléhez nagyon is közel, félve fogództak néhány galyba, hogy le ne csúszszanak. A rom túlsó részét óhajtván megtekinteni, oly helyre jutottak, a hol a hullámok a partot süppedővé tették. A talaj ingott lábuk alatt, ösztönszerűn ragadták meg a lehajló lombokat, és a sziklahomorulatra kapaszkodtak; azonban itt a bátorság rögtön elhagyta őket és segélyért kiáltottak.

A fiatal ember gyors léptekkel sietett hozzájuk, kezét nyujtván, a sziklafalról a gyalog útra segítette. Itt mind a ketten háladatosan köszönték meg megmentésüket, és habár a fiatal ember világosan bebizonyította, hogy nem voltak veszélyben, ők mindamellett megmentőjüknek nevezték, és el nem hagyták vitatni, hogy nélküle a Dunába vesznek.

- Ha erővel megmentőjükül tekintenek - mondá ő - akkor remélhetem, hogy csekélyke hősiségemért megjutalmaznak, megengedvén, hogy ezután kisérőjük és tolmácsuk lehessek.

- Nagyon örülünk, - volt a gyors felelet, mely a két idegen nő közül az idősbik ajkáról ellebbent - azonban természetesnek tartsa kiváncsiságunkat, hogy megmentésünket kinek köszönhetjük?

- Nevem: Szolarcsek Sándor, ügyvéd vagyok. De kegyed is megbocsátja kérdésemet, nemde, nagysád nem magyar születésű?

- Ügyvéd úr éles szemű, hogy idegenszerű kiejtésemet tüstént észrevette, - mondá mosolyogva a nő - én franczia a nő vagyok, de nem kivándorolt, tevé hozzá, midőn látta, hogy Szolarcsek arczán a nemtetszés jellege vonult végig; azon köztársasági fogoly tisztek egyikének leánya vagyok, kiket itt az Újépületben őrzenek, férjem a Bastille harczosai közt esett el, és mivel a

convent tagjai közül néhánynyal ismerős vagyok, befolyásuk által sikerült útlevelet kapnom, midőn megtudám, hogy atyámat elfogták.

Szolarcsek csodálkozása minden szónál növekedett, bár találkozásuk első pillanatában észrevette, hogy mily kifejezésteljes az idegen arcza, de most, midőn hallotta, hogy e nő egy szabadsághős özvegye, leánya egy köztársasági tisztnek, - ismerőse azon férfiaknak, kik a hegyi párt élén titáni bátorsággal küzdenek a föld istenei ellen: most mintegy felsőbb lény tünt fel képzelete előtt e nő, szemei gyönyörrel nyugodtak dús barna fürtein, a villámló sötét szemeken és a halvány arcz nemes vonásain, mely beszéd közben gyönge pirral vonult be; mozdulatainak keresetlen finomsága, és a láb kecsessége, melynek minden párisi nő majdnem öntudatlan kaczérsággal szerez érvényt, mindez még jobban feltünt előtte.

- Kegyed tehát ismeri azon nagy férfiakat, - kiálta fel - a kik először bátorkodtak a szabadság elmohosult tanainak gyakorlati érvényt szerezni, a kik az emberiség ujjászületésén soha sem kétkednek, sőt a vértől sem rettennek vissza, tudván, hogy az igéret földére a Vöröstengeren át juthatni? Talán kegyed azon nagy szónokokat is hallotta, kik előtt a classicus kor férfiai törpékké semmisülnek, kik nemcsak a véres keztyüt merik egész Európa elé dobni, hanem keblükben is elnyomták annak tiszteletét, előitéleteit, melyeket a nevelés és ezredévek története ültetett be. Oh, szóljon e férfiakról! Oh, bizonyosan ismerte Mirabeaut. Nemde hallotta Verioud-ot? Mi lesz a girondisták sorsa? Danton nagyobb-e, vagy Robespierre?

- Ön kérdéseivel nem takarékoskodik, - mondá Raimondné - és úgy látszik, hogy a távolságnak ellenkező hatása van az erkölcsi, mint a fisikai világban; nagyobbít és világosít, a helyett, hogy kicsinyítene és homályosítana. Azért megbocsájtom önnek, ha azt hiszi, hogy Mirabeau-t ismertem. Ékesszólását ismeri jól, de nem hirét; ő csak a politikai életben nagy; szerette és becsülte a népet, de megvetett minden egyéniséget; erényről szólt és nem hitte létezését, és a szenvedélyek, melyeket felébresztett, csak játékszerei voltak. Azonban ő szerencsés ember volt, kivánságai mind teljesültek és dicsőségének idejekorán halt meg. Kegyed jól tudja, hogy Mária Antónia megvesztegette őt, nem bájaival, hanem pénzzel, és meghalt, mielőtt nevét a nép megátkozta.

- Egy szép ábrándtól foszt meg - sóhajtott fel búsan Szolarcsek, - de Brissot, Vergniaud és barátai nemes jellemek?

- Igaza van önnek, nemes jellemek, de koránsem oly hősök, mint talán ön tartja. Az ékesszólás veszélyes adománya az égnek oly embereknél, kik alacsonyról tüstént a hatalom tetőpontjára emelkedtek, nem csak a hallgatót, a szólót is magával ragadja, lerészegíti és oda viszi, a hová maga sem akarta. E szóhősök félszeg politikájukkal XVI. Lajost előbb hatalmától rabolták meg, és azután legnagyobb vétkeül rótták, hogy szomorú helyzetétől meg akart szabadulni. Én a királyságot épen nem szeretem, és a király iránt sem érzek tiszteletet, a ki, míg hatalmát királyi önérzet nélkül eljátszotta, kizárólag vadászat és lakatosmunkával foglalkozván, nem volt méltó a föld legszebb trónjára; de azért nem róható fel vétkeül, hogy a fogoly meg akart szabadulni porkolábjától, hogy barátainak ajánlatát vissza nem utasította, hogy menekvési terveket kovácsolt. És ugyanazon girondisták, kik mindnyájan a király halálára szavaztak, mivel egy reá erőszakolt alkotmányt megsértett, felemelték fejüket a convent ellen, miután már felette nem uralghattak, és az országot azon pillanatban, midőn már az ellenség a határokat átlépte és Francziaország szívében volt, polgárháborúba döntötték. Brissot, mikor még gyermek voltam, gyakran játszott velem, akkor író volt, ki a társadalmi botrányokat nem a leggyöngédebb módon zsákmányolta ki, azonban a társaságban a legbarátságosabb és legszeretetreméltóbb férfi volt.

- Úgy látszik, hogy kegyed a hegyipárt politikáját védi - jegyzé meg Szolarcsek. - Danton és Robespierre hősei?

- A hegyipárt férfiai közül sokat ismerek, - válaszolt a franczia nő, - és nem hiszem, hogy a köztársaság elleneit irtózatos következetességgel üldözik. Azonban úgy látszik, hogy őrültség szállta meg őket; Európa minden hatalmassága által megtámadva, árulással környezve, nem rettennek vissza semmi eszköztől, ha azt vélik, hogy általa a hazának használnak vagy megmenthetik, de ők nem mentek azon szenvedélyektől, melyekben a nagy sokaság sinlik, becsvágy és boszuvágy, pénz- és kéjszomj honosabb náluk, mint a kegyetlenség, melyet szemükre hánynak, habár némelyiket a félelem teszi kegyetlenné, melynek befolyása alatt halálitéletet aláír, vagy jóvá hagy, egyedül azért, mert fél, hogy mint gyönge ki fog nevettetni! Danton ördögi jellem, a kit a szeptemberben kivégzett foglyok vére üldöz. Borzadok, ha arra gondolok, hogy a foglyokat meg lehet öletni! Védteleneket, a kik nem oltalmazhatják magukat, és a kik nem követhettek el más vétket, mint azt, hogy biráikkal és hóhéraikkal nem voltak egy véleményen! Nemde? tevé hozzá megindulva, és szemében egy könny ragyogott, - az osztrákok nem oly rosszak, hogy a hadifoglyokat megölessék?

- Nyugodjék meg, - mondá a fiatal ember, - kormányunk bár eléggé gyanakodó és sokra képes: a köztársaság követeit a semleges Svájczban fogatta el. Mindamellett míg a hadi szerencse nem fordul, nem fog a foglyokkal embertelenül bánni. Danton akkor végeztette ki a foglyokat, midőn az ellenség már vonult Páris felé. Thugut csak akkor tenné, ha a szövetséges seregek Francziaországot meghódítnák és Párist szétrombolnák.

- Nemde gyermekes vagyok, - válaszolt a franczia nő búsan, - hogy néha úgy megijedek? Ez büntetésem, melyet tökéletesen megérdemlek, mert szeptemberben szerfelett dicsőítém Dantont bátorságáért és hazafiságáért, ámde akkor még atyám nem volt fogoly.

- És Robespierre? - kérdé most Szolarcsek.

- Becsszomjas ember; terveit senki sem tudja, ha hadvezérnek születik, Francziaország ura leendett, így azonban meg fogják buktatni azok, kik vérszomjasabbak mint ő, és kiket ő, ismervén középszerűségüket, megvet.

- Kegyed tehát kétkedik e forradalomban! - sóhajtott fel Szolarcsek, - ha mindazon férfiak, kik a mozgalom emeltyűi, oly kicsinyek, hibákkal és szenvedélylyel terheltek, a mint ön állítja; ha közülök jellemre és szellemre egy sem haladja felül a nagy tömeget, akkor Francziaország, a világ szabadságához nincs remény.

- Forradalmunkban csak az emberek kicsinyek - volt a nő ellenvetése - s nem az eszmék, és ha harczosai egymásután összeroskadnak is, a tanok, melyeket hirdettek, halhatatlanok. És kegyed a népben semmit sem bízik? Felteszi ön, hogy ez újra a nemesség és papság járma alá hajol, hogy a régi szolgasághoz visszatér? Egy év összerombolta a kiváltságokat és osztálykülönbségeket, és az elnyomatás századai nem állíthatják többé vissza. Még ha a túlnyomó idegen befolyás a királyságot visszaállítja is, kényszerülve lesz a forradalom tanait elismerni. Ön a harmadik osztály hatalmát nem ismeri; mert a mint hallom, Magyarországban középosztály nem létezik. De miután a hatalom kezeink közt van, nem adjuk oda többé; a kiváltságok kora Francziaországban letünt; a hatalom útja mindenkinek nyitva s jövőben a magas és alacsony születésüek közötti különbség csak a történelemben fog létezni, mint a középkor évkönyveinek sötét foltja; és Francziahon, szép franczia hazám azon föld, mely a szabadság evangeliumát hirdeti, habár a vértanuság minden kínjait is ki kell állania. Látja ön, én a forradalomban mindent elveszíték, a mim kedves volt. Atyám fogoly, és én kénytetem a porkolábot pénzzel megvesztegetni, hogy tőle az élet minden kényelme meg ne tagadtassék; még sem kívánom hazámat régi állapotjában látni. De elég ennyi a politikáról! A nemesség és papság e

hazájában már a szabadság gondolata is veszélyes, mert a mit önök szabadságnak hívnak, az nálunk kiváltság volt; a franczia szabadság nem tűri meg a magyart. Szóljon inkább e romokról.

A fiatal ügyvéd, bár olvasta a Moniteur egyes számait, a párisi sajtó némely szenvedélyes röpiratát, de a forradalom szózatát most hallotta először és egy oly szép ajkról, hogy a szavak, mint jósigék hangzottak fülébe. Szerette volna még e tárgyat folytatni, de látta, hogy az idegen nála nem szivesen időzik, és nem merészelt akarata ellen cselekedni, a miért is parancsának engedelmeskedve, szólt:

- E kolostort, melynek romjai előttünk fekszenek, IV-ik Béla építtette a Dominikánus szerzet számára. Nővére thuringi Erzsébet, sógornéja Salome herczegnő, és nénje Hedvig, egy lengyel herczeg neje, még éltében szentek lettek. Mindnyájukat ismerte, a kikhez később oltár előtt imádkozott. Egy ily váratlan jelenség nem maradt reá befolyás nélkül: a miért e kolostort építtette, melyben leányát apáczának nevelék. Nem volt előtte titok, hogy sógora Lajos a határgróf és testvére Kálmán herczeg házasságukban nem voltak ép szerencsések, és talán e miatt, mivel azt hitte, hogy könnyebb szentté lenni, mint oly asszonnyá, a ki férjét boldogítsa: leányát az egyháznak szentelte. Azonban a leány már 26-ik évében befutotta pályáját, atyja tüstént sürgette, hogy leánya szentnek nyilváníttassék; de ő e pör folyama alatt meghalt, s nem sokára fia is, a szentté nyilvánítandó fivére és unokaöcscse László az élő szűzeket imádta, nem a holtakat; Margit szentnek nem, de boldognak nyilváníttatott. De a szigetet, melyen élt és meghalt, tiszteletére Margit-szigetnek hivják. Azonban a szentek koronájára Erzsébet királynénak, László király nejének is volt némi igénye, ódon franczia erkölcsössége sehogy sem fért meg a király vidor, életkedvteljes kedélyével, a ki is az udvar unalmasságáért kun leányok és asszonyok társaságában keresett kárpótlást. Mi természetesb, hogy ez a házi békét még inkább megrontotta, míg végre a király Erzsébetet a szigetre bellebbezte, miután úgyis, mint gúnyosan megemlíté, mindig vágyott a kolostori életre. Azonban ez élet nem igen volt inyére, mert mindig panaszkodott, s miután szabad lőn, nem tért többé kolostorba, ámbár a király nem élt kevésbbé buja életet, mint XV. Lajos. Végül egyik elhagyott szeretőjének rokona ölte meg.

- A régi nóta itt is, - jegyzé meg Raimondné, - vakhit és könnyelműség a trónon, míg a nép sorsáról a krónikák hallgatnak. De tapasztalásból ismerjük jól, századok óta mindenütt azonos! És ha a nép lánczait összetépi, börtönőreit leveri: akkor megátkozzák és kiátkozzák! De te Lenkém - folytatá társnőjéhez fordulva, - egy szót sem szólsz, úgy látszik, hogy téged ép oly kevéssé érdekel Danton és a hegyi párt, mint IV-dik Bélának szent családja.

Szolarcsek figyelmét annyira megragadta a franczia nő, hogy társát csak most vehette vizsgára. Szőke leány volt, gyöngéd, majdnem gyermekes vonásokkal, de tiszta barna szemeinek tükrében mély kedély és határozott jellem látszott. Minden esetre szebb volt mint társa, habár Szolarcsek ez életben gyakran tapasztalhatá, hogy fiatal emberek jobban vonzódnak az asszonyokhoz, mint a leányokhoz. - Az élet iskolájában örömmel tanítványai oly nőknek, kik tapasztalásban náluknál gazdagabbak.

- Bocsáss meg barátnőm, - monda Lenke pirulva, - hogy érdekes társalgástokat nem hallgatám. E szép jelenetet csudáltam, mely itt a szemet gyönyörködteti: a fakadó fű, a rügyező levelek, és ott a viruló mandulafák; és ha áttekintek a vár felé, a honnan a nyulánk góth torony oly komoly méltósággal néz le reánk, habár csúcsa, mely egykor ékesítette, hiányzik és divatos fedele oly benyomást tesz a nézőre, mintha háló-sipkát hordana. - Nem fenséges-e kilátás?

- Valóban e kilátás gyönyörű - válaszolt a franczia nő, - e csendes sziget a Duna habtükrének közelében, itt a végtelen róna, mely keletre terjed, kopár és egyszerű mint a tenger, és ott a

szőlőhegyek, erdőligetek és a budai barátságos tekintetű házak; és még mindehhez sem a rossz kövezetet, sem a ronda utczákat nem látjuk. Valóban olyan, mintha a polgárisodás határán állnánk, itt az európai iparbuzgalom, ott Ázsia oázai.

- S mily fenséges lesz majdan e hely - folytatá Szolarcsek, - ha e folyam nem ily néma csenddel fogja a partokat csókolni; ha a hajók ezrei hasítandják hullámait, és a most kis Pest Kelet kereskedésének gyülhelye lesz, ha a város e pusztaságon és mocsáron túlterjed és az a túlnan sötétlő épület, e gyúpontja a katona-hatalomnak, e börtöne a szabadság barátainak, a keleti és nyugati czikkek rakhelye lesz! Fővárosunknak ez lenne rendeltetése, de félek, hogy soha sem éri el.

- És miért? - kérdé Raimondné - kételkedik ön végkép a szabadság győzedelmén? Nincsen ön meggyőződve, hogy nagy szellem uralma alatt néhány év teltén mind teljesülhet? Az idő halad, mikorra a túlpartra érünk, dél lesz. Lenkém, azt hiszem, mehetünk.

A nők távoztak a csolnakhoz, mely várta őket; a fiatal ember elkisérvén, megkérdezte, hogy remélheti-e, hogy még találkozni fognak?

- Én Lenke atyjánál, Kovács orvos urnál lakom - monda a franczia nő, - az Ujépület melletti nyári lakban. Bizonyára örvendeni fog, ha iránt tanusított lovagiasságát megköszönheti. A viszontlátásig!

A hajó elhagyta a partokat, de Szolarcsek tekintetével egész a túlpartig kisérte. Gondokba merülten tért vissza Budára.

II.
A kisértő.

A margitszigeti kaland Szolarcsekre mély benyomást tőn; már másnap átment Pestre, sietvén Kovácshoz. Az orvos háza csak emeletes volt, kis kerttel környezett; az ablak közt levő virágcserepek, virágzó nárcziso k és egy sötét hyaczint, úgyszintén a különben egyszerű bútorokon észrevehető csin és rend, azt mutaták, hogy a háznál nőkéz rendez. Szolarcsek belépett és mondá nevét; egy öreges, púderozott hajú, ódon divatos ruhájú úr fogadta e barátságos szavakkal: «Leányom és Raimondné már említék önt, igen örülök, hogy láthatom.» Szolarcsekre e barátságos fogadás kellemesen hatott, mert ő előtte Kovácsot úgy festék, mint egy különcz tudóst, a ki nagy gyakorlatáról azért mondott le, hogy a bölcseség kövét keresi és kisértetekben hisz. Tudták, hogy Lavaterrel és Mesmerrel összeköttetésben van, és barátja az ifjú Hahnemannak, ki Erdélyben Brukenthal kormányzónál él és e miatt ismerősei rögeszméjű csodadoktornak tartják. A szegények gyakran meglátogatták Kovácsnak messzefekvő házát, mikor betegek voltak, ő nem adott nekik mást, mint néhány csepp ízetlen vizet, a melytől mégis meggyógyultak és a pesti orvosok külvárosi orvostársukat kinevették, «a ki, úgymond, nem egyéb sarlatannál», habár betegeitől díjazást soha sem fogadott el. A fiatal ügyvédet az orvos nemes kifejezésű arcza és szellemdús tekintete vonzotta; helyet foglaltak és a válogatott tartalmú könyvtár, mely a falat köröskörül elfoglalta, okot szolgáltatott az irodalomról folyó társalgásra. Szolarcsek bámulta az öreg úr széles ismereteit; de egyszersmind feltűnt előtte az, hogy az öreg úr a beszéd folyamát, mihelyt az a politika felé hajlott, kettészakította, holott ez időtt a politika közbeszéd tárgya volt, mert a Párisból és harcztérről érkezett napi ujdonságok mindenkit feszült várakozásban tartottak és annyi rettenetes és tragikus eseményt hoztak, mely minden kedélyt foglalkoztatott és felizgatott. A fiatal ember meg nem állhatta, hogy e felett csodálkozását ne nyilvánítsa; azonban az orvos így szólt: «Barátom! a tudományokban is van válság és forradalom és gyümölcsei amazénál tartósbak: higyjen nekem, mint öreg tapasztalt embernek, a ki tisztán látok a jövőbe: a forradalom már mindent megtermett, az emberiség gyógyulását elősegítőt és a most ömlő vér hasztalan; az emberiség jövőjét most leginkább azok segítik elő, a kik a természet elrejtett erőit fürkészik; a géptannak még fel nem fedezett törvényei, a vegytani válrokonságok fontosabbak, mint az emberi jogok elvont elvei, melyeket ezredek óta az önzők és becsvágyók czégül használtak, hogy a magasba juthassanak.

A jelen történetében nem látok mást, mint az ókor jeleneteinek visszaidézését; utálom szenvedélyes, következetlen kitöréseivel, egyik szélsőségből a másikba való csapongásával: míg a természeti és erkölcsi világ törvényei változatlanok. Én kizárólag a természeti tudományok tanulmányozására szántam magam.»

E közben Raimondné és Lenke beléptek és a társalgás természetesen más fordulatot vőn. A franczia nő panaszkodék, hogy a hadifoglyokkal nagyon rosszul bánnak, minden nemzetközi jog ellenére mint gonosztevőket a világtól elzárják. A közemberek dologra, a tisztek társalgásra és olvasmányra vágynak. Neki is, mint gyermeknek, csak háromszor szabad hetenként atyját, Descamps ezredest meglátogatni és még akkor sem lehet két óránál tovább időznie, bevinni pedig csak oly könyveket szabad, melyeket a hadbiró kénye megengedett. Lenke, úgyszintén Szolarcsek, ez eljárást kebellázítónak tarták. Mit félhettek e szerencsétlenektől, kiknek nagy része még sebeiben szenvedett? Nem lehetett-e őket az országban szétosztani és a tiszteket becsületszavukra, hogy meg nem szöknek, szabadon bocsájtani? És ha, mint Raimondné hivé, a franczia eszmék elterjedésétől féltek, kezökben volt az eszköz: a foglyokat ki lehetett cserélni. Franczia országban több osztrák tiszt volt, mint franczia az osztrák birodalomban. És ez eszmék nem kizárólag Franczia országi voltak, a levegőben éltek, föllel-

hetők Katalin czárnő leveleiben, József császár trónlevelében és Fridrik porosz király műveiben. Szolarcsek azért tökéletesen meg volt győződve, hogy a bánásmód okozója az alsóbb hivatalnokok önkénye: Bécsben Thugut miniszter, a linczi hajóépítő magasra emelkedett fia, önkényes szeszélyei daczára is, beláthatja, hogy a hadifoglyok e kisszerű kínzása nem bírhat politikai czéllal; meg volt győződve, hogy ha a miniszter ez eljárásról értesülne, nem tűrné tovább.

De miként értesüljön? Raimondné csak nagy utánjárással juthatott Pestre, honnan Bécsbe távoznia nem volt szabad: jól tudta, hogy a titkos policzia szemmel tartja és e végből minden társaságot került, nehogy gyanut ébreszszen, mely kiutasítását vonhatná maga után. Nem ismert senkit, a ki érettök közbenjáró lett volna, és a foglyok határozottan vonakodtak az osztrák kormányhoz folyamodni, nem akartak kegyelmet koldulni ellenségeiktől.

Szolarcsek még az nap elment gr. Zsigrayhoz. E férfit régtől úgy ismerte, mint világfit, milyen a mágnások nagyobb száma volt, ki minden tárgyról felületes ismerettel bírt, a franczia és német nyelvet folyékonyan beszélte, valamit tudott festeni, a zenéről is volt némi fogalma és elég bátor volt, hogy egy párbajt ki ne kerüljön, egy szóval: a társaság dísze volt; e mellett jószívű és becsvágyó ember, tetézve nyugtalan, szabálytalan tettvágygyal, melyet gyakorta tapasztalunk oly embereknél, kik alapos iskolai nevelést nélkülöznek és szeretnének a világban szerepelni, de nem tudják hol kezdeni. És ép ezért örömmel nyúlt barátjainak ügyéhez, nem volt nagyobb boldogsága, mint ha valamely szívesség teljesítésére kéreték, ilyenkor, különösen eleinte, fáradhatlan volt és szerencsés, ha sikerrel járt el; azonban, ha nehezen sikerült, abban hagyta, hogy hirtelen máshoz kapjon. Az országban többszörös összeköttetései lévén, részint ismerőseinek ügyeit megoldáshoz siettetni, részint mulatságból, gyakran utazott Bécsbe, hol a kormánynál, mint alkalmatlan kérőt ismerték, ki üres igéretekkel nem igen elégedett meg, melyek Ferencz trónralépte óta megint mindennapiak voltak. A grófnak nem vala elég, hogy a kanczellár azt mondta: ez ügyet ajánlani fogom; hogy a miniszter kihallgatván őt, megigérte, hogy legközelebb tárgyalásra jő; sőt még a császár stereotip: «Majd tenni fogunk» szavai és kegyes fejbólintása sem nyugtaták meg. Nem távozott az irodából, míg ki nem tudta, melyik fogalmazónál vagy titkárnál vannak az iratok és ekkor addig hízelkedett vagy alkalmatlankodott, míg az illető végre a papirhalmazban az aktákat kikereste. Szolarcsek nem kételkedett, hogy a foglyok ügyében lépéseket fog tenni, s így majdnem azon biztos meggyőződéssel lépett a szobába, hogy kérelme szíves fogadtatásban részesül.

A gróf vászna előtt állva festett; asztalán festői rendetlenségben a Moniteur mellett hangjegyek, felmetszetlen könyvek és egy félig kigömbölyült aczélnyomatú képcsomag feküdt, a falon török fegyverek, vívókardok, drótcsövű pisztolyok függtek A gyakorlott szem láthatta, hogy minden hatásra volt számítva.

- Hozta az ég, Szolarcsek barátom, - szólt a belépőhöz, nemde elhozta a hangjegyeket, melyekről a multkor szóltunk? Bihari valóban nagy tehetség! Nem különös, hogy azon barna czigánynak, a ki egy kukkot sem ért a hangjegyhez, lelkében annyi szép dallam terem? Utolsó indulóját már hangjegyezte?

- Valóban nem vala időm gróf úr, - válaszolt az ügyvéd - egy sajátságos ismeretség két nap óta minden időmet elfoglalta.

Elmondta röviden kalandját és felkérte a grófot, hogy legközelebbi felutazásakor a hadifoglyok sorsát hűn ecsetelvén, az illető helyen fogságuk szelidítését eszközölje.

- Sok szerencsét a kalandhoz - mondá a gróf, - úgy látszik, hogy a párisi nő bájos vonásai jobban felszíták emberbaráti érzelmeit, mint a szegény sansculotok iránti rokonszenv. Meglátom, ha tehetek-e valamit.

- Úgy látszik gróf úr, - jegyzé meg Szolarcsek, - hogy a gyakori bécsi audienciáknál ön is eltanulta azon varázsmondást, melylyel az alkalmatlan kérelmezők elutasíttatnak.

- Nyiltan szólva Sándor barátom, alig hiszem, hogy ez ügyben valamit tehessek. Én már minden bizodalmat elveszíték a mostani kormány igazságosságában; a trónok egész Európában megrendültek és a félelem az uralkodók szivét megkeményíté. A ki az uralkodókba veti reménynyének horgonyát, az elveszett; elmult az idő, midőn a trónon bölcsészek ültek, a kiknek az igazságot ki lehet mondani.

- De hát kiben bízzunk, - válaszolá a fiatal ember, - talán a fölébredő népben? vagy a nemességben és az országgyűlésben, vagy az előhaladás minden reményéről örökre lemondjunk?

- Ne szóljon a népről, vágott közbe a gróf - mely vadságában, melyben a papok és nemesség mesterségesen tartják, az állatnál nem jobb! és miként említheti még az országgyűlést? mit tett az utolsó is? Annyi bátorsága sem volt, hogy nyilatkozzék, miként az emberi jogokat szabályozni akarja. E bolondok községi szabadságot akarnak, míg mások a magyar nemzetiség kiműveléseért őrjöngnek, oly korban, melynek jelszava az összesítés, minden tartományi és nemzetiségi különbség megszüntetése. Egyedül az emberiség méltó, hogy érte küzdjünk és tűrjünk; és most, midőn minden válaszfalat le kellene rontani, az őrültek az országgyűlésen új válaszfalak építéséről őrjöngnek. A haladás legnagyobb akadálya a nyelvkülönbség és most, midőn a franciát kellene világnyelvvé emelni, a magyart akarja sok vaskos fő kiképezni! Kétségbeejtő! Higyje el barátom, az országgyűlést utálom és nyers kitöréseit József császár intézményei ellen, melyeknek kiindulási pontjok azon nagy elvek voltak, miket most Párisban a konvent hirdet. - Ezután hozzálátott szorgosan a festmény folytatásához, mely az állványon volt.

- Mit fest ön oly szorgalmatosan, - kérdé Szolarcsek, - talán a hét vezért, kik karjaikat felmetszették, véröket egy serlegbe eresztvén, hogy általa Magyarország alaptörvényeit szentesítsék? Vagy mégsem, hisz hősei tógát viselnek, rajza nem a magyar alkotmányosságot dicsőíti. Talán Catilina összeesküvését festi?

- S miért ne? - felelt a gróf. - Catalinát mindig ócsárolják, mint a népnek bármely hősét, ki megbukott; ő meg akarta törni a római aristokratiát, maga is aristokrata levén, mégis Cicero, a nemtelen, a ki ép azért aristokratább volt, mint a született aristokrata, legyőzte őt ügyvédi cselszövénynyel és a hatalom bitorlásával. Azóta Catilina neve átkos lett, míg ez itt - egy szellemdús arczra mutatva a festményen - mindenkitől isteníttetik, csak azért, mert szerencsésebb volt és a föld urai nevéről hívják most is magukat császároknak. És talán Cæsar nem úgy tőn, miként Catilina akart? Megbuktatta az aristokratiát, s hatalmát a nép vállaira emelte, azért volt Cæsar!

- De hol van korunk Cæsárja? - kérdé sóhajtva Szolarcsek. - Remélhetjük, hogy még megjelen egy oly férfi, ki annyi erővel birand, hogy hatalmát a nép érdekében használja fel és e mellett képes a nép bizodalmát megtartani és a nemesség és a papság cselszövényeinek ellenállani? József császár, a nép barátjának is meg kelle buknia a kiváltságos osztály ármányai által, melyekkel a népet mesterségesen fellázíták.

- Alig hiszem, - válaszolt Zsigray, - hogy egy nagy ember mulhatlanul szükséges, hogy az emberiség a haladás ösvényére jusson, ha mindazok, kik erőt és akaratot éreznek magukban, a nép üdveért hatni szorosan szövetkeznek. Ily szövetségesek erőteljes összeműködése kipótolja egy Cæsar lángelméjét, és az ellenség tőre sem találhatja mindeniket. Azonban hagyjuk ezt most, beszéljen inkább a franczia nőről. Szép-e? mert, hogy szellemdús, azt már hallottam.

Zsigraynak könnyedén odavetett szavai Szolarcsekre mély benyomást tőnek, és kellemetlen volt rá nézve, hogy Raimondnéről oly férfival kelle beszélnie, a kit csábítónak tartottak. A

könnyű mód, melylyel minden tárgyról beszélt, e jellemző vonása az akkori időnek, hatott ugyan a fiatal emberre, mert ő ebben a meggyőződés biztosságát vélte látni, melylyel nem bírt, mégis fájón érinté, midőn a társalgás az eddig folytatott tréfás és kicsapongó hangon róla szövődött tovább, kinek nemes szelleme és igaz nőiessége lelkét betölté. Azért mellőzvén a kérdést, a beszéd fonalát e szavakkal fűzte tovább:

- Derék férfiakban alig van szükségünk és az emberiség mégis mindenütt visszafelé megy, a reactió mindinkább életre kap: s azért úgy látszik, hogy az említett szervezés hiányzik.

- Csakugyan azt hiszi? - válaszolt a gróf, - tehát nem létezik, mivel ön nem tud felőle? Mivel a kereket nem látja, nem hisz a mozgásban? Látom, hogy ön a franczia forradalmat is csak egy nagy természeti tüneménynek tartja, minőnek egy vulkán kitörését, mivel nem ismeri a hálót, melynek szálai egész Európában átszövődnek. De önnek hallania kellett valamit a felvilágosodottak társulatáról és naponta olvas a Jacobinusokról; sőt Angolországban is van egy ilyen nevű társulat: «Corresponding Society», melynek feladata a szabadság felett világszerte őrködni. Pythagorások most is vannak, mint a hajdan korban; és az emberiség barátainak nagyon szükséges, hogy az egész világon szövetkezzenek, ha a szövetkezett királyok és kiváltságos osztályok ellen győzni akarnak, a mit nem is mulasztanak el. Ki tudja, a hadifoglyok közt nincs-e néhány szövetségese a Jacobinus klubbnak? Talán ön is eszköze azon hatalomnak, mely titokban működik és a sorsot igazgatja. Alkalmasint az ön franczia barátnője is jakobinus. És tudhatja ön, hogy nem vagyok-e én is az?

- Kérem gróf úr, ne űzzön velem tréfát, - monda kellemetlenül a fiatal ember. - Ön engem eléggé ismer, tudja, hogy a szabadságért örömmel áldoznám életemet, hogy boldogság volna az emberiségért szenvedni, de mint eszköz, mint öntudatlan gép nem örömest szolgálnám még a legszentebb ügyet sem. Azt hiszi ön, beleegyezném, hogy egyedül kártya legyek, melylyel más játszik, hogy egyszer üssön, másszor hogy üttessék, a mint a játék előnye kívánja?

- A tanítványnak engedelmeskedni és hallgatni kell, ha a tanár parancsolja, a kiben bízik; bátorság és határozottság nem elég. Bizalom zárja be csupán a szentélyt, melybe egyedül a beavatottak lépnek. Az út próbák hosszú során vezet és sokat elhagyott a bátorság, mielőtt kiállta.

- Úgy nem volt bátorsága, - válaszola Szolarcsek; - gróf úr, állítson engem próbára.

Zsigray egy vizsga tekintetet vetett rá és méltósággal mondá: Ki tudja, nem a világosság káprázтatja-e, mely hirtelen megszállta? Maradjon inkább mostani körében, hadd haladjon a világ kormánya a maga útján és ön végezze védenczeinek ügyét. Így sokkal boldogabb lesz, mint ha az emberiség magaslataira akar emelkedni, hogy a sors kerekéhez nyúlhasson. Ne bizgassa a tüzet fegyverrel.

- Mit akar ezzel mondani? - kérdé a fiatal ember; - a mint én tudom, Pythagoras e szavaival arra akart figyelmeztetni, hogy a haragvót ne bizgassuk.

- Oh Pythagorások! - kiálta fel a gróf nevetve. - Nem tudja ön, hogy a fegyver a tűzön élét veszti, hogy a megizzott aczél vassá lesz? De térjünk az ábránd világából a prózai élethez. Kegyed ép jókor jött hozzám; e napokban Bécsbe kell utaznom, a hol a szükséges lépéseket megteszem, hogy a foglyok sorsát megkönnyítsék. Bár az eredményben kétkedem. Thugut jobban ismeri helyzetöket mint ön, de kegyed és szép franczia barátnője megnyugtatásukra mindent elmondok, a mit öntől hallék. Azonban nyiltan megvallom önnek, hogy, hitem szerint, védenczeinek sorsa hamarabb van Pichegru és Jordan kezében, mint a mienkben. Győznek a francziák: a foglyok sorsa jobbra dől, ellenkező esetben nem mint hadifoglyokkal, hanem mint lázadókkal fognak velök bánni. Legyen e felől meggyőződve.

- Sok köszönettel tartozom önnek gróf úr, - mondá Szolarcsek, miközben kalapját fölemelte; - de mondja meg mégis: tréfált vagy komolyan szólt, midőn a szabadság barátainak szervezését említette?

- Mi a tréfa? mi a komoly? kedves barátom; napjainkban sok tréfa lőn komoly keserű valóvá, rettentő jóslattá és az igazság öltse bár fel a tréfa öltönyét, mindig igazság marad. A viszontlátásig, mihelyt Bécsből visszaérkeztem, tudatom önnel és elmondom, mit végezhettem.

Szolarcsek gondolkodva távozott. Úgy érezte magát, mintha három nap óta más világban élne, mintha ittas volna. Raimondnévali különös találkozása és a titokteljes Kovács orvos képzeletét felizgatták, most pedig gróf Zsigray nem kevésbbé különös viselete. Társalgása, mely máskor vidám és eleven volt, most egyszerre oly szakgatott, többet sejtető, mint mondó; fordulataiban homályos és mégis kitetszett, hogy többet akart mondani, mint a mennyit mondott. A lebeszélő szavak pedig, melyeket a fiatal ügyvédhez intézett, kiváncsiságát a legfelsőbb fokra csigázták.

Midőn Szolarcsek haza érkezett, asztalán egy meghívójegyet talált báró Révaynétól a jövő csütörtöki estélyre. Bár kedvetlenül ment társaságba, mert csak néhány fiatal mágnást ismert és azt hitte, hogy mellőzik, mivel a nőkkel szivesebben társalogtak és vele, kivel különben a kávéházban is találkozhattak, csak néhány szót váltottak; mégis ritkán mulasztott el egy estélyt, melyre hivott volt, bármint szónokolt is minden ily estély után az aristokratia büszkesége ellen és a változás szükségességéről. Legszivesebben ment azonban b. Révaynéhoz, kinek 16 éves, most is az egyetemen tanuló fiát jól ismerte és szerette. Szolarcsek atyja egykor a Révay-családnak ügyvivője volt és a magyarok patriarchalis erkölcsei szerint a család tagjául tekinteték és tanácsát még akkor is, ha a tárgy nem jogi volt, kikérték annál is inkább, mivel a báróné évek óta özvegy levén, ügyvéd barátjában teljes bizalmat helyezett. Az igaz, hogy ő már három éve meghalt és Sándor még ifjú volt, hogy atyja helyét betölthette volna; azonban a báróné pártolásába fogadta és most mint egy éves okleveles ügyvéd, a családi ügyvédnél mint segéd működött. Ez estélyre már csak azért is elment, mert ez évben utolsó volt, miután a báróné néhány nap mulva túróczmegyei jószágaira volt utazandó. Azonkívül Zsigrayval való utolsó beszélgetése is vonzotta, minden áron ki akarta deríteni a titkot, mely a gróf czélzatainak alapját képezte és remélte, hogy őt is ott fogja találni. Hogy különben Kovácshoz is elsietett, Raimondnét tudósítani, hogy gróf Zsigray a foglyok ügyében mindent elkövet, meg sem kell említenünk.

III.
Egy estély.

Európa valamennyi királyi palotái között nincs egy is, melynek fekvése festőibb ne lenne, mint a budai váré. A keskeny terület déli részén, melyben a várhegy végződik, a Dunánál terjedő meredek magaslat felett az épület vízirányosan emelkedik, míg délre a magaslat lejtősebb lesz és helyet ád egy díszes kertnek, melyben egyik terras a másik fölött emelkedik. A palota bár nem remeke a tiszta irályú építészetnek, nehézkes és foltozott, azonban méltóságos és komoly, meglepő, mint a Mária Terézia korabeli épületek nagyobb része. Természetes, hogy Mátyás király palotája, mely egykor e helyen fénylett, kisebb és mégis nagyszerűbb volt; azonban a török időkben elpusztult és az 1688-ik ostromnál romba dőlt. Mária Terézia a romokat elhordatván, a mostani várat építtette, melynél egyedül a hatalmas falak emlékeztetnek a nagy királyra.

A palota második emeletén egy szögletszobában, melynek ablakaiból a kilátás részben Pestre, részben Budára és a Gellérthegyre visz, ült íróasztalánál Sándor főherczeg, a nádor, Lipót császár kedvencz fia, a most uralkodó Ferencz császár öcscse. Alig mult még 27 éves, de már oly népszerű volt Magyarországban, mint talán senki más. A két országgyűlésen, melyeken mint nádor jelen volt, ifjúsága daczára annyi önuralmat, hazaszeretetet és alkotmányos érzületet tanusított és terhes helyzetét oly eszélyesen fogta fel, hogy a magyarok szeretetét hamar megnyerte. Miután József császár erőszakos újításai, melyek a magyar alkotmányt megszüntették, a megyei szervezet szilárdságán, a nemzet mély alkotmányos érzületén és szenvedőleges ellenállásán hajótörést szenvedtek és az új király, Lipót, Toskánának nagyherczege, ismét országgyűlést hivott össze, ép akkor, midőn a franczia forradalom dagályban volt: ekkor a budai országházban is merész hangok emelkedtek, nyugodtan kijelentvén, hogy a régi szerződés, mely Magyarországot Ausztriához köté, József császár önkénytes eljárása által széttépetett és a hatalom a népre szállt vissza. Azonban mihamarabb hallatszottak mérsékelt nyilatkozatok és gróf Batthyányi Alajos, a legbefolyásosabb emberek egyike, ama nézetek ellen eleinte gúnynyal küzdött és később a tárgyalásoknak a vallás kérdésének megpendítése által ügyes fordulatot adott. Midőn a rendek ezen ellenséges határozatot akarták hozni: Ruptum est filum successionis, Majestas apud populum est (Megszakadt a trónrend fonala, a Felség a népnél van) épen zápor esett és az ellenzéki párt követei a gyűlés után gyalog mentek azon szállodába, hol rendesen ebédelni szoktak, meggyőződve, hogy vitatkozásuk Bécsben a legnagyobb hatást eszközli; ekkor Batthyányi fogatán jőve, találkozik velük, mélyen meghajtja magát és csodálattal kérdi: «Hogyan? Felségtek gyalog járnak?» Ily tréfákkal tehetetlenségükre emlékeztette őket és csakhamar a vallásügyet tette napikérdéssé: a protestánsok szabadságának törvényes biztosítékot sürgetvén. Miközben Buda és Bécs között kieszközlötte ama kiegyenlítést, mely a nemzet jogait újra biztosítá és a koronát nem veszélyezteté. És midőn végre Lipótot megkoronázták és Sándort nádorrá választották, ez utóbbit önzéstelen tanácsával segélte. E tanácsokat a főherczeg örömmel fogadta és nem egy bonyolódott kérdést oldott meg atyja, Lipót császárnál, a kinek, mint említők, kedvencze volt. És szükség volt rá, hogy így történjék; mert míg egy részről az ellenzéki párt hevesebb tagjai a porosz udvarral titkos tanácskozásba bocsátkoztak, más részről Temesvártt a bécsi minisztérium fondorlatainak következtében az alvidéki szerbek szövetkeztek és mint Magyarországtól elvált tartomány elismerését kivánták s ez esetben készek a magyarok ellen fegyvert ragadni; míg egy harmadik párt, az úgynevezett franczia, tulajdonkép józsefi, a Tisza vidékén a parasztokat a nemesség ellen lázította. E párt nem törődött az alkotmánnyal, hanem igenis a kiváltságok eltörültetésével. Ily körülmények közt választák a 18 éves főherczeget nádornak és sok függött attól,

hogy tekintélyével melyik pártot istápolja. Szerencséje volt Magyarországnak, hogy mind atyja Lipót, mind ő alkotmányos érzelmű volt, hogy valamint a régi Habsburgok vad önkényét, úgyszintén lotharingi József felvilágosultságát eltagadja és így a polgárháború keserveit e pillanatban eltávolítá. Az ország megnyugodott és az alkotmányos párt tudta, mily hálával tartozik a főherczegnek. Azonban Ferencz trónralépte óta a nádor állása sokkal súlyosult; gyanakvó bátyja szemmel tartatá, mert népszerüségét félté és tudta, hogy a fiatal nádor erkölcsi erejének tudatában és állásánál fogva a császár törvényellenes czéljainak útját állandja. A főherczeg ehhez még nagyon fiatal is volt, semhogy olykor a birodalom helyzetéről nyiltabban ne nyilatkozzék, mint az eszély parancsolta volna és néhány gondolatlanul odadobott szó, a titkos közegeken Bécsbe szállítva, elégséges volt, hogy a császári bátya félelmét és gyűlöletét magára vonja.

Estve lőn, ép a gyertyákat gyújták meg, midőn a főudvarmester gróf Szapáry e szavakkal a szobába lépett: «Császári Fenség! a posta Bécsből sürgönyöket hozott.» A főherczeg fogta az ollót, felvágta a levelet és bele tekintvén, e szavakkal tette félre: «Nem érdekes, napi ügyek, hivassa el a titkárt, hogy jegyzőkönyvezze és számozza; holnap reggel előadja majd, nem szeretem, ha valami hátralékban marad. Várjon! Ez csak kettőnknek szól: Clairfait Pichegru Courtrainál megtámadta és megverte, a császár unni kezdi a tábori életet. Németalföld Károly testvérem győzelmére sem akar mellettünk fegyvert fogni, a császár nemsokára visszatér.» Tegye e levelet a titkos levéltárba.

- Ez a hadjárat fényes kezdete után kellemetlen hír - jegyzé meg a főudvarmester - jobbat vártam.

- Én nem - monda könnyedén a főherczeg - akaratos tábornokaink csak csatavesztésre alkalmasak, és az alföldiek sem bolondok, hogy értünk föllelkesedjenek és mellettünk fegyvert fogjanak. A francziák többet igérhetnek nekik, mint mi; zászlóikon a jelszó: Liberté et Gloire; és mi? megigérjük, hogy jogaikat ezentúl ritkábban sértjük meg, mint eddig. És én nem tehetek róla, de a császár nem oly szeretetreméltó, hogy személyével lelkesülést ébreszthetne. Mit gondol ön, gróf Szapáry?

- Császári Fenség! - válaszolt ez - bocsásson meg nekem öregnek, ki nemcsak a herczegnek, de különösen a nemes jellemű főherczegnek igaz híve vagyok, ha ismét arra figyelmeztetem, hogy ily nyilatkozat még négyszem közt is meggondolatlan. - Császári Fenség tréfának veszi a császári sergek megveretését. Ha ezt gróf Thugut megtudja, a táborba tüstént tudósítást küld, hogy a budai várban trónbitorló tervek kovácsoltatnak.

- Ne legyen oly félénk, kedves gróf, - nyugtatá a főherczeg - ki hallaná odadobott szavaim, hogy azokat tovább küldje? Szolgáim szeretnek, és ha találkoznék is köztök áruló, a császár jól tudja, hogy hazafiságom mellett is osztrák főherczeg maradok. Ő tudja, hogy én is szerencsés vagyok az uralkodó családhoz tartozhatni. Trónbitorló tervek! ez nevetséges! a császárnak nincs hívebb alattvalója nálam, de sajnos, nem hallgat rám, és Thugut ferdített intézményei a köztársasági eszméket hatalmasabban hirdetik, mint Danton és Robespierre. Csodálkozom, hogy még akad valaki, a ki szavaikban hisz.

- Ne szóljunk erről császári Fenség - monda a gróf - ön nagyatyja szerette a titkos policziát, mulattatta megtudni, hogy az országban minden nevezetes ember mit mond és tesz, de véleményeért senkit sem üldözött. E veszélyes szervezet meg nem szünt és császári Fenségednek észre kellett vennie, hogy a tudósítások nem jőnek hozzánk; a policzia, a mint gyanítható, egyenesen Bécsbe küldi; jele, hogy a bizalmatlanság növekedett.

- Ez mind igaz - jegyzé meg szünet után a főherczeg - de én is úgy élek, mint egy üvegházban; mindenki tudja, mit csinálok. Egész délelőttem a titkár jelenlétében a napi ügyek elvégzésében

telik el, azután a helytartótanács, vagy a hétszemélyes tábla gyüléseire megyek, kihallgatom a panaszlókat és vigasztalom ép úgy, mint Bécsben szokták. Ez a népszerűvé létel útja? - Ebédre soha senkit sem hívok; ön, Mertens ezredes és titkárom egyedül azok, kikkel társalgok. Délután legfeljebb tüzijátékot rendezek a várkertben, vagy önnel tekézem, vagy nagy olykor átmegyek egy-egy estélyre Pestre, ezt koromban talán természetesnek fogják találni. Igen, igen, óráról-órára tudósíthatják, mit csinálok, a leggyanakvóbb szem sem láthat olyat, mi gyanut ébreszthetne. Sőt ha még táncosnőim névjegyzékét is felküldik Thuguthoz, közöttük nem akadnak történeti névre, de igenis az ország legbájolóbb alakjaira, mert rúttal soha sem tánczolok.

- Nem a tettek, hanem a szavak ébresztenek bizalmatlanságot, annál is inkább, mert császári Fenséged a bécsi intézményeket örökösen rosszalja és szigorún az alkotmány betűihez ragaszkodik.

- Ez kötelességem, - szólt a főherczeg - melyhez nádori eskümben esküvém és melyet azonkívül becsületszavammal erősítettem.* Thugut csak nem kívánhatja, hogy eskümet megszegjem és becsületszavamat be ne váltsam. Kedves Szapáry, ön mindig a bécsiek bizalmatlanságáról beszél, és maga sem jobb. Ön ép oly kevéssé bízik a bécsiekben, mint ők bennünk.

A főudvarmester hallgatott. Tudta, hogy e tárgyról hasztalan beszél, jól ismervén a főherczeg jellemét, ki a Habsburgoktól azon legyőzhetlen akaratosságot öröklötte, mely mindig a feltett véleményre tér vissza, valahányszor a külső körülmények egy időrei engedékenységet követelő hatalma megszünt, annál is inkább, mert ezzel látszólagos jószívűség volt kapcsolatban, mely képtelen volt valamely kérelmet egyenesen megtagadni. A Lotharingiaktól a bizalmatlanság helyett, mely Ferencz császár fő jellemvonását képezte, feltünő nyiltságot és franczia könnyűséget örökölt, mely őt végtelen szeretetreméltóvá tette. Mély érzelem és igaz meggyőződés hiányzott nála; de ki is keresné e tulajdonokat egy főherczegben, a ki még alig volt huszonnégy éves?

A csillagda órája nyolczat ütött és egy kocsi zörgését lehete hallani. «Császári Fenség! - monda Szapáry - a kocsi vár.»

- Reménylem, jó estvét töltünk báró Révaynénál - jegyzé meg a főherczeg, - egyszer végre el kell hozzá mennem, ha még oly magyar érzelmű is. Vagy tán az is felségárulás, ha a báróné nővérével, a szép Mari grófnővel többet tánczolok, mint mással? - Az ajtónálló kinyitá az ajtót, a nádor és a főudvarmester a széles lépcsőn a kocsihoz értek és elhajtattak.

*

Báró Révayné fénnyel övedzett termei egyre népesültek. A háziasszony egy középkorú, de még mindig szép nő, a második szobában a kávéasztal előtt ült, mert még az időtt a thea használata Magyarhonban igen gyér volt. A magyar özvegyek mindig azonos fekete ruháját viselte; fekete csipkés főkötőt, magas selyem ruhát elől befűzve, és köténynyt. Öltözéke annál inkább feltűnt, mert a többi hölgyek az akkori franczia ízlés szerint voltak öltözve, rövid fodrozott haj à la Titus, kivágott s a testhez szabott ruha, melylyel az ódonságot utánozták. A szofa hátánál egy szép, már határozott arczélű férfi állt, bajsza katonásan kipödörve. Laczkovics volt, szolgálatnélküli kapitány, a ki oroszlánbátorsága által magát a török háborúban kitüntette és 1790-ben elbocsájtaték, mivel ő is egyike volt azon ezredháborító tiszteknek,

* A nádori eskü után Magyarországban a nádor e szavakat mondja: és szent becsületszavamat adom zálogul, hogy ezeket megtartom.

a kik az országgyűléshez intézett feliratot aláírták, melyben kérelmezték, hogy jövőben a magyar ezredekhez idegen tisztek ne alkalmaztassanak és a parancsszó azon a nyelven hangozzék, melyet értenek, t. i. magyarul és ne németül. Ismert volt, mint a franczia eszmék hive, valamint határozottsága is, melylyel mindenütt hirdette. E mellett szerette a magyar nyelvet és irodalmat, míg viszont mindent gyűlölt, a mi német volt. És ez volt az egyetlen pont, melyben a bárónéval megegyezett, mert ő is tetőtől talpig magyar volt, az ország alkotmányát egészen tökéletesnek hitte és minden újítást veszélyesnek, és félt a forradalom tanaitól. A kapitánynyal mégis örömest társalgott, ki éles megjegyzésekkel és metsző élczczel ostorozta néhány fiatal mágnás és tiszt törekvéseit, kik a bécsi aristokratia kiváltságos szokásait Pesten meg akarták honosítani.

Egy éltes nő lépett most a terembe Lenkével. A leányka szépségét az egyszerű ízletes ruha még fokozta, melynek szabása ugyan a mostani divathoz közeledett, de a mellett jobban elfödte, mint akkor szokásos volt. A báróné a belépőket szívesen fogadta, Lenkét e szavakkal üdvözölvén: «Kedves gyermekem, te már felnőtt lány vagy; mily nagy és szép lettél két év óta; reménylem, hogy jól fogsz mulatni».

Csupán az, a ki tudja, mily nagy nap egy fiatal leány életében előszöri megjelenése a társaságban, mondom, csak az foghatja fel, mily vigasztalólag hatottak Lenke szívére e szavak.

Egy távol rokonával, ki megkönyörült rajta, jött ide, és bármerre tekintett a teremben, nem talált egy ismerős arczot, mely barátságosan intett volna felé. Egy szögletben észrevette ugyan Szolarcseket, de az is úgy látszott, hogy el van hagyatva, mint ő. Rokona helyet vőn és egy asszonysággal beszédbe ereszkedett. Lenke zavarba volt, nem tudta mit tegyen, annál is inkább, mivel észrevette, hogy a férfiak őt nézik; - elpirult.

- Ki az a szép leány? - kérdé Laczkovics - az ártatlanság és zavar, mely arczáról tükrözik, mutatja, hogy nem termeinkbe való. Ez igazán nem érzi, hogy szép; de holnap reggel már tudni fogja. Mit keres ez köztünk?

- Bármily rossznak mutatja is magát, kedves Laczkovics, - mégis tudom, hogy meg nem mondaná neki. Lenke, Kovács orvos leánya, kire még talán emlékszik, háziorvosunk volt, de tíz év óta a gyakorlattal felhagyván, visszavonulva él. E különczről okvetlenül hallott már.

- Sajnálom e leánykát, - folytatá Laczkovics - úgy látszik, hogy e tömegben egészen elvész.

- Meg kell őt ismertetnem a többi leánykákkal, gondolá a báróné. Felkelt, megfogta Lenke kezét és a másik szobába vezette, hol a többi leányok hangosan beszéltek; - és így szólt húgához: «Kedves Marim, ez Kovács Lenke, kivel mint gyermek gyakorta játszál; reménylem, hogy a régi barátságot megújítjátok; nálatok hagyom.» A leányok egyszerre elhallgattak, hidegen köszöntvén Lenkét; és a báróné alig ért helyére vissza, a nyitott ajtón már láthatá, hogy a kisasszonyok hirtelen elhagyván helyeiket, a szoba másik részére siettek és ott beszélgetésüket folytatták; csak Mari maradt egy pillanatig Lenkével, de csakhamar ez is követte barátnőit. A mint Lenke ezt látta, felállott és új ismerőseihez közeledett. Azonban a mely pillanatban hozzájuk ért, ezek régi helyökre siettek. Lenke észrevette, hogy terhökre van, halálsápadt lett és szemei könnyel teltek.

- Éljen - monda Laczkovics, kinek figyelmét e kettős hadicsel ki nem kerülheté, - fiatal hölgyeink haladnak! Ez az ösvény, melyen az aristokratia népszerűvé lesz. És ezután mondja még báróné, hogy a büszkeség nem a vérben van és hogy a francziáknak nincs igazuk, ha az aristokraták nejeit és leányait börtönbe dobják.

A báróné megbotránykozott a leányok magukviseletén, azonban az ajtó megnyílt, a főherczeg belépett, és a háziasszony fogadására sietett.

- Báróné még mindig elhatározott bátorsággal küzd, a mint látom, - monda az idegen, - a legnagyobb nagy hatalmasság, a mindenható divat ellen. Sehogy sem akarja a magyar viseletet a francziával felcserélni.

- Császári Fenség emlékezhetik, hogy négy év előtt mindnyájan viseltük, válaszolt a báróné, és nem látom be, miért cseréljük fel anyáink méltóságos öltözetét, elleneink könnyelmű divatával. Az éltesb nőknek egy különczséget megbocsájthatnak; én félek, hogy ez új nemzedék a magyar viselettel a magyar érzelmeket is levetette, - monda a báróné, miközben a mellékszobában levő leánycsoportra egy pillantást vetett.

- Nincs e vidám ifjúsággal megelégedve? mit vétettek e szép gyermekek?

A báróné elmondta a főherczegnek a történetet, anélkül, hogy azon megjegyzését elfojtsa, hogy tökéletesen német szokás a czímezett és czímtelen nemesség közt válaszfalat állítani; e szokást Magyarországon nem ismerték, mert a mágnásnak sem több szabadsága, sem nagyobb rangja nem volt, mint az egyszerű nemesnek.

A főherczeg figyelemmel hallgatá a bárónét és mosolyogva mondá: «Valóban tapasztalom, hogy az éltes nő szerepét komolyan játsza. Az első feltétel mi lehetne más, mint hogy az ifjuságot gyalázzuk és e mellett az öreges szerep senkinek sem áll jobban, mint annak, ki még nem az.» Ezalatt a lányokra pillantott, és a midőn Lenkét meglátta, kinek arczát a félelem érzetének pirja oly széppé tevé e pillanatban, hogy a főherczeg tüstént hozzá küldé főudvarmesterét, hogy kérje fel egy keringőre. Lenke megrázkódott; ily kitüntetés ép e pillanatban oly váratlanul érte, hogy a főudvarmesternek alig tudott válaszolni. Azonban alig ért vissza a nádorhoz, midőn már a leányok barátságosan sereglettek Lenke köré és úgy bántak vele, mintha gyermekségétől ismernék. És Lenke, kinek szívében harag nem élt, hamar kibékült és vidám vala mint egy gyermek. A fogadó teremben a tolongás közt e jelenetek észrevétlen maradtak; szokva volt mindenki ahhoz, hogy a főherczeg a legszebbik leánynyal tánczol; két férfi azonban nagyobb figyelemmel kiséré Lenkét és a főherczeget: Szolarcsek és Laczkovics.

Szolarcsek, ki elmélkedve támaszkodott a falhoz, majd hangosan mondá: Oh büszkeség, oh csúszás-mászás! Mert ő helytelennek találta, hogy Lenke oly barátságban van azon lányokkal, kik csak az imént halálosan megsérték. Szép, gondolá, de magas szellem és való nőies önérzettel nem bír. Laczkovics pedig, a ki, midőn a főherczeg megérkezett, visszalépett, a nélkül, hogy szem elől téveszsze, a bárónéhoz közeledett és monda: Hol szerezte e lotharingi e helyes tapintatot, melyet most tanusíta; annyit nem vártam tőle. Úgy látszik, hogy valódi férfi.

- Ne beszéljen badarságot, monda a báróné, tehát mi lenne, ha nem férfi?

- Herczeg - volt a válasz, - a császárnak fia is, testvére is egyszersmind.

- Igaza lehet önnek, szólt, hogy atyjának méltó gyermeke. Lipót császár szerette a szépséget, és én meg vagyok győződve, hogy ha Kovács Lenke nem volna szép, a főherczeg nem kéri tánczra, ha százszor nagyobb bántalom éri is; de mindenesetre jól tőn, hogy a kisasszonykáknak e tanítást nyujtá: és, a mint látja, gyümölcsözött is. A leánykák jóvá akarják tenni szeretetreméltóságuk által előbbi viseletüket.

- Ez a magyar faj - jegyzé meg a kapitány - Bécsben ez keveset használt volna; bár tánczoljon maga a császár egy polgárnővel, a grófnők a füzértánczban soha sem nyujtanának neki kezet.

A mellékszobában megszólalt a zene.

A főherczeg a minuettet a háziasszonynyal megkezdé, a szoba majdnem egészen kiürült.

Az ifjú báró Révay László, ki alig nőtt még ki a gyermekkorból, most Szolarcsekhez lépett.

- Hová bujtál Sándor? - kérdé ez - minden szobában kerestelek; miért nem tánczolsz?

- Ezek közül egyikkel sem tánczolok, mert mind azt hiszi, hogy nagyon megtisztel, ha méltóságos kezét nekem nyujtja, - válaszolt a megszólított.

- Ne gyermekeskedjél, tüstént szerzek tánczosnőt - monda László.

- Ne fáradj, ne bántsd László! - szólt utána Szolarcsek, a mint el akart sietni - egyetlen egy leány van itt, a kivel más körülmények között tánczoltam volna, mert hasonló hozzám. Ma nem tehetem; a főherczeg tánczol vele, s azt gondolhatnák, hogy csak azért keresem. Nem lesz tánczosokban szüksége.

Az ajtó megint megnyilt és csendesen Martinovics szászvári apát lépe be. A forradalom előtti franczia abbék öltözetét viselte. Azonban a ravasz tekintet és ajkainak keresett barátságos kifejezése még akkor is elárulja, hogy pap, ha más ruhát visel. Magas, domborult homloka hatalmas észről tanuskodék; modora mesterkéletlen volt, mint oly férfiué szokott lenni, ki a világban sokat forgott; mély szép csengésű hangjában vala valami csábító, de viszont arczában volt valami, mely bizalmatlanságot ébreszte. Alig pillantá meg Laczkovics, ki a tánczterem ajtajánál állott, és észrevétlenül a szoba szegletébe vonta, a hol elkezdtek csendesen beszélgetni. A zene azonban elhallgatott, a sokaság a fogadóterembe özönlött és Laczkovics a nőkhöz fordult, a kikkel egész estve mulatott, egy szót sem intézett Martinovicshoz, ki körül most a kiváncsiak egész serege gyült; mert az apát vala mindig a legalaposabb külföldi hírek birtokában; és szellemdús felfogása és megitélése még azokat is körébe csalta, a kik politikai nézeteit nem oszták, mely felől tulajdonképen nem voltak tisztában, mert igen gyakran változtatá. Az időtt, midőn József a lembergi természettudományi tanszékre kinevezé, József császár intézményeinek tökéletességéről meg volt győződve és a fejedelmeknek Istentől nyert jogát védelmezte, mely semmiféle elévült alkotmány által nem korlátozható, hogy népét bármely általa legjobbnak tartott módon boldogítsa. Lipót alatt, ki őt a szászvári apátsággal adományozta meg, alkotmányos érzelműnek látszék, de különös, hogy ekkor rögtön alázatos herczegi szolgából a franczia forradalom dicsőítője lőn. A convent eljárását bár nyiltan kárhoztatta, de egyszersmind kimondta, hogy a forradalomnak az egész világot be kell járnia, egy ország sem kerülheti ki. Általában szerette nézeteit parabolákba és homályos szavakba öltöztetni és jóslói hangon szólani.

A mint a főherczeg észrevette, azt kérdezte tőle: mi ujságot tud a táborból? Tud valami jó hírt?

- Császári Fenség tréfál velem - válaszolt az apát - én nem a harczok embere vagyok, s a táborral nincs összeköttetésem; azonban gondolom, hogy két nap mulva azt olvassuk a lapokban: Clairfait Courtrai-nál megverte Pichegrut és hadtani szempontból visszavonult. A yorki herczeg az angolokkal tétlenül vesztegel, és a németalföldiek készek mindenkinek szolgálni, a ki győzelmét tovább használja.

A herczeg kétkedő mosolylyal válaszolt. - A zene megint megszólalt és visszatért a tánczterembe; de mindenki figyelvén, észrevette, hogy Martinovics szavai meglepték, és ki sem kételkedett alapességukban.

- Honnan keríti ujdonságait e pap? - kérdé a megyei főjegyző az alispánt, egy öreg ősz bajuszú urat, - nekünk, mint a központi megye hatóságának, előbb kellene mindent tudni, és a lapokból olvassuk azt, a mit ő már néhány nappal előbb ujságolt.

- A titkos policziához tartozik, óvakodjék tőle - válaszolt ez bajszát pödörgetvén.

- A policzia, alispán úr, arról tudósít, a mi itt történik, de fölülről még sem tudósítják, a mi ott történik, - folytatá a főjegyző.

- Ugy neki vannak kémei. Ezek a papok úgy ragaszkodnak egymáshoz, mint a lánczszemek, és a franczia menekültek ép oly gyorsan kaphatnak tudósítást, mint a főherczeg.

- Ámde az apát nem barátja a menekülteknek, mindenütt üldözi - jegyzé meg a főjegyző.

- Ne kutassa - szólt az alispán - ez mind csak látszat. Higyje el, mind csak látszat. Ismerem a papokat és ismerem az apátot; vén róka, de végre ő is czövekre kerül.

A teremben a füzértánczot járták és Laczkovics messziről kisérte a főherczeget vizsga szemmel. Egy tánczjelenet következett épen, mely azzal végződött, hogy a tánczosok egy adott jelre más tánczosnőt választottak. A főherczeg a körben volt, jelt adtak, ő körültekintett, és annyi szépet látott mindenütt, hogy a választás is nehéz volt, s míg elhatárzá magát, már a legtöbb a tánczos karjain forgott; csak egyetlenegy maradt a körben, a legkevésbé szép, a főherczeg kénytelen volt ezzel keringőzni. A mint Laczkovics ezt látta, gunyosan mosolygott és félig hallhatóan mormogá: «Tehát mégis határozatlan, mégis csak herczeg és nem férfi! A ki nem bir gyorsan határozni, az nem trónkövetelő, Ferencz nyugodtan alhatik trónusán.»

A mint a főherczeg éjfélkor eltávozott, csakhamar szétoszlott a társaság és a vendégek egymásután hagyák el a termet. A háziasszony felkereste tekintetével Szolarcseket, intett neki, hogy maradjon, és miután mindnyájan eltávoztak, így szólt:

- Jellemére sokat építek. Ifjusága daczára sokkal higgadtabb, mint más öregebbek. Holnapután Thuróczba utazom és három hónapig ott maradok. László tanulmányai végett itt marad. Önhöz benső barátsággal ragaszkodik, legyen azért, kérem szépen, őrző szelleme, kövesse őrködő szemmel, mert egy borus sejtelem sugja, hogy veszély fenyeget. Figyelmeztesse őt, hogy különösen a szászvári apáttól óvakodjék, mert ha én teszem ezt, figyelmeztetésem csak jobban ingerli, hogy vele megismerkedjék. Fiatal emberek keresik a veszélyt, csakhogy bátorságukat megmutathassák. Megigéri ön ezt nekem?

- Igen szívesen báróné, - válaszola Szolarcsek - László báró a legtisztább gyermeki kedély, és nekem nagy öröm, ha őt vezethetem. De szabad kérdenem, hogy miért tartja ön különösen Martinovicsot Lászlóra nézve veszedelmesnek?

- Nemcsak rá, hanem mindnyájatokra; - monda a báróné, - Lipót alatt a titkos policziához tartozott, és a császár sokat bízott benne. Két év előtt bizalmas utasításokkal Párisba küldé, és azóta az apát dühös jakobinus. Nem hiszek neki; hiúsága határtalan és megtanulta, midőn titkos kém és békebiztos volt, minden szónak, minden tettnek oly fontosságot kölcsönözni, hogy többé, ha már egyszer közeledett hozzá valaki, tőle meg nem szabadulhat. Nem tapasztalta, hogy egy idő óta a legfiatalabb emberek társaságát keresi? Érdek nélkül-e? Nem hallotta ma? Számtalanszor említé, hogy alkotmányunk tarthatatlan. Pedig mégis egyedül ez óvhat meg a forradalom- és a kényuralomtól. Még egyszer kérem, óvja Lászlót és magát e férfitól: ő politikus s sarlatan, az emberek iránt nem érez tiszteletet, merő gépeknél egyébnek nem tartja; és fontolja meg, hogy ez embernek, a mibe csak fogott, minden sikerült.

Szolarcsek ismételvén igéretét, eltávozott.

IV.
A beavatás.

Gróf Zsigray május elején visszaérkezett Bécsből, hol három hétig mulatott, és visszaérkezése után tudatta tüstént Szolarcsekkel, hogy már Budán van. A fiatal ügyvéd hozzá sietett és a gróf tudtára adta, hogy minden fáradozása sikertelen maradt. Először Thugutnál volt audienczián; a vén államférfi előzékenyen fogadta, türelemmel hallgatta végig, azután háladatos szavakkal megköszönte, hogy a foglyokkali bánásmódról az igazságot el nem hallgatta. «Ez - úgymond - ránk nézve becsületbeli ügy; Ausztria elleneivel, a kik a rend és társadalom ellenei is egyszersmind, csak a csatatéren küzd s nem a fogságban, és az elámított emberek lássák, hogy mi és nem a vérszomjas konvent, vagyunk védői az igaz, mérsékelt szabadságnak, és a világnak, mely úgy is régtől tudja, hogy a császár uralma legszelidebb, habár nem is hirdetjük, mint a poroszok. A császár nagylelküségéről és igazságszeretetéről új bizonyságot kell adnunk. Legyen meggyőződve, - végzé szavait - hogy a hadifoglyok sorsának megkönnyítésére mindent megteszünk, a mi az állam biztonságával összeegyeztethető. Az utasítások a haditanácshoz már e tárgyban átküldettek, s néhány nap alatt rendben lesz minden.» Zsigray most elment a haditanács elnökéhez, kinek segédtisztje csak ismételt kérés után bocsájtotta be, és tüstént tudata, hogy ő excellentiája folytonosan a sereghez küldendő haditervek készítésével van elfoglalva. E miatt az audienczia legfeljebb tiz perczig tarthat. A gróf végre bebocsájtaték.

- Mit kiván ön? - kérdé az elnök tekintetét Francziaországnak előtte fekvő térképére szögezvén, melyen szines gombostűk azon állást jelölték, melyet a sereg a legutolsó tudósítások szerint, vagyis tizenkét nap előtt tartott elfoglalva. - Láthatja ön, hogy el vagyok foglalva.

Gróf Zsigray röviden szólt. Thugut miniszter ur érdekelve van a hadifoglyok sorsa által, és egy jegyzék már át is küldeték a haditanácshoz, hogy sorsuk a lehetőségig könnyittessék, ez ügyet igen ajánlja és mielőtti megoldását kéri.

- Ez ügy további ajánlást nem igényel - volt a felelet - miután a franczia foglyokkali bánásmód visszahatással van a mieinkre, és gróf úr tudja, hogy ezekről, mint gyermekeinkről, tartozunk gondoskodni. A részleteket nem tudom, menjen ön az előadó Ivanovics ezredeshez, ő bővebb tudósítást fog adni. - Ezzel meghajtá magát, és a gróf az ezredeshez sietett. Ez kitünő barátsággal fogadta, szivarral és székkel kinálta meg, hanem azt mondá: hogy a katonaság részéről lehetetlen többet tenni, miután az ügy vegyes és a haditanács rendeletei csak a rendőrminiszterrel egyetértőleg kivihetők, most ennek terjesztik elő. Zsigray nem vesztve kedvet, a rendőrminiszterhez ment. Azonban ez érezhető hidegséggel fogadta, csodálkozását jelentvén, hogy egy magyar ily ügyben hozzá fordul holott Magyarország az újból megerősített alkotmány szerint nem tartozik a rendőrminiszter tárczájához, ez ország rendőri ügye a magyar kanczellária kezében van: «Ha a nyilvános rend jelen állásával nincsenek megelégedve, ha a hivatalnokok a legmagasabb utasításokat nem teljesítik, akkor a magyarok csak önmagukat vádolhatják - monda ő - mert nekünk az 1790-iki országgyűlés óta Magyarországgal semmi közünk.» Hiába ismételte a gróf, hogy itt nem Magyarországról, hanem az Újépületben levő franczia hadifoglyokról van szó; a miniszter biztosítá, hogy: ő minden törvényt szentnek ismer, még ha hiányosnak tartja is, s ezért semmibe sem avatkozhatik; a mi Magyarországban történik, az kizárólag a kanczellárt illeti. Az alkotmányt nem szeretem - volt utolsó szava - hanem maga láthatja, hogy ha már létezik, tisztelem.

A gróf innét a magyar kanczelláriához hajtatott: alig pillantotta meg a kanczellár, már is sietett vele kezet szorítani és egészen elhalmozta kérdésekkel Budapestről, a nyilvános hangulatról, a megyei viszonyokról, a törvénykezés és más ezekhez hasonló dolgokról. Végül kérdé a grófot,

hogy tulajdonkép mi hozta Bécsbe? «Ki jelenlegi védencze? - kérdé - most az egyszer talán csak kielégítjük!» Zsigray értekezleteit vidám hangon elbeszélte, és kérdezé, hogy tud-e a kanczellár e tárgyban valamit bővebben? - «Lássa ön - válaszolt ez - ily sajátságos a mi helyzetünk. Ti uraim Pesten azt hiszitek, hogy itt szabadon rendelkezhetünk és lehetetlent kivántok, míg nekünk az ellen kell küzdenünk, hogy a miniszterek Magyarország ügyeibe még jobban ne avatkozzanak, mint most. Végleg soha sem akadályozhatjuk meg, mert a király, a mi Urunk, attól kér tanácsot, a kitől akar; ön tudja, hogy a törvény szerint imperium és regimen tartozik rá, és természetes, hogy minden fontosabb ügyet az államminiszterrel és a német elnökökkel közöl. Azonban csak mint magán személyek szólnak, nem mint miniszterek; mint ilyenek nem avatkoznak a magyar ügyekbe, ezt el ne feledje; míg én kanczellár vagyok, idegen beavatkozást nem tűrök, mert az törvénytelen. Ezt mondja meg hazánkfiainak, a német miniszterek, mint ilyenek, a merőben magyar ügyekbe nem avatkoznak, csak mint magán személyek adnak a királynak tanácsot. A mi azonban a franczia foglyokkali bánásmódot illeti, ez katonai ügy, mely rám nem tartozik, melybe se nem avatkozhatom, sem avatkozni nem akarok. Ön tudja, hogy a sereg egységétől függ az állam biztonsága.»

- Hinnem kell - jegyzé meg gróf Zsigray - hogy Corpus Jurisunk ez ügyre vonatkozó néhány határozott törvényczikket tartalmaz.

- Kedves barátom téved - szólt közbe a kanczellár - e törvényczikkek már mind elévültek, azok a most már nem létező védelmi rendszerre vonatkoztak. A nemesi felkelés, az insurrectio, természetesen a nádor parancsnoksága alatt áll, és törvényeink erről gyakorta rendelkeznek, de már az alig létezik, hisz 1711. óta állandó katonaságunk van, és Corpus Jurisunknak a katonaságra vonatkozó czikkei előbbi időkből valók, melyeket nem lehet, nem szabad a mostani körülményekre alkalmazni. Hisz ön is tudja, hogy ezt az országgyűlés is elismerte, midőn a Greven ezred tisztjei a létező rendszer megváltoztatását kérelmezték, követelvén: hogy magyar ezredeknél német tisztek ne alkalmaztassanak. A kérvény visszhangra talált az országgyűlésen, de végül mégis elvetették, mert ily változás a sereg Esprit de Corps-jának árthatanda, és a tisztek között viszálkodást és irigységet ébreszthetett volna. Ön tudja gróf, hogy a pragmatica sanctio Magyarországot oszthatlanul és elválaszthatlanul köti az örökös tartományokhoz, és ez egységnek jelképe: a seregegység. Kötelességem tiltja tehát, hogy oly ügyekbe avatkozzam, melyek emez egységet veszélyeztetik. Sajnálom, hogy kivánságát még közvetve sem segíthetem elő, bár átlátom, mily észszerű és emberi.

A beszéd ismét azon pontra tért, hová a gróf előbbi találkozásukkor terelte; Szolarcsek azon látszólag jelentéktelen czélzások bővebb felvilágosítását sürgette, de a gróf rejtélyes szavakkal válaszolt, és annál tartózkodóbb lőn, mennél inkább hatolt a fiatal ember eszméibe; azonban mindig ejtett el egy-két szót, mely barátja figyelmét újból ingerelte. Végre ez súlyos nyomatékkal szólt: Szavaiból, gróf úr, világosan kitünik, hogy Magyarországban létezik egy titkos társulat, és hogy ön e társulat tagja. Ha czélja csakugyan a mondott, és ha a választott eszközök nem erkölcssértők: akkor, úgy hiszem, nem lesz veszteség, ha körükbe engem is befogadnak; a nélkül is már többet tudatott velem, hogy sem az egészet fel nem fedezhetné.

A gróf le s feljárt a szobában és végre komoly méltósággal monda:

- Fiatal ember, ön keresett engem, s nem én önt, ön azon veszélyes körbe tolakodik, óvatosságra figyelmeztetem. Azonban legyen meg akarata, jövőjével ön már rendelkezhetik. Még hatalmában áll akaratát követni, de ne feledje, hogy ha egy társulatba lépünk, melynek czélja az emberiség ujjáteremtése, hogy akkor egyéni szabadságáról lemond az ember és a társulat rendeleteinek aláveti magát. Kész ön e lépésre is?

- Az vagyok - szólt Szolarcsek határozottan.

- Úgy - monda a gróf - holnap, ha besötétedett, a városligeti bemenetelénél levő harmadik topolyfánál várom. Fegyverezze fel magát bátorsággal, hogy a következendő próbák vissza ne riaszszák. A ki a szabadság harczosa kiván lenni, annak előbb be kell bizonyítania, hogy szenvedélyének parancsol; a ki a föld hatalmasai ellen a küzdelemben fegyvert ránt, az dobja el a kardtokot, mert vagy győz, vagy a fegyver áldozata lesz! A viszontlátásig! Ha nincs bátorsága, maradjon honn; és a mit most mondtunk, azt temesse a Lethe habjai alá. Kezet rá!

Zsigray odanyujtá kezét, Szolarcsek fölcsapott, azután szólt: «A viszontlátásig a városligeti bemenetelénél levő harmadik topolyfánál, holnap, mihelyt az este leszállott!» Innét Kovács-hoz ment. A margitszigeti első találkozás óta az orvosnál gyakran ismételte látogatásait; most azonban természetesen azért kelle elmennie, hogy Raimondnénak elmondja, mi történt azon ügyben, melyet olyannyira szivén hordott.

- Rossz hírt hoz, - szólt hozzá megpillantván arczát, - ön valóban gyermek, még a szinlést meg nem tanulta; de nyugodjék meg, én jobbat közlök önnel. A porkolábnak van egy leánya, én ezt tegnaptól zongorázni tanítom, és mivel atyám a leczkénél jelen van, így naponta vele lehetek, és tanítványomtól egyetmást beküldhetek, míg különben hetenként csak háromszor láthatám.

Szolarcsek megörült, hogy a női diplomatia többet eszközlött ki, mint barátja, és elmondta körülményesen, mint szenvede minden törekvése a visszás rendszeren hajótörést, s még ehhez minden további lépés is sikertelen maradt. Bármint iparkodott is előadásába derültséget csepegtetni, észre kellett vennie Raimondnénak, hogy nagyon el van fogulva, azonban ő ezt másnak tulajdonította, azt gondolván, hogy az bántja, hogy érdekében semmit sem tehetett, és e miatt vigasztalta őt, hogy olybá veszi, mintha a gróf fáradozásait siker koronázta volna, miután kívánságainak egy része úgy is teljesült.

Azonban Szolarcsek az egész estve szórakozott volt, a mi a franczia nőnek annál inkább feltűnt, miután minden erejét megfeszítette, hogy rendes elfogulatlan hangulatába vezesse. Látta, hogy valamit titkol előtte, és bosszantotta, hogy nem közölte vele. Kovács dolgozótermében volt, Lenke a háztartás teendőivel volt elfoglalva, és a vendéget barátnőjével gyakran hagyta magukra, és ha ez ismételve kérdezte: mi fellegezte be homlokát? kifogást halmozott rakásra, és végül szokásosnál korábban távozott.

- Mi baja lehet lovagunknak? - kérdé Raimondné Lenkét, midőn már eltávozott - nagyon elfogult volt.

- Szeret téged - válaszolt Lenke - és nem meri bevallani.

- Esztelenség - szakitá meg szavát a franczia nő, miközben arcza kipirult - mert mindenek előtt ez lehetetlen, őrültnek kellene lennie, hogy engem, ki majd tiz évvel vagyok nála idősebb, szeressen és azután, ha szeretne is, úgy zavart volna, de nem szórakozott; hidd meg ezt nekem, ebben gyakorlott vagyok.

Következő este Szolarcsek a városligetbe ment, mely akkor még messze feküdt a várostól, és a sűrű agáczhajtáson nem vala út vágva, homokos talaj, itt-ott álló víz által megszakítva, melyben nád és csaté gazdagon termett és annak daczára, hogy a tavasz ép most öltözteté a fákat zöldbe, az egésznek szomorú tekintete volt. A mint sötétedni kezdett, türelmetlenül haladt a topolysoron végig, mely a király-utczához vezetett, a hol akkor, mint most is, a pesti zsidóság nagy számmal lakott; innét azután ismét visszatért a városligeti felé, és a harmadik fához támaszkodva várta a bekövetkező eseményt. Alig lőn sötét, midőn egy négylovas kocsi előrobogott: a kocsin gróf Zsigray jött.

Egy fütty hallatszott, Szolarcsek a kocsihoz ugrott, a gróf maga hajtotta a lovat, kocsist és inast honn hagyván. Szó nélkül tért le az útról, mely gödrökkel volt tele, mert az utak a fő-

város közelében is, különösen tavaszkor, feneketlenek voltak. Szolarcsek gyanítá, hogy akarva hajt keresztül-kasul a földeken. Az ég még ehhez borus is volt, a hold nem világítá a pusztaságot, és így a fiatal ügyvéd, kinek helyemléke úgy sem volt legerősebb, az irányt tökéletesen elvesztette. Két órai sebes hajtás után egy kis ház előtt álltak. Egy szolga a gróf kezéből a gyeplőt elvette, és a párolgó lovakat elvezette, s vendégek leszállva a kocsiból, egy setét szobába léptek, a hol Zsigray fiatal barátjának szemeit kendővel bekötötte, és figyelmezteté, hogy csendben várjon, míg a mester nem szólítja. Szolarcsek csendesen várt, többször hallotta az ajtót nyílni, lassú lépteket is hallott, egyszer úgy tetszett, mintha gyertyát vittek volna a szobán keresztül, azután újra elcsendesedett minden. Már e várakozásban egy óránál többet töltött, végre megint lassú lépteket hallott, és egy mély hang megszólítá: «kövessen.» Megfogták kezét, lépcsőn le, lépcsőn fel addig vezették, míg lépteinek visszhangjából gyanítva, egy nagy terembe érkezett. Vezetője félrelépett, és egy hang dördült meg:

- Fiatal ember, ki vagy és mit akarsz?

- Nevem Szolarcsek Sándor, az emberiség előmenetelének barátait keresem, de mindenek előtt látni akarok.

- Catilina testvér, oldd meg kötelékeit! - hangzott újra. A kötelék a beavatandó szeméről lehullt.

Egy nagy sziklateremben volt, melyben egy asztal állt, rajta egy tőr feküdt, és mellette három álarczos férfi fekete köpenybe burkolva; egy kis lámpa, mely a terem bolthajtásáról függött le, bizonytalan lobogó fényt vetett a csoportozatra.

- A szemeden volt kötelék emlékeztessen, hogy a szabadság barátjának útja sötét, és hogy csak akkor érheti el czélját, ha vezetőjét némán követi, - tévútra nem jut! mondá a baloldalon levő álarczos, kiben Szolarcsek a grófot vélte fölismerni.

- El vagy határozva, kérdé a középső, életedet az emberiségnek áldozni?

- Igen!

- Megesküdöl, hogy az ösvényt, a melyre most tértél, sohasem hagyod el? hogy a küzdelemben kitartó lész, látszassék bár reménytelennek? hogy minden földi érdeket az emberi nem nemesítésének czéljából feláldozasz?

- Esküszöm.

- Megesküszöl, hogy a világosságot kitartással és fáradhatlanul fogod keresni, hogy nem rettensz vissza semmi akadálytól?

- Esküszöm.

- Fiatal ember, fordulj vissza.

Szolarcsek visszafordult, ekkor a nagy üreg fénybe borult, és egy világos gömb közepében egy testetlen tüneményt látott maga előtt lebegni, bámulva nézett rá és saját vonásait látta benne, úgy látszott, hogy a tünemény mereven és halaványan néz rá; önkénytelen borzadály futotta végig. A távolban megszólalt a zene.

- Mit látsz? kérdé az álarczos.

- Magamat.

- Vedd a tőrt, mely az asztalon fekszik, - szólt az álarczos újra, - és szúrd le másodat.

Szolarcsek fölemelte bátran a tőrt, de midőn karját fölemelte, azt tevé a tünemény is és eltűnt; a háttérben kialudott a fény. A zene elnémult.

- A bátorság és határozottság előtt eltűnnek képzeletünk árnyai, melyek akadályozni akarnak. A férfi szilárd akarata előtt a képzelem tüneményei is elenyésznek, mondá megint a balra levő, kit a közép álarczos az imént Catilina testvérnek szólított.

A jobboldali álarczos arczát karjára nyugasztván ásított.

- Esküdjél e tőrre, - mondá újra a középső, - hogy a míg élsz, minden kiváltságnak gyűlölője lész.

- Esküszöm.

- Hogy a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget hirdeted halálodiglan.

- Esküszöm.

- Hogy méltatlant társulatunkba nem vezetsz, hogy kezeskedel annak hűségéről, kit tagul ajánlsz.

- Esküszöm.

- Esküdjél, hogy szövetségünk titkát híven megőrzöd és csak annak feded fel, kit a testvérek méltónak tartanak, hogy a társulatba lépjen. Esküdjél, hogy e szövetségről senkinek, még szived kedvesének sem szólsz, nem az anyának, ki méhében horda, nem a papnak a halálos ágyon.

- Esküszöm.

- Válaszsz most egy nevet, melylyel társulatunkba lépsz.

A beavatandó egy pillanatig gondolkodott, azután mondá: «Paetus».

- Paetus testvér, - szólt most a baloldali álarczos, - tudd meg, hogy az áruló meghal.

A jobboldali álarczos megint ásított.

- Curtius testvér, szólt most a középső, rád bizom Paetus testvért, avasd be új kötelességeibe, mondj neki annyit, a mennyit megbir! Most pedig ideje, hogy az álarcz leessék, a tanítvány láthassa tanárait.

A sziklaterem újra megvilágosodott egy pillanat alatt, az álarczok leestek és Paetus testvér három jól ismert arczot látott: a középső a szászvári apát volt, Curtius testvér nem volt más, mint Laczkovits kapitány és Catilina testvér gróf Zsigray.

Szolarcsek meglepődött, báró Révayné óvására gondolván; - már késő volt!

Az apát és a gróf távoztak, a kapitány pedig növendékéhez fordult, kivel egyedül maradt, és mondá: nemde fiatal barátom, a dráma ügyesen volt jelenetekre osztva? Zsigray barátunk valóban kitüntette magát; ily fiatal emberre mint ön, e jelenet különösen hathatott; ezen sziklaterem - boros pinczém, most üres, mivel tavaly igen rossz szüretünk volt, és a mint látja, beavatásra különösen alkalmas és a gróf vájt-tükrében látott alak, a mint hiszem, csakugyan megijesztette! De bár e pincze üres, van itt még egy másik is, melyet jobban szeretek, mert tele van; és jó vacsorában nem szenvedünk hiányt. Jőjjön velem fel Paetus barátom, egy pohár jó tokaji és egy jó falat pecsenye mellett kötelességei nem fognak oly sulyosakul látszani, mint itt e nedves pinczében.

Felmentek a szobába, a hol az asztal már terítve levén, vacsorához ültek. Szolarcsek most tapasztalá, hogy egy pesti porházban van a Kőbányában, hol Pest számára az összes építő anyag vágatik. A beavatási szertartás nagyon meghatotta és képzelődését felcsigázta elannyira,

hogy most igen kellemetlenül esett, midőn ábrándjait a kapitány, ki az egész ünnepélyességet farsangi játéknak vette, összerombolta.

Laczkovits azonban a csendet megszakította, megtölté a poharakat és szólt: úgy látszik, hogy határozottságát a pinczében hagyta; pedig oly tökéletesen játszotta szerepét, hogy már tapsolni akartam; mért oly szótalan most?

- Kapitány úr, válaszolt Szolarcsek, nekem az egész úgy tűnik fel, mint álom, még sem hihetem, hogy mindaz, a mit láttam és hallottam, tréfánál nem egyéb; kérem, mondja meg őszintén, hányadán vagyok.

- A bűvészet, melynek az imént tanui valánk, jó Zsigraynak, és az apát is szereti az ilyen jeleneteket, a német felvilágosodottak társulatában tanulta; én azonban számító ember levén, e képzelgős dolgokat nem szeretem; mennyiségtani szabályok, melyekben a katona jártas, a képzelet árnyképeivel nem egyeznek össze.

- De akkor minek vesz részt abban, a mit babonaságnak tart?

- Mert mint tagja a társulatnak, melynek czélja szent előttem, örömest alárendelem akaratomat a többiekének. Egész életemben engedelmeskedni tanultam, mert e nélkül nincs gyógyulás. Engedelmeskedve mesterünk parancsának, most be kell avatnom új kötelességeibe; előbb azonban ürítsünk egy poharat Paetus testvér Arria egészségére!

Szolarcsek zavarba jött és a poharat utolsó cseppig kiürítette.

- Társulatunk vezérelveit fogom önnek megmagyarázni, kezdé a kapitány; ön tudja, hogy Francziaországban a papság és nemesség uralma forradalmat idéze elő, és mily véres leve, különösen azért, mivel a nép nyers és míveletlen volt. Ugyanazon okok Magyarországban is azt fogják eredményezni, mert a társadalom, mint a tudomány a természet változhatlan törvényein nyugszik. A politikai viszonyoknak hazánkban nincs szilárd alapjuk, mert egyedül kiváltságokban gyökereznek, holott a társadalomnak egyetlen szilárd alapja lehet: a szabadság és törvény előtti egyenlőség. Magyarország alaptörvényein különösen egy féreg rágódik, a papság és nemesség hatalma, és e hatalom az alsóbb osztályok tudatlanságára és vak hitére támaszkodik. Az ügyek ily szomorú állapotában csak kevesen törődnek az emberiség jogaival; vakbuzgó papok és tékozló mágnások nem hallják lelkiismeretük szavát; a paraszt tudatlan, és alig érzi, hogy ember; ily állapot hogy tarthatná fenn magát, kivéve ha a szabadság az egész világon kihalt, ha a történet könyvét megégetik és ha Magyarországot kinai fallal veszik körül. És azért a népnek előbb utóbb vissza kell adni elrabolt jogait, különben maga veszi vissza. A forradalmat nem lehet feltartóztatni; egyre éleszti a nyomás, melyről papjaink és mágnásaink gondolkodnak; a helyett, hogy kiváltságaikat szabályoznák, visszaélnek vele. Az így előidézett forradalom nemcsak szükséges, de szent is, mert egy vonással eltörli az igazságtalan törvényeket és a kiváltságokat ellenállhatlanul rombolja össze. De Magyarországban annyival vérengzőbb és rombolóbb lesz a forradalom, mint Francziaországban, a mennyivel a tömeg műveletlenebb és vadabb itt, mint ott. A világ legműveltebb népeinél is elfajult, mert a néperő kellő előkészület nélkül jőve mozgásba, hogy a zsarnokság és alázatosság jármát összetörje. Hogy az elfajulást kikerüljük, Magyarországban a változásra vigyázva és alaposan kell előkészülni, és meggondolt léptekkel megkezdeni. A köznépnek felvilágosítása és oktatása czélunk; tudnia kell emberi jogait, s jelenlegi szenvedéseinek okát, hogy a szabadság azon fokához érhessen, hová jutnia kell.

- Szavai lelkemből szólnak - válaszolá Szolarcsek. - A szabadság útját igazgatjuk, czélunk szent.

- Az eszközök előlegesen e könyv terjesztése, monda a kapitány és egy kéziratot húzott ki zsebéből, «Katekizmus polgárok és emberek számára;» talán már ismeri, Gerard, «Catechisme de la Revolution,» című művének fordítása, mely Volney, «Palmyra romjaihoz» adalék szokott lenni; azonban mi a magyar ügyekhez alkalmaztuk. A bentfoglalt alapelveket tekintet nélkül terjeszteni tartozik. Más részről kötelessége legalább egy tagot szerezni a társulatnak, kiről meg van győződve, hogy czéljainkat híven és becsülettel elősegíti. Ha ismer egy ilyet, kiről becsületével kezeskedhetik, akkor nevezze meg nekem, a ki beavatom, vagy Zsigraynak, a ki önt bevezette. Mi azután a társulat fejeivel elhatározzuk, hogy hatalmába lesz-e önnek barátját bevezetni.

A kapitány még a jeleket magyarázta meg neki, melyekről a társulat tagjai egymást megismerik, azután újból megtöltvén a poharakat, az övét e szavakkal emelte föl: A szabadság bő termésére, bár vérünkkel kelljen az elvetett magot öntözni.

Szolarcsek örömmel koczintott. A kapitány világosan szabályozott mondatai őt jobban kielégíték, mint a gróf ábrándos zavart czélzatai, ki vele csak parabolákban beszélt. Nyugodtan feküdt ágyba, s csak azon csodálkozott, hogy egy társulat, melynek czélja ily egyszerű és szent, a titok leplébe burkolódzik és nem lép fel nyiltan.

V.
Delejesség.

Másnap a fiatal ügyvédet lónyerítés ébreszté fel, gyorsan felugrott, és két nyergelt paripát látott az udvaron. Laczkovits kopogtatott ajtaján és figyelmeztette, hogy siessen. Néhány percz mulva fel volt öltözködve, a kapitány oda nyujtá neki a liqueur-üveget, szalonnát és kenyeret, s a reggelit az udvaron állva végezték, azután lóra ültek és a pusztaságon keresztül Pestnek vágtattak. A mint a Kőbányát szem elől vesztették, megkérdé Szolarcsek a kapitányt, hogy társulatuk mért burkolta magát annyira titokba, holott egészen törvényes téren állnak, és véleményezé, hogy nem fogna-e ép a nyilvánosságtól való félelem, a fölfedezés esetén az egésznek veszélyes alakot kölcsönözni. És a fölfedezésre mégis számítniok kell, mert a katekizmus vagy nem terjed szét, és akkor a társulat czélt téveszt, vagy tanai általánosak lesznek, és akkor könnyen nyomára juthatnak, hogy honnan erednek; a hol a sötétség oszlani kezd, ott a világító testet, mely fényt lövel, könnyű felfedezni.

Laczkovits részben helyeselte Szolarcsek véleményét, egy perczre sem tagadja meg, sőt még zavart alakba sem öltözteté mint Zsigray, vagy jóslatokba mint Martinovics. Azonban a papság és nemesség figyelmét még sem tanácsos idő előtt felébreszteni, mert e kasztok hatalmukra féltékenyebbek, mint a királyság. 1790-ben és 91-ben Budán az uralkodóház ellen a legdühösebb röpiratokat nyomatták, míg másrészt Scótiában ép most áll törvényszék előtt néhány ember és valószinűleg elitélik, mivel Paine Tamás «Emberi jogát» olvasták, a nélkül, hogy feljelentették volna, és ez oly országban történik, hol az aristokratia képviselői a parlamentben a királyságot majd minden hatalmától megfoszták.

Szolarcsek hihetlenül rázta fejét és szólt: Ha azonban tanaink lassankint elterjedtek, és a nép kötelességéről és jogairól gondolkodni megtanult: mily módon nyer életet az általunk elő-készített változás?

- Kedves barátom, - szólt Laczkovits, - a jogalapok, igaz, hogy változhatlanok, de a világ-események ki nem számíthatók. A polgár és ember társulatából egy második keletkezik, az újítóké; csak ez fogja a pillanatot és a cselekvési módot meghatározni; az ország jóval előszervezésének részleteit kijelölni. De ne ámítsuk magunkat e tekintetben, a második korszak még messze van, és e miatt a jövő terveivel ne siessünk. Azonban ha a franczia seregek győzedelmesen hatnak Olasz- és Németországba, ha Német- és Olaszország erőben és egységben feltámad: akkor a működési tervet Magyarországra nézve megállapítani nem lesz terhes; még él Lengyelországban Kosciuskó, és kaszásai például szolgálhatnak, hogy mit tehet a szabadság. És azután Pesten megvan már a mag, mely köré egy sereg gyűlhet; a franczia foglyok. Ha a kitörést szükségesnek látják, ezek tüstént meg vannak szabadítva és fölfegy-verezve, hogy keleten a szabadság első ezredét képezzék. De én nem szeretek a jövő számára tervezni, ha egyszer a nép megérett, akkor nálunk nélkül is megkezdi a forradalmat, míg összeesküvésből legfeljebb lázadás keletkezhetik, és ez rendesen a nép hátrányával végződik. Az apát azonban nagyon is elméleti ember, hogy ezt belássa, és külföldi összeköttetéseinek nagy veszélyt tulajdonít, és Zsigray az apát jóslóságát úgy eltanulta, hogy most szüntelen ábrándterveket főz, hogy gyönyörködjék felolvasásukban, és hogy személyének fontosságot tulajdoníthasson. Ha majd tettre kerül a dolog, nem ők lesznek vezetők.

- Fejtse meg nekem, kapitány úr, - kéré Szolarcsek, - mint történt az, hogy a gróf, ezen szolgálatkész világfi, ennyire neki adta magát a politikának?

- Csupa szivességből, - volt a válasz. - Az apát Bécsben levén, szüksége volt valakire, a kinek az országban összeköttetései vannak, és egyszer reggeli séta alkalmával a bástyán a gróffal találkozott; kit előbb csak látásból ismert. Martinovics úgy ismeri az embereket, mint senki más; ő tehát a grófhoz lépett, s minden bevezetés nélkül kitárta előtte az egészet. A gróf meg volt lepve, és az apát ily szavakkal hagyta el: Áruljon el, ha tetszik, vagy vegyen részt kezdeményezésemben, sorsom kezei közt van. Zsigray tüstént a társulatba állt, csupán azért, mert véletlenül szólíttaték fel, és gyávaságnak tartá be nem lépni; az ajánlatot elfogadta, miként a párbajt elfogadják, azért, mert az elfogadás kevésbbé kellemetlen mint az elódázás. De mióta a beavatási szertartás elkészítését rábiztuk és ő a szertartási mester, azóta társulatunknak nála buzgóbb tagja nincs; pinczém láttani gépeinek elég tágas, és most órák hosszán mulatja magát, az emberiség javára, természettani kisérletekkel. Észrevehette, hogy a multkor nem volt Révaynál az estélyen, melyet pedig különben soha sem mulaszta el; akkor is Kőbányán ült homorú tükrét igazgatva.

Ily beszélgetések között közeledtek a lovasok Pesthez, s már az előváros végső házaihoz értek.

- Még valamit, - szólt Laczkovits, lovát megállítván, - ha a világban találkozunk, tegnaptól óta sem jobban, sem kevésbbé nem ismerjük egymást. Most elhagyom, lovagoljon lépve a városba, és a lovat hagyja a «Hét választónál,» onnan majd elhozatom. A viszontlátásig.

A kapitány megsarkantyúzván lovát, elvágtatott.

Ezen események Szolarcsek kedélyében váltságot idéztek elő; az élet neki eddig oly zavartnak és visszásnak látszott, a tettvágyat, melyet keblében érzett a kezdő ügyvéd, kisszerű teendői ki nem elégíték, a hosszas olvasás kifárasztá, szükséglete volt tevékenyen lépni fel a világban, és mivel sehol sem látott nyilt tért, elégületlen lőn a társadalom intézményeivel. Életfáradt volt, mivel az életet még nem ismeré. A véletlen most rögtön oly állapotba helyezé, melyről azt hivé, hogy az emberiségnek közvetlenül használhat, és a sors kerekét igazgathatja, kitünő emberek társaságába jutott és bizalmukkal ruháztatott fel. Nyugodtabb és higgadtabb lett. Nézetei tisztultak, mert egy központot talált, melyet eddig hasztalan keresett; most már tudta, hogy nem azért él, hogy védenczeinek kisszerű adóssági ügyeit végezze, és a Révay uradalmak mindennapos viszályait a parasztok és tisztek közt kiegyenlítse, vagy birói végzés alá terjessze; most egy magasabb czél lebegett előtte, és ez öntudat az eddig nélkülözött erély és határozottság birtokába juttatá. Ez időben jutott el Magyarhonba a Girondisták kivégeztetésének hire, e férfiak szomorú sorsa bár megrázta Szolarcsek kedélyét, de nem elveit.

Midőn most kereseti ügyeit elvégezve, a katekizmusban kérdés és feleletekben kifejezett elveket szigorlat alá vette, s habár a kifejezés alakját néhol darabosnak és élesnek, máshelyt homályosnak és nem eléggé érthetőnek lelte is, melyekben tüstént vagy a kapitány vagy a gróf vonásaira ismert, mindamellett világosan látta, hogy a könyv nem tartalmaz olyat, a mi meggyőződésével tökéletesen össze nem egyeznék.

Estéit felváltva majd Kovácsnál, majd Révaynál töltötte. Lászlóval természetesen gyakran beszélt a politikai elvekről, melyeknek tanulmányozása most annyira foglalkodtatta, átadta a kátét is, azonban nem feledve a bárónénak adott ígéretét, egy hangot sem mondott a titkos társulatról és a könyv tulajdonképi czéljáról. Kovácsnál is gyakran szőnyegre hozta a politikát, de az öreg úr ritkán szólt hozzá, őt most kizárólag a delejesség és a delejálom beteges állapota érdeklé, melybe Mesmer orvos idegen embereket az ujjak puszta érintése és összpontosított akarat és erő által helyezett. Gyakran beszélt azon csodálatos felfedezésekről, melyeket delejes emberek tőnek és habár ő nem állítá, hogy minden megtörtént vagy megtörténik, a mit az álomlátók láttak vagy jósoltak, az álomlátók létezéséről még sem kételkedhetett; hisz egy

paraszt fiú, kit épen most orvosolt, megmondta rendesen és perczre, hogy mikor tér ismét vissza láza, sőt az orvosságot is, mely használ. Raimondné ez elbeszéléseket figyelve hallgatta, és a mint vagy a franczia könnyenhivőség, majd pedig a mindent tagadás uralkodott kedélyén, a szerint a jelenségektől vagy borzadt, vagy iparkodott nevetségessé tenni. Olykor kimondhatlan vágy szállta meg, hogy a jövőbe néhány pillantást vethessen, és oly költőinek találta, hogy két távollevő személy delejes összeköttetésben maradhat, majd ismét tréfát űzött, és a mint kedélye felvidult, kérdé, hogy Kovács nem hiszi-e, hogy valakinek, a kivel Párisban delejes összeköttetésben van, meg kelle hidegülni. Ha azonban főfájása volt, akkor kérte az orvost, hogy delejezze, és könnyebbülést érzett. Szolarcsek hitetlen maradt, mindig be akará bizonyítani az orvosnak, hogy e tünemények lehetetlenek és bizonyára csalódáson alapszanak. Az orvos ilyenkor közönségesen azt válaszolta: a világot ne előzze meg, és ne mondja, hogy ez vagy amaz lehetetlen; sok látszik csalódásnak vagy csalásnak, csupán azért, mert a természet törvényeit még nem ismerjük, melyek e tüneményeket megfejtenék. Ki hitte volna, hogy az ember repülni is megtanul, mielőtt Mongolfier megmutatta? A buvár ne legyen előitélő, kell, hogy részrehajlatlanul és lelkiismeretesen vizsgálja és rendszerezze a tüneményeket, miután pedig részletezte, oda kell törekedni, hogy a törvényeket, melyeken alapulnak, kikutassa.

- Tehát jól van, - szólt Szolarcsek - vizsgáljuk meg a delejesség tüneményét, a míg azonban magam nem leszek álomlátó, vagy mást nem látok ezen állapotban, megengedi, hogy kételkedjem. Delejezzen meg engem.

- Alig hiszem, hogy elég erőm lesz önt delejezni.

Raimondné azonban ajánlkozott, mondván, hogy úgy is nagyon fáj a feje, és a nyomogatás könnyebbülést szerez.

- Ha oly nagyon kivánja, nincs ellene kifogásom, - mondá Kovács; - de csak akkor teljesítem, hogyha erős akarata, mert akarata nélkül semmi áron sem tenném. Ne féljen, hogy az önkívüllét egyéniségét elveszti, hogy talán titkokat fedend fel, melyeket akaratlanul is hallunk, és melyeket akarva talán nem közlene.

- Se baj, - monda Raimondné, - nincsenek titkaim barátaim előtt, és tudom, hogy gyöngéd-telen kérdéseket nem intéznek hozzám; és azért kivánom, hogy Lenke is itt maradjon, tevé hozzá, midőn észrevette, hogy barátnője, ki rendesen hallgatott a beszélgetés tartama alatt, felállt és az ajtó felé ment.

Lenke menté magát, hogy az étel nem készül el idejére, ha utána nem lát, hogy rendén van-e minden? de mindnyájan tiltakoztak távozása ellen, kijelentvén, hogy inkább várnak az ételre félóráig; és így a szobában kelle maradnia.

Raimondné egy karos székbe ült. Kovács elébe állt, hüvelykujjait megfogta és egy ideig mereven nézett rá, azután kiterjesztett kézzel köröket vont körülte, úgy hogy ujjának hegyei mintegy másfél hüvelyk távolságra estek tőle, míg homlokától kezdve lassan, körülbelül kezéig levonult, majd ismét gyorsan visszatért. Még alig mult el tíz percz, s már is mélyen aludt, nemsokára kiderültek vonásai, méltóságos nyugalom terült el arczán; a megelégedésnek túlvilági kifejezése, miként egy nehéz küzdelem után, daczára annak, hogy szempillái le voltak csukódva. Kovács intett Lenkének, ez megfogta kezét.

- Ez te vagy, kedves Lenkém, - mondá Raimondné tiszta érczhangon, mely jóval különbözött máskori éles hangjától, mint arczának nyugalma különben eleven, lélekteljes arczvonásitól. - Erős lelkű lány vagy, a mire szükséged is van; de még te boldog léssz, boldogabb mint én.

Szolarcsek most közelebb lépve, kezét az orvos vállára tette. Raimondné megrettent, felugrott helyéről és félelmes hangon kiálta: Várjatok, várjatok, ne öljétek meg! ő ártatlan! fuss, mert a

bakó megöl, ne légy önfejű, a börtönajtó nyitva, barátaid már meghaltak és esztelenség az életet hiába feláldozni. Kimerülten rogyott vissza a székre. Lenke megrázkódott. Kovács komor lőn és mondá: - Raimondné nagyon ingerült, fel kell ébresztenünk.

Elkezdte a vonásokat, melyekkel elaltatta, visszafelé csinálni, mire az újra lecsendesült, és úgy látszék, hogy természetes álomba szenderült. Kovács felhagyott műtétével, nem akarta mesterségesen felkölteni, mivel azt hivé, hogy rázkódás után a természetnek nyugalomra van szüksége.

- Oh mily szép, - mondá Lenke elnyomott sóhajjal Szolarcseknek, a ki az alvót elragadtatással bámulta. De Raimondné hamar felébredt és midőn az orvos komoly arczát látta, nevetve kérdé: - No, mit jósoltam? alkalmasint sok badarságot.

- Nem épen, - szólt Szolarcsek - várakozásomnak tökéletesen megfelelt; midőn Lenke közeledett önhöz, annak boldog jövőt jövendölt, mivel szereti őt, és a mint engem látott, börtönről, vérről és bakóról szólt. Ez nagyon természetes, én ma önnek a Moniteurből az utolsó párisi vérjeleneteket olvasám fel, delejes állapotban a mély benyomás, melyet e hirek önre gyakoroltak, személyemmel jött kapcsolatba, mint a ki által tudomására jutott; nincs természetesebb, mint e jelenség.

- Adja az ég! - sóhajtott fel Lenke.

Raimondné most úgy tapasztalta, hogy mégis balgaság volt kívánni, hogy delejezzék; Kovács úr elkomolyodott, Lenke meg volt hatva, Szolarcsek, mint előbb, most is hitetlen, monda: «én is gyöngének érzem magam, és még azt sem tudom, mit jövendöltem.» Többszörösen megkisérté a társaság komoly hangulatát vidámságával felderíteni, de hasztalan, Szolarcsek szótalan volt, el nem felejthetvén, mily szép volt a delejes álomban Raimondné, Lenke főfájásról panaszkodék. A rossz hangulat nem volt megszüntethető, és elégületlenül oszlottak szét.

Másnap reggel Szolarcsek már Kovácsnál volt, meg akarta tudni, hogy Raimondné mint van. Az orvos szegény betegeivel, kik ily tájt szoktak hozzá jőni, volt elfoglalva. Lenke a városba ment, hogy egyetmást bevásároljon, csak Raimondné vala honn. Kissé szenvedőleg nézett ki, és a mint Sándort megpillantotta, e szavakkal köszönté: - Kedves barátom, vallja meg nyiltan, mit beszéltem tegnap a delejálomban, nincs bátorságom Lenkét megkérdeni, mert bármit mondék is, kedélyére mélyebb benyomást tőn, mint tegnap estve hivém; az egész éjt álmatlanul tölté. Mondja el őszintén, mit mondék?

- Lenkének késő boldogságot jósolt, sok küzdelem után, mert azt mondá: jó hogy sok lelkierővel bir. Nekem pedig véres halált jövendölt; erre felébreszté Kovács úr, mert úgy látszott, hogy nagyon fel van indulva.

- Tehát ezt fájlalja Lenke! - monda a franczia nő, mély gondolatokba merülvén. - Meg nem foghatja, hogy lehet ő boldog, ha ön meghal! hihetőleg másként álmodta. De hogy ily gyermekség annyira meghathatta! Egy alvónak álmai! ön megfejté, hogy az álom miként teremthetett ily képeket.

- Több volt ez álomnál, - mondá Szolarcsek, - jóslat volt! nem akarám Lenkét még jobban megijeszteni, azért adtam e látománynak hamis magyarázatot. Azonban meg nem ijeszt annak tudata, hogy napjaim megszámlálvák, és hogy életem erőszakkal alszik el; miután értéke nem tartóssága, hanem azon czéltól függ, melynek szentelve volt, és épen azért, mivel hiszem, hogy a mit tegnap mondott, jóslat vala, épen azért mondom, van bátorságom kimondani, a mit még talán sokáig elhallgatok vala; - itt megragadta kezét: - én önt szeretem.

Raimondné tenyerébe zárván arczát, könyezett.

- Kegyed sír! - szólt Szolarcsek meghatva, - a mit most mondék, meg nem lepheté, hisz már rég észrevehette, mert ügyetlen vagyok és nem birom magam tettetni, hogy mióta először a szigeten találkozánk, képe mindig előttem lebeg és hangja tölti be lelkemet! Sirasson engem, mert szerelmemet nem viszonozhatja? Mondja meg őszintén, igyekszem némán elviselni, tegnapi jóslata biztosít, hogy fájdalmam nem sokáig kinzand.

Raimondné erre felegyenesedett, arcza oly kifejezést vőn, mint tegnap a delejálomban: csendes és fenséges; azután komolyan szólt: Magamat sirattam, nem önt, kedves barátom, magamat, kin a szerencsétlenség nyugszik, ki mindenütt átkot hoz, és ép azokat semmisítem meg, kik szivemnek legkedvesebbek. Ha a sors ide nem vezet, ön meglátta volna Lenkét és megszereti, egymással boldogok lettek volna, mert a leány önt szereti, - most ennek vége!

- Ön tehát igazán szeret engem? - kérdezé gyöngéden Szolarcsek, ajkaihoz emelve kezét, s csókjaival halmozva.

- Mivel bizonyítsam be? - kiálta fel.

- Én jobban ismerem a férfiak szivét, mint hogy a szenvedély első kitörésének nagy értéket tulajdonítsak, és már énszivem is sokat szenvedett a csalódás jéghideg leheletétől, minthogy másodszor tüstént átadja magát a részvét szavának. De mért nem akart tovább is azon barátságos viszonyban maradni, melyben eddig oly boldogan éltünk! miért hevíté fel képzeletét? mért nem zabolázta még tovább érzelmeit?! Becsülöm jellemét, társaságát mindenkinél jobban szeretem, érzem, hogy talán szerethetném, de ezt ne kivánja.

- Köszönet neked angyal, - szakítá félbe szenvedélyesen Szolarcsek, - csupán ez, a mit kérek; oly boldoggá tészsz, a milyen még képzeletben sem valék soha. Tehát te képes volnál engem szeretni? Szeretni fogsz! Szeretned kell!

- Ne kivánja ezt Sándor, - monda szeliden és szomorún, - ne ébreszsze fel a szívemben alvó szenvedélyt. A mily szenvedélylyel szeretek, ép oly szenvedélylyel kivánom, hogy szerelmem tárgya egyedül engem szeressen. Szerelemféltésem tönkre tenne; a kit szeretek, az nem magáé többé, ismernem kell minden gondolatát, minden szívdobbanását, lelkét ki kell tárnia előttem és a legkisebb redőt sem szabad eltitkolnia.

Szolarcsek rögtön elhalaványult, azután mondá: Lelked nagy és nemes, semmi keserű gondolat nem nyerhet benne életet.

Lépteket hallottak. Lenke a szobába lépett, egy pillantást vetett barátaira és tüstént észrevette az arczokon, hogy már nyilatkoztak; könyek tolultak szemébe, alig időzött egy perczig a szobában és ismét elsietett.

- Nem rettenti vissza, a mit mondék? - kérdé Raimondné, - van bátorsága feltétlen nyiltságot igérni?

- Igen, - válaszolt Szolarcsek.

- Most tehát próbára teszem, - mondá a franczia nő tréfásan. - Felkelt, elébe állt, mélyen tekintett szemébe és mondá: Miért volt oly szórakozott azon estén, midőn elbeszélte, hogy gróf Zsigray Bécsben atyámért és társaiért semmit sem eszközölhetett ki?

Szolarcsek megzavarodott: «Az Isten szerelmére, kérem, kérdjen tőlem akármit, mondá könyörögve, csak ezt ne, gyermekség, de becsületszavam tiltja kimondanom.»

- Jól van tehát, mit keresett ön egy nappal később a városligetben? Kit várt a topolysétányban?

Szolarcsek, mintha villám sujtotta volna, lesüté szemeit és hallgatott, végre elkezdé. - Tehát kegyed tudja?

- Semmit sem tudok, hanem akarom tudni, - monda mosolyogva, mert valóban sajnálta a fiatal embert, a ki kétségbeesetten állt előtte, - vagy ez az ifjúnak szerelme, mely minden kisértéssel daczol! Én Kovácscsal a ligetben voltam sétálni és a távolban láttam önt, ön rövidlátó lévén, meg nem ismert minket, én azonban észrevettem, hogy izgatott volt; s oly természetellenesnek találja, hogy ennek okát tudni akarom? De hivatási titkaiba még sem akarok avatkozni, ha ügyvédi hivatásból járt, akkor mondja meg, s nem kérdem többé.

Szolarcsek székére dőlt és felsóhajtott: Kegyed végtelenül boldogtalanná tesz!

- Azt legkevésbbé sem akarom, szólt mosolyogva, de talán maga sem tudja, mily nevetséges ily kétségbeesetten! Ne csüggeszsze úgy le fejét. Bátorság, barátom. Ama kis tanítást, melyet most adék, fel ne vegye; jövőben az igéretben takarékosabb lesz, mint most volt, hogy adott szavát már a másik perczben megszegé! S habár őszintén nem közlé velem, mint kötelessége leendett, hogy mit művelt e két nap alatt, mégis megtudom, jegyezze meg ezt, előttem kár valamit titkolni; mert utóvégre csakugyan kikutatom. Hogy szerelmének említését mindaddig megtiltom, míg őszintén meg nem gyónik, magában érthető, és valahogy eszébe ne jusson, hogy nekem irjon, fiatal emberekkel nem állok levelezésbe, a kik igéretüket oly hamar megszegik. Most pedig nyugodjék meg, ne legyen gyermek, és legyen meggyőződve, hogy hasztalan fáradság előttem valamit titkolni. A viszontlátásig!

Megfenyegette kis ujjaival, azután nevetve lebegett ki a szobából.

VI.
Egy szerb.

A mint Szolarcsek elhagyta Kovács házát, a kaputól néhány lépésnyire egy sötét tekintetű és zavart arczélű fiatal emberrel találkozott. Emlékezett, hogy e férfit már valahol látta, és azért nem csodálkozott, midőn az idegen mélyen meghajolt előtte és leemelte fövegét. Raimondné azonban, ki tekintetével kisérte az ügyvédet, még alig észlelte az idegennek már közelebbi ismeretségre gyanító alázatosságát, midőn egy terv már megért agyában. Ő különben tudta, hogy e férfi minden nap ugyanezen órában jön ki, és e végből kérdezősködött Kovácsnál kiléte felől; az orvos azt válaszolta, hogy a szászvári apát irnoka, Spintovich Ilia, fia egy szentendrei szerbnek, a ki lőn katholikus, midőn a gyermek már 12 éves volt. Törvény szerint Iliát a katholikus vallásban nevelték, mert atyjának vallását kelle követnie, daczára annak, hogy ez kicsapongás következtében nemsokára meghalt, és Ilia anyja a legnagyobb vakbuzgósággal ragaszkodott ősi vallásához. Alig halt meg férje, midőn fiával a Bánátba menekült, hogy ott az orthodox vallásban, az óhitben nevelje. Azonban a csanádi püspöknek jelenték, hogy atyja a katholikus vallásban halt meg; e végből elvétette erőszakkal az anyától a fiút, és mivel félt, hogy anyjának vak buzgalma már a fiú szivébe beleélte magát, a szegedi mennoniták kolostorába küldte neveltetni, Ilia tunya, nehézkes véralkata a kolostorélettel tökéletesen megegyezett, és ekként gyorsan a szerzetes életre szánta magát; mert azt hitte, hogy így legkönnyebben éri el a gondtalan életet, a nélkül, hogy sokat tanulnia vagy dolgoznia kellessék, mert mind a tanulás mind a dolog nem igen volt inyére. De azon időben, midőn a szerzetesi esküt le kelle tennie, József császár feloszlatta a szerzetet, melybe Ilia lépni akart, az atyákat kiutasíták a kolostorból, és csekély nyugdíjat kaptak. A testvéreknek tudtul adaték, hogy a világ nyitva áll előttük, melyben az ember rendeltetése dolog és nem henyélés, Ilia elégületlen volt e határozattal; a szerzetes élet vágyainak oly tökéletesen megfelelt; a jó konyha, estve kártyatársaság jó, meleg szobában, gondtalan élet a kolostor falai közt, minden kötelezettség nélkül, kivéve az olvasót elimádkozni, naponta misét mondani, s ha épen a sor rákerült, keresztülutazni a vidéket, hogy a néptől a kolostor számára adományt kéregessen; lehet-e ennél kellemesebb életet kivánni? A leendő szerzetes tehát a császár rendeletét zsarnokinak mondta; tagadta, hogy a kormánynak hatalmában áll őt munkára erőltetni, ha henyélve is megélhetett volna, és csak azzal vigasztalta magát, hogy József ellensége a pápának és vallásnak, és egykor bizonyosan a pokolban fog sülni. Ezen érzelmekkel tért Ilia anyjához a Bánátba vissza, a ki áldotta Istenét, hogy fiát még egyszer látni megengedé, mielőtt még késő nem vala őt atyáinak vallásához visszavezetni. Ő tulajdonkép nem tudta, mi különbség van a két vallás közt; de ép azért, mert nem tudta, tartá a katholikus egyházat pogányságnak, míg ellenben a görög, véleménye szerint az egyetlen, mely a bűnös embernek vigaszt és bocsánatot nyujthat. Ilia bár tanulta a kolostorban az istentant, de a két vallás közötti különbség mindig zavart volt előtte, és e miatt, hogy anyjának örömét ne zavarja, a szerb püspökhöz ment, hogy hitkételyeit szétoszlassa. Ez véletlenül bigót, korlátolt elméjű ember lévén, a ki miután megtudta, hogy Ilia egykoron az ő nyájához tartozott, szent kötelességének tartá az eltévedtet visszavezetni. De a helyett, hogy e tárgyról higgadtan szólt volna, fenyegetéssel rohanta meg a szegény fiút. Gyakran komolyan ismétlé, hogy mind elkárhozik, a ki őseinek vallását elhagyja, és a pokol büntetéseivel addig fenyegette, míg végre az exmennonita növendék megigérte, hogy a görög vallásra tér újra. Anyja örömkönnyeket sírt, habár tudta, mily nehéz a katholikus egyházat elhagyni, és meg nem akadályozhatta Ilia szándékát, hogy elmén a katholikus püspökhöz is, határozatát közlendő. De ez nyiltan kimondá neki, hogy akaratát minden erejével akadályozni fogja, mert nem veheti lelkére, hogy egy lélek, melyet a végzet reája bizott, a

kárhozatba rohanjon, elhagyván az egyetlen üdvözítő egyházat. Erre aztán Ilia tökéletesen megzavarodott; anyja, kit végtelen szerete, és a görög püspök, pokollal ijeszték, és az ő püspöke, kit még a kolostorban megszokott szentül tisztelni, kihez térdhajtás és kézcsók nélkül soha sem közeledett, szintén az örök kárhozattal fenyegette, ha azon egyházat elhagyja, melyben nevelteték. Feje sohasem volt erős szervezetű, a gondolkodás ép úgy terhére volt, mint a dolog, és a kolostorban hozzá szokván a szenvedőleges engedelmességhez, mely oly kellemes a nembánom embereknek, mert minden erkölcsi felelősséget, a szellem önálló tevékenységét megszünteti; most oly helyzetbe jutott, hol minden oldalról a pokol feneketlensége ásított rá! Ez iszonyú állapotban kinek vezetésére bízza magát? E veszélyes kedélyállapotban volt, mely lelkét és egész lényét végkép összezilálta, midőn az 1790-ik év tavaszán az alföldi szerbek közt hirtelen elterjedt azon hír, hogy a császár Bécsben meghalt és a magyarok utódját nem akarják királyul elismerni. A Bécsből és Pestről jövő kereskedők ujságolták Ujvidéken és Temesváron, hogy szent István király koronáját, melyet József császár Bécsbe vitetett, nagy pompával hozták vissza Budára, és a nemesség a vármegyékből lovas csapatokat küld a korona őrzésére, míg az országgyűlés koronaőröket nevez. De mindez csak látszat, a magyarok barátjaikkal, a törökökkel akarnak szövetkezni, hogy a császártól végkép elszakadhassanak. Majd ismét az hallatszott, hogy az országgyülés összeült és a huszárezredek kijelenték, hogy az országgyűléssel tartanak, és a király meg sincs koronázva; mutassák meg a szerbek most, hogy a császár hívei, és a császár az alföldi vármegyék uraivá teszi őket, püspökjük patriarchává lesz, külön vajdát választhatnak, tisztviselőik mind szerbek lesznek, és a büszke magyaroknak meg kell majd előttük hajolniok. Mások állíták, hogy saját szemükkel olvasták ama rendeletet, melyben a császár kimondja, hogy a szerbek legkedvesebb alattvalói, és maga óhajt vajdájuk lenni, de a magyaroktól fél, és ha a szerbek felkelnek a magyarok ellen, szabad rablást enged nekik Magyarországon, mint tevék őseik Bajor- és Poroszországban. Ez annál nagyobb hitelt nyert, mivel a görög püspökök a papsághoz leveleket küldtenek, melyeket szószékből olvastak fel, bennük kijelentvén, hogy a szerb nemzet kész császárjáért élni és halni és hogy engedélyért esedeznek egy Temesváron tartandó illyr nemzeti gyűlés végett, hogy ott kivánságaikat és készségüket kifejezhessék.

Az engedély megjött és augusztusban a szerbek seregestül vonultak Temesvárra, hol püspökeik és nevezetesebb embereik gyülekeztek, Ilia is elment és hallott ott néhány beszédet. Megértette, hogy a jelesek az egész népnek szabadságot kivántak, és hogy a szerbek egész ország urai akarnak lenni, mert a magyarok barbárok, a kik erőszakkal foglalák el az országot, ők a zsarnokok, ők a lázadók, és a szerbek szerették mindig a császárt; azért nyertek első Lipóttól mindig oly szép kiváltságokat, hogy folytonosan küzdjenek a magyarok ellen. Iliát e beszédek elbűvölték, kiabálta a «zsiviót», míg csak el nem rekedt, bár az egészet nem értette, hisz naponként látta, hogy a szerb parasztnak sem kell többet dolgoznia, mint a magyarnak, és hogy a szerb nemes ép oly szabad, mint magyar szomszédja; hanem oly szépen hangzott, ha a szónokok a magyarok büszkeségéről panaszkodának, és a nyomásról szóltak, melyet a szláv fajnak tűrnie kell, a melyé volt kezdetben az ország, melyet nyolczszáz év előtt a magyarok vad erőszakkal elfoglaltak.

E szónoklatok Temesvártt részegítő hatással voltak Iliára, lelkiismeretének furdalása megszünt, mert fejében egy gondolatnál több nem fért meg egyszerre. Megtanulta a magyarokat gyűlölni és minden rosszat nekik tulajdonítani, és elfeledte a csanádi püspököt, a ki szintén magyar volt. Azért is anyja kérelmére elment egy ülés tartama alatt a görög templomba és a görög szertartás szerint megáldozott, és ha olykor a lelkiismeret furdalásai megszállták is, e gondolattal vigasztalta magát: «Ha poklokra szállok is, a magyarok lesznek okai, miért fogadtak be kolostorba, és ha befogadtak, miért nem hagytak ott.»

De temesvári tartózkodása más tekintetben fontos lőn egész életére. Martinovics apát az értekezlet egész folyama alatt ott időzött, a görög püspökökkel és a gyülekezet legkiválóbb tagjaival gyakran értekezett, és mindenki oly embernek tartá, a ki a kormány czéljait a szerbek közt terjeszti. Ilia vak buzgósága által, mely arczán tükröződött, tünt fel neki: a gyűlések egyikén eleve tudakozódott felőle, később érdekkel viselteték iránta, és végre Budára indulása előtt szolgálatába fogadta. Ilia itt részben komornyik, részben irnok vala; kerek, olvasható írása volt, és mivel sohasem tudta, hogy mit ír, különösen alkalmas vala az apáthoz irnoknak, ki általa a legtitkosabb ügyeket másoltatta le a nélkül, hogy árulástól féljen. Másrészről irnokának mindig adott bűnbocsánatot, valahányszor lelkiismeretfurdalásai felébredtek; mert még mindig tétovázott a két egyház között. Rendesen a görög templomba járt, de azután megint az apáthoz jött, és ezt mint bűnt gyónta meg. Martinovics többször mondta neki, hogy a keresztény buzgó imádsága és a bűnös igazi bánata Istennek mindenütt kedves, és meghallgattatik akárhol, valamint, hogy becsületes élet nyugodt halált szerez az embernek. De Ilia ily beszédért meggyűlölte az apátot, és hitárulónak tartotta. Különben nem sok dolga volt, és az apát jó úr vala, ki nem sokat háborította, és gyakran megengedé, hogy anyját meglátogassa; mert ez miután Ilia urával Budára jött, szintén elhagyta a Bánátot, a Ráczvárosba jövén lakni, miután Ilia nélkül nem élhetett. Ereje azonban fogyott, és fia félve tapasztalá, hogy egy idő óta szünetlen beteges, és e miatt járt naponta Kovácshoz orvosságért. Különös bizalma vala hozzá; mert, mint Ilia mondá, nem könyvből és gyógyszertárból gyógyít, hanem varázsló és boszorkánymester; az orvost pedig nagyon érdekelte mind a beteg, mind fiának jelleme. A mint a közelebbi napok egyikén Ilia ismét eljött Kovácshoz, Raimondné a ház előtt sétált, Ilia leemelte kalapját előtte, és tovább akart haladni, ő azonban beszédbe ereszkedett vele, és megkérdezé, hogy anyja jobban van-e már?

- Nagysád tudja, hogy anyám is van? - szólt ez csodálkozva. - Valamivel jobban van. Isten és a boldogságos szűz talán még megtartja. Az orvos nem rendel már orvosságot, hanem azt véli, hogy egy üveg valódi tokaji használna, de Pesten nagyon nehéz valódit kapni.

Raimondné válaszolá, hogy nagyon örül, hogy anyjának szívességet tehet; ép tegnap kapott ajándékba egy üveg valódi tokajit és Iliának adá, a ki örök hálát igért neki.

- Ismered azt a fiatal urat, - kérdé most a franczia nő, - a kivel tegnap itt találkozál és köszöntél!

- Hogy ne ismerném, - mondá Ilia, - az Szolarcsek úr, a ki Budán tőlünk a második utczában lakik, és ha az ablaknál állva pipázom és az utczára nézek, ép ajtaját látom és megismerek minden ki- és bejárót.

- Megteszesz egy szivességet? - kérdezé tovább.

- Hogy ne tennék - válaszolt a szerb.

- Arra kérlek, figyeld meg, ki jár Szolarcsekhez, és tudd meg nekem, hová szokott járni, légy tizennégy nap titkos kém, tudni akarom, hogy mit mível ez úr.

A szerb ezt örömmel megigérte, és Raimondné diplomatiájának eredményével megelégedve tért vissza a szobába. Észlelődött a tegnapi jelenet fölött. Szolarcseket először törekedni fog megindítani, azután azon egyénnel értekezend, a kinek becsületszavát adta, hogy ama nap eseményeiről hallgasson, és ha egyszer megtudta, ki ez, akkor a többit könnyen kipuhatolja.

Emberismerete daczára is csalódott; Szolarcsek az ügyet sokkal komolyabban vette, mint ő, meg sem kisérté, hogy vele többet szóljon. Bár naponta eljött Kovácshoz, de észre sem vette, hogy Raimondné mindig úgy intézi a dolgot, hogy soha sincs egyedül. A mit neki monda, annál fontosabb parancs volt, mivel első kivánságát sem elégítheté ki. Azért egy szóval sem

merte említeni, a mi őt azon napra emlékeztetné, melyen néhány perczig oly végtelen boldog volt, csakhogy aztán annál boldogtalanabb legyen. De szemlátomást megtőn mindent, hogy kívánságát kitalálja, szeszélyeit megelőzze, és ilyenkor oly tekintettel, melybe szeretet és megbánás vegyült, pillanta rá; végül a franczia nőnek meglágyult a szive a fiatal ember szenvedésén. Lenkét bántotta barátnőjének megmagyarázhatlan viselete, de hallgatott; csak Kovács nem vőn észre semmit. Mert bármily élesen következtetett is barátjának, Lavaternek tanai szerint arczvonásokból az ember jellemére, azon finom változatokat ép nem észlelte, melyeket különféle kedélyrázkódtatás szül, ő az arczon csak a maradandó vonásokat nézte, nem a változandót és mulandót.

Szolarcsek kedélyét nemcsak azon összeütközés nyomta, melybe kötelessége hozta szerelmével, de néhány nap előtt egy kis czédulát talált kalapjában e sorokkal: «Paetus alszol, a helyett hogy működnél.» Megismerte Zsigray vonásait, és nem kételkedhetett, hogy ez szemrehányás, a miért kötelességét, a társulatba egy tagot vezetni, nem teljesíté, ő, midőn igéretét tevé, azt hitte, hogy nincs könnyebb, mint ezt teljesíteni, és most naponta nehezebbnek látszott. Ismerősei közül csak négy volt, a kikről meg volt győződve, hogy ez ügyet oly komolyan vennék mint ő, és a társulatot minden feltétel alatt istápolnák. Az ifjú Révay Lászlót nem vezethette oly társulatba, mely jövőjére fontos következményekkel birhatna, még akkor sem, ha e tekintetben a bárónénak adott szava nem kötné; Kovács nem válhatna meg azon körtől, melyben eddig mozgott. A szabadság általános elveiről sem örömest beszélt, s daczára annak, hogy Montesquieu-t és Rousseau-t olvasta, ellene volt alkotmányosságról vagy a Contrat Socialról szólni. Elméleti rendszerekkel, mondá, valahányszor Szolarcsek e tárgyra tért, még sohasem reformálták a világot. A ki a nép szabadságát elő akarja mozdítani, az működjék oda, hogy a folyók szabályoztassanak, az utakat építsék, a kereskedés és földmívelés emeltessék, de különösen, hogy a természettudományok ne heverjenek parlagul, mint eddig. Azon írók, kik most egy magyar tudós társulat megalapítását tervelik, ha sikerült, többet tettek Magyarországért, mint ha az egész Moniteur lefordítva minden helységbe szétküldetnék.

Hirgeist, egy fiatal ember, ki Montesquieu «Törvények szelleme» czímű könyvéhez egy előszót írt, azon czélból, hogy az egész művet lefordítja, volt, kire most Szolarcsek gondolt. De midőn meglátogatta, hogy a hónapok óta megszakadt barátságot megujítsa, - mert apriltól Szolarcsek minden társaságot került, - egy jelről tüstént észrevette, hogy ez már a társulat tagja. Az egyetlen férfiú, a kihez e tekintetben sikerrel vélt járulni, Őz Pál ügyvéd vala, kinek a törvényekbeni jártassága ép oly ismeretes volt, mint megvesztegethetlen becsületessége. Ő nem volt sokkal idősebb Szolarcseknél, de híre már rég meg volt alapítva az 1790-iki országgyűlési tudósításai által. Csodálatos felfogási képességgel jegyezte fel az ülésekben a nevezetesebb beszédeket, és korlátolt keretbe foglalva, közlé barátaival, kik ezen tudósításokat leiratokban az egész hazában elterjeszték. Mert habár nyílt gyűlések tartattak, országgyűlési határozatok csak akkor közöltettek a lapokban, ha a királyi tábla birája helybenhagyta és hivatalos alakba öltöztette, a midőn már érdeküket rég veszíték. Az ő hazafiságában nem lehet kétkedni. Kimondá rosszaló meggyőződését nyiltan azon rendszer ellen, mely Bécsben egy idő óta hatalomra kapott; de a franczia pártnak sem volt barátja; küzdött a forradalom ellen, mert ez rendszeres háborút viselt a történeti jogok ellen, és a fennálló rendszabály tekintetbe vétele nélkül az államot megelőzőleg akarta szervezni. Azonban az alkotmányos párt sem számítá őt tagjai közé, ép oly hangosan szólt, mint Laczkovits, azon képtelenség ellen, hogy az országgyűlésen egyedül a nemesség van képviselve, és mégsem viseli a terheket. Jelszava volt: reformálni az alkotmányt törvényes úton. Ilyféle nézet az akkori időben nem vala legkedvezőbb. Miután József császár az alkotmányt végkép eltörölte, és a legfelvilágosultabb kényuralom nyavalyái a nyilvános szellem megölésében, mely a hivatalnokokat gépekké alacsonyítja, a kik működésük eredményével nem törődnek, - láthatók lettek, természetes lőn,

hogy most az alkotmányos párt, kiküzdvén nagy nehezen a régi állapot visszahelyezését, az alkotmány ellen minden megtámadást kancsal szemmel nézett és az ujítás kisérletében az országra uj veszélyt látott. Hogy oszsza meg a nemesség jogait a nemtelenekkel! kiknek véleménye szerint a parlamenti vitatkozások nem, egyedül forradalom segíthet. E két párt között ő elveivel természetes, hogy elszigetelve állott, de meg levén helyességükről győződve, azért erősen ragaszkodott hozzájuk.

Midőn Szolarcsek szobájába lépett, úgy el volt a régi kéziratokba mélyedve, hogy észre sem vette, midőn az ajtó megnyílt.

- Mit tanulsz oly szorgalmasan, kedves Palim? - kérdé a belépő.

- Magyarország parlamenti történetét, - válaszolt ez, s megjelzé a kéziratot. - Mi hozott hozzám kedves barátom, hisz két hónap óta sehol sem vagy látható?

- Elég ok arra, hogy ma eljöttem, - mondá Szolarcsek, - utolsó időben nagyon el valék foglalva. De mit kutatsz a középkor emez elporosult íveiben, mi jó lehet a sötétség e maradványaiban?

- Ne becsméreld gyüjteményeimet, - mondá ő, - hidd meg nekem, hogy ez elsárgult kéziratokban több politikai bölcsesség rejlik, mint vélitek. Mindnyájan elcsodálkoznátok, ha tervem kivihetném.

- S ez? - kérdé Szolarcsek.

- Hiába szólok róla, hasztalan, tudom, nem sikerül, - folytatá ő. - Napjainkban nem találkozik ember, ki pénzt és erélyt áldozna egy nemes czélra, még ha e czél a nép felvilágosításának legfontosabb viszonyairól szól is. És ha egy vagy kettő találkoznék is, határozott egyetemes működésről szó sem lehet, e nélkül pedig mindez hasztalan.

Szolarcsek figyelmessé lőn, azt hivé, hogy barátja oly hangulatban van, midőn többet közölhet vele, azért megfogván kezét, szólt: Ne légy kislelkű. Tudod, hogy van Magyarhonban elég férfiu, ki a népet szereti és javáért minden áldozatra képes. És az általad kétségbe vont szervezés, ki tudja, nem létezik-e már? hogy annak, a mi elmédet foglalkodtatja, merész, veszélytől nem rettegő férfiak nem adtak-e már életet?

Ő bámulva nézett Szolarcsekre, és szólt: «Ez lehetetlen, az ország minden buvárával összeköttetésben állok, az egyetem- és az országos levéltárhoz is folyamodám, a válasz mindenütt ugyanaz. A hazában a czenzura meg nem engedi, hogy ez okmányok világot lássanak, külföldön pedig csekélyebb pártolásra lel, semhogy valamely kiadó nagyobb összeget fektetne belé. Magyarország oklevéltárát sem adhatjuk ki, daczára annak, hogy sok a jelenben fenforgó kérdés benne találna megoldásra. Ne éljünk csalódásban, kedves Sándorom. E nyilvánosságra tétel korunkban lehetetlen, és e kincsek, melyek e kéziratban fekszenek, még sok ideig halva maradnak.»

Szolarcsek látta, hogy barátját nem értette meg, s így minden kisérlettel felhagyott, hogy őt a társulatnak megnyerje. Az ő követte irányt egészen nevetségesnek tartá, meg nem foghatta, hogy egy eszes és szivélyes ember ily száraz tanulmánynak adhatta magát, hogy kiindulásul az alkotmányt választotta, mely tele lényeges ellenmondásokkal, csak a nemzet kisebb részét védi, és a szabadságot a kisebbség kiváltságává teszi. E végből nem akart további politikai vitatkozásba elegyedni, elégületlenül és lehangolva hagyta el barátját. Ezután bármint megerőlteté is szorgalmát, nem tudott új szövetségest szerezni.

VII.
A fölfedezés.

Ilia a franczia nő meghagyása folytán Szolarcsek ajtaját mindig szemmel tartotta; pipaszó mellett az ablakhoz támaszkodva gyakran órák hosszán bámult gondtalanul az utczára. Természetesen ez senkinek sem tünt fel, mert minden nagy háznál köröskörül ugyanazt látták. Jelentékeny kiséret, számos cselédség, melyet csak kivételes alkalmaknál lehet foglalkodtatni, még mostanság is minden keleti népnél a magasabb polgári állás jelvénye. De Ilia kémlelése hasztalan veszett, Szolarcsek ritkán járt ki, s ilyenkor többnyire hivatalba a Révay-család ügyvédjéhez, kinek segédje volt, vagy László báróhoz egy sétára, vagy pedig átment Kovács-hoz. Utolsó időben úgy látszék, embergyűlölővé lőn és a társaságot még jobban kerülte, mint azelőtt.

Hét hét után mult. Raimondné semmit sem tudhata meg és kezdé Szolarcseket szánni, ki inkább tűri szeszélyeit hallgatag odaengedéssel, semhogy lelkének titkát, mely véleménye szerint nem lehetett nagy fontosságú, felfedje. Szivesen kötött volna most már vele végleges békét, ha e végett csak egy szót veszteget is; de nem tevé. Kérő tekintete bármennyit monda is olykor, ajka szerelméről hallgatott; érezte, mily nevetségesnek látszhatott, midőn benső érzelmeinek legszentebb nyilvánítása után, kedvesének első kérelmét, mely oly ártatlannak tetszett, meg kelle tagadnia. Végtelenül boldogtalan volt, de inkább szenvedte volna a legiszonyúbbat, mint hogy ünnepélyesen adott szavához hűtelen legyen. Raimondné pedig már régesrég megbánta, hogy kérdésével annyi szenvedést halmozott rá; hisz nem a válasz volt főczélja, hanem hogy a beszédnek más fordulatot adjon; mert bármily kellemes volt is szívének a tudat, hogy őt Szolarcsek szereti, mind e mellett is inkább volt franczia, semhogy a szabályos szerelmi vallomás páthosa kellemetlen nem leendett rá nézve, óhajtotta és kereste e rokonszenvet, de rettegett minden valódi mély szenvedélytől, mert igen jól tudta, hogy ez az egész életre maradandó befolyást gyakorol. Ámde mért vevé mindezt Szolarcsek oly komolyan? gondolá gyakran; nem elég szomorú az élet magában is, miért tegyük még szomorúbbá az érzelmek keresett fokozásával; - az élet művészete abban áll, hogy az érzelmekkel játszszunk, de a szenvedélyt föl ne ébreszszük. Szívesen mondott volna a fiatal embernek néhány vigasztaló és bátorító szót, midőn ily szomorún látta; de női büszkesége ellenszegült, hisz ő volt a megsértett, miután első szerelmét is megtagadta és ezenfelül sokkal jobb szívű volt, mint hogy Szolarcsek szívében a szenvedélyt növelni akarja, miután elég eszélyes volt belátni, hogy köztük az idősebb nő és az ifjúkort alig túlhaladt férfi közt tartós szövetség úgy sem jöhetne létre, mely sok ideig boldogíthassa; és mégis napról-napra mélyebb befolyást gyakorolt kedélyére. Már szégyenlé magát Iliának adott felvigyázati megbizása miatt és ismételve mondá a szerbnek, hogy fölös Szolarcseket tovább is szemmel tartani; de Ilia ezt ügyetlensége miatti szemrehányásnak vette, hogy eddig semmit sem tudhatott ki, hiúsága sértve lőn és kiváncsisága felélesztve, azt hivén, hogy a fiatal emberrel valami titok van összekötve, melyet felfödni égő vágya volt.

Az apát gyakran másoltatott vele leveleket, természettani vizsgálatokat, politikai értekezleteket és más ehhez hasonlót, de Iliának fogalma sem volt arról, a mit írt; keze gépszerűleg mozgott és figyelme nem irányult a szavak értelmére, melyeket hallott ugyan, de nem értett; egyedül arra figyelt, hogy a betűk olvashatók és gömbölyűk legyenek, és helyesírási hibák ne csúszszanak be, mi végből az apát, valahányszor egy nehezebb szó fordult elő, az egyes betűket is megnevezte. Már jó ideje írt, midőn egy tulajdon névre bukkant, mely figyelmét megragadta; s e név Szolarcsek volt. Most úgy óhajtá megtudni, hogy tulajdonkép mit írt, de minden erőlködése daczára nem volt képes az értelmet kitalálni; majd úgy tetszett, mintha régi

bölcsészeti tanárának felolvasását hallaná a Jus naturae-ból, mert az beszélt ilyformán; majd megint, mintha az apát egy történetet beszélne el. Gyanúsnak tartá, hogy ura, ki se nem deák, se nem tanár, ily nehéz tárgyakkal foglalkozik. Figyelme még inkább növekedék, midőn az apát az írás végeztével, botját és kalapját véve, sétára menendő, közben azt kérdezte tőle, hogy nem megy-e a templomba, mert ma már nem lesz rá szüksége. Az apát különben nem törődött vele, hogy irnoka templomba megy-e vagy nem, miért kérdi éppen ezt ma? Ilia elhatározta magában, hogy mindent kikémel, e végből az apáttal ő is távozott; de alig fordult ez be a szögleten, már is haza sietett és rágyújtván, pipázott, mígnem lépteket hallott és midőn e perczben az előszoba ajtaja felnyílt, gyorsan az apát ruhaszekrényébe rejtőzött az előszobában. Alig húzta be az ajtót, midőn Martinovics belépett; néhány percz mulva még négyen jöttek: Laczkovits kapitány, gróf Zsigray, Hajnóczy a kamarai titkár és Szent-Mariay.

Hajnóczy öreges férfiú, a kit József császár Bécsből nevezett ki Pestmegye alispánjává, ő a megyét mérséklettel és igazságszeretettel kormányzá és József rendeleteit következetességgel hajtotta végre. A midőn azonban a császár halála előtt rövid idővel minden alkotmányellenes rendeletét megsemmisítette, hogy a közvéleménynek elég tétessék, Hajnóczy kimaradt és állomása régi mód szerint szabad választás utján tölteték be. De Lipót becsülvén a derék hivatalnokot, a magyar udvari kamarához Budára titkárnak nevezte ki, azon szándékkal, hogy mihelyt a volt uralkodót szolgáló tisztviselők elleni düh megszünik, tekintélyes hivatallal ruházza fel. Ferencz alatt azonban hivatalos ügyességének daczára is, mint valamennyit, kiket Lipót kitüntetett, gyanúval és mellőzéssel jutalmazák. Ritkán járt az emberek közé, de mint mély gondolkodó és az apátnak személyes barátja volt mindenütt ismeretes. Szent-Mariay fiatal ember volt, Ungmegyében a magas műveltségű gróf Sztáray Mihálynak titkára, kinek házában sokat foglalkozott a franczia irodalommal és ez által a franczia eszmék barátja lőn.

Mind az öten helyet foglaltak és Martinovics mondá, hogy: szükségesnek látta őket ismét összehívni, mivel Szent-Mariay ép kerületéből jön és a társulatnak tiszántúli állapotáról óhajt értesítést nyujtani. Szent-Mariay előadta, hogy utasítása szerint a Katekismust elővigyázattal terjesztette, a József császár korából való hivatalnokok a társulat czéljával tökéletesen egyetértenek, de rajtuk még most is a közmegvetés súlya fekszik. Az alkotmányos párt egészen mámoros és attól tart, hogy József kormányának elveivel az alkotmányellenes rendszabályok is visszatérendenek, s a felvilágosult emberek is a reactióhoz csatlakoznak, míg a megyék önkormányzatát meg nem sérti és az országgyűlést törvényesen hívja össze, ők az újítást az időtől és a törvényhozó testülettől várják. A mágnások nagy része ugyan nem tartozik az alkotmányos párthoz, szeretik a franczia irodalmat, de nem a politikait, örömmel olvassák a franczia regényeket, de nem azért, hogy belőle tanuljanak, hanem hogy szórakozzanak; rájuk nem lehet számítani, utóvégre is az egyeduralmi udvari párthoz csatlakoznak; - a nép tudatlan, dolgozik és fizeti az adót és mivel ez mérsékelt és dologban nincs hiány, s most a paraszt csak kivételes esetben éhezik, nem törődik a szabadság elveivel, egyedüli kivánsága, hogy kevesebb dologgal jobban élhessen. A polgárok a nemesség elleni gyűlöletüket úton útfélen hirdetik míg szegények, de ha meggazdagodtak, maguk is nemességet vásárolnak. Azon egyetlen osztály tehát, a melyre számolni lehet, a nemtelen ügyvédek, a kikben becsvágy van és születésüknél fogva a megyei és országos hivatalokból kizárvák és e miatt a nemességet és az alkotmányt gyűlölik, továbbá a fiatal emberek, kik a mostani viszonyokban eszményeiket hasztalan keresik, különösen azok, a kik írók is. Különösen ezeket törekedett a társulatba vonni. Az ifjabb nemzedék megnyerhető, az öregebb nem. Fáradozásai azonban nem maradtak eredménytelenül és sok jelentékeny férfiú csatlakozott hozzá. A legjelentékenyebb Szulyovszky és Kazinczy: az első már érett koru, vagyonos férfi, nagy tehetsége daczára rendkívül szorgalmas, összeköttetései az egész Alföldön szétágaznak, általa minden volt szabadkőművest meg lehetne nyerni, a kiknek a felföldön még most is van egy titkos összejöveteli

helyük. Kazinczy Ferencz a költő, országszerte ismert név, önfejü, ügyetlen, gyakran gyermekes, de jellemes, a tettnek embere, mint író fontos; azután még Dancsis, gróf Sztáraynak nevelője és Kazinczy testvére csatlakozott hozzájuk.

- Mily idős? - szakítá félbe Laczkovits a beszélőt.

- Tizenkilencz, - válaszolá Szent-Mariay, - azután még Uraly, Szlávy, Erdélyi.

- Gyerekek ezek vagy férfiak? - kérdi újra a kapitány.

Szent-Mariay kissé ingerülten felelt: Közülök még egy sem ért húsz évet, de érettség- és erélyre mind férfiak, római jellemek. Bacsányival a költővel nem beszélhettem, de ő a lantos, ki a franczia forradalmat dicsőíti, bizonyára közénk tartozik, a nélkül, hogy Káténkat olvasta volna; a többiek különben olvasták és látták.

- Működésével meg vagyok elégedve, - mondá az apát, - három hónap alatt alig végezhetett többet, különösen fontosnak tartom, hogy e vidék szabadkőműveseivel összeköttetésbe lépett.

- Lépni akart, - javítá ki Laczkovits.

- Ausztriában is, - folytatá Martinovics a nélkül, hogy a kapitány szavaira figyelne, - különösen a szabadkőművesek által terjednek el az ujkor eszméi. A most hallott tudósítás szerint tehát a társulat tagjainak száma negyvenöt és ez kezdetnek minden esetre elégséges, a Svájczban elég volt három férfiú szövetkezése, hogy a szabadságot megalapítsa, korántsem rendelkezvén annyi eszköz és összeköttetéssel, mint mi. Gróf Zsigray, - kérdé ehhez fordulva, - mennyire haladt ön?

- Feladatom volt, a franczia hadifoglyokkal összeköttetést létesíteni és segélyükről biztonságot szerezni, - mondá a gróf, - bármily terhes volt is e feladat a felettünk éberen őrködő vigyázat mellett, mégis azt hiszem, hogy hozzájuk az út nyitva; de nem illenék e tekintetben kora lépteket tenni, nehogy oly reményeket éleszszek fel, melyeket nem lehet egy hamar betölteni és melyek, ha csalódásra virradnak, a hadifoglyok izgatottságát beszámítva, könnyen felfedeztetéshez vezetnének. Nem ok nélkül sürgettem, hogy Szolarcsek társulatunk tagja legyen, mert általa a francziákkal összeköttetésbe juthatunk. Szerelmes Raimondnéba, ki atyjával, Decamps ezredessel naponként találkozik; mihelyt látjuk, hogy az idő megérkezett, midőn társulatunk a tett terére léphet, csak egy szavunkba kerül és 1500 köztársasági katona áll rendelkezésünkre.

- Kétségkívül, - mondá Laczkovits, - mihelyt az Újépület kapuit betörtük, mert jószántokból úgy sem nyitják fel.

- Ennél nincs könnyebb, - folytatá a gróf, - csak azon farakást, mely az újépületen felül a Dunaparton áll, kell felgyújtani, a katonaság tüstént oltására siet, a figyelem más felé irányul és egy maroknyi elszánt ember elég a foglyok megszabadítására.

- Felségesen van kigondolva, - jegyzé meg gúnyosan Laczkovits, - de hagyjuk ezt most, megegyezénk, hogy a kivitelről addig nem tervezünk, míg eszméink az országban általánosan el nem terjednek és a francziák Olasz- vagy Németországot fel nem ébresztik; óvakodjunk a kitörés előidézésétől, mely csak Magyarország legnagyobb szerencsétlenségével és mindennemű szabadság elnyomásával végződnék. Forradalmat Magyarország egyedül soha sem kezdhet, ez csak akkor sikerülhet, ha egész Európa lángban áll és ekkor sem feladatunk a forradalmat szervezni, hanem csak vezetni.

- Ki jelölheti meg az események pályáját? - mondá Martinovics. - Igaz, hogy még a tett ideje meg nem érkezett, de ki tudja, hogy nem fognak-e rövid időn a francziák mint egy hatalmas folyam Német- és Olaszországban elözönleni, s azért készülnünk kell, hogy az áradat

váratlanul ne találjon, hanem Magyarország földét megtermékenyítve járja be; mert különben az áradat mindent elsöpör, s nemcsak az ártalmast. Összeköttetést kell mindenfelé szerezni és Európa minden titkos szövetségével szorosan egyesülni, hogy megtudják, mi terveltetik. Ezt azonban természetesen mint egyének teszszük és nem mint társulat. Hajnóczy! nem kaptál Párisból értesítést?

Hajnóczy komolyan felelt: «Aggódom; midőn megtudám, hogy Thugut a királyságnak Robespierre általi felépítését terveli, tüstént írtam Thiebeaunak, hogy erről barátait értesítse és Robespierret tartsák szemmel. A levél Konstantinápolyon keresztűl ment Párisba és azóta nem kaptam tudósítást, hogy megérkezett-e? Robespierre, a mint látszik, becsvágyó és ha sikerülend, akár saját, akár a Bourbonok számára az egyeduralmat visszaállítani, akkor reményeinknek végük és oly rabszolgaság vár ránk, mint az volt, midőn a bizanti kényuralom alatt görnyedett a világ. És a levél még sem kerülhetett kézbe, mert azóta már vizsgálatot kezdenek vala ellenem.»

- Nem látom be okát, - mondá gróf Zsigray, - a lapokban ezer hasonló ujdonságot olvasunk és a mi ezeknek szabad, miért lenne nekünk tilos?

- Ez egyedül az önkénytől függ, - szólt Hajnóczy, - ha Németh úrnak, az államügyésznek tetszik és azt hiszi, hogy pénzt csikar ki, akkor ily jegyzék közlése felségárulási levelezésnek címeztetik és mint vétség büntettetik, míg a censor ugyanazt a megjegyzést a lapban meghagyja.

Martinovics most előterjeszté, hogy legutóbbi tudósításai szerint tegnap Bécsben befogatások történtek. Hebenstreit százados, a dolgozó-ház felügyelője, Prandstetter a költő, Bécs város tanácsosa és Riedl tanár, ki a főherczegnek órákat adott, szigorú felügyelet alatt van; a rendőrség egy messze szétágazó összeesküvésről suttog; a mi azonban lehetetlen, ő, az apát, jól ismeri Prandstettert és ha az Bécsben összeesküvést szervez, hihetőleg őt is beleavatta volna. De úgy látszik, hogy az osztrák miniszterek szintén a rémrendszert akarják életbe léptetni és mindenütt áldozatot keresnek, hogy a királyt elnémítsák, ha netalán szabadelvű intézmények engedési vágya szállna meg. A kormányok siettetik a részletes felkelést, hogy a népszabadság utolsó maradványait kiirtsák. Hisz elleneink politikája ősidőktől az volt, hogy a népeket lázadásra költsék és ezt elnyomván, a népet megtörhessék.

Gróf Zsigray elsápadt, midőn az apát ezeket a legnagyobb közönnyel elmondá és Hajnóczy megjegyezte, hogy szükséges, miként valaki közülök most Bécsbe utazzék, hogy az ott történtekről biztos tudomást szerezzen.

Martinovics megigérte barátainak, hogy szándéka még ma a fővárosba utazni; de a gróf elsápadása nem kerülte ki figyelmét, e miatt hozzáfordulván, szólt: «A foglyokat illető nézeteit tökéletesen osztom, azt hiszem, az idő megérkezett, midőn Szolarcsekkel előlegesen értekezhet és megbizhatja, hogy az összeköttetést megkezdheti, a nélkül azonban, hogy a kivitel részleteibe bocsájtkozzék. Elég, ha a francziák tudják, hogy itt vannak barátjaik, kik, ha a pillanat ütött, megszabadításukhoz segédkézzel járulnak.»

Zsigray tüstént távozott, Szent-Mariay és Hajnóczy követték, egyedül a kapitány maradt az apáttal a szobában.

- Valóban szívtelen vagy, - mondá Martinovicsnak, - a bécsi befogatásokat Pesten fogják folytatni és ha a bécsi politikának áldozatra van szüksége, mi leszünk bizonyosan az elsők. Én, a mint tudod, mindig el valék erre készülve, de mért terheled megbízással a grófot? ép e pillanatban, midőn a félelem szállotta meg.

- Mert gondolatainak más irányt kell adnom; még képes lenne elárulni és egyedül tartásunk biztossága háríthatja el tőlünk a gyanút, - válaszolt az apát. - Minket ezentúl még egy véd: Thugut terveinek nemcsak eszméink állnak útjában, hanem az alkotmányos párt is, melyet Sándor főherczeg képvisel, ép oly veszélyes, sőt még veszélyesebb. A reakció műve csak félig bevégzett, ha őt is meg nem dönti és a császári ház egyik tagját megtörni nem merészli.

- Igazad lehet, - válaszolá Laczkovits gondolkodó arczczal, - a pap tovább lát mint a katona, de a katonának élesebb szeme van! Gondolj arra is, hogy Bécsben mindent merészelnek, semmitől se ijednek vissza; mert a reakció nem ismer akadályt. De mi mint férfiak halunk meg és a népnek példát nyujtunk, míg az az ifjú ott a királyi várban nyomtalanul tünik el és el lesz feledve.

- Hogy szállhatnak meg ily borus gondolatok? - kérdé mosolyogva az apát.

- Borúsaknak látod? Én nem; mindig azt kivántam, hogy vagy a csatamezőn, vagy a vérpadon haljak meg. Ép erőben, nyílt síkon, az égnek kék mennyezete alatt meggyőződésemért és az emberiség szent ügyéért meghalhatni nem irigylendőbb-e, mint törött egészséggel magának és övéinek terhül esve, lassan haladni a sír felé? De azért mégsem mondom, hogy ennek meg kell történnie; hanem ha megtörténik, sem váratlanul, sem akaratlanul nem jő.

Megszorítá az apát kezét és mindketten távoztak.

Mihelyt lépteik a távolban elenyésztek, a ruhaszekrényből Ilia kibujt. Ő mindent hallott, de keveset értett és e keveset is hihetőleg rosszul értette, feje szédelgett, nem tudta, mitévő legyen. Végül elhatározta, hogy anyjához fog fordulni tanácsért és e miatt elindúlt a hosszú lépcsőn lefelé, mely a várhegyről a vizivárosba vezet. Egy dunaparti kis ház alacsony szobájában ült az öreg asszony; a falon egy Mária-kép függött aranyos alapra festve; fölötte egy lámpa hinté sugarait és az alatta levő imaszék első pillanatra gyaníttatá, hogy Ilia anyja gyakran fordul imáival a szent anyához. Boldog volt, hogy fia közelében élhetett, de a lelkiismeret most is mindig gyötörte, hogy Ilia nem függ tiszta szívvel a görög valláson és időről időre a pápista eretnekségbe esik vissza.

A mint a szobába lépett, sötét aggályos arczczal emelkedett fel székéről, elébe sietett és e szavakkal simítá félre homlokáról fürteit: «Miért vagy oly szomorú Ilia? Vidámnak kellene lenned, hogy Isten megtartott és megszabadított a súlyos betegségből.»

- Hagyd ezt anyám, - válaszolt ő és a kemencze melletti székre ült. - Kovács orvos bár szintén magyar, de bűvész és azon víz, mely felett szavait mondá, meggyógyított.

- Ne káromold az eget Ilia, - kiáltá az öreg ingerülten; - mi történt, hogy tüstént ily bűnös gondolatokat táplálsz! Isten és szent Éliás gyógyított meg engem, nem a magyar orvos és ő csak azért tevé, hogy ellened vétkezzem és házába küldjelek, melyet ezentul sem gyűlölni, sem elhagyni nem birsz. Atyád bűne nehezedik rád! Jaj nekem, ha azon megnyugvás nélkül kell meghalnom, hogy a másik életben nem látlak újra! és hogy jussak e meggyőződéshez, ha meg nem igéred, hogy a katholikus templomot örökre kerülöd?

- Hagyj békével anyám, - mondá Ilia nyersen, - igérem neked, hogy soha se megyek.

- Annyiszor igérted már és mindannyiszor megszegted szavad, - kiáltá szerető szemrehányással.

- Most szentül igérem, - mondá nyájasban, - de ne gyötörj tovább, tanácsodért jövök.

- Szólj, kedves fiam! Isten megvilágosítja elmémet, hogy meglássam az igazságot és neked az üdvösség útját megmutassam.

- Mit tegyek? egy titkot fedeztem fel, - ha elárulom, megrontok sok embert és köztük egy férfit, kinek sok hálával tartozom; ha el nem árulom, sok embert érhet nagy szerencsétlenség és köztük olyakat, kiket tisztelni tartozom.

- Vannak köztük hitsorsosid? - kérdé az öreg, - szerbet nem szabad elárulnod.

- Nincsenek anyám, mind magyarok és szlávok.

- Akkor gyermekem gondolkodjál a felett, kinek tartozol több hálával és hogy azok, kiket barátaidnak tartasz, valóban barátaid-e. Menj a templomba és imádkozzál, míg a szentlélek meg nem világosít.

- Igazad van anyám, - mondá most Ilia indulni készen, - megyek.

Este lőn, mire hazaért, az apát utikocsiját felkészülve a kapu előtt lelte, erre megijedt. Felsietett a lépcsőn és az apátot már utiasan öltözve, távozásra készen találta.

- Főtisztelendő úr! - szólítá meg, - könyörüljön egy szegény bűnösön, hallgassa meg gyónásom.

- Ilia ne légy bolond, - mondá az apát, - látod, hogy utazom, ne késleltess.

- Főtisztelendő apát, lelki üdvösségem forog koczkán, - kiáltá Ilia és térdre esett előtte, - hallgassa meg gyónásomat.

- Talán megint a görög templomban voltál és e miatt furdal lelkiismereted?

- Igen és hitem ingadoz, nem tudom, mi igaz és mi nem igaz. Az ördög kisért.

- Ha véteknek tartod az odamenetelt, - mondá az apát komoly hangon; - úgy ne tedd máskor, hanem menj szobádba, csukd be az ajtót és imádkozzál rejtekben az Istenhez és imádságod az ördög kisértéseit meghiúsítja; most azonban légy nyugodt és ne tartóztass tovább.

- Tehát nem akarja meghallgatni gyónásomat? kérdé a szolga félelmesen.

- Most nem, már mondám, hogy sem ideje, sem helye.

Ilia felkelt, kebelében a harcz megszünt, már határozott. Az ablakhoz lépett és a mint látta, hogy az apát már eltávozott, félig hangosan mormogá: «Ő nem jóltevőm, mert nem akart bűnbocsánatot adni, gyónásomat meg nem hallgatá, lelkiüdvömmel nem törődik. Ő rossz pap! Hadd veszszen.»

VIII.
Államszolgai bölcselet.

Németh úr Magyarhon királyi ügyésze, vagy hivatalos czíme szerint «Causarum Regalium Magister», egy fiatal emberrel le s fel járt szobájában. Az államügyész öreges férfi volt, sörte őszbe vegyülő hajjal, mely hátul tekercsben végződött, éles fekete szemű, beesett arczájú, hegyes orrú és vékony szájszegélyű, mely fölött bajusz nem vala. Bő violaszin felöltőt viselt, mely majd bokáig ért, mely magyarosan volt zsinórozva, és felül rókabőrrel prémezve, ez alatt egy piszkos sárgaszínű mellény volt, melyen a burnót nyomai látszottak, rövid nadrág, magas ezüst sarkantyúval ellátott csizma egészíté ki öltözetét, mely egészben elviseltnek látszott.

A fiatal ember, kivel most társalgott, alattvalója lehetett, mert lépteit szigorún az államügyész lépteihez mérte, megállt, ha ez megállott, és előljárójának szavait ájtatos figyelemmel, a nélkül, hogy csak olykor is megszakítani merészelné, hallgatta. Különben nagyobb izléssel volt öltözve, mint az államügyész; hajporozott gazdag fürtei sajátszerű kaczérsággal voltak egy széles szalaggal átkötve, széles nyakkendője művészi hanyagsággal vala csokrozva. Széles fodrú fehér mellénye, a sárga gombú kék frakk, világoskék nadrágja, és felhajtott vadászcsizmája az utolsó divat szerint készültek, melyet Pest úgy, mint az egész szárazföld Páristól kölcsönzött akkor, midőn a forradalmi eszmék mindenütt üldöztettek, és Európa szövetséges seregei Francziaországot ostromolták. Bármennyire gyűlölték is Párist a különböző kormányok államférfiai, daczára annak, hogy röpirataikban e város megbüntetését és lerombolását tűzték a Francziaország ellen vezetett keresztes hadak czéljául, mégis el kellett ismerni a mindennapi életben a franczia szellem túlsúlyát, meg nem szabadulhattak sehogy a franczia szabók felsőbbségétől. Természetesen azt mondák, hogy e ruhát csak a franczia menekült nemesség iránti rokonszenvből viselik; azonban a számüzöttek a hontalanság nyomorait már most is érezték, és miután Németország fővárosaiban az aristokratia vendégszeretetét nehéz próbára tették, mindig tovább vándoroltak, és Magyarhon számos vidéki városában, sőt falun is, hol a vagyonos földbirtokosok házánál találtak menhelyet, sajnálván a barbárokat, a kik segíték, és nem álmodoztak másról, mint a mihamarabbi visszatérésről a szép Francziaországba.

- Úgy úgy, domine fráter Fekete, mondá az államügyész, ön is jobban tenné, ha urias öltözetét egyszerűbbel cserélné fel. Most tiszteletbeli ügyészszé van kinevezve, és ideje, hogy arról gondolkozzék, miként rendes hivatalnokká legyen.

- Domine magnifice! - válaszolá a fiatal ember hizelgő hangon, - tudom, hogy kinevezteté-semet azon magas pártfogásnak köszönhetem, melylyel tanácsos úr elhalmozott, és nem lesz panasza ellenem, hogy minden jövőmet érdeklő tanácsát el nem fogadom. De azt hivém, hogy a világ egy fiatal embertől megkivánja, hogy a divathoz alkalmazkodjék, és a társaságban ne mint különcz jelenjék meg.

- Domine fráter, ne kapassa el magát a szélverdi fiatal mágnások által, sem azok által, a kik őket majmolják. Mit hí ön világnak? Mit nevez társaságnak? Csak nem azon estélyeket, hol ön fiatal grófnőkkel tánczol és ifjú tisztekkel francziául cseveg. Ezt abban kell hagynia; ott nem talál ön egyetlen egy embert sem, a ki pályáján elősegíthetné. Ön az igazgatósághoz van kinevezve, nyilvános hivatalnok, és e miatt más társaságot kell keresnie, és más világban forognia. Nézze ön ez öltönyt, tiz év előtt készíttetém, és reménylem, hogy még tiz évig hordozom. Vegye figyelemre a királyi és hétszemélyes tábla biráit, és mondja meg, hogy talált-e csak egyet is köztök, kivéve a mágnásokat, a kin meglátszanék, hogy tánczolt már életében? Nem érzi ön, hogy a birói hivatal tekintélye komolyságot kiván, mely kisérője a mindennapi

életben is. Mióta Causarum Regalium Magister lettem, bizonyára mosolyogni sem látott senki. Nagy úrnak, magas hivatalnoknak mindig haragosnak kell lenni, nehogy a nép kisértetbe jőjjön vele bizalmassá válni.

Fekete gondolkodóvá lett és mondá: Tanácsos úr! elkerülhetlenül szükséges tekintélyünk fenntartására, hogy a világtól elszakadjunk? Hogy példát említsek, nem kölcsönöz-e egy főitélőszéki tagnak állása, önzéstelen igazságszeretete és teljes törvényismerete elegendő tiszteletet a világban?

- Domine fráter! önnek még sokat kell tanulnia, - mondá a királyi ügyész, miközben aranyburnótszelenczéjét kinyitotta és egyet szippantott. - Látszik, hogy atyja meghalt, midőn ön még gyermek volt, és hugom, az ön anyja, természetesen nem volt képes ily badar eszméket önből kiirtani! Hogy beszélhet így? A törvény ismerete? önzéstelen igazságszeretet? Hol látta ön ezt? Bizonyosan egy franczia könyvben, és nem Kittonicsban, különben emlékeznék e jelmondatra: «Plus valet favor in judice, quam lex in codice!» Igen, az ifjúság az ujabbkori kárhozatos eszmékkel egészen el van telve, még ön is, a szilárd jellem, így beszél! Nehéz lesz ily eszméket kiirtani, de mégis kiirtjuk, ki kell irtanunk, hogy az állam el ne veszszen. Tudja ön, hogy Bécsben a birák kinevezésénél különösen arra van tekintet, hogy ne legyen a törvényszékeknél nagyon sok jogtudós. Tökéletesen elégséges, ha az elnök és még egy-két tag jártas a Corpus Jurisban. Néhány birót csak azért neveznek ki, hogy a kormánynak tett politikai szolgálatait megjutalmazzák. Ez alkotmányos országban szükséges, hogy a megyék befolyásosabb családait megnyerjük. A mágnásoknak gazdagságuk daczára sincs befolyásuk a választásokra; de egy magas hivatallali kecsegtetés kieszközli, hogy a nemes családok mindent elkövetnek a kormány czéljainak előmozdítására. Azután néhány birószéknek szükségképen csendes, tudatlan emberrel kell betöltetnie, hogy az elnök véleményét támogassák. Tudatlan biró nem szavazhat ellene, különben az okokat is elő kellene számolnia, hogy mért nem osztja az elnök véleményét. Domine fráter, ha tekintélyes családhoz tartozván szolgálni akarunk, nincs jobb ajánlás, mintha nagyon középszerű tehetséggel birunk, vagy ha épen ostobák vagyunk. Bécsben ily embereket sohasem gyanusítnak, és ha valamelyik osztálynál hely nyílik, a hol még véletlenül nincs ostoba hivatalnok, azt mondják, hogy egy nem árt. Ha már a testületben benn is vannak, akkor pedig azt mondják, N. N. tanácsos sem tehetséges, és az ügyek még sem akadnak meg.

- Ez mégis szomorú - monda Fekete.

- Koránsem! - szólt a koronaügyész, - ez bölcseség. A kormányzáshoz nem kellenek lángeszű emberek, sem tudósak, hanem közönséges emberi elme és sok erély. Láthatta, mit eredményezett, midőn József császár mindenütt a legügyesebb embereket alkalmazta. Mindenik a maga elméletét akarta életre juttatni és az egész országot felforgatták. Ha ön Domine fráter mindent, a mit az oskolában tanult, el nem feled; ha talán regényeket és ujságokat olvas, ha társaságokba jár: akkor sohasem fog boldogulni. Szorgalmasnak kell lennie, és minden figyelmét hivatalára fordítani. A «Corpus Juris»-on és a Curia határozatain kívül nem szabad könyvet olvasnia, és csupán csak pöröket tanulmányoznia. Így szerencsés lehet.

- Domine magnifice? ily körvonalozott állás nem elviselhetlen?

- Miért lenne körvonalozott? Azt hiszi ön, hogy mi azon urakat és hölgyeket soha sem látjuk, kiknek társaságát ön annyira látszik keresni? Az igaz, hogy nem a bálokon és estélyeken, a hol pompában úsznak és a világ hizelgését és hódolatát fogadják, hanem midőn mint alázatos kérelmezők hozzánk járulnak. Van-e Magyarhonban csak egy jelentékeny család is, melynek a királyi táblánál pörei ne lennének? És midőn ezek tárgyaltatnak, akkor a herczeg úgy, mint a legkisebb nemesember személyesen jön hozzánk, hogy a pör tárgyát és azon pontokat, melyek

körül leginkább forog, szóval is elmondja. Ekkor a legbüszkébb mágnást is megalázva halljuk beszélni, és az utasítások, a mint ön tudja, nem keveset jövedelmeznek.

A fiatal ember tudta, hogy ez szokás, de bámulta, hogy a királyi ügyész oly nyugodtan szólt a megvesztegetésről, mintha ez volna a világon a legigazságosabb eljárás; nem állhatta meg azon megjegyzést, hogy: a vesztegetés törvényesen el van tiltva.

- Domine fráter, fontolja meg jobban szavait, - válaszolt Németh. - Ki szólt vesztegetésről? Mind a két részt kihallgatom, ha hozzám jönnek, elfogadom az ajándékot, melyet hoznak, a nélkül hogy megnézném, csendesen zsebembe csúsztatom, és este már nem tudom, melyiket kaptam A.-(Actor, vádló), melyiket I.-tól (Incattus, vádlott). Bécsben ezt igen jól tudják, fizetésünk azért oly csekély, a császári pénztárt nem igen terheljük, és a kinevezési okmányban világosan ki van téve, hogy e hivatalra «cum omnibus sportalis et accidentiis» neveztettünk ki. Félszázados gyakorlat azonban III. Károly, a dicsőséges Mária Terézia atyjának uralkodásától kezdve rég megállapította, hogy e járulék alatt a pörös pártok ajándékai értetnek. És nem kötelességünk-e családunkról gondoskodni? A hivatalnoknak anyagi helyzete nem fényes. Harmincz év előtt fiatal ember valék, mint ön: az iskolai pályát végzém és első valék valamennyi osztályban. Szomszédom Schmidt Károly, egy nem katholikus, szepességi fiatal ember volt. A mint iskolába jött, Fábernek nevezte magát: midőn az ügyvédi pályára készült, megváltoztatta nevét, hogy üpszilonnal végződjék, és Fábrynak írta magát. Szegény levén, és mint nem katholikus, természetes, hogy kormányhivatalra nem számíthatott. E végből egy akkori ügyvédnél gyakornok lett, később segédügyvéd, majd önálló. Most gazdag ember, a kinek két háza van Pesten, és a kamarától jószágot szándékszik venni, hogy a nemességet megnyerje. Hányszor irigyelte sorsomat, midőn mint segéd nyomoruságosan élt, mivel egy kis tőkém vala, és így a tiszteletteljes államszolgálatot választhatám. Huszonhét éves voltam, midőn tiszteletbeli királyi ügyészszé neveztettem, mint most ön. Tíz évig dolgoztam fáradhatlanul, minden fizetés nélkül, és elköltém apámtól örökölt vagyonomat. Midőn végre egy kis fizetést kaptam, megházasodám, és családomnak szükségletei fizetésemet tökéletesen elnyelték, sőt adósságot is kelle csinálnom: de fokról-fokra haladtam. Most Causarum Regalium Magister vagyok, és fizetésem potom ezerötszáz forint! Megélhetek ebből? Nem vagyok-e járulékra és ajándékra szorulva? Szememre vetheti valaki, hogy nyiltan elfogadom, hogy ezáltal jövedelmemet jobbítsam? Ilyen az élet. Igaz, hogy tanácsos vagyok, tekintélyes és befolyásos férfi; de ha meghalok, nem örökölnek gyermekeim semmit, azért ügyekeznem kell, hogy még életemben hivatalba jussanak. Fábry ellenben egyszerű ügyvéd, de ha meghal, gyermekeinek fekvő vagyont, biztos jövedelmet hagy.

Ezalatt besötétedett, és egy fiatal, egyszerű magyar ruhában öltözött ember, a királyi ügyész gyakornoka lépett be az ajtón, két égő gyertyát hozván, mondá: «Domine magnifice, künn a szászvári apát irnoka vár, önnel óhajt szólani.»

- Vezesse be. - A joggyakornok kiment és Ilia zavart arczczal a szobába lépe.

- A királyi ügyészszel van-e szerencsém szólhatni, - kérdé ez.

- Az én vagyok, - mondá Németh.

- Úgy egy nagyon fontos ügyben szeretnék önnel négy szem közt szólani.

- Fekete úr is királyi ügyész, előtte bátran szólhat.

- De igaz barátja-e ő is a császárnak? - kérdé Ilia lassan.

Németh figyelmessé lőn, és nyomatékkal mondá:

- Én vagyok a királyi ügyész, és a kit, hivatalos ügyekről levén szó, szobámban tartóztatok, annak köteles minden ember hinni, a ki előttem valamit fel akar fedezni. Mi mondandója van?

- A császár ellen egy összeesküvést fedeztem fel, - mondá szünet mulva a szerb.

- Összeesküvést! - kiálta fel a királyi ügyész. - Domine fráter Fekete, üljön az asztalhoz, vegyen tollat és papirost elő! figyeljen mindenre, mit ez úr mond, és írja, a mit én mondok. - Azután e kérdéssel fordult Iliához: - Hogy hivják, hány éves, micsoda vallású, mi a foglalkozása?

- Nevem Spirtovics Ilia, huszonhat éves vagyok, irnoka a szászvári apátnak.

- Vallása?

- Nem hagyhatnók ezt ki, - kérdé Ilia?

- Nem.

- Tehát katholikus.

- Domine fráter, - írjon, - mondá Németh a fiatal ügyésznek, - ez első hivatalos foglalkozása. «Ezerhétszázkilenczvennégyben augusztus tizennegyedikén, esti nyolcz órakor jött Spirtovics Ilia úr, huszonhat éves, római katholikus vallású, főtisztelendő Martinovics Ignácz, szászvári apát irnoka, alulirtnak hivatalos szállására, és következő jelentést tőn egy általa felfedezett rettentő veszélyes összeesküvésről ő felségének szent személye és a nyilvános rend és biztonság ellen.»

Fekete csodálkozással tekintett a királyi ügyészre: «Ezek nem valának a feladónak hű szavai.»

- Önnek irnia kell, a mit én mondok - szólt szárazon a királyi ügyész. - Én diktálom, s nem ezen úr, ki nem tudja, hogy mily alakba kell ily jelentékeny okmányt öltöztetni.

- Az összeesküvés nem ő felségének szent személye ellen van-e intézve? - kérdé most a szerbet.

- Igenis, - válaszolt ez, - iszonyú összeesküvés és bizonyosan a császár ellen. Az urak nem tisztelik őt, ellenségei a császárnak, még császárnak sem nevezik.

- Irjon, mondá Németh: «Az összeesküvés czélja: ő felségét a tróntól megfosztani.»

- Nem akarják elismerni a császárt - folytatá Ilia, - és mindig csak királynak nevezik. És azután arról beszéltek, hogy a nemességet és papságot ki kell irtani; mert addig nem lehet szabadság, míg a nemesség és papság más nem lesz, mint most.

- «Az összeesküvők, - mondá Németh tovább - az alkotmányt és a társadalom alapját támadják meg és az ország alaptörvényeit erőszakkal akarják megváltoztatni.»

- Ezt Spirtovics úr nem mondta, - jegyzé meg Fekete.

A királyi ügyész megvető tekintetet vetett rá és e szavakkal fordult Iliához: - Nem úgy van-e, mint iratom?

- Szóról-szóra, - válaszolt Ilia, - iszonyú összeesküvés, és reménylem, hogy jutalmam el nem marad, mivel a császár iránti hű ragaszkodásból felfedeztem; mert én hű alattvalója vagyok a császárnak és becsületes szerb. Az urak továbbá azt is mondák, hogy senkitől sem félnek; mert a francziákat az Ujépületből kiszabadítják, és a fapiaczon levő farakást meggyujtják.

- Az urak tehát összeköttetésben vannak a francziákkal.

- Biz úgy kell annak lenni, mert különben nem akarnák megszabadítani őket.

- «Az összeesküvők czélja, - diktálta Németh tovább: - Pestvárosát lángba borítani, és ez alkalommal a hadifoglyokat megszabadítván, felfegyverzeni, és velük a fővárost pusztítani, a békés polgárokat gyilkolni, hogy a haza romjain átkozott tervüket felépíthessék. Felségárulási összeköttetésben vannak azon gyalázatosokkal, kik jelenleg Francziaországban a kormányt bitorolják, pénzzel segélyeztetvén tőlük.» Jól mondám? - kérdezé az ügyész, miközben ismét Iliához fordult.

- Tökéletesen - mondá Ilia; - mert ilyennek keresztülvitelére pénz szükséges, és honnan kapnának, ha nem Francziaországból? Uram mindig azt mondja, hogy nincs pénze, úgy van nagyságos úr, mint ön mondá, csakhogy én nem tudom oly szépen kifejezni.

- Láthatja Fekete, - mondá a királyi ügyész, - mily részrehajlatlanul járok el. Mielőtt az összeesküvők czéljáról nem értesültem, a vétkesek neveit sem akarám kérdeni. - Kik tartoznak az összeesküvéshez? - kérdé most megint az irnokot,

- Először is, - válaszolt ez, - az én uram.

- Irja a nevet ügyész úr, - mondá Feketének Németh.

- Azután, Laczkovics kapitány, Hajnóczy úr és gróf Zsigray.

- Mind szegény kópé, - jegyzé meg Németh, - ezektől nem sokat várhatok, József császár pártja! e lelkiismeretlen emberektől nem is vártam egyebet.

- Még egy ötödik úr is volt ott, de már elfelejtettem nevét, Ungmegyéből jött, szenttel kezdődő neve van.

- Ki lehet ez, - mondá a királyi ügyész, - és egy ideig gondolkodott; - nem Szent-Mariay? - kérdé azután.

- Igen, az, - válaszolt örömmel Ilia, - most már jól emlékszem nevére.

- Gróf Sztáray ügyvéde. A gróf gazdag, reménylem, hogy ő is bele van bonyolódva. Ez már többet ér, - gondolá Németh, és tovább kérdezte:

- Kik a többiek?

- Szent-Mariay úr sokat említett, de a nevekre nem emlékszem.

- Irjon: «Az összeesküvés Ung, Szepes, Zemplén és Szabolcs megyében van elterjedve.»

Most folytatá a kihallgatást.

- Hogy jutott e fontos felfedezéshez?

- Uramra régóta gyanakodám, hogy nem jó ember, és e miatt az irószobájában levő szekrénybe bujtam, míg az urak egymással értekeztek.

- Gyakran ír az apát levelet?

- Igen.

- Kinek?

- Azt nem tudom, hanem ma iratott egyet, melyben Szolarcsek úr neve is előfordult.

- Jegyezze Szolarcseket is az összeesküvők közé, - mondá Feketének Németh, - ő is levelezésben van velük. Ez barátja a fiatal báró Révaynak, a báróné gazdag. Ez hasznos lehet. Különben az összeesküvők mindnyájan jártak házához. Mit tud még? - kérdé megint az irnokot.

Ilia válaszolá: Az urak még sokat beszéltek, de én nem érthetém őket; csak azt tudom, hogy a császár ellen összeesküdtek, a fát meg akarják gyujtani, a hadifoglyokat kibocsájtani, és hogy nem félnek senkitől.

Németh még többet is akart Iliától kitudni, de hasztalan; mert többet nem tudott. A királyi ügyész most felolvasá, a mit Fekete irt, és újra kérdezé, hogy a vallomás jól van-e fogalmazva.

A szerb válaszolá: Igen jól.

- Kész-e rá megesküdni?

- Hogy ne esküdném, hisz egészen úgy van, a mint én gondoltam, csakhogy el nem birtam így mondani.

Németh most felszólítá, hogy vallomását irja alá. Megtevé és távozott, miután mély titoktartást igért és a királyi ügyész biztosítá, hogy méltó jutalom lesz bére. Németh meghagyá neki, hogy várjon az előszobában.

Midőn kiment, jegyzé meg Fekete szerényen: - Azt hiszem Domine magnifice, hogy az egész szóbeszédnél nem egyéb, melyet a tudatlan irnok meghallgatott. Gondatlan és könnyelmű beszéd minden esetre, de nem áruló. Ily összeesküvés valóban csak esztelenség lenne.

- Domine fráter óvakodjék a felségsértőket oltalmazni - volt a felelet. - Ezen urakat már rég éber figyelemmel kisérém, nagyobb a baj, mint ön gondolja. Az igazság majd nyomába jut az egésznek. Az összeesküvéshez tartozók mindenesetre ellenségei az alkotmánynak és az uralkodóháznak, és rettentő példára van szükségünk, hogy a franczia eszmék elharapódzását megakadályozhassuk. Áldozatoknak kell esni, hogy az európai társadalom nyugalmat élvezhessen azon iszonyú események után, melyek utolsó években alapjaiban ingaták meg. Inkább szenvedjen néhány ártatlan, mint az állam szétromboltassék. És ők nem ártatlanok: mert ha talán nem ragadják is meg az égő fáklyát, hogy a fővárost lángba borítsák: elveik ártalmasabbak, mint az égő fáklya, és az okozott kár, melyet a létező alkotmány iránti bizalom megdöntésével eszközölnének, sokkal nagyobb, mint ha a város hamuvá lenne. E felfedezés, Domine fráter, ép jó órában jött. De nincs vesztegetni való időnk; ön most egy irnokkal elmegy az apát szállására, és felnyitván a szekrényeket, minden iratot megvizsgál; a gyanusakat elhozza és feljegyzi mindazok neveit, kik az apáttal leveleznek, még ha a levelek ártatlanok is. Egyedül megy Spirtovics úrral, nehogy az összeesküvők figyelmessé tétetvén, meneküljenek. Nem pecsételend le semmit, nem szabad észrevétetnie, hanem a legnagyobb csendben végezze el a kutatást.

- Tolvajként csúszszam idegen házba? - mondá Fekete, - felsőbbségi meghagyás nélkül tartsak házmotozást? Megengedik ezt törvényeink?

- Domine fráter, én mint Causarum Regalium Magister parancsolom. Felségárulás rendkívüli eset, melynél a legnagyobb elővigyázat használandó, mire törvényeink ki nem terjeszkednek. Az állam biztonsága első törvény, és ez esetben nem szabad kora gyanut ébresztenünk. El kell őket altatnunk, mielőtt nyiltan felléphetünk. Gondolja meg, hogy az ügyész elővigyázatától és ügyességétől, kire ez ügy bizva van, sok függ, és ha ügyesen végzi, gyors előléptetésre számíthat. Jövője függ mai eljárásától.

Fekete mindezt belátta s bár fájó szívvel, mégis útnak indult Iliával. Megvizsgálta az apát minden iratát, de természettani értekezéseknél és jelentéktelen leveleknél nem talált egyebet. Miután három óráig hasztalanul kutatott az iróasztalban, egy politikai tartalmú kéziratot lelt, czíme: «Káté polgárok és emberek számára.» A többi iratot azon rendben, a hogy találta, visszarakta, egyedül a kátét véve magához, a királyi ügyész lakására tért.

Németh várta őt, és a belépőhöz így szólt: Domine fráter talált-e valamit?

- Semmit, - mondá Fekete, - a mi legkevésbbé is gyanus lehetne, semmit, csak Gerard «Catechisme de la revolution» című könyvének magyar fordítását. A levelek jelentéktelenek, levelezőit összejegyeztem, nem sok fáradságomba került; mert kevés volt.

Németh a kéziratot elvette, néhány pillanatig figyelemmel olvasgatta és szólt: Domine fráter üdvözlöm, nem sok időn valóságos ügyész lesz, a kézirat minden lapja anyagot szolgáltat felségsértési perre. Ez elvek forradalmiak, a magyar alkotmányt alapjában támadják meg, és egyes tételei az uralkodóház ellen irányzottak. Semmire sincs szükségünk többé, sőt még az ostoba irnok vallomása is fölös, czélunkra e könyv elégséges. Minden, ki olvasván e könyvet, a nélkül, hogy bejelentené, felségáruló.

- De a franczia eredeti is nagy számmal forgott kézen és nem akadályozák - jegyzé meg a fiatal ember.

- Mit sem tesz - mondá Németh - franczia nyelven e könyv a jelen történetének egyik fejezete; mely hogy lefordíttatik, tanusítja, hogy vannak emberek, kik e tanokat elfogadják és Magyarhonban terjeszteni iparkodnak. A vétek nemcsak kezdett, hanem bevégzett; mert a felségárulási kisérlet ép oly büntetendő, mint ha a kivitelt megkisértették volna. Meghiusítjuk és meg fogjuk büntetni.

IX.
Egy értekezés.

A mily lapályosan és egyformasággal vonul Pesttől a homokpuszta, a meddig csak a szem lát: annál változatosabb a Budát környező vidék. A Dunának méltóságos tükre elválasztja a síkot az erdőségtől. Azon völgy felett, mely a várhegyet félkör-alakban övedzi, keskeny, köröskörül hullámvonalakban emelkednek a szőlőhegyek, és éjszak felé a dombok jelentékenyebbé válva hegyekké olvadnak, melyeket terebélyes cserfák diszítnek, itt-ott meredek mészsziklák emelkednek ki. A völgy itt mindig keskenyebbé lesz, mig végre egy kövecses ösvényben végződik, mely a sziklák közt vezet. Daczára, hogy ez út a város közelében járhatlan, e vidék Budapest lakóinak mégis rendes ünnepnapi kirándulási helyük, mert fáradságukat a magaslatról szemlélhető gyönyörű kilátás gazdagon jutalmazza. Százados tölgyek árnyékában látható mindenek előtt a szép völgy; távolabb a budai várpalota, mely alatt a hegy tövében a Duna széles ezüstszalagként folyik el. Mint keskeny gát terül el a folyam mellett Pest és a háttért a beláthatlan sík, mint egy zöld tenger foglalja el.

Szép augusztusi vasárnap volt. A vendéglőkből, melyek a hegyen elszórva fekszenek, zene hangzott. A völgyben gyermekek játszottak, a magaslaton sétáló csoportok mozogtak. Kovács orvos is kijött Lenkével és Luizával, hogy Pest nyomasztó hőségétől legalább néhány óráig szabaduljanak. Útközben Szolarcsek is hozzájuk csatlakozott, örvendvén, hogy a franczia nőnek a szép vidéket megmutathatja, de Raimondné, mint hontársainak nagy száma, nem sok rokonszenvet érzett a természet iránt, és míg Lenke a gyakran látott és jól ismert tájon új meg új szépségeket lelt, társnője hamar elfáradt, Szolarcsek e végből ama sziklahasadékba vezette, hol egy kis kút van, melyből jéghidegségű forrás csöppjei egy márvány vadkanfőn ömölnek ki. A hölgyek a kőpadra ültek le. Kovács orvos néhány száz lépésnyire távozott, hol mészkőből képződő sajátságos csepegőkő-alakulat vonta magára figyelmét, Luiza kérdezé, hogy mit jelentsen e vadkanfő. Szolarcsek elmondta, hogy itt hajdanta királyi vadásztanya volt, a hol Korvin Mátyás király egy vadkant önkezüleg ejtett el, ép midőn agyarával egy vadász életét már-már halállal fenyegette. E vadkan tiszteletére e forrást most is Disznófőnek hivják, és ama tölgyet a tetőn Mátyás király fájának.

- Azonban ne higyje, folytatá Szolarcsek, hogy Mátyás egyedül bátorsága és ereje által tünt ki. Ő a művészetek és tudományok védője volt, s korában a budai udvar legfényesebb volt Európában, jóval túlragyogván XI-ik Lajos Plessi de Touri udvarát. Könyvtára leggazdagabb volt, személyét költők és hősök környezték, a klasszikus műveltséget ápolta, míg ugyanakkor a törököket és cseheket küzdötte, és Bécset meghódította. E mellett a kereskedelem is virágzott birodalmában, kincstára mindig tele volt, és népe boldog. Kormánya alatt a nemes ép úgy fizetett adót, mint a nemtelen, ellenállás nélkül; mert a király az alkotmányt soha sem sértette és mert azon erény diszesítette, mely egyedül nevezhető királyi erélynek: Minden körülmények között bátor volt az igazságot gyakorolni! A nép királyának minden hibát megbocsájt, ha igazságos, és ezért él a nép közt most is Mátyás király emléke; minden paraszt száján hordja most is e mondatot: «Meghalt Mátyás király, oda az igazság.» Ez az ő lerombolhatlan emléke, és minden utódját fenyítő átok; mert a fejedelmek ebből megtanulhatták volna, hogy sem fény, sem dicsőség nem képes a nép szeretetét megnyerni; mert semmit sem kiván királyában annyira, mint az igazságot.

- Ön oly kenetesen beszél - jegyzé meg mosolyogva Lenke, - hogy tiszta szívemből kivánnám: a királyok hallanák önt.

- Kivánsága teljesült - szakítá félbe egy hangzatos szó, - egy herczeg legalább hallotta a leczkét és nem fogja elfelejteni.

A hölgyek és Szolarcsek meglepetve tekintenek körül, és legnagyobb csudálkozásukra a főherczeget láták, ki segédjével észrevétlenül termett közelükben.

- Hisz kegyed szép tánczosnőm, kivel báró Révayné estélyen tánczoltam, - szólt a főherczeg, megpillantván Lenkét. - Ön nem a legjobban vélekedik a herczegekről, de talán mégis csalódik.

Lenke megzavarodott, bocsánatot kért, meghajtotta magát, azután Luizával és Szolarcsekkel atyjához sietett, kit a távolban megpillantott. A főherczeg segédjéhez, ki ép egy serleg vizet merített számára a forrásból, így szólt: «Prózai időket élünk; azt hivém, hogy egy regényes kaland vár rám, és hogy futnak előlem a bájos alakok, mihelyt megismertek.»

- Császári fenség! ez oly illetlen megjegyzés után, milyet e fiatal ember tőn, igen természetes, - jegyzé meg a tiszt. - Ezek azt hiszik, hogy a herczeg az állam szolgája, nem pedig született ura, a kinek akaratja - törvény.

- Mertens ezredes úr! - válaszolá tréfásan a főherczeg, - ön feledi, hogy Magyarhon alkotmányos ország; ily beszéd Bécsbe való, és nem Budára.

- Miért nem? Kardunk elég éles, hogy a «Corpus Juris»-t szétvághassuk.

- Azt hiszem, eltompulna benne. De már ideje lesz haza menni; hozassa lovainkat.

Az ezredes intett, egy lovász két nyergest vezetett elő, és a jövő perczben a lovak a város felé vágtattak.

Alig egy órája, hogy a főherczeg megérkezett, midőn a királyi ügyész Buda utczáin a vár felé sietett. Rendes öltözetében volt; de az oldalán lógó rövid ezüstös kard mutatá, hogy hivatalos járatban van. Utána joggyakornoka ment, hóna alatt egy csomag papirt vivén. A kapu alatt le s fel sétáló őrtől megtudakolá, hogy ő császári fensége, a nádor honn méltóztatik-e lenni, s midőn ez kérdésére igennel válaszolt, átvette a gyakornoktól az iratokat és őt az udvaron hagyván, távozott. Midőn az előszobába lépett, hol a főherczeg segédtisztje az ablaknál ülve szorgalmasan dolgozott egy lábvánkos himzésén (oly foglalkozás, mely osztrák tiszteknél nem volt rendkivüli), Németh monda, hogy fontos ügyben óhajt a főherczeggel szólni, mire a segédtiszt azon szobába távozott, hol a nádor gróf Szapáryval sakkozott, mert Németh tisztán hallá e szavakat: «Sakk a királynak.» A királyi ügyész tüstént előbocsájtaték. A főudvarmester és segédtiszt távozának a főherczeg intésére, a ki felkelt székéről és nyájas leereszkedéssel kérdezte, hogy e szokatlan látogatásnak mi tulajdonképen az oka.

- Császári fenség - mondá ez, - kötelességem vezet ide, azon kötelesség, mely az állam jogai, biztossága és az uralkodó, a mi urunk és királyunk személye fölött őrködni parancsol. Míg császári felség egy játékkal mulat, melyben büntetlenül lehet a királyt megsakkozni, addig vannak az országban gonosztevők, kik nem játékban, hanem komolyan támadják meg a királyt, és ha hű alattvalói nem volnának, kik a gyalázatos szándékot őrködésükkel meg nem tudják hiusítani, úgy az állam biztonsága veszélyeztetnék.

A főherczeg bámulva nézett rá, de Németh folytatá: Iszonyú összeesküvés szerveződött itt a fővárosban, mely hálóit az egész országra kiterjesztette. Én valék oly szerencsés, felfedezhetni és most eljövék császári fenségedhez, mint az ország nádorához, hogy részletes jelentést tegyek, és felkérjem, hogy a felségárulók ellen a kellő rendszabályok haladéktalanul megtétessenek.

A főherczeg komolyan kérdezé: kik az összeesküvők?

- Kik lennének, - válaszolá, - mint azon elméleti férfiak, kik mindig az emberiség boldogságát hordozzák ajkukon, és e mellett gyilkolás- és gyujtogatástól nem félnek, ha ez által czéljaik elérését vélik. A franczia, a józsefi párt.

- Tanácsos úr - monda a főherczeg méltósággal, - nem szeretem, ha egyesek bűne, feltéve, hogy csakugyan létezik, egész pártnak tulajdoníttatik. Ön is kitünő hivatalnoka volt József császárnak, és rendeleteit pontosan teljesíté. József császár hivatalnokai nagyrészt eszes és becsületes férfiak voltak.

- Császári fenség jelentésemre nem nagy sulyt fektet, és emberszerető nemes szíve, eltelve azon szelidséggel, a mely a magas császári családnak mindig tulajdona volt, kész kétkedni egy összeesküvésben.

- Igen, - szakítá meg a főherczeg, - én kételkedem. Összeesküvés nem fekszik a magyar jellemben, melynek nyiltsága Európában közmondássá vált. Ragaszkodnak a királyhoz és alkotmányukhoz, és e miatt a trónért legnagyobb áldozatra készek. Ha törvényeiket megsértik, szintén készek föllázadni, de alattomos utakra soha sem térnek. Jelentésében talán most is túloz. Ön tudja, hogy a titkos társulatok korunk jellemző vonása, és hogy gyakran oly férfiak, kik megengedett czélból egyesülnek, csupa jelentőség-vadászatból a titok leplébe burkolóznak. Reménylem, ki fog tünni, hogy ez esetben sincs bűnös szándékkal kapcsolatban. Hadd lássam a jelentést.

- A bűnösök, mondá a királyi ügyész, miközben néhány iratot nyujtott a főherczegnek, császári fenségedben hű ügyvédre, és hihetőleg szelid biróra is találtak. De Bécsben ez ügyet szigorubban vehetik. Ez iratok másolatát ez éjjel a kanczellár ő excellentiájának és gróf Thugut ő excellentiájának megküldém.

- Hogyan, mielőtt velem közlötte? - kiálta fel csodálkozással a főherczeg.

- Nem volt veszteni való időnk, mert az összeesküvés feje, Martinovics apát Bécsben van, s ott kell elfogatni, mielőtt itteni társainak sorsát megtudná.

A főherczeg Ilia vallomását gyorsan átfutotta és mondá: Csak ez? - Ez a Spirtovics őrültnek látszik; mert bár Martinovicsot épen nem szeretem, és minden merényre képesnek tartom, de ily esztelenségre nem. Pestet felgyujtani és kirabolni! Erőszakos lázadást szervezni az országban, a nemesség és trón ellen egy időben! Ez még Zsigray ábrándos képzelődését is meghaladja! És a túlbizott, de éles eszű Laczkovics, és a tevékeny, szorgalmas Hajnóczy is részesek lennének! Lehetetlen. Ha nincs egyéb, mint ez egyszerű feladás Domine Magnifice, akkor nem tudom, mint fogja vádját indokolhatni.

- Császári fenség, más okmányok birtokában is vagyunk, melyek e vallomást igazolják. Az apát iróasztalában egy erkölcstelen, veszélyes könyv is volt, melyet Istent káromolva Katekizmusnak czímezett. Az összeesküvők elveit tartalmazza, és senki sem fogja állítani, hogy ez a Corpus Juris és Tripartitum körén túl esik.

A főherczeg a kéziratba tekintett és arcza elborult: Meggondolatlan bolondok, szólt, a kik nem látják be, hogy hasztalan a franczia forradalom tanait könyvekkel oltani a nép szivébe, mely olvasni sem tud. Ép elég okot nyujtanak a gyanura és elkeserítésre, s nem a szabadság, hanem a zsarnokság kezére dolgoznak. - Igaza van, szól a királyi ügyészhez fordulva, e könyvet el kell tiltani és terjesztését akadályozni.

- Az elfogatási parancsot aláirás végett elhoztam, - monda a királyi ügyész.

- Hogyan, elfogatási parancs? A vádlottak ne védelmezzék magokat szabad lábon? Ön tudja, hogy az 1723-iki törvényczikk értelmében még Nota infidelitatis esetében sem szabad a vádlottat itélet nélkül elfogatni.

- Császári fenség, a vád nem Nota infidelitatis, hanem összeesküvés, tehát felségsértés.

- A büntetés tehát, melyet a vádlottakra kér: halál.

- Törvényeink mást nem tudnak.

- Legrosszabb esetben a hétszemélyes táblának joga van a törvény betüitől eltérni, és nemcsak az igazságot, hanem a méltányosságot is venni tekintetbe, - mondá sóhajtva a főherczeg. - Ez emberek esztelensége nagy, de büntetésük szigorú lesz, ha az itéletet börtönbe kell bevárniok és magukat szabad lábon nem védhetik. Adja ide a befogatási parancsot, hadd irjam alá.

Németh egy halmaz papirost nyujtott át. A főherczeg az asztalhoz ült: a királyi ügyész azonban megjegyezte, hogy mind hasontartalmú. A nádor az első alá jegyezvén nevét, e szavakkal nyujtá vissza Némethnek: Martinovics sorsát el nem kerülhette, nem fogja meglepni; de Bécsben van, mint mondá.

- Visszatérhet, császári fenség.

- Laczkovics, - mondá a főherczeg, miközben nevét újra aláirta, - jobb sorsra érdemes. Kár, hogy elővigyázóbb nem volt. Gróf Zsigray, - e híg elméjüt képzelete ragadta el, sajnálom családját; - Hajnóczy hű szolgája volt atyámnak. Reménylem, fogsága nem lesz tartós, és ártatlanságát bebizonyítandja. - Szent-Mariay! nem ismerem. Hallom, hogy ügyes ember. De mi ez? - kérdé csodálkozással, - hisz még több befogatási parancs is van?

- Minden részest feljegyzék, császári fenség.

- Honnan tudja, hogy részesek? Spirtovics Illa, az alacsony feladó, világosan mondja, hogy az említett nevekre nem emlékszik.

- Mindnyájan leveleznek az apáttal, - monda Németh, - és a ki felségárulóval levelez, annyira gyanus, hogy a rövid fogság igazolható lesz. A vizsgálatokból ki fog tünni, ki fogassék pörbe, és ki bocsájtassék mint ártatlan szabadon.

A főherczeg megvizsgálta a leveleket. Kazinczy! Bacsányi! Verseghy! ezek Magyarország legjobb költői és nyelvészei. Azt akarja ön, hogy a börtön a most tervezett tudóstársaság gyülésterme legyen? És ez báró Révay László! hisz ez gyermek és nem felségáruló. E befogatási parancsokat nem irom alá. Meg nem engedhetem, hogy a kormány ily eljárás által a nemzet gyülöletét magára vonja és e mellett még nevetségessé is váljék. Oly kormány, mely éretlen gyermekeket is veszélyeseknek tart, nem számíthat a világ tiszteletére.

- Császári fenséged méltóztatik tudni kötelességét, valamint én is tudom, mit parancsol az enyém, - válaszolá Németh, - nekem oda kell törekednem, hogy az uralkodó szent személye és az ország alaptörvényei elleni minden kisérlet a törvény szigorával büntettessék. E kötelesség teljesítése gyakran vérzi a szívet; de én teljesítem, a mit hivatalom parancsol, tekintet nélkül arra, hogy népszerű-e vagy sem. Lépteimet nem politikai, hanem jogtani okok irányolhatják. Császári fenségednek állása sokkal magasztosabb, és én nem bátorkodom azon kérdésbe bocsájtkozni, mennyire terjed a nádor kötelessége; azonban csodálkozásomat el nem titkolhatom, hogy felségárulási ügyben fenséged vele született jószívű kegyessége által annyira el hagyja magát ragadtatni, hogy az aláirást is megtagadja, melyet én, a királyi ügyész az állam biztossága érdekében elkerülhetlenül szükségesnek tartok. Nincs kétség benne, hogy a veszély nagyobb, mint első pillanatra gondolnók. Az összeesküvés hihetőleg nagyon elágazott felfelé

úgy, mint lefelé. De én császári fenséged határozatától várom a teendők meghatározását. Néhány nap mulva úgyis veszszük ő felségének egyenes parancsát.

A főherczeg érezte a királyi ügyész alázattal elmondott szavainak egész sulyát, eszébe jutott a gróf Szapáryval folytatott beszéde, - de arczán legkisebb változás sem volt látható, és mosolyogva mondá:

- Igazán mondja tanácsos úr, hogy ő felségétől rövid időn egyenes parancsot kaptunk. Ily fontosságú ügyben véleményem szerint elég, ha a vezetőket befogatjuk. Vallomásaikból kiviláglik, hogy vannak-e társaik és kik azok. Okaimat ő felsége elé terjesztem, hogy miért vonakodtam a többi befogatási parancsot aláirni. Ön tudja, hogy az ajándék és járulék rendszerét nem szeretem, és felségárulási vádban, midőn az elfogatás a törvényes eljárást megelőzi, ez könnyen nagy összegre nőhetne. Vigyázatossága tanácsos úr, egyéni érdekeinek ép oly előnyös lehet, mint az államnak!

Németh örömest válaszolt volna, boldognak érezvén magát, hogy egyéni érdekei az állam érdekeivel soha sem ütköznek össze. De a főherczeg hidegen bólintott fejével, egy lépést hátrált, jelül, hogy az audientiának vége. A királyi ügyész tehát elhallgatott, meghajtotta magát mélyen és távozott. A mint elment, Szapáry visszatért a szobába. A főherczeg elébe sietett és megszorítá kezét.

- Igaza volt kedves gróf, hogy a bécsi miniszterek és itt Budán alacsony szolgák gyanusítanak. Ép most győződém meg róla. A szászvári apát és barátainak gondatlan eljárásuk által a királyi ügyésznek ürügyet nyujtottak egy felségárulási pör megindítására, és most szándoka az ország minden jelentékeny embereit belevonni, hogy tőlük váltságdíjt csikarhasson ki. Ön ismeri Némethnek önző, pénzszomjas jellemét. Szándokát átértettem, mihelyt a befogatási parancsokat elémbe tette; s ezért csak ötöt irtam alá, habár ezeket sem tartom eléggé igazoltaknak. De mit tehettem? Bécsben úgyis neheztelni fognak rám, hogy mind a huszonötöt alá nem irtam. És midőn vonakodtam Németh pénzszomjának eszközévé alacsonyítani magamat, elég vakmerő volt mondani, hogy az összeesküvés, a mint látszik, felfelé is elágazott. Természetesen feleletemből megértheté, hogy tervét ismerem. A hitvány nem mert válaszolni és távozott.

- És felségednek egygyel több ellensége van, ki Bécsben ellenünk áskálódni fog és bizalmatlanságot hint. Nincs veszélyesebb, mint egy aljas lelket lealázni, ha megsemmisíteni nincs erőnk. A jövő felett aggódom, - mondá a gróf.

- Én is, - jegyzé meg a főherczeg. - Ez a hid, és most Thugut megragadja az alkalmat, a császárt a reactio pályáján magával tovább ragadni. Testvérem kedélye a bizalmatlanságnak nyitva áll. Thugut összeesküvéssel fogja rémíteni, kizsákmányolván azon körülményt, hogy Bécsben Prandstetter a költő és Riedl tanár, valamint itt is néhány iró, többé kevésbbé bele van keverve. Bebizonyítja a császárnak, hogy a felvilágosodás, tudomány, nyilvános oktatás oka a forradalomnak, és mindazt, a mit nagybátyám és apám népeik kiképzésére tőnek, rendszeresen összerombolják. Azt fogják mondani, hogy az államnak nincs tudósokra, hanem jó polgárokra szüksége, az ország- és megyegyűléseket elnyomják, és lépcsőről lépcsőre fognak haladni a nép elbutításában. S mi lesz mind ennek a vége?

- A folyam ellen nem evezhetünk, - mondá Szapáry, - hagynunk kell azt, a min nem változtathatunk. De én felségednek személyét, vagy legalább állását féltem. Thugut tudja a magyar alkotmányosság és az osztrák kényuralom közötti különbséget. E két rendszer egymás mellett meg nem állhat, vagy el kell Magyarországnak ismerni a császár korlátlan uralmát, vagy Ausztriának kell alkotmányossá lenni. Ez utóbbit Bécsben nem akarják, és háromszáz év óta működnek az elsőt életre juttatni. A nádor pedig állásánál fogva az alkotmány képviselője, míg a házi, udvari- és államkanczellár Bécsben a kényuralomé. Mi Thugutot nem buktathatjuk

meg, és így ő ront meg minket, ha császári fenséged nyiltan szót emel Magyarhon és az előhaladás érdekében. Csak folytonos tétovázás, a bécsi alkotmányellenes nézetek látszólagos elfogadása, mely azonban a gyakorlati kivitel elé sok akadályt gördít, csak a halasztás és napolás rendszere alkalmazható a nádori állásban, és nem nyilt, elves ellenszegülés; - az idő aztán megtermi gyümölcseit. Császári fenséged nem szereti a hátralékot és minden tárgyat szorgalommal elvégez. Ez nagy előny alárendelt hivatalnoknál, míg ily magas álláson talán hiba. Németh a mai értekezlet után nyilt ellenünk lőn. Ha császári fenséged őt kihallgatja, a nélkül, hogy helyeslő, vagy roszaló szót veszteget; ha azt mondja neki, hogy előbb az iratokat gondosan és figyelemmel át óhajtja lapozni, s ha legmagasabb megelégedését nyilvánítja őrködése felett: úgy mindenek előtt időt nyerünk, és császári fenséged a befogatási parancsok alájegyzéseért nem von magára neheztelést. Holnap az utasítások Bécsből úgy is leérkeztek volna, és a felelősség le és fel magától elmarad.

- Igaza van, mint mindig, - mondá a főherczeg meghatottan, - ön igaz barátom. De mit tehetek róla, ha mindig nyilt vagyok, ha nem lehetek kétszínű. Az őszinteség és igazságosság igaz, hogy utóvégre is tönkre tesz.

A gróf, bár ismeré a herczeget, és tudta, hogy az őszinteség nem első tulajdonai közé tartozott; azonban a szeretetreméltó herczegnek őszinte hive volt, és az ifjú érzelem e fellobbanását tartós lángnak vélte és ezért szíve mélyéből mondá:

- Császári fenséged bármily körülmények között feltétlenül számít reám.

A főherczeg most kihuzta óráját. «Nyolcz óra, - mondá, - az éj közelg, és majd elfeledjük, hogy a kertben már a tűzjáték kész, egy hétig dolgoztam rajta. Menjünk gróf, véleményem szerint jól sikerülend. Hadd lássa Thugut, hogy egy «összeesküvés felfedezését és a társadalom megmentését» méltóan megünnepelem.»

A mint a kert sűrüjéből az első röppentyű sziporkázva a magasba szállt, a Duna mindkét partján összegyűlt a nép. Mindenki ismerte a főherczeg kedvencz mulatságát és ízlését, melylyel a lángcsoportnak oly remek szinvegyületet tudott adni, melyből a nagy kertnek egy sétánya, majd a régi Corvin-palota falai, majd ismét az új vár mint varázsütésre bontakoznak ki a sötétségből és a tűzjáték festői hatását növelék. Valahányszor tehát a várkertből a röppentyűk a magasba szálltak, mindannyiszor Buda és Pest lakói a Dunapartra gyűltek, hogy e látványt bámulják. Ily alkalommal Zsigray sem hiányzott. Ő annál illetékesebb biró volt, mivel a festészet mellett örömest rendezett tűzjátékot is. A bámuló tömeg közepett lóháton egy hintó mellett, melyben néhány hölgy állt, bámulván az utolsó mutatványt, Zsigray elemezte szépségeit a mutatványnak, mely Budavárát tünteté elő kicsinyben, midőn a császárt seregek megveszik és a törökök a nagy puskaporos tornyot légbe röpítik. Most hirtelen egy fiatal ember tör utat a közönségen és halkan megszólítja: «Catilina.» Zsigray lehajolt és a sötétben is megismeré az ifjú Hirgeistot, ki e szavakat mondá neki: Laczkovicsot és Szent-Mariayt ép most fogták el. A gróf szemlátomást megrettent, de mielőtt a fiatal embertől a részleteket megtudhatá, eltünt. Zsigray el sem búcsuzván a hölgyektől, sarkantyúba kapta lovát, mely egy ugrással utat nyitott a tömeg közt, és nyargalva vágtatott el a Dunapart hosszában a bécsi országúton, a nélkül, hogy világosan tudná, miért. Ha menekülni akart, a Törökország felé vezető utat kell választania; az alföldi rónán a törvény kezét könnyebben kikerülheti, és a Dunán túl már bizton volt. Mégis oda tartott ösztönszerüleg, a hol Martinovics volt. Oly bizalmat helyzett az apátban, hogy közelében magát biztosságban vélé. Azonban midőn reggel felé Ujfaluba ért, honnan lova fáradsága miatt tovább nem mehetett, ekkor vette csak észre, hogy az ijedség első rohamában elfelejtett pénzről gondoskodni. Tárczájában annyi sem volt, hogy Bécsig a postadijt kifizethette volna. Nyergét nem akarta eladni, mert ezáltal gyanut ébreszthetne. Hogy e teendőkről csendben gondolkozhassék, egy szobába vonult.

A vendéglős délben kopogott ajtaján, jelentvén, hogy az étel már kész. Zsigray az ebédlőbe ment, és alig foglalt helyet, midőn új vendég, egy kereskedő, ki üzletügyben utazott Pestre, lépett a szobába.

- Fogadós úr, - szólt ez, - kaphatok gyorsan ebédet? Sietek, csak addig várhatok, míg a gyorskocsi átfog.

- Nagyságos uram, leves és marhahus paradicsommal és ugorkával kész, a kappan tüstént megsül és jó kolbászos káposztával is szolgálhatok.

- Csak sebesen, - monda a kereskedő, - mindent eszem, de sietnem kell.

- Mi ujság Bécsben? - kérdé Zsigray, ki az idegen kiejtésén és étvágyán tüstént észrevette, hogy bécsi.

- Semmi - válaszolt ez. - Az egész világ falun van, a várszinház üres. A városban most sem hangverseny, sem mulatság nincs, örülünk, ha messze vagyunk tőle.

- Nem szült izgatottságot, - kérdezé a gróf, - hogy Prandstettert és társait bebörtönözték?

- Tüstént látszik, - monda a kereskedő, - hogy a magyar urak szabadabbak, mint a bécsiek; itt nem fizetnek fogyasztási adót, a bor és dohány olcsó, s úgy beszélhet az ember, a mint szájára jő. Nálunk senki sem merészeli egy bebörtönözött nevét kimondani.

- De Prandstetter városi tanácsos, Bécsben jelentékeny egyéniség volt?

- Potomság - monda a kereskedő - hisz én azt sem tudtam, hogy tanácsos volt. Egy tanácsossal különben sem sokat törődünk, nekünk csak a polgármesterrel és kapitánnyal van közünk, mert ezek vannak a rendőrminiszterrel közvetlen érintkezésben. Hogy Prandstetter tanácsos volt? Miként lehetett oly bolond, hogy a politikába avatkozzék, ha jól folyt dolga, a mely nem tartozik hozzá? De ő olyan iróféle is volt; ezek a firkászok csak nem is lehetnek békében.

- Kivüle még sokat fogtak el?

- Ki tudhatja? Mi bécsiek ilyennel nem igen törődünk. Nem lármázunk, ha valaki sötétre jut, mi nem vagyunk kiabálók, mint a magyar urak. Most megint lármát ütnek, ha megtudják, hogy tegnap délben egy előkelő magyar urat a «Vad embernél» elfogtak.

- Hogy hivják? - kérdé a gróf és elsápadt.

- Nem tudom, - válaszolá, - hisz a magyar mind olyan kimondhatlan név, hanem azt tudom, hogy pap volt.

Zsigray felkelt, kifizette a számadást és lovát felnyergeltetvén, lassan gondolatokba mélyedve, visszatért Budára. Tehát Martinovics is el van fogva! Közel éjfél volt, midőn haza ért. Szolgája értesíté, hogy a királyi ügyész Fekete úr kereste, és minden iratot lepecsételt. A gróf megparancsolá, hogy gyorsan fogjanak be, mialatt leborotválta szakállát, nőruhát öltött és Győr felé hajtatott, a hol családja időzött. Az úton még egyszer megváltoztatta tervét. Veszprémbe futott a ferenciekhez, hol a guardiántól menhelyet kért, de az elővigyázat oly rosszul volt tervezve, hogy menhelyét tüstént fölfedék. Alig volt két nap Veszprémben, midőn a kolostorban elfogatott.

X.
Egy felolvasás a nőnevelésről.

Az elfogatás híre villámgyorsan terjedt és a fővárost félelemmel tölté el. Általános volt a tudat, hogy a reactio kevés áldozattal meg nem elégszik és nem tudhaták, meddig akar terjeszkedni, mert gyaníták, hogy az önkénynek a törvény nem fog határt szabhatni. Az alkotmány eltörlése József alatt még mindenkinek emlékében élt és ha az alaptörvényeket is meg lehet büntetlenül sérteni, úgy a Corpus Juris magánjogi törvényei nem nyujthatának biztosítékot. De midőn az egész város félelemmel és nyugtalanul nézett az új befogatások elébe, a Kovács-ház mitsem tudott azon ingerültségről, mely a városban uralgott; az orvos sohasem járt emberek közé és a városban kevés ismerőse volt, betegei szegény emberek voltak, a kik a nyilvános ügyekkel nem igen törődtek; politikai vétségek túlmentek tudatkörükön; mely a felségárulás természeténél fogva nem a szegények és tudatlanok vétke, hanem a középosztály- és aristokratiáé.

A nélkül, hogy gyanítanák, mily sors éri azt, ki szíveiknek legkedvesebb volt, nyugodtan ült Luiza és Lenke a varróasztalnál, Lenke tarka gyapotból takarót kötött Descamps ezredesnek, míg Raimondné művészi ízléssel fűzött szebbnél szebb virágokból koszorút, hogy Lenkét ékesítse.

Kedves látvány volt e két nőt egymás mellett látni; Lenke szőke fürteivel és lehelletszerű arczszínével, mely oly könnyen borult lángba és a jellemzettebb vonású, dús barna hajzatú franczia nő. És mint vonásaikban, úgy beszédeikben kitünt a különböző jellem; Lenke tartózkodó és mindig hallgatag volt, de ha szólt, zengzetes hangjában a meggyőződés szólt, mely tanúsítá, hogy, a mit mondott, érzelmének kifejezése, míg Luiza örömest és sokat csevegett. A szólást ép úgy szükségelte, mint barátnője a gondolkodást.

- Valóban sajátságos - monda ő, - mennyi szabadságban részesít titeket magyar lányok a szokás. Te annyiszor látogatod meg barátnőidet, mennyiszer tetszik, atyád háza nyitva áll minden fiatal embernek, a ki azon társaságban él, melyhez te tartozol; azt hiszem, atyád azzal sem törődik, hogy kivel levelezel, fel sem bontja a hozzád érkező leveleket, csak azt kérdi meg, ki írta.

- Nem tartanád igazságtalanságnak, válaszolt Lenke, ha egy, nevem alatt érkező levél, a mely tehát tulajdonom, más által nyittatnék fel, még ha atyám által is; - kételkedhetnék bennem? Mindig megmondom neki, hogy ki írt és mit írt, titkom előtte nincs. De hogy bízhatnám benne, ha ő sem bíznék bennem? Gyermekségem óta mindent megmondék neki, a mi szívemet nyomta, vagy a mit kivántam; anyámat soha nem ismerém, meghalt, midőn még bölcsőben feküvém és atyám oly jó, hogy komoly foglalkozásai daczára örömmel hallgatá gyermekes csevegésemet. Tanítóm volt, oktatván a tudományokban, míg egy öreg nevelőnétől nyelveket, zenét és női munkát tanultam. Szeretem őt mint atyámat, tanítómat, drága barátomat, ki előtt lelkem nyitott könyv.

- Mindent megmondasz neki? - kérdé tréfásan Luiza.

Lenke elpirulva mondá: Mindent, mihelyt kérdez; és ha egy lenne is, melyet vele nem közlenék, tudnám, hogy az bűnös és e gondolatot kiverném fejemből és szívemből kitépném.

- Te valóban nagyon jó gyermek vagy, kedves Lenkém, - kiálta Luiza, megszorítván kezét, - megvallom, kell, hogy ily viszony atya és gyermek közt boldogítson, de meg nem foghatom, mint állhat fenn.

- Francziaországban más viszonyban élnek!?

- Kérdésed igazán gyermekded, - monda nevetve Raimondné. - A társasélet Párisban mesterkélt, műveltségünk más és életmódunk a tietektől egészen elütő. Látom, hogy igaza volt Rousseaunak, mondván: a művelődés növekvése a tudósságot kisebbíti. Nálunk nincs családélet, a nap óráit férfiaink a kereseti ügyek végzésére szentelik és este mulatniok kell. Elmegyünk a színházba vagy hangversenyre, vagy estélyre, a hol szellemdúsnak kell lenni; kinek maradna itt ideje gyermekneveléssel foglalkozni? És azután estélyeink fiatal leányoknak nem ajánlhatók. Nincs az életnek oly változata, nincs oly tudomány, melyről minden tartózkodás nélkül nem szólanánk. Vallás és társadalmi szokások iránt nem viseltetünk mi oly tiszteletteljes félelemmel, mint ti, mely által a köztársalgás tárgya megszünt lenni; szellemmel és szabadon szólhatunk mindenről, a szellemdús franczia csak egy határt ismer, melyet sohasem szabad átlépnie, és ez: hogy soha unalmassá ne váljék s ezért mi csak felszínét érintjük a tárgyaknak, mélyébe ritkán hatunk. E könnyűség csupán a franczián adatott, társaskörünket a világ utánozhatlan példányává teszi s franczia szellem túlsúlyát biztosítja. És mégis érzem, hogy más, Francziahonnal műveltségre nem versenyezhető országok viszonyaiban több egyéni boldogság rejlik. De a franczia nemzet, nagyságának és dicsőségének örömest hoz minden egyes áldozatot. És ezért az idegen nem gyaníthatja, hány megtört szív, még a forradalom előtt is, vérze el a vidám franczia társaskörökben. Társaséletetek unalmasabb, de ti boldogabbak vagytok. - E szavaknál Raimondné mélyet sóhajtott.

- Ez megfoghatatlan, - mondá Lenke. - Te is szereted atyádat, mint én, elhagytad hazádat, idegenek között bolyongsz, csakhogy sorsán könnyíts; és mégse léteznék köztetek az a viszony, mely köztem és atyám közt?

- Már mondám, Lenkém, hogy nálunk a társasélet más alapon nyugszik, mint nálatok, hisz itt nem ritkaság, hogy az anyák, mint a szerecsenek, maguk szoptatják gyermekeiket; nálunk tüstént dajkának adják át, ki a városi rosz levegőt elhagyva, falura vonúl; megkiméljük azáltal füleinket a süketüléstől. A gyermek ott marad, míg csak el nem választják, midőn már járni és beszélni tud.

- Hisz ekkor gyermekeiket a szülők sem ismerik, - szólt csodálkozva Lenke.

- Természetesen, sír egy keveset, ha dajkájától megválik, de néhány bonbon kibékíti új helyzetével. Hét-nyolczéves korukig a gyermekek szülőik házában maradnak egy bonne felügyelete alatt, ki tanítja és játszik velük. A csemegénél bejönnek az étterembe, csinosan öltözve, hajuk fürtökbe kötve, és a szülék gyermekeik szépségében büszkék, a kik igazán olyanok, mint kis bábok. Én mindig eleven valék, de egyre sírtam, midőn öt órakor felöltöztettek és hajamat fésülték, hogy úgy felcziczomázva szüleimhez menjek: e szép ruhában nem mászkálhattam a földön és az asztal alatt, de vigaszul rendesen czukrot vagy gyümölcsöt kaptam, és kibékültem hosszú fürteimmel, melyek minden szegben megakadtak, ha a szobában ugráltam. Később a fiúk egyetembe, és a leányok zárdába küldetnek neveltetni.

- Ez iszonyú élet lehet, magas falak, rostélyzott ablakok és az örökös együttlét oly lényekkel, kik sorsukkal elégületlenek; mint megfagyaszthatják a gyermek szívét és mennyire sérthetik érzelmeit!

- Im itt a kis hugenotta nő - szólt Luiza - ti protestánsok azt hiszitek, hogy egy kolostor börtönnél nem egyéb és minden apácza a papi cselszövény szabadulni törekvő áldozata; részemről elmondhatom, hogy a kolostorban sok jó napot tölték és még most is gyakorta visszavágyom. Huszan, harminczan voltunk, mind víg lányok, nyolczévestől kezdve tizenhatig, egész nap mulattunk, csereberéltünk, nem sokat törődtünk a kolostort környező magas fallal, mert a kert játékra elég tágas volt. Mindenikünknek volt egy virágágya, melyet magunk

műveltünk, öntöztünk s ha a virágok kinyíltak, koszorút köténk és a kolostorkápolnában a szentek szobraira aggatók, a ki pedig legszebben tudta a virágokat rendezni, azt kitüntettük azzal, hogy a szűz anya szobrát koszorúzta fel. Tanulással nem igen háborgattak; a kátét természetesen tudtuk könyv nélkül, énekelni szent dalokat tanultunk s mint örülénk, ha zöldcsütörtökön megtelt a templom és a Misereré-nél mindnyájan a karzatra néztek, a hol mi énekeltünk. Számadásra, földleírásra és franczia nyelvre az apáczák tanítottak és gyóntatóatyánk, egy nyájas szerzetes, a ki mindig czukrot hozott csuklyájában és lopva kiosztotta köztünk; ez minden héten kétszer bejárt vallástanra; ő adta elő a világtörténelmet is, természetesen a szent történelmet kimerítőleg, sokkal jobban tudtam Juda és Izrael viselt dolgait, mint saját nemzetemét és míg Sorel Ágnes és Maintenonról alig hallottunk valamit, Athalis és Jesabel életét részletesen ismertük, habár ez nem igen épületes. Tartózkodás nélkül mondta el, hogy bölcs Salamonnak háromszáz neje volt, hisz ez kézikönyvünkben meg volt írva és midőn egyik elmés tanulótársunk kérdezé, hogy lehet ez? zavarodás nélkül válaszolta, hogy udvarhölgyei voltak. XIV. és XV. Lajosról pedig azt tanultuk, hogy legnagyobb, legerényesebb és legjobb fejedelmek valának minden uralkodott fejedelmek közt. A főtárgy, a mire az apáczák oktattak, volt, hogy a világ a legkisebb porczikájáig romlott, a kolostor falain kívül bűn és vétek uralkodik és azoknak, kik a világban élnek, ritkán sikerül az örök kárhozattól megszabadulni. A vétekre, mondák, annyi alkalom nyílik, hogy a legjobbak is alig állhatnak ellent az ördög kisértéseinek és az egyház törvényeit megszegik. A szülői házban alig kerülheti el a leány, hogy a bőjtöt meg ne szegje, bálokba és színházba ne járjon. Ellenben arra is oktattak, hogy a vétkek megbocsájtatnak, ha lelkiatyánknak mindig meggyónjuk és benne feltétlenül bízunk, csupán csak ő adhat tanácsot, mint teljesítsük szüléink iránti kötelességeinket és később a férjeinkhez való kötelmeket, hogy egyesítsük azokkal, melyek lelki üdvünket eszközlik. Azonban, úgymond, a kik a világtól elválva, távol a világ kisértéseitől és gondjaitól a kolostorban folytathatják, sokkal boldogabbak; lelkük meg van mentve és földi életük hasonlít a csendesen folyó patakhoz, mely kristálytiszta csöppjeivel a kertet öntözi. Egy sem volt köztünk, ki a kolostorélethez ne vonzódott volna és mindnyájan megigértük, hogy szüléinket kérni fogjuk, hogy engedjék meg a szerzetbe lépni. Sokan közülünk meg is kapták az engedelmet, leginkább azok, kiknek sok testvéreik voltak és szépek nem valának. Családjuk örült, hogy gyermekük el van látva és örömest fizették azon összeget, melyet az egyház minden jegyesének adni kell és a mely a jegyajándoknál ritkán volt nagyobb.

A kolostorban neveltetvén, a nélkül, hogy a világban lett légyen, most nevelőné lőn és mi tapasztaltuk, hogy azon apáczák, kik gyermekségüktől nem hagyták el a kolostort, szóltak a világ romlottságáról leghevesebben, míg mások, kik keserű csalódások után késő nyugalmat és csendet keresve jöttek a czellába, sokkal kevesebbet beszéltek a világ ellen és az apáczaélet boldogságát fejtegetvén, hozzákapcsolák, hogy: különben a családi életben is boldogok lehettek és jók maradhattok, de őrködjetek és imádkozzatok, nehogy kisértetbe essetek.

- Kedves Luizám, - válaszol Lenke - mindemellett is unalmas lehetett az a kolostori élet.

- Nem épen, - mondá a franczia nő, - több mulatságunk volt. Az évi vizsgák ünnepélyek valának. Fehér ruhában ültünk ott, szüléink és gyámjaink örülve hallgaták feleleteinket, jutalmakat osztottak; a kik ájtatosság és engedelmesség által kitüntek, Mária leányaivá fogadtattak és mi azt hivők, hogy most a szűzanya különös pártfogása alatt állunk; e fölött még egyéb kitüntetésben is részesültünk; én is grand cadeau de sagesse valék és világoskék szalagot viseltem ruhámon, melyen egy emaillirozott Máriakép függött; szüléink ezen végtelenül örültek és este nagy tánczestély vala.

- A kolostorban?

- Igen, de nem férfiakkal, hanem egymással tánczoltunk. Azután még más mulatságunk is volt. Néha-néha meglátogattak régi játszótársaink, kik, kilépve a kolostorból, férjhez mentek, csakhogy ezek rendesen az apáczákkal voltak, a fejedelemnő sohasem hagyott velük egyedül és így meg nem kérdezhettük, hogy milyen a világ, habár a kiváncsiság örökösen szerfelett foglalkoztatott. - Ily látogatásnak mégis örülénk, mert legalább az utolsó divatot láthatók, hisz mindnyájan hiúk valánk és meg vagyok győződve, hogy az egyháznak sok jegyese volna, ha egy törvény így hangzanék: öltözködni a legutolsó divat szerint kell. A bérmálás és első gyónás is nagy esemény volt még életünkben. A bérmáló püspök aranynyal hímzett díszruhában állt előttünk, koszorúk köríték fejünket, homlokunk egy fekete keresztes kendővel födve, mindez oly mély benyomást gyakorla a képzeletre s ha még az előkészületeket is hozzá gondoljuk, a tanítás, böjtölés, mindez egy üres érzést támasztott keblünkben, melyen azonban az öröm sugara is áttört, olykor gondolván, hogy ezentúl nem kis gyermekeknek, hanem felnőtt leányoknak tartatunk. Később mindig nagy tanulmány volt, hogy mit gyónjunk, ilyenkor az apáczák a tanuló szobában magunkra hagytak, hogy elménket összeszedhessük és a szent gyónásra készüljünk, sokáig törtük fejünket, mit gyónjunk meg és az ült diadalt, a ki legtöbb vétket össze tudott keresni! Hányszor valék szerencsétlen, midőn láttam, hogy játszótársam már nyolcz bűnt jegyzett papirra, míg én négynél tovább nem juthattam s mint örültem, ha bűnjegyzékemet befejeztem és barátnőmnek segítheték. Ezt nem is volt nehéz, gyónásunk majd mindig egyre ment, hogy hanyagok, figyelmetlenek voltunk, veszekedtünk, egymást irigylők, vagy, hogy az álom imádság közben megszállt; mást nem tudtunk gyónni, de az öreg lelkiatya oly komolyan hallgatá, mintha a legnagyobb vétkeket mondanók és bűnbocsánatul az olvasót kelle leimádkoznunk. Lenkém! ezek boldog napok voltak! nem ismerém a szenvedélyt, örömmel valék a kolostorban és midőn elhagyám, keservesen sírtam. Elbúcsúztam játszótársaimtól és a jó apáczáktól, kik az útra is áldással kisértek s megigérték, hogy mindennapi imájukba zárnak. A fejedelemnő egy ametist-olvasóval ajándékozott meg és mondá: ha valaha az életben boldogtalan lennék, a kolostor menhelyül mindig nyitva áll előttem. Szegény! midőn a kolostorokat feloszlaták, ő is száműzött lőn és most valahol Németországban tengődik.

- Nem tehetek róla, - jegyzé meg Lenke, - de nem térítettél meg, a kolostori élet gyönyörködtető ecsetelésed daczára legkevésbbé sem tetszik nekem; a szüléktől elidegenitették kedélyeteket, az élet álképével foglalák el, hisz szavaid után, fogalmatok sem lehetett arról, hogy mily állást töltötök be egyszer az életben, mik lesznek kötelességeitek és mi lesz rendeltetéstek. Bábként bántak veletek és mindent elkövettek, hogy ne legyetek mások, mint lelkiatyátoknak öntudatlan eszközei. Nevelési rendszerünket sokkal észszerűbbnek tartom, hol a szüléktől sohasem válunk el, már mint gyermekek betanulunk a háztartásba és ha több testvér van, a nagyobb a kisebbet oktatja, őrzi. És azután a kolostorból az életbei gyors átmenet kedélyedben forradalmat idézhete elő?

- Igenis - folytatá Raimondné. - Ép tizenhetedik évemet töltém, midőn atyám kihozott. Első napokban nem száríthatta fel könyeimet, daczára annak, hogy szépen butorozott szobám sok örömben részesített és az ízlésteljes öltözékek, melyeket szobaleányom, egy csinos és ügyes párisi nő rendezett, nem kevéssé hizelegtek hiúságomnak s ezenkívül életemben először volt valakim, a kinek parancsolhaték. Anyám meghalt kolostorban létem alatt, atyám tehát bemutatván a cselédeknek, így szólt: a mit Luiza kisasszony parancsol, olybá vegyék, mintha én parancsolnám, ő a háziasszony. Kedd volt, midőn a szülői ház küszöbét újra átléptem és már félig-meddig vigasztalódtam, midőn pénteken észrevettem, hogy atyám nem böjtöl. Főfájást vetvén okúl, egy harapást sem ettem, de végnélkül boldogtalanított, hogy atyám, ki engem annyira szeretett, az egyház törvényeit megveti; én nem tudtam a böjtmegszegésnél nagyobb bűnt! Másnap még rettentőbb volt. Reggel szobámba jött, megcsókolta homlokomat és

mondá: Reménylem, Luizám, hogy új helyzetedhez alkalmazkodni fogsz, a barátnőidtőli elválás első napjaiban nem akartam gyászodat zavarni, de már le kell törleni könyeidet és a kolostori szokásoktól megválnod. Öltözködjél ma csinosan fel, ízlésed jó, Franciska segítend, jól ért hozzá, mert estére színházba megyünk. Megcsókolám kezét, de könyeimet alig fojthatám el. A jó fejedelemnőre emlékezém, a ki annyiszor mondá, hogy a világ kisértéseinek nehéz ellenállni. Kötelességemnek ismertem, atyámnak engedelmeskedni, de a kolostorban szüntelen hallám: színházba menni vétek. Mit csináljak! Egész délelőtt sírtam és elhatárzám, hogy a szinházban nem fogok mulatni, hanem titokban elviszem a fejedelemnőtől ajándékozott ametist-olvasót és ájtatos imádságomat semmi által sem hagyom zavartatni. Az este eljött, atyámmal kocsiba ültünk. Első emeleti páholyunk volt, a fényes világítás, jó zene meglepett, mégis, midőn a függönyt felhúzták, lesütém szemeimet, a színpadot nem akartam látni, lassan kihúztam olvasómat, zsebkendőm alá rejtvén, egyik szemet másik után csúsztaték le ájtatos ima közt. Racine Phädráját adták s bármint akartam is süket lenni, a hangzatos versek fülembe hatottak, akaratlanul hallám, sírhattam volna, hogy bennük gyönyörködtem, ájtatosságom megzavartaték, nem imádkozhatám és szegzett figyelemmel kezdem hallgatni az előadást, mely iránt érdekeltségem nőve nőtt; a színpadon kívül nem láttam semmit és így azt sem vettem észre, midőn a páholyajtó felnyílt s rajta egy fiatal ember lépett be s atyámmal beszédbe ereszkedett; de elragadtatásomban kicsúszott kezemből az olvasó ép azon perczben, midőn a függöny legördült, a fiatal ember, kinek jelenlétét nem tudám, előbb lehajolt, fölemelte és egy bókkal nyujtotta át. Atyám bemutatta e fiatal embert, Raimond Károlyt. «Mit csinálsz ezen olvasóval a színházban?» mondá mosolyogva atyám. Karperecz, leesett kezemről, mondám és iparkodtam minden áron megerősíteni. Atyám a fiatal emberhez fordulva mondá: Raimond úr, ön láthatja, hogy leányunk szépen halad, csak négy napja hagyta el a kolostort, ma először van színházban és már tudja, hogy az olvasó a női öltözékhez tartozó divatszer. Könnyek tolultak szemembe és Raimond, a ki látta, atyám szavai mennyire sebzenek, érdektelen beszédbe elegyedett velem a szinészetről, hogy izgatottságomat eloszlassa, végtelenül le voltam kötelezve. A mint azonban a függönyt újra felvonták, érdekeltségem egész erővel odairányult, úgy érezém, mintha egy hatalmas erő venne körül és bármily vétkesnek látszott is a mű cselekvénye, mégis rendkívül vonzott. Haza érve azonban, midőn ágyamba feküdtem, a mámor elrepült, a fejedelemnő élő alakja állt szemeim előtt, bármennyire csuktam is le; sírtam, azt hivén, hogy nagyot vétkeztem. Bűnbánatot akartam tartani; másnap egész komolysággal behintém kenyeremet hamuval és bánatos szívvel fogyasztám el, azután atyámhoz mentem, könyörögvén, hogy ereszszen vissza a kolostorba az apáczaesküt letenni, mert én képtelen vagyok a világ kisértéseinek ellentállni. Atyám azonban kinevetett és mondá: rendeltetésem nem égi-, hanem földi menyasszonynyá lennem és kinyilvánítá, hogy Raimondhoz, azon fiatal emberhez, kit tegnap a szinházban láték, fogok nőül menni. A két család már rég elhatározá és reményli, hogy mint jó gyermek, nem teszek balga ellenvetéseket.

- Istenem, hisz ez magasztalt műveltségetek daczára, - mondá Lenke, - nagyon erkölcstelen: oly férfihoz menni nőül, a kit nem ismerünk, a kit nem szeretünk.

- Mi pedig, kedves gyermekem, igen természetesnek tartjuk, hogy a szülék gyermekeik jövőjéről maguk gondoskodnak és a nagyfontosságú férjválasztást nem bízzák gyermekeik vak szenvedélyére, mely oly hamar vezethetné tévútra. Sőt nagyon helytelennek tartjuk, ha egy lány szülői engedély nélkül megy férjhez.

- Ezt mi is rosznak tartjuk, - válaszolt Lenke, - a szülői akarat ellen nem vét egy lány sem, a ki szülőit szereti, de árúczikk gyanánt eladatni mégis sok. Helyettem senki se válaszszon, még atyám se. És ti az ily eljárási tűritek; látszik, hogy a kolostornevelés megtörte akaratotokat.

- Nem annyira, mint gondolod; ha férjnél vagyunk, Francziaországban akaratunkat szabadabban érvényesíthetjük, mint itt, - jegyzé meg mosolyogva Luiza.

- Mit mondál atyád meglepő szavaira?

- Semmit, sorsomban örömmel megnyugodtam, mert Raimond fiatal, szellemdús és szeretetre méltó férfi volt; összekelésünk néhány hónap mulva megtörtént és oldalánál tökéletesen boldog valék. Fényes estélyeket adtunk, Páris leghírnevesebb írói jártak hozzánk és sok volt azon férfiak közül gyakori vendégünk, kik az utóbbi napokban hírre vergődtek. Raimond mindennel elhalmozott, a mit gazdagság az élet édesítésére nyujthat, előzékeny figyelemmel volt irántam, csak egyet nélkülözék, - szerető szívet. E miatt gyakorta tevék szemrehányást, de ő türelmetlen lőn, szerelmem untatá, sokszor mondá, hogy csak egy hibám van s az, hogy érzelmeimnek nagyon átengedem magamat: «ha engem csak legjobb barátodul tekintenél, mindketten boldogabbak lennénk, te nem lennél oly izgatott s én kevésbbé gyötört.» Könnyen vette az életet, miután ifjúságának többszörös csalódásai kiábrándíták; örömest mulatott és minden rózsának megörült, melyet életútján lelt. Sorsomat először atyámnak panaszlám el, azután barátnőimnek, de valamennyien nevetségesnek tarták, hogy csak azért érezem magamat boldogtalannak, mert egy férj, ki annyi gyöngédséggel és szeretetreméltó figyelemmel előzi meg kivánságaimat, de nem egyedül engem szeret; azt mondák, hogy boldogabb vagyok, mint az asszonyok nagy többsége, sőt néhány barátnőm sorsomat irigylendőnek látta. Így lassankint ebbe is beleszoktam és elégült valék, míg a forradalom kitörése mindent megváltoztatott. Raimond, mint szabadelvű, az események örvényébe dőlt, daczára, hogy társadalmi helyzete az ellenkező táborba utalá. De nemes, önzéstelen lelke a meggyőződés szavát követé. Június 14-én véletlenül a bastillák terén volt és midőn az erődöt megtámadták, a nép élére állott. A harczban elesett. Midőn hideg, vérző hulláját, mellén a halálos sebbel, haza hozák: ekkor éreztem csak a veszteség egész súlyát és megbántam, hogy szerelmemmel annyiszor gyötrém, de már késő volt. Ez legiszonyúbb napom vala. - Mélyet sóhajtott és Lenke kendőjével felszárítván könnyeit, szólt ez: - Nevezzetek csak minket barbároknak, műveltségtöket nem irigyeljük! Mily szegény, szerelem nélküli élet, minden fénye daczára!

- Midőn később a forradalom vagyonom nagyobb részétől megfosztott - folytatá Luiza - e csapást könnyebben viseltem. A szabadság szeretete volt a legértékesebb hagyomány, melyet Raimondtól örököltem. Azonban midőn atyám elfogatásának hírét meghallottam, nem maradhattam többé Francziahonban, siettem hozzá és itt forróbb szíveket leltem, mint hazámban.

Kezét Lenkének nyujtá, a leány barátságosan megszorítá és szólt: «Forró szíveket, melyek érted vernek! Kedves Luizám és talán azt a boldogságot is megtalálod, melyet Párisban hasztalan kerestél.»

E szavaknál megnyilt az ajtó és azon Szolarcsek lépett be.

XI.
Bebörtönzés.

- Isten hozta barátom, - üdvözlé Lenke a belépőt. - Ép önt emlegettük, de mért oly bús? - kérdé Szolarcseket, halálsápadt komoly arczára tekintvén.

- Búcsuzni jöttem, - mondá ez.

- Ha csak ez a baj, - szólt Luiza, - akkor kár emlegetni is. Ön minden kicsinységet nagyon komolyan vesz. Arczáról azt hivém, hogy valami nagy szerencsétlenség érte, és most hallom, hogy az egész csak rövidke elválás. Hová utazik? - tevé hozzá kérdőleg, - meddig lesz távol, hány napig? mert sok időre teendői miatt nem távozhatik, mint gyakran említé.

- Alkalmasint hosszú, hosszú időre búcsuzom, - talán örökre, - mondá halkan. - De önök, úgy látszik, a városban történtekről mitsem tudnak. Rettegés uralg mindenütt, az embereket fogdossák, senki sem tudja, mi vár rá.

- Az Istenért, - szólt Lenke, - atyámat is be mernék záratni?

- Nyugodjék meg kisasszony, - mondá Szolarcsek. - Atyja kevésbbé van összeköttetésben az emberekkel, hogy ő is gyanuba eshetnék. Most barátaimat üldözik. Laczkovics kapitány és Martinovics apát be vannak börtönözve, már gróf Zsigrayt is kutatják, és holnap talán engem.

- Ön hiszi ezt, és még itt? - szólt szenvedélylyel Luiza, - meneküljön, meneküljön tüstént.

Szolarcsek fejét rázta.

- Ha a barátságnak csak legkisebb szikrája él szívében: meneküljön. Még most szabad: ki találja meg a nagy tiszai rónaságon, a török határ közel, néhány sort adok önnek hazámfiaihoz. Meneküljön kérem!

- «Est-ce qu'on emporte la patrie a la semelle de ses souliers?» Dantonnak e nagy mondata, mely önt elragadá, nem alkalmazható-e rám is? - válaszolt nyugodtan Szolarcsek.

- Ne legyen gyermek! - szólt Raimondné, egy tekintetet vetvén rá, melybe félelem és szeretet vegyült. - Ha magáért nem, tegye meg a mi kedvünkért. Megöl a félelem, ha önt veszélyben látom!

- A veszély csakugyan oly fenyegető? - kérdé Lenke valamivel nyugodtabban, habár szemlátomást rettegett.

- Bűn lenne, - válaszolt az ügyvéd, - önöket ok nélkül ijesztenem. Egy állítólagos összeesküvést fürkésznek, és elfogják azt, kiről gondolják, hogy a mostani állapotot nem tartja legjobbnak. Házmotozást tartanak és iratokat zárolnak le olyanoknál is, a kikre a gyanú árnyéka sem eshetik.

- Az Isten szerelmére, tüstént figyelmeztetém atyámat, hogy semmisítse meg iratait, melyek gyanusíthatnák! - mondá Lenke és az ajtó felé sietett.

- Legyen nyugodt, - válaszolt Szolarcsek - Kovács úr sohasem törődött a politikával és a tudomány forradalmai a Causarum Regalium Magister hatáskörén túl esnek.

Azonban a leányka nem engedett és atyjához sietett a dolgozószobába.

A mint Lenke távozott, Raimondné Szolarcsekhez közeledett, szemébe tekintett mélyen és szólt:

- Jól értettem-e? Ön egy összeesküvés tagja, mely elárultaték, élete veszélyben forog. Ne tagadja; ha igaz, a mit mondott, ha igazán szeret! Még nincs későn, még szabad, és ha elég bátor és eszét el nem veszti; könnyen megmenekülhet. Jól értettem, vagy sem? Szóljon gyorsan és határozottan, nincs veszteni való időnk.

- Én ugyan egy titkos politikai társulat tagja vagyok, de nem összeesküvésnek. Törvénytelen tettet nem bizonyíthatnak ránk; de hihető, hogy roszakaratú emberek agyarkodásait meghallgatták. A társulat fejei befogattak, és a befogatási parancs felségárulóknak mondja őket. Ha sorsukat nekem is meg kell osztanom, nyugodtan nézek pöröm elé. Igazolandom tetteimet egy szálig. Belátja most, miért nem válaszolhattam kérdésére azon a napon, melyen, midőn hivém, hogy szivem kívánságának netovábbját elértem, rögtön oly boldogtalan lettem, és ön előtt minden becsülést elveszíték azon pillanatban, midőn szerelmét esdém.

- Ön meggondolatlan, kedves barátom, - válaszola a franczia nő, - néhány odadobott szavamra oly súlyt fektet és önbiztosítására semmit. Társulatuk akár veszélyes, akár nem, fel van födve és ön gyanus. Ez elég, hogy elleneitől megszabadulni iparkodjék. Oly kevéssé ismeri a jelen történetét, hogy azt sem tudja, miszerint elég a gyanú a büntetésre? Azt hiszi ön, hogy a fejedelmek nem fogják a rémítés rendszerét úgy felhasználni, mint a köztársaság? Ön még most éli az élet tavaszát, ne hervaszsza el könnyelműn. Küzdje le a keblében élő hiúságot, mely azt susogja: vértanunak lenni dicső! Ön nemesebbre van teremtve, mint hogy a reactio áldozata legyen. Menekülnie kell, most tüstént; néhány percz mulva minden meglesz.

Raimondné az asztalhoz ülve, nagy sebesen néhány sort irt, azután összehajtva lepecsételte, az íróasztalon megnyomott egy rugót, és egy titkos fiókból egy okmányt vett elő. Útlevél volt. Az izgatottság pirral vonta be orczáját és a belső megindulás szép vonásainak új bájt kölcsönzött. Szolarcsek bámulatába merülve hallgatagon állt előtte.

- Itt van, - szólt ő, - egy osztrák útlevél látomásozva Törökországba; tökéletesen jó, nem kimélve fáradságot szerezem meg; reméltem, hogy egykor talán atyám használhatja. Csak Szerbiában mutatja elő; egy kis borravaló a káplárnak, a ki átveszi, elégséges, hogy túljusson a határon. Ha már Törökországban van, akkor helyzete biztos. Az odajuthatási eszközök készen vannak, és onnan az út Francziahonba tárva-nyitva áll. Távozzék! Esdem önt, siessen. Ne térjen többé vissza szállására, talán már ott keresik. Ha nincs pénz önnél, fogadja el ez erszény aranyat, elég lesz Konstantinápolyig, és barátjai gondoskodni fognak önről, mihelyt a határon túl lesz. El! el!

- Köszönettel tartozom, - szólt kaczagva Szolarcsek, - hogy annyira iparkodik magától eltávolítani. De hasztalan, én maradok! Miért meneküljek? Barátaim börtönben, hazám elnyomva, és én kitaszítva a világba, idegenek közt bolyongjak, hitet vesztve a jelenben, reménytelenül a jövőben! Nem, életem nem érdemes rá, hogy óvjam! Mit bánom, ha meghalok is! Kegyed egy részvétkönnyet ejtend értem, mint többi barátjai vagy ismerőseiért, kik a vérpadon vesztenek. Ily iszonyú idők, mint most járnak, eltompítják az érzékeket; megszokjuk az erőszakos halál gondolatát és barátaink úgy is hamar elfelejtenek. Miért meneküljek?

- Ne kínozzon Sándor, - mondá Luiza szeliden. - Ön nem tudja, mennyire sebez! Ki kell-e mondanom, hogy ön szívemnek drága kincse, - hogy önt szeretem! - folytatá elpirulva. - Nem tapasztalá, hogy megbántam, hogy kora kiváncsiságom által önnek fájdalmat okozék?

Szolarcsek térdre esett előtte és elragadtatva mondá: «Most már örömmel meghalok, nem éltem czéltalanul! Szebb pillanatot nem nyujthat az élet, - boldog vagyok! Mit törődöm azzal, ha ez lesz a legutolsó is. Luizám, kedves Luizám, mondd még egyszer, hogy: szeretsz.»

- Szeretlek, - susogá, - de most menekülj. Szerelmünkre kérlek, menekülj Francziahonba. A foglyok sorsa végre eldől. Atyámat vagy kiváltják, vagy csel és vesztegetés szabadítja meg. És akkor követlek szép hazámba és egyesülve boldogságban élünk. Menekülj, parancsolom: menekülj, esdelek, - kiálta lelki félelmében.

Szolarcsek forró csókot nyomott ajkára, és azután határozottan mondá: hasztalan minden! Nem juthatunk az igéret földére, legfeljebb álmainkban láthatjuk. Ne szólj azon boldogságról, hogy veled egyesülten élhetek, ez sok nekem. Én nem mehetek, ez vétek volna barátaim ellen.

- Miként? - kérdé Luiza, - barátaid be vannak börtönözve és te sorsukon semmit sem segíthetsz, ha elleneitek kezébe játszod magad. Menekülj, veszteglésed megöl.

- Becsületem tiltja; barátaimat nem árulhatom el. Bűnt nem bizonyíthatnak ránk; de ha menekülök, azt mondják, hogy a bűntudat űzött és menekvésem vád lenne ellenük. Ha itt maradok, vallomásom talán használhat nekik, ha menekülök, jobban gyanusítom. Bármily boldogság intsen is a távolból felém, kötelességem itt maradni készt, áruló lennék, ha nem maradnék.

- Szerencsétlen ámítás! - sóhajta Raimondné könnyzápor között. - Magadat és engemet veszélybe dönt a becsületről ferde fogalom! Nem bűnvád, hanem politikai vétség miatt üldenek. Nem idéznek pörbe, feláldoznak, mert az elrémítés kívánja, sorsotok nem vallomástoktól függ, - előre el van döntve. Nem is védhetitek magatokat; meg nem engedik, hogy védjétek.

- Az lehetetlen, törvényellenes, - mondá az ügyvéd.

- Balga, ha azt hiszed, hogy politikai kérdésben a törvénynyel is törődnek. Ha barátaid becsületét meg akarod menteni, menekülj. Csak külföldön álczázhatod le elleneink rosszaságát, s megbélyegezheted őket és barátaid ártatlanságát bebizonyíthatod. Az idő halad és minden percz közelebb hozza a veszélyt. Igérd meg, hogy menekülsz.

Szolarcsek majdnem ingadozó lőn, Luizának utolsó érve nagy befolyással volt rája; de tüstént mondá újra:

- Nem lehet! Gyávaság volna a törvényt futnom. A felségárulási pör többé nem titkos küldöttség által végeztetik; az 1790-iki országgyűlés a végzést az országos törvényszékre ruházta, felettünk a királyi és a hétszemélyes tábla itél. Hogy hihetnének egy oly ember szavának külföldön, ki törvényes birái elől fut, a kinek nincs bátorsága védelemre szállni.

- Istenem, miért nem áldál meg oly ékesszólással és annyi észszel, hogy most meggyőzhetnélek! Miként nem láthatod be, hogy bizalmad eszélytelen, hogy a birák mindnyájan, még ha jellemök tiszta volna is, párttá lesznek, hogy ők az új kor eszméi, társulatotok czélja, s nem ellenetek küzdenek! - több már nem jut eszembe, hogy idétlen határozatodat megingassam, de bízzál szívem sugallatában, mely nem csal meg; hallgass rám, és teljesítsd parancsomat!

A lépcsőn léptek hallatszottak: «Már késő», - sikolta fel - jőnek! kiragadnak karjaimból, könyörülj rajtam! Fuss el a hátulsó lépcsőn!

- Légy nyugodt! - mondá Szolarcsek, - Kovács jő Lenkével.

- Segítsetek, - szólt hozzájok, midőn a szobába léptek, - segítsetek e hóbortos fiatal embert megtéríteni, a ki nem becsüli életét, mert becsét nem ismeri.

- Nagyon is jól ismerem, - monda Szolarcsek.

- Hallgassa meg öreg barátjának tanácsát, a ki higgadtabban nézi a viszonyokat, mint barátnőnk, a ki önt már a vérpadon látja! - jegyzé meg Kovács. - Sorsa hihetőleg hosszas vizsgálat, és azután több évi várfogság. Ez mindenesetre súlyos, és őrült az, a ki nem ragad meg minden eszközt, hogy tőle szabaduljon. Én tudom, hogy a száműzetés keserű kenyér, de bizonnyal

kellemesebb Páris, Londonban, sőt még Konstantinápolyban is három, négy évet eltölteni, mint itt az Újépületben vagy Kufsteinban. Rövid időn mégis csak megváltoznak a viszonyok, azon politikai körülmények, melyek most ön és elvbarátainak üldözését okozzák, megszünnek és akkor politikai elveik megtagadása, vagy előbbeni életük meghazudtolása nélkül visszatérhetnek. Biztosítsa egyéni szabadságát! ezért sem elveit fel nem áldozza, sem becsülete nem szenved sérülést, s jellemtelenséget soha nem tanácslanék, meg lehet győződve. Előlegesen azt tanácslom, hogy csak Budapestet hagyja el, vonuljon a thuróczi hegyekbe, míg egy kissé elcsendesül, talán nem lesz szükséges a hazát elhagynia, s csak ki kell térnie ellenségei elől; én mindenesetre tudósítandom a fővárosi eseményekről, s megüzenem: visszatérhet-e; vagy a török határra kell sietnie. Azt hiszem, ennél jobbat nem tehet.

- Ha szavamnak van önnél valami becse, - mondá zavartan Lenke, - kövesse atyám tanácsát, ön nem hiszi, hogy határozata mennyi fájdalmat hozó, mily boldogtalanná teszi általa barátait, - szólt, miközben Luizára tekintett, ki zokogva rogyott a pamlagra, de e pillanatban felugrott, és lázas ingerültséggel mondá: Későn van már, hallom messziről a katonák lépteit.

Lenke és Kovács az ablakhoz siettek; Luizának igaza volt, a lenyugvó nap vöröses sugarai egy század szuronyán törtek meg, mely a ház felé közelgett.

- Bujjék el gyorsan a pinczébe, mondá Lenke Szolarcseknek, ott senki sem leli meg.

Raimondné zokogva tördelé kezét.

Szolarcsek és Kovács nyugasztalták Luizát, és biztosíták, hogy nem oly veszélyes, mint a milyennek látszik, ki tudhatja, hogy a fogság nem lesz-e rövid tartamú. De minden sikertelen volt, a franczia nőnek szemei előtt lebegtek a hazájában átélt vérjelenetek.

Néhány percz mulva a katonák a házat körülfogták, már a lépcsőn hallatszott a csörtetés, az ajtó felnyilt és négy gránátos szuronyos fegyverrel, utánuk egy kapitány egyenruhában és végül egy magyarruhás fiatal ember. Fekete, a tiszteletbeli királyi ügyész lépett a szobába.

- Szolarcsek Sándor úr, - mondá a fiatal ügyvédnek, - ön a király és törvény nevében foglyom.

- Viseltessék legalább a hölgyek iránt kimélettel, - válaszolt ez, - és rendelje ki a katonákat, csak nem hiszi, hogy ellenszegülök.

A tiszt egy kémkedő pillanatot vetett a szobára, és midőn a síró nőket meglátta, a nélkül, hogy az ügyész válaszát bevárta volna, kiparancsolta a katonákat, a lépcsőn állítván fel.

- Szabad kérnem azon parancs előmutatására ügyész urat, mely önt e lépésre jogosítja? Ön tudja, hogy ehhez jogom van, - szólt nyugodtan Szolarcsek.

- Mint gondolhatja ön, - válaszolá Fekete, - hogy önkényüleg cselekszem, kötelességem teljesítése soha sem volt súlyosabb, mint ép e pillanatban, ön tudja, hogy aláirt befogatási parancs nélkül a katonaság nem leendett rendelkezésemre; különben a parancsot előmutathatom.

Egy nagy ív papirost huzott ki zsebéből. Szolarcsek megnézte az aláírást és szólt: «Tehát nem a főherczeg aláirása, hanem a bécsi udvari kanczelláré! sajnálom önt Fekete úr, ön most a bécsi policziának eszköze és nem a magyar törvény szolgája. Kérdezhetek még valamit: ki volt a feladó?»

- Nem titok, - mondá Fekete, - Spirtovics Ilia úr, a szászvári apát irnoka.

A mint Raimondné e nevet meghallotta, a rémület kitörésével rogyott a földre ájultan. Lenke és Kovács a diványra emelték. Szolarcsek hozzásietett, fájdalmasan tekintve végig arczán, aztán jéghideg kezét ajkához emelte, és szólt: «Isten veled», - majd Feketéhez fordulva: szolgálatára állok.

A kapitány lekisérte a lépcsőn, mellé ült a zárt kocsiba, mely az ajtó előtt állt, őt egy altiszt követte, egy gránátos a kocsis mellé ült, a másik a bakra állott, a kocsi azután elrobogott, és a katonák a hadnagy parancsszavára visszavonultak.

Fekete a szobában maradt, segíteni akart Lenkének és atyjának, kik Raimondné ápolásával valának elfoglalva, de midőn közeledett, Lenke e szavakkal utasítá vissza: «Távozzék rögtön, mérges kéz ne érintsen; nem szégyenli magát, hogy e tettre képes volt?»

Fekete sóhajtva mondá: Sajnos, hogy hivatalos kötelességem vala.

- Jellemes ember nem vállal el oly hivatalt, mely ily kötelességet ró rá, - válaszolt Lenke hevülten, egy megvető tekintetet vetvén rá.

Fekete a szoba egyik szögletébe vonult, míg Kovácsnak és Lenkének sikerül Raimondnét ájultából felélesztení, azután a mellékszobába vezeték, félre beszélt.

Néhány percz mulva az orvos visszatért és nyugodtan mondá:

- Tudom, hogy nem ok nélkül maradt itt, szolgálatára vagyok, végezze, a mit hivatala parancsol.

- Eltalálta uram, - válaszolá Fekete; - parancsom van iratait megvizsgálni.

Kovács két kulcsot huzott ki zsebéből és átadta az ügyésznek: «ez dolgozó szobám, ez pedig iróasztalom kulcsai».

- Hagyja el, - mondá Fekete, - megelégszem, ha kérdéseimre nyiltan válaszol: van-e birtokában levél vagy más irat a szászvári apáttól, Laczkovics kapitány, Hajnóczy, Szent-Mariaytól vagy Szolarcsektől?

- Nincs! - válaszolt Kovács, - vagy igen, irataim közt van valahol egy levél Hajnóczytól, melyet mintegy nyolcz év előtt írt, megköszönvén benne, orvosi fáradtságomat; akkor Pestmegye alispánja volt.

- Ez ártatlan levél, - mondá mosolyogva Fekete, - erre nincs szükségem. Megvan-e a «Polgári és emberi hittan» vagy olvasta-e?

- Nem birom, sem nem olvastam. Gerard Catechisme de la revolution-ját azonban ismerem.

- Ezt nem kérdeztem, és ha még egyszer kihallgatják, kérem önt, hogy kérdezetlen ne mondja. Becsületszavát adhatja nekem, hogy a felségárulókkal nincs összeköttetésben és a katekizmust nem ismeri?

- Igen.

- Ez nekem elég, - mondá most az ügyész, - nagyon sajnálom, hogy kötelességem kényszerített családi nyugalmát ily kellemetlenül háborgatni. Reménylem, hogy kedves leánya jobban fog egykor rólam vélekedni, mint most, és akkor azon sebző szavakat, melyek nekem igen fájnak, visszaveszi. Legyen meggyőződve, hogy elkövetek mindent azon sebek hegesztésére, melyeket akaratlanul ütöttem.

E szavak után ajánlá magát.

XII.
Egy magyar nő.

Feketét a látott jelenetek megrázták; - a királyi ügyész beszédéből és Ilia feladásából jobban tudhatá, mint bárki más, hogy Szolarcsek, a kit ép most fogatott el, nem bűnös, hogy a most szervezett felségárulási pörben egyedül politikai czél tüzetett ki, és a birák nem a vádlott ártatlanságát vagy bűnösségét fogják mérlegül használni, hanem a népre gyakorlott hatást; azonban öntudatát azzal igyekvék megnyugtatni, hogy ő előljáróinak tetteiért nem felelős, s csupán csak hivatalos kötelességét teljesítette. De egy belső hang megint azt mondta, hogy e szép lány izgatottsága daczára oly tanítást adott neki, mely magának is eszébe juthatott volna; igaza volt, midőn mondá, hogy: jellemes ember nem vállal oly hivatalt, mely meggyőződésével ellenkező tettre késztetheti. Való az, hogy ifjuságától fogva azon gondolatban nőtt fel, hogy kormányhivatalnok lesz. Anyja, ki özvegye volt egy tanácsosnak és húga a Causarum Regalium Magisternek, gyakran emlegette, hogy a hivatalnoki állásnál tisztességesebbet nem ismer, a hivatalnok teljesíti a hazája iránti kötelességet és magának is állást biztosít a világban. Ki számíthat a hivatalnokon kívűl rendes és biztos jövedelemre? Az ő jövedelme nem függ sem politikai viszonyoktól, sem az év termésétől; kereskedelmi válságok nem háborgatják, és ha kötelességét szorgalmasan teljesíti s sokáig él, akkor a korrendszer mellett rangbani emelkedése sem maradhat el. S ha végre 40 évig szorgalmasan látogatta irodáját, akkor egész fizetését nyeri nyugdíjul és élte fogytáig biztosítva van minden gondtól és szükségtől, ezenfelül pedig gyermekeit és rokonait oly állásra segítheti, a milyenben maga volt. Azután meg felelősség sem terheli; míg alárendelt hivatalnok, addig előljáróinak parancsát teljesíti, s ha végre udvari tanácsossá lőn, akkor a gyűlésben szavaz, de a többség dönt, és határozatát, még ha ellene szavazott is, teljesíti. A hivatalnok sorsa legjobb, mondá gyakran anyja, és életem legboldogabb pillanata lesz, ha téged hivatalban látlak.

Ily beszédek nagy befolyással voltak Feketére, midőn még gyermek vala, habár igen unalmasnak és egyhangúnak találta, egész életét rendszeresen 10-től 3-ig az irodában oklevelek lapozásával tölteni; neki sokkal jobban tetszett a megyei tisztviselő állása, kinek foglalkozása több oldalú, ki hivatalos teendőiben a megyét átutazta, és a néppel folytonos érintkezésben volt, és e mellett mind igazgatási, mint birói állásában függetlenebb, mint a kormányhivatalnokok, kik előljáróik rendeletét gépszerüleg végezik. De ha azt anyjának elmondta és kívánságát nyilvánítá, hogy a megyénél szeretne szolgálni, azt nyerte mindig válaszul: Fiam, ez nem biztos kenyér, minden 3-ik évben tisztviselőválasztás van, és ezért valamely politikai párthoz kell csatlakozniok, melylyel vagy emelkednek, vagy esnek, és aztán minden tettük szóba fordul a gyűlésen, a pártszenvedély mindent álfényben tüntet elő. Helyzetük fényesebbnek látszik, mint a kormányhivatalnokoké, de oly súlyos, hogy alig van egy is köztük, kit, ha kormányhivatallal megkínálnak el nem fogadná.

József császár alatt először a választás, azután a megyei gyűlések is megszüntek, és e fiatal ember beletörődött azon gondolatba, hogy hivatalt kell vállalnia, e végből Fekete is a királyi ügyész pártfogását keresé, hogy hivatalba jusson, mert ezt sokkal előnyösbnek vélte, mint fáradtsággal keresni kenyerét. Nagyon megörült, midőn tiszteletbeli ügyésznek kinevezték, de első társalgása Némethtel kiábrándítá, s ezentúl a hivatalnoki pályát nem tartá oly felségesnek. Azon czinizmus, melylyel ily magas hivatalnok a megvesztegetésről szólt, azon mód, melylyel Ilia szavait készakarva elferdítette, a leendő fiatal hivatalnokot elidegenítette, bár nem volt elég bátorsága a királyi ügyésznek nyiltan ellenmondani. Jelleme nélkülözte az erélyt és határozottságot, «nemet» nem mondott soha; észtehetségének fényes kiképzése mellett is mindig szenvedő szerepet játszott; kormányhivatalra volt teremtve. Németh egészen a lelkébe látott,

és mivel mint rokona jóakarója volt, alkalmat akart neki nyujtani a kitüntetésre, hogy gyorsan emelkedjék s ezért használta őt a befogatásoknál is. De Feketének alapjában nemes jelleme ily eljárásra felháborodott; kedvetlenül fogadta e megbizást, de nem birta magát elhatározni, hogy egyenesen eltávolítsa, mivel tudta, hogy az elodázás úgy sem használna semmit, miután akármelyik pályatársa elfogadná, még pedig nagyon szivesen, s talán kevesebb elővigyázattal járna el, mint ő. Azon bánásmód azonban, melyben a szép Lenkétől - mert hogy szép, első pillanatra észrevette - részesült, megerősíté határozatában, hogy többé eszközül nem használtatja magát, s ezen kívül, hogy a foglyok megszabadítására mindent elkövet.

Ily gondolatokkal eltelve ment át a királyi ügyészhez Budára és jelenté, hogy megbizatásában eljárt: Szolarcsek iratait lepecsételte, őt magát pedig Kovácsnál elfogatta, az orvosnál tarta házmotozást is, de ez semmiféle összeköttetésben sincs az összeesküdtekkel, valamint a katekizmus sincs birtokában.

- Alkalmasint ott sem vizsgálódott jobban Domine fráter, mint a felségáruló Martinovicsnál, a hol a katekizmust ugyan felfedezte, mert ez érdemét nem vonhatom kétségbe, de e kis darab papirost, - Németh az asztalon fekvő papirosra mutatott, - ezt elnézte, én találtam meg ma, midőn az iratokat átvizsgáltam; ez a névjegyzék, tevé hozzá nyomatékkal, és e csillagok nem jelenthetnek mást, mint összeesküvőket, vagy legalább az összeesküvők egy részét, mert ily hatalmas összeesküvésnek jobban szét kell ágazva lenni: le és fel oly magasra, hogy e felett még gyanunkat sem nyilváníthatjuk.

- Igaza lehet, Domine Magnifice, - válaszolá a fiatal ember, - hanem ez csak azt bizonyítja, hogy hivatalomnak politikai teendőit nem birom betölteni. És ép azért kérem öntől, mint irántam több ízben tanusított jóságának új bizonyítványát, hogy ezentúl a befogatások és házmotozásoknál ne alkalmaztassam, ily hivatalos teendő több tapasztalatot igényel, mint a mennyivel én birok, és félek, hogy e téren soha sem vívhatnám ki megelégedését.

- Domine fráter - ön látszólag megzavarodott, - mondá a királyi ügyész, - a szerencsét készakarva elutasítja ajtajától; mert ily nevezetes érdemeket szerezni, mint most, nem lesz többé alkalma. Igaz, hogy az összeesküvők egész napot nyertek az által, hogy a főherczeg csak öt befogatási parancsot akart aláírni. A főbbek befogatása figyelmezteté a résztvevőket, és míg a parancs Bécsből leérkezett, irataikat megsemmisíthették. De mindamellett sok gyanú meríthető oly jelentéktelen levelekből is, és a tiszteletbeli ügyész, ki a bizonyitékokat kikutatja, melyeken az itélet alapulhat, gyorsan fog haladni pályáján és irigylendő állásra számíthat, biztosítva lesz, és bizonynyal fényes jövő áll előtte; azért választám önt a vizsgálatra.

- Bocsásson meg, - válaszolá Fekete komolyan - jövőmet nem építhetem mások boldogságának romjain; még egyszer kérem, bízzon meg mást társaim közül e teendővel, én képtelen vagyok teljesíteni.

Németh mereven tekintett rá, és résztvevő mosolylyal szólt: Látszik, hogy még fiatal: idővel majd megváltozik, és ez elkövetett lépést megbánja, igaz, hogy már későn lesz, de boldogságra nem erőltethetem, cselekedjék belátása szerint. Ily jelentékeny megbizást nem szeretnék másra ruházni, azonban nincs veszteni való időnk. Holnap az elfogatási parancsokkal egy tiszteletbeli ügyészt a felső megyékbe küldök, ha ön nem megy, másra bizom. Ha okos ember volna, azt is tudná, miként lehet ily alkalommal szép összeg pénzt szerezni, de ha önnek a különczségben kedve telik, úgy nem segíthetek önön. A megbizatást, melyet ön visszautasít, Völgyi szivesen elvállalja. De még itt van báró Révay László, Landerer és Hirgeist befogatási parancsuk; még az éjjel el kell fogatniok, mert nappal nagy zajt ütne, a katonaság már értesítve van és a szükséges segélyzet tüstént rendelkezésére áll.

- Megujíthatom még egyszer kérelmemet Domine magnifice, - szakítá félbe Fekete a királyi ügyészt, - én nem tehetem, meggyőződésemmel ellenkezik.

- Csodálatos, - szólt ez ingerült hangon, - nem volt meggyőződése ellen öt felségárulót elfogatni, hanem nyolcz elfogatása már tönkre teszi meggyőződését. A fiatal emberek logikája elüt a miénktől! a főherczeg sem akart, csak öt elfogatási parancsot aláírni, úgy látszik, hogy az ötös nálatok szent szám. Nem tagadhatja, hogy mindent megtevék önért, a mit egy jó rokon tehet. De most ne háborgasson többé; hozza el holnap az irásbeli jelentést, mint járt el küldetésében, és küldje tüstént hozzám társát, Völgyit.

Fekete távozott, jól tudta, hogy Németh kegyét elvesztette, s előléptetése, mely már a küszöbön állott, nagy messzeségbe taszíttaték nyilatkozata által, de először érezé magát megint nyugodtan azon estétől fogva, midőn Ilia vádját kelle feljegyeznie; jellemének ingatagságát, mely eddig határozatában akadályozá, leküzdve érezé most, hogy az őt környező háló szálait széttépni képes.

Az ijedség, melyet az első befogatások a fővárosban keltettek, még fokozódott, midőn másnap reggel azon hír kelt szárnyra, hogy minden éjjel növelendi az áldozatok számát. A fiatal báró Révay elfogatása mindenkit rémülésbe hozott; ki lehete még biztosságban, midőn gyermekeket is börtönbe hurczoltatnak?

Révay László különben férfiasan viselte magát, legkevésbbé sem ijedt meg, midőn Völgyi három katona kiséretében a szobába lépett és álmából felkölté. Gyorsan felöltözött és csaknem örült, hogy személyének ily nagy fontosságot tulajdonítanak, egyedül arra kérte az ügyészt, hogy engedje meg s legyen türelemmel, míg anyjának néhány megnyugtató sort ir. Megtagadtaték kérelme.

«Nem, monda ő, nem tesz semmit, a nélkül is megtudja anyám, és meg van győződve, hogy fia olyat nem tesz, a mi nevére szégyent hozna.»

Szolgája azonban, mihelyt urát elvitték, a családi ügyvédhez futott és elmondá ijedten a történteket. Az ügyvéd nem veszte időt, tüstént befogatott, és még napfelkelte előtt elindult Turócz megyébe a bárónéhoz, nehogy e gyászhír hamarább érjen oda, mint ő.

Szürkületkor érte el a váczi hegyet, mely a pesti rónát környezi, és a Duna óriási kanyarulataira néz, mely lábainál mintegy nagy kapun átlép a végtelen alföldi róna ölébe. Útja a hegyvölgyes Nógrád- és Hontmegyén vezetett át; éjre Selmeczre ért, s másnap reggel már a turóczi határon volt. E megye a Fátra hegyvonal által körítve, melynek magaslatait borókafa fedi, míg lejtőit óriási fenyők és tölgyek ékesítik, hasonlít egy kerthez; közepét egy kedves völgy foglalja el, melyben a növényzet éjszaki fekvése daczára sokkal dúsabb, mint a szomszéd megyékben, mert a magas hegyfalak az éjszaki szél dühöngő hatalmát megtörik. Délben az ügyész elérte a Révayak ősfészkét, és gyorsan hajtatott az ódonalakú vár felé, mely egy magaslaton emelkedett. Az úton hemzsegett a nép: az aratást ép most végezték el, és az aratók egy szalagokkal ékesített búzakoszorút hoztak a várba. A férfiak testhez tapadó fehér vászonból készült öltözékben, kis karimájú kalapjukban és fűzött bocskorban nem oly elbájoló, de nem kevésbbé festői látványt nyujtottak, mint a lányok és asszonyok, kik fejükön vörös és sárga kendőt, bíborszín arany vagy ezüsttel hímzett vállat, sötét gyapjú szoknyát és kékes köténytviseltek, fehér ingvállal, mely a karokat fedetlen hagyta. Énekes táncz között vonultak a várba és a koszorút, mint jó termés jelét, átnyujtották a bárónénak, ki, midőn a víg csoportot közeledni látta, az udvarra jött. A czigányok már megérkeztek volt, és vígabbnál vigabb nótákat húztak; ujongva forogtak a párok, és a várbeli cselédek egy üveg bort és egy negyed kenyeret nyujtottak fejenkint.

A báróné már ma nem maradt oly sokáig, mint különben, aratói között; aggódva tért szobájába vissza, mert már tudta, hogy Laczkovics barátja több ismerősével együtt be van fogva. A midőn most pesti ügyvédét, ki ritkán távozott Pestről, a szobába lépni látta, sejtelme rosszra fordult: «Szomorú hírt hoz nemde?»

- Sajnos, mondá ez, báróné eltalálta, László báró -

- Az isten szerelmeért, mi történt vele?

- Tegnap virradóra bebörtönözték.

A báróné csengetett, s az inas belépett a szobába. «Fogjanak, parancsolá, tüstént utazunk Pestre. A szobaleány pogyászoljon, csak rövid ideig maradunk. Egy kissé pihenjen meg, - mondá az ügyvédnek, - mindjárt indulunk, csak még a legszükségesebb végzendőket intézem el; a kocsin elmondja a többit.» Egy óra teltén készen volt minden, és a báróné ügyvédjével már kocsin ült. Az aratók víg csoportja még az udvaron vala, midőn a báróné ügyvédjétől kisérve a kocsiba lépett, és a mint hallották, hogy Pestre utazik, úrnőjöket háromszoros éljennel üdvözölték, valamint László bárót is, és a falu birája, egy 80 éves aggastyán, előlépve kérte a bárónét, hogy fiatal urukat hozza vissza magával, hadd lássa, jobbágyai mint szeretik, és hadd szokjék hozzá közöttük élni s nem a fővárosban. A báróné meg volt indulva, felszárítá könnyeit, és intett a kocsisnak, hogy hajtson.

Az úton mindent elmondott az ügyvéd, a mi Pesten történt és a mit az elfogottakról beszélnek. Bizonyosat természetesen senki sem tudott mondani, csodás hirek terjedtek szét, minden nap új gyanítások merültek fel, de mindenki meg volt győződve, hogy politikai vétség, és hogy a befogatások a kormány, s nem a megyei hatóság részéről történnek. Ez volt oka, hogy az ügyvéd arra akarta birni a bárónét, hogy egyenesen Bécsbe utazzék, boruljon a császár elé és kérjen fia számára kegyelmet; de a báróné határozottan felelt: kegyelmet nem esdek, mert fiam ártatlan; bízza csak rám; feltétlenül követem tanácsát, ha jogi kérdésről van szó, hanem hogy kell az emberekkel bánni, ahhoz jobban értek én.

Az ügyvéd erősíté, hogy Budapesten senki sem tehet semmit, maga a főherczeg sem, mert kezei kötvék, a befogatási parancsokat is a kanczellár írta alá, és nem a nádor. A báróné figyelve hallgatá, minden részletről tudakozódott, de terveit még ügyvéd barátjának sem árulta el.

Pestre érve, nem saját házába, hanem az ügyvédhez szállott, hogy figyelmet ne ébreszszen, és meghagyá szolgájának, hogy minden perczben készen legyen, mert nem időznek sokáig. Haladéktalanul bérkocsiba ült és a királyi ügyészhez hajtatott, a ki, mint rendesen, dolgozó szobájában ült. Fekete pedig előtte állt egy csomag okmánynyal, és egy rábízott polgári pört adott elő. A joggyakornok báró Révaynét jelenté.

- Domine fráter, - mondá Németh, - vonuljon a szomszéd szobába és tanulmányozza át az Y alatti okmányt jól, a jószágot illető követelés leginkább azon alapul: látni akarom, hogy jogi ügyekben használhatóbb-e, mint politikai pörökben?

Fekete elhagyta a szobát és báró Révayné belépett.

A királyi ügyész felkelt székéről és e szavakkal közeledett a bárónéhoz:

- Nagyságos báróné, jövetelének czéljáról nem lehet kétségem. Hivatalomnak egyik szomorú kötelességét kelle e napokban teljesítenem, de báróné biztos lehet, hogy fia sorsának könnyebbitésére mindent elkövetek. Méltóztassék helyet foglalni. A gyors utazás kifáraszthatta.

A báróné a zófára ült, a királyi ügyész pedig előbb egy széket vonván közelebb, szintén helyet foglalt.

- Tudtam, hogy anyai aggodalma tüstént hozzánk vezeti, de alig tartám lehetőnek, hogy már ma legyen szerencsém.

- Ügyész úr, kérdé a báróné, megtudhatom mint anya: miért fogaték el fiam?

- A vád felségárulásról, egy összeesküvésbeni részvétről szól, - válaszolá Németh.

- Tizenhat éves fiu és felségáruló!

- Törvényeink csak a vétség büntetéséről szólnak, s nem egyszersmind a korról is, mely e vétségre képes.

- Ehhez nem kell törvényhatározat, az egészséges ész elegendő annak felfogására, hogy egy oly összeesküvés, melynek tagjai között gyermekek vannak, az államot nem veszélyeztetheti.

Németh vállat vont.

- Milyen bizonyítványai vannak László ellen? mi terheli?

- Megbocsájt báróné, hogy csak a hivatalom által megengedett tartózkodással felelhetek kérdésére. Mindennapos társalgása a felségárulókkal ismeretes, és ez már elegendő leendene befogatását igazolni.

- Különben lehetséges, hogy a vizsgálat alatt a fiatal báró ártatlansága kiviláglik, különösen sok függ a vizsgálat vezetésétől. A vizsgálatot kizárólag segédeimmel végzendem, ezért sokáig tarthat, mert kevés ehhez alkalmazható egyénünk van, és az összeesküvésben résztvevők nagy száma a sietést lehetetlenné teszi. Ehhez az is járul, hogy először még a főbbek ügyét be kell fejeznünk, azután térhetünk csak a kevésbbé vétkesekre.

- S fiam addig börtönben marad?

- Látom, hogy a báróné ismeri a dolgok menetét, és így azt is tudja, hogy mily költséggel járna, ha a vizsgálatot különös tekintetből mindjárt kezdetben László báróra is kiterjesztenők: egy külön ügyészt kellene kineveznem, kinek, hogy az ügyet mielőbb tisztázza, több utat is kellene tenni: s hogy mihamarabb felmentessék, nemcsak hivatalos óráit, melyekben úgyis egészen el van foglalva, hanem magán idejét is fel kellene használnia. Egy szóval: ez csak nagy költséggel történhetnék, azonban én kétkedem, hogy midőn fiáról van szó, ezt báróné csak tekintetbe is vegye.

- Mennyire rúgnának a költségek? - kérdé a báróné.

- Nem számíthatom ki egy szálig, válaszolt a királyi ügyész, de azt hiszem, hogy előlegesen elég lenne 300 arany, néhány hét mulva meglátnók, hogy mit kell még tennünk.

A báróné ekkoráig csendesen hallgatta, arczának legkisebb izma sem árulta el benső felindulását. De most haragjában szeme villámot szórt, felkelt helyéről és hangosan kiálta:

- Ön tehát fiam szabadságát áruba akarja bocsájtani! Becstelen kereskedést akar űzni a hatalommal, melyre hivatala jogosítja? Ünnepélyesen nyilvánítom önnek, hogy fiamért nem adok váltságdíjat.

- Szabad kérnem egy kis mérsékletre, - szakítá félbe Németh, - a szomszéd szobában meghallhatnák; ne vakíttassa el magát a szenvedély által. Mert bármely befolyása van itt és Bécsben az udvarnál, a velem kezdett harcz csak hátrányával végződhetnék; végezzük el az ügyet békességben.

- A harczot elfogadom! - szólt ingerülten a báróné, - és nem törődöm vele, ha megtudja az egész világ; - azonban az udvarnál nem panaszlom be. Ön tüstént kiadandja a parancsot, hogy fiam szabadon bocsájtassék, vagy három nap mulva itt leszek e helyen, minden jobbágyaim-

mal, kik fegyveres erővel kényszerítendik önt, hogy uruk szabadságát visszaadja. Ha a férfiaknak nincs már bátorságuk a visszaélést megakadályozni, lesz egy asszonynak! És ha hegyeimből kivonulok, seregem lavinaként fog növekedni; s ön nem láthatja e lázadás határát. Talán a katonaság elnyomja, de annyi bizonyos, hogy ön lesz az első áldozat! Mért néz rám oly bámészkodva? Kételkedik ön szavaiban vagy elhatározottságában egy Révaynénak? A választás öné: vagy szabad lesz fiam e pillanatban, vagy engem is bebörtönöztet, a mi önre nézve szintén veszélylyel járhatna. - Egy pisztolyt vőn elő.

A királyi ügyész egy perczig gondolkodott, azután magában mormogá: «Képes lesz megtenni.» Báróné, folytatá hangosan, ne gondolja, hogy megijesztett, de én osztom anyai fájdalmát, hisz atya vagyok; családja iránti tekintetből és a vádlott ifjúsága miatt most az egyszer a hivatalom parancsolta szigortól eltérek.

Gyorsan néhány sort írt, azután a mellékszobába kiáltott:

- Domine fráter Fekete! Ön a bárónét elkiséri a Ferenczieк zárdájába, a hol László báró fogva van, itt e parancs, hogy tüstént szabadon bocsájtassék; ez aztán szíve szerinti megbizatás, nemde? - Azután a bárónéhoz fordulva szólt: Reménylem, meg van velem elégedve, és nem fog ezután a hivatalnokok szívtelensége ellen panaszkodni.

- Németh úr, - szólt a báróné büszkén, - közöttünk bővebb felvilágosításra nincs szükség, eléggé ismerjük egymást, s azért fölös önt biztosítanom, hogy értekezésünk titok marad. - Ezzel kézcsókra nyujtá kezét.

- Domine Magnifice, - mondá most Fekete, - e megbizatásért, jóakaratának e bizonyítványáért végtelen köszönettel tartozom, de most a báróné jelenlétében kinyilvánítom, hogy ez lesz utolsó hivatalos járásom, meg ma benyujtom elbocsájtási kérvényemet.

- Stulte! - válaszolt Németh, - eljátsza jövőjét! azonban akarata, lemondását elfogadom, csak a titoktartás esküjére figyelmeztetem, melyet mint tiszteletbeli ügyész letett.

A báróné e szavakkal fordult a fiatal emberhez: - Ön jellemes férfi, és hogy lemondását sohasem bánhassa meg, még ma ügyvédemmé nevezem, és báró Révaynét szolgálni nem lesz hátrányosb, mint az államot. Most pedig siessünk a börtönbe.

A báróné kocsija a kapu előtt várt, néhány percz mulva a kolostorban valának, mely most börtönül szolgált. Feketének alig maradt ideje, hogy köszönetét és csodálatát kifejezze a báróné iránt; hallotta Némethteli párbeszédét.

A zárdába érve, a királyi ügyész parancsát előmutatta, László tüstént szabad lőn, és anyja karjaiba rohant, a ki sírt örömében. Megkérdezé tüsténт, szabadon bocsájtását hogy eszközlék ki, és midőn hallá, hogy a királyi ügyész ifjúságát tekintve bocsájtá szabadon, szomoruan sóhajta: Tehát négy nap óta megifjodtam?

XIII.
Egy bűnbánó.

Az ügyvédet nagyon meglepte a báróné visszatérése László és Fekete kiséretében, miután alig félórával előbb távozott Budára. «Nagyságos báróné, szólt örömtelten, mily meglepetés! Hogy sikerülhetett László bárót ily gyorsan megszabadítani? Szabadon bocsájtatásának hire sok családot megnyugtat; hiszen záloga lesz, hogy egyik sem fog sokáig szenvedni.»

- Kedves barátom, válaszolá a báróné, ne kérdezze, mint sikerült; ennek nagy ideig titokban kell maradnia, sőt az is fölös, hogy ittlétemet többen megtudják. László megszabadulásához se csatoljon reményeket, ily módon csak ő, más nem szabadult volna meg. Ha lehetőnek látom barátaim megszabadítását, nem sinlenének már börtönben. Most elég lesz tudomásul, hogy Fekete többé nem ügyész, hanem az ön segédje kétszeres fizetéssel. Vezesse be mielőbb ügyeimbe, mihelyt lehetséges, nagyobb hatáskört akarok számára kijelölni thuróczi jószágaimon; mert bizalmamat teljes mértékben megérdemli. Sziveskedjék megtenni az intézkedést, hogy kora reggel elutazhassam; míg Lászlóm Mosóczon nincs, nem tartom biztosságban, de most az utóbbi napok izgatottsága után, legalább is egy órai nyugalomra van szükségem. Neked sem árt, kedves Lászlóm.

Fekete most legbensőbb köszönetét nyilvánítá azon bizalomért, melylyel őt ismeretlenül megajándékozta, s biztosítá, hogy folytonos törekvése lesz e bizalom növelése. De a báróné félbeszakítá: «Ne vesztegessük a szót, elhiszem, hogy őszintén mondott, csak arra figyelmeztetem, hogy nagyobb örömet nekem nem szerezhet, mint ha előbbeni összeköttetései folytán, a szegény Szolarcsek megszabadításához valamivel járulhat. Ha pénz kell e végből, ne feledje, hogy pénztáram ön előtt tárva áll; most Isten önnel.»

- Anyám! - szólt László, - kitaláltad legforróbb kívánságomat, addig nem lehetek vidám, míg Sándor nem szabad. Nemde, Fekete barátom, - kérdé ezt, - szabadságát kieszközleni nem lesz oly nehéz? - Fekete vállat vont és mondá: «Csak annyit igérhetek, hogy kívánságának betöltéseért, mely enyém is, mindent megmozdítok.»

Másnap a báróné Lászlóval ép oly gyorsan utazott vissza Thuróczba, mint jövet, és mivel Fekete el nem árulta, miként szabadítá meg a báróné fiát, azt hivék Pesten, hogy a kormány az önkény útját nem folytatja tovább, és már itt-ott megnyugodtak, midőn a megyékből azon lesujtó hír érkezett, hogy a fővárosban megszünt befogatások ott kezdődnek.

Ezalatt az ügyvéd új segédjét beavatta a család ügyeibe; de ez bármennyire meg vala is elégülve állásával, melyben nem csak anyagilag, hanem arról is biztosítva volt, hogy többé meggyőződésével nem kell összeütközésbe jönnie; mégis elégületlen vala magával, míg a Kovács-családot ki nem békítheti.

Gyakorta sétált az Újépület felé, mindig azon szándékkal, hogy az orvos házába betér; de valahányszor közelébe ért, eszébe jutott azon alacsony szerep, melyet ott játszania kelle.

E végből csak az ajtónál kérdezősködött Raimondné egészségéről, még névjegyeit sem akarta átadni, nehogy a nőkben kellemetlen érzést ébreszszen. Midőn utóbb néhány nap mulva hallá, hogy jobban van, bár még mindég gyengélkedő, bejelenteté magát, és elfogulva a szobába nyitott. Raimondné a szofán ült, sápadtan és mereven, mint egy márványszobor; arczán az utolsó napok küzdelmeinek nyomai látszanak, minden rugékonyságot elveszte, mely azelőtt leginkább jellemzé és a fájdalom nyugalma megnemesíté arczát. Lenke nyíló virágként, mint mindig, barátnője mellett ült és olvasott, de midőn Feketét megpillantá, alig küzdhette le

megvetését; Kovács nyugodtan járt le s fel a szobában, és midőn a vendéget meglátta, csodálkozva állapodott meg. E hallgatag fogadtatás Fekete zavarát csak növelte.

- Megjelenésem kínos emlékeket idéz vissza, - mondá a háziúrnak, - ezt természetesnek látom, és mégis kötelességemnek tartám megjelenni.

- Szivesen elhiszem, - válaszolt szeliden az orvos, - hogy kötelességének teljesítése gyakran terhére esik; de meg kell vallanom, hogy a legnagyobb kimélettel járt el. Hihetőleg meg van bizva, hogy irataimat még egyszer átnézze és lezárolja, tüstént átadhatja.

- Most az egyszer csalódik ön, - mondá Fekete, - már megszüntem államügyész lenni, lemondék hivatalomról, mert elveimmel össze nem egyeztethető kötelességeket rótt rám.

Lenke bámulva tekinte rá és Kovács csodálattal mondá: «Korunkban ritka példa oly hivatalnok, ki meggyőződéseért feláldozza jövőjét! Legyen házamban üdvözölt! Hogy határozhatta el magát? Hisz ön a királyi ügyész öcscse, a ki mindig pártolta! Lenke, szólt leányához, köss békét Fekete úrral, te őt megsértéd.»

A leányka elfogulatlanul közeledett és e szavakkal nyujtá Feketének kezét: - Örülök, hogy önben csalódtam; bocsásson meg hirtelenkedésemért, reménylem, hogy nem vette fel.

- Ellenkezőleg, mondá Fekete, kegyednek köszönettel tartozom, hogy tartózkodás nélkül tudatá velem gondolatát. Ha barátaim, kik nézeteimet ismerik, szintén így járnak el, akkor kevesebb időt vesztek vala és sok keserűségtől szabadultam volna meg. Csak midőn ön mondá, hogy szégyeljem magam oly hivatalt viselni, mely kémmé aljasít, lőn tüstént világossá, hogy úgynevezett kötelességérzetem gyávaságnál nem vala egyéb. Öntudatra ébredék, és kiragadtam magam azon viszonyokból, melyek géppé tőnek.

- Azok becsülése, a kik az emberi méltóságot tisztelik, bőven jutalmazandja, hogy a reménylett udvari tanácsos czímről örökösen lemondott, - jegyzé meg Kovács. - Foglaljon helyet, - folytatá - és hagyjuk a multat nyugodni; beteg barátnőnkre az utolsó események emléke fájdalmasan hat.

- És a jövő még borúsabb mint a jelen, - suttogá Luiza.

- Azt hiszem, hogy csalódik, - mondá Fekete, - és talán én is segédkezet nyujthatok önnek. Rendelkezzék velem, talán nem egy összeköttetésem van, melyet felhasználhat.

- Nem, nem, - mondá ingerülten Luiza, - már elég az áldozat; a ki rajtam segíteni akar, veszélybe rohan.

- Ne izgassa fel magát, kedves barátnőm, - csendesíté az orvos. - Óvakodjék az előitéletektől. Helyes itélete, világos belátása eléggé mondják önnek, hogy az elővégzetben hinni nem szabad.

- Ki segíthetne most rajtunk! - mondá Feketének Lenke. - A katonai hatóságokkal nincs összeköttetésben, s még ha volna is, akkor sem segíthetne rajtunk. Hisz ön már tudja, hogy a foglyokat jövő héten elviszik Pestről, és az ország különféle váraiba osztják szét. Descamps ezredest, barátnőnk atyját, Temesvárra viszik. Alig üdült fel Luiza az iménti betegségből, midőn ez iszonyú hír erejét végkép megtörte. Ily állapotban nem bocsájthatjuk útra. Temesvárott nincsenek ismerősei, a kik ápolnák, és a vár körüli mocsárok e helyet egész Magyarhonban a legegészségtelenebbé teszik. A nedves levegő és az atyjáért való aggodalom ott bizonyosan sírba vinnék.

- Ereszszetek el atyámmal - sóhajta Raimondné, - nem lesz rám szerencsétlenség, ha idegenek között lelem is meg síromat; e világban nyugodalmat többé úgy sem találok!

Lenke szemébe könnyek tódultak, barátnőjére borult és megcsókolta homlokát.

- Feladatom tehát csak abból áll, - kérdé Fekete, - hogy kieszközöljem, miszerint Descamps ezredes ne vitessék Temesvárra?

- Úgy látszik, - jegyzé meg Kovács, - hogy ön azt épen nem tartja nehezen kivihetőnek. Félek, hogy reményei vérmesek.

- Meglátjuk, - szólt Fekete, és Lenkéhez fordult. - Kisasszony, hibámat kötelességem jóvá tenni. Én önt akaratlanul nagyon megsebzém. Most lássa, hogy legalább akaratom van önnek szolgálni. Itt a kezem, hogy Descamps ezredest, ha barátnője tanácsomra hajt, nem viszik Temesvárra.

Raimondné, a ki eddig óvakodott a fiatal emberre nézni, most egy gyanakvó pillantást vetett rá. Meg nem foghatta, miként ajándékozhatják meg bizalmukkal e férfit, ki eddigelé jellemgyöngeségnél nem tanusított egyebet. Először kémmé lesz, mert nincs elég bátorsága a királyi ügyészszel szemben meggyőződését kimondani, azután szögre akasztja hivatalát, mivel egy szép lány, a kit először lát életében, tulcsigázott ingerültségében neki szemrehányásokat tesz. Azonban midőn Feketének nyilt arczát és becsületes tekintetét látta, tüstént eszébe jutott, hogy mégis gyöngéd érzelem bizonysága, miszerint még egy egyenes kérdést sem intéze hozzá, kiméletből, hanem csak Lenke közbenjárásával közeledik. Ezért barátságosan kérdezé: Mit tanácsol tehát?

A franczia nő Feketét helyesen itélte meg. Jelleme különbözött Szolarcsek határozott, ifjú lelkesedésű jellemétől. Egyetlen gyermeke levén egy özvegynek, ki folytonosan féltékeny szeretettel őrizte, jelleme ellágyult; a befolyásokat könnyen magába ölelé, ritkán bátorodva határozott ellenszegülésre. E helyett azonban gyöngédebb érzelmű vala, mint sok kifejlett jellem. Ösztönszerűleg látva mások kedélyében a sebeket, melyeket még baráti kézzel sem szabad érinteni, és környezőinek hangulatába mindig betalálta magát. Ezért ha első tekintetre nem tetszék is, tartamosb jelenléte soha sem hatott kellemetlenül, és a mint észrevette, hogy bizalmat ébresztett, mindjárt nagyobb biztosságot és határozottságot nyert. Megértette most is teljes jelentőségét ama tekintetnek, melylyel Raimondné végig mérte, és lelke tökéletesen megnyugodott, midőn hangjának szelidségét hallotta; látá, hogy ő is kibékült vele.

- Tudtára kell adni, - válaszolt Fekete - tüstént az ezredesnek, hogy azonnal jelentse magát betegnek és őrizze az ágyat.

- Oh, - mondá Luiza, - ez hamar megtörténhetik, de az orvos jól tudja, hogy egészséges, és ily ámítás úgy sem tarthat hosszabb ideig.

- Nem ismeri kormányrendszerünket, - felele Fekete. - A fődolog, hogy most bajtársaival el ne vitessék, ha aztán itt maradt, nem törődik többé vele senki, hol van, és sok kellemetlenséggel jár egy foglyot katonai fedezet alatt Temesvárra szállítani. A haditanács egyenes rendelete nélkül nem is történhetnék, és mi tudjuk, meddig tart, míg valamely ügy ott eldöntetik. Azért ne aggódjék. A foglyokat most elszállítják, hogy a nagy tömeg hitelt adjon ama mesének, miszerint erővel meg akarák szabadítani és forradalmat szítani. A czél el van érve, ha a legnagyobb elővigyázat mellett: egy ezred gyalogság és két század lovasság fedezetében Pest utczáin végig vezetve Temesvárra, Aradra és Pétervárадra szállítják. Hogy aztán Descamps ezredes köztük van-e vagy nincs, az a menetet nem teszi hatásosabbá és viszont; valamint az sem növelné a hatást, ha néhány héttel később egy magányos foglyot utánuk küldenének. Szavamat adom, hogy nem háborgatják.

- Tökéletesen igaza van, - jegyzé meg mosolyogva Kovács, - nincs más hátra, mint egy orvosi bizonyítvány, hogy az ezredes beteg. Szerezhet?

- Reménylem, hogy szerezhetek, - válaszolt Fekete, - de fölös e felett a szót pazarolni, tüstént elmegyek a katonaorvoshoz, hogy a hölgyeket bizonyosról tudósíthassam.

Lenke bizalmasan nyujtá a távozónak kezét, és Raimondné barátságosan kiálta utána: «Ön derék ember.»

Könnyebbült szívvel sietett Fekete az Újépületbe az ezredorvoshoz, ki az első emeleten lakott. Az ügyvéd első pillanatra meggyőződék, hogy feladata könnyen megfejthető, mert a mellékszobában egy három teritékű asztal állott, és minden teriték előtt egy butella pezsgő és egy butella tokaji.

Doktor Obermüller, az ezredorvos, kedélyes osztrák férfiú volt, a ki nem titkolá, hogy a jó asztalt minden földi élvezet között a legtöbbre becsüli. Fekete mondá, hogy fontos ügyben jár; de doktor Obermüller félbeszakitá; Kérem, hagyja el az előszót; ebédre két barátot várok; ezek nagyon pontos emberek, és három percz mulva itt vannak a szakácsnő már kész, és ön tudja, hogy nincs kellemetlenebb, mint ha a tészta összeomlik, vagy a pecsenye megég. Mi baja van?

- Épen semmi, - válaszolt Fekete, - de egy szivességre kérem önt; rövid leszek.

- S mi az? - kérdezé az ezredorvos.

- Érdeklődöm, - mondá az ügyvéd, - egy franczia fogoly iránt, szeretném ha itt maradna, és ne szállíttatnék az egészségtelen Temesvárra - ott meghal. Adjon neki bizonyítványt, hogy beteg és nem szállítható.

- Ez aztán őszinte beszéd! - szólt a doktor. - Én nekem tetszik; tehát hamis bizonyítványnyal szolgáljak? Ez meg van tiltva.

- Mi jutott eszébe, doktor úr! Hisz nem adja legjobb barátja kárára, hanem hasznára.

- Ha, ha, ha! - kaczagott Obermüller úr, - önnek igaza van. De mit kapok érte?

- Egy kövér szarvast, melyet a Révay-vadászkertből most kaptam, egy strassburgi ludmájpástétomot és egy kosár pezsgőt.

- Kötve az alku, - mondá az orvos. - De melyik fogoly az, a ki beteg legyen?

- Descamps ezredes.

- Aha, az az öreg úr, a kinek az a szép lánya van, a ki őt oly szeretetteljesen ápolja; érette kétszeres örömmel cselekszem. - De ne feledje el igéretét, és sziveskedjék holnapután nálam ebédelni. Ön víg czimborának látszik, és ezt kétszeresen szeretem.

Örvendve tért most Fekete Kovácshoz vissza, és az ajtót kinyitván, szólt: - Diadal! az első próba sikerült. Doktor Obermüller megirja a bizonyítványt, az ezredes itt marad. Reménylem, hölgyeim, hogy jövőben több bizalmat helyeznek bennem. Első megbizatásom megoldása ugyan könnyű volt, de talán szerencsés lehetek, nehezebbeket is megoldani. Csak parancsoljanak velem.

Kovács nem vala a szobában, és Lenke vizsga szemmel nézé Luizát, a ki ugyan az ügyvédnek a tett szolgálatért szives köszönetét nyilvánítá, és elmondatta az ezredorvossali párbeszédét, de Szolarcseket egy szóval sem említé. Azonban két hét óta ma volt először vidám, nevetett, tréfált mint rendesen, hisz legforróbb vágya teljesítve lőn: atyja közelében maradhatott, és egyszersmind közel szerencsétlen barátjához. Az első siker bizalmat kelte szivében, és még sem bátorkodott Feketét új szivességre, reá nézve az elsőnél nem jelentéktelenebbre szólítani.

Lenke örült barátnője vidorságán, habár a szemében égő tűz még igen bágyadt vala; csodálkozék, hogy Fekete ajánlatát észrevétlenül elmellőzte, de egyszersmind azt is érezte, hogy

barátnője részéről a Szolarcsek érdekében tett megbizás nyilt bevallása lenne szerelmének. Bár Lenkének is küzdenie kellett, hogy barátja nevét pirulás nélkül mondja ki, de végre mégis megkérdezte Feketét:

- Hiszi ön, hogy lehetséges a francziák zárdájában levő foglyokkal érintkezésbe jutni?

Fekete e kérdést rég várta, bár nem Lenke ajkáról: Reménylem, monda ő, hogy sikerül, bár sok akadálylyal van összekötve. Ha valamiről értesítést akarnak adni, adják át a levelet és én bejuttatom a nélkül, hogy a királyi ügyész kezeibe jutna.

Raimondné egy kis levélkét vont elő kebeléből és átnyujtá Feketének; czimezve nem volt, de fölös is leendett minden, Fekete úgy is tudta, kinek szól.

Lenke elbámult, hogy barátnője, ki szüntelen temesvári útjáról szólt, és egészen reménytelennek látszott, - még sem monda le kecsegtető terveiről. Fekete mosolylyal vevé a levelet és mondá: - Reménylem, hogy egy hét mulva átadhatom a választ. Addig nem látnak.

- Hiszem, hogy sikerül, - válaszolt Raimondné, - de örvendünk, ha szives szándékának betöltése előtt is meglátogat. Mondja el majd kisérleteit még a nem sikerülteket is. Megnyugtató lesz ránk ha tudjuk a dolgok menetét. Igérje meg.

- Legnagyobb örömmel! - szólt Fekete. - Eszközük akarok lenni, miként a királyi ügyészé voltam. Mindenesetre könnyebb és kellemesebb jót tenni és kegyeteknek engedelmeskedni, mint nagybátyámnak.

XIV.
A börtönben.

A budai vár északi oldalán egy nagy ódon épület áll, két sor rostélyozott ablakkal. Első látásra rámondaná az ember, hogy kolostor, még ha nem volna is a templommal összeépítve. Izléstelen homlokzata, sok czifrázatával maradványát tünteti fel az elromlott építészetnek, mely XIV-ik Lajos uralkodásának vége felé egész Európát elárasztotta és melyet némely műitészek joggal neveztek el paróka-irálynak. A kolostor előbb a ferenczieké volt; de mivel nem volt iskolával összekötve, mint többnyire és a szerzetesek rendszabályaik által a koldulás, az úgynevezett «questára» utasítva nagyon henye életet éltek, ezért József császár, ki a koldulószerzeteket, melyeknek nem volt határozott teendőjük, minden tekintet nélkül eltörülte. Az épület az állam birtokába esett és mivel még nem volt bizonyos, mire alkalmazzák, az egyik részét magtárul használták, a másik része pedig üresen állott.

Midőn most az úgynevezett felségárulók befogatása napirenden vala, nem akarták őket a megyebörtönbe záratni, mert ez, úgymond, tele van bünösökkel; de tulajdonképen azért, mivel tudták, hogy a megyei tisztviselők a politikai foglyok menekülési kisérletét elősegítenék. Az Újépület, melyet József Pest bastillájának szánt, 1790-ben még nem volt elég tágas, mert a franczia foglyok is ott voltak és így a ferenczieк zárdáját használták börtönül. A kapu közelében az ablakrostélyzat ugyan gyönge vala, de a magasságot elég akadálynak hivék a menekülés meggátlására, annál is inkább, mert egy őr mindig fel- s lejárt a fal hosszában és a kötél segélyével történhető menekülést természetesen észre kellett volna vennie. A zárda czellái igen alkalmasak valának börtönül. Egy hosszú vonalban minden szögleten egy-egy gránátos állott és ha sikerülende is valamely fogolynak az őr vigyázatát kijátszva a folyosón és lépcsőn lejutni, ekkor még csak az udvarban lett volna, melyből ki egyetlen kapu vezetett, s ennél két gránátos álla őrt.

A vigyázatra fordított gondosság mutatá, hogy mily fontosságot tulajdonítanak a foglyoknak, kiknek száma naponként növekedett. Különben nem nagy szigorral bántak velük; egymással gyakorta találkoztak, mert minden másodnap az udvarra vezeték sétálni két óra hosszát, ekkor zavartalanul értekezhettek, mivel a porkoláb kényelmesen elhelyezkedve a padon, kedélyesen szítta pipáját. A felügyelő tiszt pedig ritkán maradt köztük néhány percznél tovább. Ezen udvari sétáknál mindig látták, hány bajtárssal szaporodott számuk és megtudák azt is, hogy befogatásuk óta mi történt a világon; mert különben az összeköttetés ismerőseikkel igen meg vala szorítva.

Tinta, toll és papiros nem volt ugyan tőlük megtagadva, de minden levél Völgyi, az államügyész kezén ment keresztül, a ki felpüffeszkedett fiatal ember lévén, e felügyelet által ráruházott, személyének tulajdonított nagy jelentőségét éreztetni kivánta a foglyokkal. Sem levél, sem ujság, sem könyv nem juthatott a zárdába az ő helybenhagyása nélkül és szeszélyében olykor a legártatlanabb közleményt is visszatartóztatta, csakhogy a foglyok életét keserítse. A porkoláb derekabb ember volt. Megengedé, hogy saját pénzükért nála étkezzenek és ha reggelente az ételt behozta, egy-egy lap is becsempésződött a czellába, melyet az államügyész visszatartóztatott volt. - Természetesen meg is várta ezért a koronkénti ajándékot, mely ha elmaradt, az étel rossz lőn, szivart nem hozott, a szobát nem tisztíttatá, míg néhány arany aztán megint visszavezete mindent a rendes kerékvágásba. Laczkovics különben elevenségét és vidámságát a börtönben sem veszté el és ha séta közben valaki vele és társaival találkozott volna, azt hiszi vala, hogy víg kiránduláson van, oly gondtalanul tréfáltak és politizáltak mindnyájan. Csak Szolarcsek volt bánatos és magába zárkózott. Eleinte az bántá önérzetét,

hogy László barátját miatta fogták be, de e gyermek szabadon bocsájtatása sem vidítá fel, mert Raimondnéról mind ez ideig semmit sem hallott.

Szeptember elején az apátot és a grófot Bécsből Budára szállíták. Örömmel üdvözlék, midőn először soraik közt megjelentek, Laczkovics Martinovicshoz sietett, megrázta kezét és mondá: Ékesszólásodat mindig csodáltam; de soha sem hittem volna, hogy egészen a ferenczieк zárdájáig vezessen. Te ezzel természetesen nem törődöl, mert már ifjúságodban is ferenczrendi voltál; de engem, a ki katonaember valék, megöl itt az unalom.

Martinovics mosolyogva jegyzé meg, hogy mégis könnyebb a kolostorhoz szokni, mint a fegyverhez, melylyel a királyi ügyész fenyegeti.

Zsigray e szavakra megrázkódott, azután kérőleg mondá: «Ne fessétek falra az ördögöt; borzadok, ha könnyelmüségteket látom.»

- Hinnem kell, - szólt Hajnóczy, - hogy Catilina fél.

- S miért ne? - válaszolt a gróf. - Életemben elégszer tanusíték bátorságot, hogy jogom legyen egyszer félni is, a nélkül, hogy kinevessenek. Nőmet és gyermekeimet az utolsó években elhanyagolám, s nyomja önérzetemet azon gondolat, hogy hibámat többé jóvá nem tehetem.

- Valóban kár, hogy ez előbb nem jutott eszedbe, - mondá Laczkovics. - Hangulatod környezetünkhöz illő; bűnbánatot tartasz és családodról gondoskodol. Csak attól tartok, hogy ha ismét szabad lészsz, e szép szándék megint feledésbe merül!

A kapitány ugyan jól tudta, hogy helyzetük mily bizonytalan, de sajnálta Zsigrayt, a ki egészen le volt verve és nem akarta utolsó éltető reményétől is megfosztani.

A gróf, kinek beesett arcza és tompa hangja a keblében dúló vihart elárulták, szomorún válaszolt: «Nevessetek rajtam kedvetek szerint, én most babonás vagyok és ifjúkoromnak egyik emléke szakadatlanul üldöz. Győri deák koromban gyakran jártunk a pesti út melletti temetőbe laptázni és az öreg sírásó mindig örült, ha lármánkat hallotta, sírásás közben egyre iszonyú történeteket mesélt és mi munkája mellett körbe fogtuk és csendesen hallgatók. Azután fogta kezeinket s megnézvén, jósolt e vonalokból; de valahányszor én nyujtám neki kezemet, visszalökte és szólt: «Önnek, úrfi, nem jövendölhetek.» Ez gyakran boszanta és elmondám nevelőmnek. De midőn ez megkérdezte a sírásót, hogy mért nem bánik velem úgy, mint társaimmal? azt válaszolá: «mert az úrfi nem becsületes halállal hal meg». Az öreg ember nemsokára meghalt és én e gyermekséget rég elfeledtem; első pisztoly-párbajom alkalmával sem jutott eszembe; de midőn tegnap estefelé a temető mellett elhaladtunk, úgy tetszett, mintha az öreg sírását megint látnám és a rég feledett szavak azóta mindig füleimben csengenek.»

Martinovics a gróf elbeszélése alatt társaira egy vizsga tekintetet vetett és Hajnóczyhoz fordulva, kérdezé:

- Ki az, a ki Szolarcsekkel oly komolyan beszél? csak nem Őz az?

- De biz ő, - válaszolt ez, - tüstént észrevehető, hogy nem tartozik hozzánk, itt is vonakodik tőlünk és egyedül Szolarcsekkel társalog, kivel rég ismerős. Irányunkban hideg, szótalan.

- A csapás tehát nemcsak minket, az alkotmányos pártot is érte: az ügy naponta komolyabb színt ölt, - mondá az apát halkan Laczkovicsnak. - Most a toronyóra hatot ütött, és a porkoláb jelenté a foglyoknak, hogy a séta ideje lejárt, szobáikba kelle térniök.

Midőn újból találkoztak a zárda udvarán, a társaság már tetemesen növekedett. Alig egy óra előtt egy nagy szállítmány fogoly érkezett Felső-Magyarországból. A mint Szent-Mariay őket megpillantá, hangosan felkiáltott: «Dancsics, te is itt!» és egy körülbelül negyven éves férfi nyakába borult.

- Természetes, hogy itt vagyok, - mondá ez - s kis híja, hogy gróf Sztáray jelenléte által is meg nem lepetél. A házat éjjel, míg mi aludtunk, katonaság fogta körül; a gróf alig öltheté fel otthonkáját, midőn az államügyész belépett és kiadatásomat követelte. A gróf vonakodott és az ügyész egy másik befogatási parancsot húzott ki zsebéből, mely a grófot illette. Ezalatt felöltözködém és jelentem magamat a motozóknak. A katonák a kocsiba ültettek, a hol még félóráig vártam az ügyész megérkezésére; végre megjött, de mégis a gróf nélkül. Azonban úgy látszik, hogy meg kelle magát váltania.

- Szegény Erdélyi! - szólt Szent-Mariay, midőn egy nagyon fiatal embert meglátott, kinek arczát gyenge pehely takará, - mint sajnállak; de vigasztalódjál, téged el nem itélhetnek.

- Okosabbat is tehetsz, mint hogy engem sajnálsz, - válaszolt ez vidor arczczal, - ismertess meg inkább azon férfiakkal, kiknek neveit mindig tisztelettel említém.

Kazinczy Ferencz a költő, szintén újan érkezett, barátjához, Szulyovszkyhoz fordult, a ki sehogy sem bírt megnyugodni végzetén és fájdalmát panaszhangokon nyilvánítá, így szólt hozzá: «Barátom, tanuld meg e gyermektől, miként kell tűrni a férfinak.»

- Ő könnyen vigasztalódhatik, - válaszolt ez, - mert nincsenek gyermekei.

Zsigray meghallá e szavakat és Szulyovszkyhoz közelede; kedélyük rokon vala, mind a ketten könnyelműek, míg a veszély távol volt; a veszélyben pedig levertek és kétségbeesettek; de Szulyovszkyt a félelem gyávává is tette, már befogatása előtt a főváros lakóival minden összeköttetést kikerült, a börtönben meg attól félt, hogy még jobban ne gyanusíttassa magát és csakis Kazinczyhoz ragaszkodék.

E szövetség harmadik tagja Bacsányi, a költő volt. Ő is tartózkodott Martinovicstól és a pestiektől, kiket szinte összeesküvőknek és veszélyeseknek tartott. Társulatukról és a katekizmusról mitsem tudott, hanem egy hazafias költemény által, mely a Kassán megjelenő Magyar Merkurban látott világot, Németh figyelmét magára vonta, miután őt a titkos policzia különben is igen veszélyes embernek tartotta, mivel ki merte mondani, hogy a franczia forradalom jó leczke a királyoknak. Kazinczyval évek óta irodalmi összeköttetésben vala, ámbár működésüknek iránya és izlésük különböző. Ő a francziákat utánozta, míg ifjabb barátja alak- és tartalomban a régi classicusokhoz és az angol és német költőkhöz szított. Bacsányit különben nem egy időben fogták el barátjával; mivel gondolta, hogy gyanakszanak, önként feljött Budára, hogy a nádornál költeményeért kimentse magát. A várban szivesen látták és a főherczeg biztosításával megnyugtatá, miszerint ő ellene befogatási parancsot nem irt alá, tudván, hogy egy költő költeményeért az itészetnek igen, de a büntető hatóságnak nem felelős. Azonban alig távozott Bacsányi a várból, midőn Pestre menet becsipték és a ferenczieck zárdájába hozták. A parancsot Bécsben az udvari kanczellár írta alá.

Olykor Verseghy Ferencz, az író is hozzájuk szegődött és ilyenkor rendesen komoly beszélgetés szövődött, mely gyakran szenvedélyes vitává fajult. Tárgya a magyar nyelvtan és helyesírás volt; mert Verseghy feje vala azon pártnak, mely az írásban és nyelvben a hallás és a nép kifejezésénél más birót elismerni nem akart; egy új szó előtte botrány volt és a magyarok nagy többsége hozzá csatlakozék. De az újabb írói nemzedék Révay nyelvészünk tanát fogadta el, mely a helyesírás alapjául a származástant vette és új szavak képzését régi gyökökből, az analógia nyomán tökéletesen igazoltnak állította. Kazinczy különben Révay valamennyi tanítványa közt leggyökeresebb újító vala és olykor szerencsés tapintattal új gyököket is képzett, a régi oskola legnagyobb boszuságára, mely őt nyelvrontónak hítta, azt állítván, hogy új nyelvet akar teremteni, melylyel az ó magyar nyelvet részenként helyettesítené.

Hajnóczy, Dancsics, Szent-Mariay és Prusinczky új csoportot képeztek. Ez utóbbi felvilágosodott és tágas ismeretű férfi, szintén József korabeli hivatalnok és most a kamaránál vala

alkalmazásban. A fiatalok rendesen mindnyájan Laczkovics kapitány köré sereglettek, a ki eszményük lőn. Martinovicsot bizonyos méltóság környezte, mely a kapitányt kivéve, a többit tiszteletteljes távolságban tartotta.

A felsőmagyarországi foglyok megérkezése után néhány napra, ismét jött egy új szállítmány a haza többi részeiről. Ezek elmondák, hogy e következetes befogatások szülte félelem leírhatlan. Gömörmegyében Fodor József, egy szellemdús férfi, előbb testőr, azon pillanatban főbe lőtte magát, midőn a házába érkező katonák csörömpölése fölébreszté. Ugyanígy tőn Király is Tótországban, hogy a fogságot kikerülje, miután két gyermekét, kik halálával árvaságra jutottak, egy érzékeny levélben a hatóság pártfogásába ajánlotta.

E hír a zárda mostani lakóira igen leverőleg hatott. Laczkovics ugyan azt mondotta, hogy fölösleges fényűzés volt ez őrült tett, mert végső esetben sem várhatnak annál rosszabbat. De mindnyájan tudták, hogy e két öngyilkosságot vádlóik bűnös öntudatul róják fel és a pörben mint felségárulási bizonyítványt felhasználják.

Szeptember közepén Abaffyt hozták a zárdába, a ki Martinovics és Laczkovics után a foglyok közt a legkitünőbb egyéniség vala. Árvamegyének alispánja és az 1790-diki és 92-diki országgyűlésen követe volt és a legszélsőbb ellenzékhez tartozott. Kellemes férfinak tarták; a nők szerették, a férfiak félték; könnyelmű tettei számtalanok és mégis azt állíták, hogy csak számítás, mivel álnokság jellemének fő jellege.

A foglyok közül Abaffy csupán Laczkovics kapitányt és gróf Zsigrayt ismerte; ezekkel az országgyűlés alatt gyakran találkozott. A mint tehát először a zárdaudvarra vezeték, tüstént e szavakkal sietett feléjök:

- Mondjátok meg barátaim, miért vagyok tulajdonképen itt fogva? Minden állambölcseségem felhasználásával sem tudhaték meg az ügyésztől, a ki elfogatott, egyebet, mint hogy ő maga sem tudja és hinnem kelle, mert ostobasága természeti adomány, s nem elsajátított, nem színlelt volt. Ha tud valamit, megmondta volna.

- Honnan tudjam, hogy miért vagy itt, - válaszolt Laczkovics, - miután mi sem tudjuk, miért vagyunk fogva.

- Az egészen más, - mondá Abaffy, - ti felségárulók vagytok, ország-világ tudja, meg akartátok a világot újítani, nagy fába vágtátok a fejszéteket, mely ha kidűl is, csak nyerhettek vala; újítók vagy vértanuk mindegy, mindig történeti személyek maradtok. De én, kinek soha sem volt más kivánsága, mint hegyeim közt békében élni, vagy egy tót szépség szívét meghódítani, hogy jutok e megtiszteltetéshez, hogy veletek, a nagy összeesküvőkkel egy sorba helyeztetem?

- Tréfáitok megölnek, - sóhajta Zsigray.

- Nem tréfálok, - folytatá Abaffy, - jól tudom, hogy felségárulók vagytok és egy oly iszonyú katekizmust írtatok, hogy még a ki olvassa is, felségárulóvá lesz. De én épen nem vágyom e kitüntetésre; - mondjátok meg tehát, mi lehet befogatásomnak oka?

Laczkovics Bacsányira mutatott, ki heves beszédbe vala mélyedve Kazinczyval és kérdezé: - Miért van ez elfogatva?

- Mert egy forradalmi költeményt írt. Csodálkoznám, ha nem lenne köztetek. Én azonban teljes értelemben nem készítettem más rimeket, mint: Szerelem, érzelem, szívbajom, fájdalom, vágyódás, könyhullás, hallgasd meg eskümet.

- Néhány év előtt egy könyvet írtál és nyomattál, - mondá most Laczkovics, kit Abaffy ártatlanságot hazudó arcza bosszantott, - mely az uralkodó házról oly hangon beszél, hogy rettenetes katekizmusunk egy hajszállal sem múlja felül. Talán ezért bűnhődöl?

- Oh! - szólt Abaffy, együgyű arczot csapván, - te az «Ad amicam aurem» czíműt érted, gróf Batthyányi Alajos művét, de tudhatod, hogy mindig tiltakoztam ellene.

- Valóban? - válaszolt Laczkovics, - sohasem hallám, hogy neked tulajdonították; de én a másik röpiratot: «Ad amicissimam aurem»-ot értem, melyet te elég ügyesen gróf Batthyányinak tulajdonítál.

- Esztelenség, - szakítá meg Abaffy, - hogy írhata ilyen magamforma ostoba tót ily okos röpiratot? Gróf Batthyányi irta, senki más. De most szólj, folytatá sebesen, mivel a beszédet más tárgyra akarta vezetni, hogy követhette oly okos ember, mint te vagy, a ki a papságot oly alaposan ismered és gyűlölöd, egy papnak a tanácsát, hogy csatlakozhattál egy apáthoz?

- Először történt életemben, - mondá Laczkovics, - és az eredmény is megfelelő volt, a börtönbe vezetett.

- Jól esik: rám nézve ez intés leend; mert nincs kedvem sorsotokban osztozni. Pörötök már meddig halad?

- Az első kihallgatás előtt állunk, - mondá Zsigray. - A Causarum Regalium Magister irásban intézett hozzánk néhány kérdést, azon szokásos megjegyzéssel, hogy a válaszra, mint nemes emberek, nem köteleztetünk.

- És mit tesztek? - kérdé Abaffy.

- Zsigray bevall mindent, a mit két év óta tett, mondott és gondolt, - mondá Laczkovics, - és törekszik bebizonyítani, hogy tökéletesen ártatlan, a csábítás áldozata. Hajnóczy fényesen megfejti, hogy a katekizmus tanai József császár különféle intézményeiben és az 1790-iki országgyülési szónoklatokban benfoglaltatnak. Martinovics egy szellemdús értekezletet ir, mely kimutatja, hogy elveink befogatásunk daczára diadalt aratandnak: és igy öli mindegyik az időt irásbeli vallomással, és kedvező itéletet vár.

- És te? - kérdé újból Abaffy.

- Én? - mondá Laczkovics, - lusta vagyok, nem felelek semmit, várom, hogy mielőtt magamat védem, valamit bizonyítsanak ellenem.

- Akkor te vagy az egyetlen okos ember társaid között.

- De mit teszesz te? - kérdé a kapitány a volt követet, - mint véded magad?

- Mindenek előtt gyónnom kell, - mondá ez, - és pedig egy magas rangu egyházi személynek.

- Bolond vagy, nem ismered a papokat.

- Ismerem, de azért nem vagyok vallástalan; meg kell nyugtatnom lelkiismeretemet, gyónnom kell.

Abaffy szándékát senki sem foghatta fel, de ő határozottan megmaradt mellette és másnap reggel a királyi ügyészhez irt levélben nyilvánítá, hogy gyóntató atyát kiván; de ennek, mivel fontos gyónni valója van, felsőbb rangu papnak kell lennie, ha lehetséges, maga a primás. Másnap tudósíták, hogy e kivánságát ugyan nem teljesíthetik, de a primás az esztergomi nagy prépostot, a tinniniai czimzetes püspököt választá ki, egy hét mulva megjelenik a zárdában, hogy gyóntassa.

Abaffy készen volt erre. A püspök exjesuita volt. Némethnek kebelbarátja, a ki most az összeesküvők titkait mind a markában hitte lenni. Abaffy az előkészület czége alatt minden érintkezést, még az udvari sétát is kerülte; türelmetlenül látszott várni a napot, melyen a püspök meglátogatja. Végre belépett a fogoly czellájába és ez alázatos arczczal mondá:

- Főtisztelendőséged egy vezeklő bűnöst szerencséltet látogatásával.

- Ön tudja, - válaszolt ez, - hogy egy megtért bűnös kedvesebb Istennél, mint kilenczvenkilencz igaz.

- A vigasz, melylyel főtisztelendőséged megajándékoz, annál nagyobb hálára kötelez, mivel eddig a katholikus egyházat gyülöltem, oly intézménynek tartván, mely az állam czéljával össze nem egyez, mert nem rendelheti magát alá.

- Könnyen jóvá teheti vétkét, - válaszolá a püspök, - ha ezután oda működik, hogy az állam az összeütközést kikerülendő, magát az egyháznak alárendelje. A változandónak természetszerűleg a változhatlant kell szolgálnia, a világi országlónak naponta ingó, változékony államférfiainak Péter csalhatatlan utódját és az egyházat, mely ama kőszál, melyre Üdvözítőnk az ő birodalmát építette.

- Főtisztelendő úr, - folytatá most Abaffy, - ez nem vala legnagyobb vétkem, melynek sulya alatt majdnem összeroskadok.

- Őszinte gyónás megorvosolja szivét.

- Ezt bizalommal reménylem, ámbár nagy bűnös vagyok. De nem akarom terhelni főtisztelendőségedet kisebb bűnökkel, melyeknek megbocsájtását minden kapuczinustól megnyerem; elhallgatom, hogy mint megyei tisztviselő sok tudomásul jutott visszaélésnek nem vetek akadályt, ha a vétkes pártom valamelyik tagja volt; hogy a választásoknál nemcsak tűrtem a vesztegetést, hanem magam is vesztegettem; hogy az igazságot elnyomtam, ha pártomnak veszélyes vala és rágalmakat terjesztettem politikai elleneim ellen; továbbá, hogy mint családos ember számos család nyugalmát megzavartam és nem egyszer hoztam kisértetbe a női erényt. Ha ezeknél súlyosabb bűn nem nyomná lelkemet, nem kérettem volna főtisztelendő urat ide. És mégis nehezen esik szólnom a mostani körülmények között, midőn minden szavam bizonyítvány lehetne ellenem.

- Legyen nyugodt, - válaszolá a püspök, - itt senki sem hall, és ön tudja, hogy akármit biz is rám, keblemben meghalt, hogy magas egyházi hivatalom a törvény ama határozata fölé is helyez, mely szerint a felségárulást tudó, ha jelentést nem tesz, maga is felségáruló.

- E kivételre nem emlékszem, - jegyzé meg Abaffy, a ki jól tudta, hogy a püspök a hallottat tüstént elmondja Némethnek.

- Istennek inkább kell engedelmeskednünk, mint az embereknek, - mondá ez, - s azt csak tudja, hogy mi minden törvényt mellőzünk, mely az egyház rendeleteivel összeütközik.

- Szava e tekintetben tökéletesen megnyugtat, - mondá a gyónó. - Nagy vétkem tehát az, hogy a dicsőségesen uralkodó háznak nagy érdemeit nem méltányoltam eléggé és vak elbizakodottságomban gyakran az ellenzékkel szavaztam. Szívem mélyéből bánom most.

A püspök éles tekintetet vetett rá, de Abaffy oly megsemmisülve térdelt és mellét oly őszinte bánattal verve, mondá: Mea culpa, mea maxima culpa! úgy hogy az exjesuita bűnbánatát nem tartá szineskedésnek, és zavarát a félelemnek tulajdonította. S ezért mondá:

- Ez minden esetre az elmének nagy tévedése, de nem bűn. Folytassa.

- Azután meg kell vallanom, - mondá Abaffy mindig csendesebb hangon, - hogy én - hebegé -

- Bátorság, bátorság! - szólt a püspök.

- Hogy én irtam azon vétkes levelet, az «Emberek és polgárok katekizmusát».

A volt jezsuita elbámult és mondá: Azt érté, hogy francziából fordította.

- Oh nem - folytatá Abaffy, - én irtam és most teljes szívemből bánom cselekedetemet; ez egy gyalázatos, veszélyes könyv, és a kormánynak tökéletesen igaza van, hogy pörbe idéztet.

A püspök vizsga szemmel nézett rá és rövid szünet után mondá: Miután e vétkét is meggyónta, a többit is rám bizhatja, melyek még eddig lelkét nyomják.

Abaffy nyugodtan tekintett rá és mondá: Nincs több vétkem.

- Tehát nem emlékszik többre?

- Politikai vétségre nem.

- Nem volt az országbiróval összeköttetése, a personállal, vagy valamely magas rangú férfiuval?

- Jó hogy emlékeztet főtisztelendőséged. Egy év előtt nevezetes pöröm volt a curián, és lelkiismeretem nem nyugodt, hogy igazam volt-e? Igyekvém ugyan gróf Zichyt és Ürményit, az elnököket, ügyem igazságáról meggyőzni; de hasztalan volt, és pörömet bizonyosan elveszítem, ha egy jóval befolyásosabb egyén pártfogásába nem vesz. Segélyével nyerem meg pörömet.

- S ki volt ez?

- A Causarum Regalium Magister, kit ezer aranynyal megvesztegettem. Azt hiszem, hogy ez is politikai vétség; mindenesetre rossz cselekedet volt. Mea culpa, mondá újra, mea maxima culpa.

A püspök többé nem kételkedhetett, hogy Abaffy őt is, a királyi ügyészt is bolonddá tette, s ezért felkelt és mondá:

- Ha gyónásod őszinte és bűnbánatod nem vala szinlelt, akkor bűneid megbocsájtvák. Imádságban keressed lelked nyugalmát és a világi biró itéletében bűneidnek büntetését. Menj és ne vétkezzél.

Abaffy mély alázattal csókolta meg a püspök kezét, s biztosítá örökös hálájáról.

A püspök a börtönből a királyi ügyészhez ment, a ki már türelmetlenül várta.

- Szólott valamit a tót personalis, országbíró vagy főherczeggeli összeköttetéseiről? - kérdé rögtön.

- Nagy róka ahhoz, hogy valamit eláruljon; ha a többiek is ilyenek volnának, akkor szándékodat nehezen valósíthatnád. Mindenek felett pedig csupán ez az egy veszélyes; de bizonyosan kicsúszik kelepczédből.

- Nem mondott valamit, a mi őt bemártaná?

- Álutra akar titeket csalni. Azt gyónta, hogy a katekizmust ő irta; de Zichy és Ürményiveli összeköttetését tagadta. Ezekhez és a főherczeghez ez által nem jutsz.

Szünet következék. Németh a szobában néhányszor le s fel sétált, végre kiálta: - Álnoksága daczára sem menekszik meg. Igaz, hogy nem tartozik Martinovics társaságához; de ha ő, hogy a nagyok czéljait eltitkolja, inkább e politikai őrjöngőkhöz csatlakozik, ugy ott is eléri a büntetés.

XV.
Megyei politika.

Midőn Fekete a levéllel távozott, még nem tudta, mily módon juttatja a zárdába; de bizott szerencséjében. A porkolábot tudta, hogy nem lekenyerezhetlen, és általa könnyü leendene a foglyokkal összeköttetésbe jőni, de másrészt félt e titkot oly emberre bizni, ki jobb díj mellett másnak is eladja. Mást kelle megkisértenie és e végből sétáit ugy intézte, hogy mindig a zárda közelébe jutott. Az épület fekvését tanulmányozva, tüstént tapasztalá, hogy éjszaki részén egy ház érintkezék vele. Igaz, hogy itt a zárdának nem voltak ablakai, de alig két lépésre a szögletablaktól huzódott végig egy kis czifraság az egész épületen, mely a lábnak elég nyugpontot nyujtott és a szomszédház födele e csúcstól nem feküdt hat lábnál alantabb. Fekete tüstént belátta, hogy minden menekülési terve csak ez alapon kezdhető. Azonban addig ez mit sem ért, mig a foglyokkal érintkezésbe nem jutott. Fekete gondolatokba merülve ép az ajtó előtt haladt el, midőn egy gránátos őrmester és közlegény párbeszéde, kik épen a kocsmából jöttek, magára vonta figyelmét.

- Ostoba szolgálat, - mondá az őrmester, kinek napbarnította arcza, őszbe csavarodó haja és bajsza mutatá, még ha az az ezüst érdemjel nincs is mellén, hogy hadastyán, - ostoba szolgálat, - ismétlé, miközben a zárdába egy pillantást vetett.

- Miért ostoba? - kérdezé társa, ki ifju arczáról itélve még ujoncz, - nem jobb-e itt őrt állni, mint a francziák ellen csatázni?

- Bikfic! - válaszolá az öreg, - a háboruban vig az élet; ha kedvez a szerencse, érdemjelt nyerünk, ha nem kedvez, akkor is csak egyszer halsz meg, minden becsülettel, és itt - mit csinálsz? Őrt állasz zárdában, és kit őrzesz? gyerekeket! Valóban azt hiszem, hogy dajkáknak néznek!

- Mit bánom én, akármire használnak, mondá a másik, csak megkapjam a lénungot - és ne vigyenek tűzbe. De mondja meg őrmester úr, hogy háboruban mindig hat krajczár a lénung, akár avanzsiroznak, akár retirálnak?

- Persze.

- Akkor csodálom a katonák ostobaságát, hogy neki mennek az ágyu torkának; ha mindig csak hat krajczár marad, akkor minden bizonynyal csak retirálok.

- Fogd be a szádat, semmirekellő pénztarisznya, - mennydörge rá az őrmester, - ha előre megyünk, igaz hogy csak hat krajczárt kapunk, de tisztjeink érdemjelt, mi pedig medáliát nyerünk, és ha retirálsz, akkor a hat krajczárhoz olvasatlan huszonötöt adok mogyorópálczámmal. Érted? - Ezzel felemelte pálczáját és vele egyet kanyarított a levegőben.

- Értem, - mondá a fiatalabb halkan.

- Vitéz őrmester uram, szólítá - meg Fekete a viselt harczost, - egy szavam volna önnel.

- Mit parancsol - kérdé ez, positurába helyezve magát, miközben a közlegényre egy oldalpillantást vetett, hogy hordja el magát.

- Nem sajnálja ön azokat a fiatal embereket, kik itt a börtönben ülnek? - mondá az ügyvéd, és egy szűk utczába távozott az őrmesterrel.

- Megsirathatnám őket, - válaszolt ez, - csupa gyerek! szegény úrfiak! szégyenlem magam, ha őrállásra commendálnak.

- Nem vett köztük észre egy szőke, magas homloku, fekete szemü, sasorru, szőke kis bajszu fiatal embert?

- Dehogy nem, - mondá a gránátos, - az a fiatal, karcsu fiskális, ki mindig komoly és szótalan, mikor az udvaron sétál.

- Figyeljen tehát szavaimra, e levél a szegény fiatal ember nővérétől való, nagyon megörvend neki, játszsza valahogy kezébe; és itt - folytatá - ez arany fáradságáért, és ezentúl minden levélért szintén ennyire számíthat.

- Ifju! - szólt kedvetlenül az őrmester, a mellét diszitő érmére mutatván, - nem látja ön, kivel beszél? Nem, nem kell pénze, elég van, és reménylem, hogy még belőlem tiszt válik; a levelet azonban adja ide, bizonyosan kézhez szolgáltatom, puskám csövében senki sem keresi, és a szegény fiatal ember sem lesz többé oly szomoru, hogy az ember szíve is megesik rajta. Holnap kéznél lesz.

- És én ugyanezen órában a bástyára jövök a válaszért, - mondá Fekete, kezét nyujtván, - és most bocsásson meg, hogy pénzt kináltam, viselete már most is tiszthez méltó.

A levelezés ekként megkezdődött és sok ideig zavartalanul folyt. Fekete naponta uj módot lelt, Szolarcseket értesíteni. Egy kintornás a zárda ablakai alatt eljátszotta a Rákóczi-indulót, egy zsinór lebocsájtaték, melyre az orgonás egy tárgyat kötött, melybe levél volt rejtve, és igy a zsinór megterhelve jutott vissza. A porkolábhoz ajándék kiséretében egy kalács érkezett a foglyok számára, mely szintén egy levélkét rejtett belsejében. Szivarokat küldtek a börtönbe, melyek Völgyi kezén is keresztülmentek, a nélkül, hogy gyanítaná, miszerint kivájtak is lehetnek köztük; egy szóval nem mult nap tudósítás nélkül. A Kovácsék házáról még sem vonultak el a sötét fellegek, mert bármint meghatották is Szolarcseket barátnője szavai, melyek fogságának óráit megrövidíték, bármennyire telvék voltak is sorai a szerelem és hála nyilatkozataival, azért még sem birhaták rá semmi áron, hogy a menekvési terveket elfogadja. Nézete szerint a foglyok pöre nem végződheték kedvezőtlenül; ártatlanságában bizva, nyugodtan akarta bevárni a birák itéletét és a menekülést csak legrosszabb esetben kisérteni meg. Raimondné ezt sehogysem érthette, habár Kovács naponta magyarázta, hogy ez a magyar jellemnek egyik vonása, melyet idegenek nehezen foghatnak fel. «Lássa kegyed, mondá neki, a magyar törvény csak felségárulás, vagy ha valakit tetten fognak, vagy pedig szökési kisérletek esetében engedi meg az előleges bebörtönzést; kezességre még a nemtelen is szabadon bocsájtatik; és én számtalan esetet tudok, midőn a vádlott biztos volt, hogy itélete több évi börtön vagy épen halál lesz, s menekvésre még sem gondolt egy sem. Bevárta pöre eldöntését, akkor pedig az itéletnek alávetette magát. A közvélemény ellenkezőjét a legnagyobb gyávaságnak bélyegezné. Szolarcsek e tekintetben egészen magyar, nem menekszik, mielőtt meg nem győződött az itélet igazságtalan voltáról.»

- Ez természetellenes, - szólt a franczia nő, - sőt lehetetlen; - elhiszem szivesen, hogy van néhány őrjöngő e véleményen, de csak nem teszi fel rólam, kedves orvos úr, hogy elhigyjem, miszerint a foglyok többsége e nézetet osztja: hogy az önfentartási ösztön egészen kihalt volna közülök? Ez lehetetlen.

- Hihetetlenebb ez, - kérdé az orvos, - mint a hogy a katona a tiszt parancsára az ágyutelepeket óvja és golyózáporban a biztos halálba dől, a nélkül, hogy okát tudná, miért harczol?

- A katona zászlójáért küzd, - jegyzé meg Luiza.

- A magyar is azért küzd, ha bevárja itéletét, mondá Kovács, még nagy politikai rázkódtatások után sem vándorolt ki a legyőzött párt. A hosszas polgári háboruk alatt is, az országot rémüléssel eltöltő véritéletek daczára, a magyar menekültek száma igen csekély volt, habár Franczia- és Törökország vendégszeretettel fogadta.

- Különös, megfoghatatlan! - válaszolt Raimondné.

- A gyermekkorban elsajátított előitéletek hatalmasabbak, mint a természeti ösztönök, folytatá Kovács, az ember magasabb rendeltetése különösen abban nyilvánul, hogy a képzelődési ösztön nem ismer határt, hogy a nevelés a természeti hajlamokat is kiirthatja a szívből. Van-e Francziaországban csak egy ember is, a ki a párbajtól visszaijedne, ha a kihivás csupa kötelességből történt is; természetes, hogy életét koczkáztatja, csak azért, mert találkozhatnék valaki, a ki egy társaságban megemlítené, hogy nem mert vívni? És ugyanaz nem bánja, ha kéjenczneк, játékosnak vagy zsugorinak nevezik?

Ily bizonyítékokkal igyekvék az orvos Raimondnét megnyugtatni, s habár nem tudott rá ellenvetést, nem volt meggyőződve, s mindig visszatért e tárgyra. E közben Lenke és Fekete, ki jószándéka és sikeres működése által a Kovács-család kegyében naponta emelkedék, végre bebizonyíták, hogy az első lépés meg van nyerve, miután Szolarcsek a menekülés eszméjével legalább annyira megbarátkozott, hogy végső esetben vissza nem utasítja. Különben Fekete sem titkolhatá el, hogy a foglyok sorsa sokkal komolyabb, mint eleve hitte.

A királyi ügyész, a mint tudjuk, a foglyokat irásbeli nyilatkozatra szólítá azon pontok felett, melyek a vád alapját képezték, úgymint a franczia eszmék iránti rokonszenvök, melyek ellen most egész Európa tűzzel-vassal küzdött; a papság és nemesség kiváltságainak óhajtott megtámadása; a katekizmus fordításában és terjesztésében való részvétel és végül az alkotmány és trón megdöntésére alakult összeesküvés. A foglyok közül többen nyilatkozataikban nyiltan bevallották meggyőződésüket; mások mentegették magukat; Laczkovics pedig a nyilatkozatot egyenesen megtagadta; azonban az összeesküvési vádat mindnyájan visszautasíták és védelmükre ügyvédet kértek. Választásuk együttesen Kovácsra esett, oly férfira, kinek becsületességét senki sem gyanusíthatta és a ki a politikai pártharczoktól elvonultan, egyedül pályájának élt. De a királyi ügyész e választást ellenezte, felállítván egy mai napságig Magyarhonban ismeretlen törvényszabályt, melyet a német törvénykezéstől kölcsönöze, hogy az államügyész és segédje, mint az ország hivatalnokai, nem nyilvános vádlók, kiknek egyedül a vádlottak bűnét kikutatni hivatásuk, hanem az igazság képviselői, kötelesek a valót kipuhatolni, és sem többet, sem kevesebbet. E miatt nemcsak a vád, hanem a védelem is rájuk tartozik, és a királyi ügyész bele nem egyezhet, hogy a vádlottakat külön ügyvéd védelmezze, annál is inkább, mert a felségárulási vétségnél az államot azon veszély is fenyegetné, hogy az összeesküvés a védelmezők által tovább terjesztetnék. Németh tehát azt sürgette, hogy négy kamarai ügyvéd neveztessék ki a hatóság által védőnek, s ezekhez ötödikül Horváth, azon feltétel alatt, hogy ha megesküszik, e pörre vonatkozó minden tárgyat titokban tartani, és beleegyezik, hogy a foglyokat csak társainak valamelyikével látogatja meg. A védelmet természetesen előbb társainak jóváhagyása alá tartoznék terjeszteni, mielőtt a bíróság elé jut, azonban a foglyoktól az önvédelem meg nem tagadtatik.

Horváth, úgyszintén a vádlottak az ajánlatot rosszalással utasíták vissza, kijelentvén, hogy inkább kihallgatlanul itéltessenek el, mint ily védelmet elfogadjanak, mely az alkotmány alapelveivel homlokegyenest ellenkezik. A bíróság e fontos ügyben még nem határozott, mert érezte, hogy e tárgy törvényhozási és nem törvénykezési kérdés. Azonban mégis el kelle döntetnie, mert a törvény a felségárulási kérdésben homályos vala. Az előbbi korszakokban e vétség a rendes úton a bíróság előtt dönteték el, de a szabad védelmet sohasem akadályozák; azonban a Habsburgházbóli királyok alatt gyakori polgárháborúk támadtak, vallásharczok és

lázadások keletkeztek. Magyarhonnak csak egyik része uralta a királyt, a másikat a törökök birták és a harmadik az erdélyi nagyfejedelem uralma alatt volt. Ez időtt a felségárulás szokásos volt, a király párthivei az erdélyi fejedelem hiveit felségárulóknak nevezék, és viszont, igazságos itéletet az ellenségtől nem lehete várni; vádló, vádlott és biró nem létezett, hanem csak győző és meggyőzött. Mindenik párt országgyűlést hivott össze, törvényt hozott, és a karhatalom határozott. E korban hozák a király párthivei a törvényt (hogy a német tábornokok önkényének némi gátot vessenek, kik szeszélyük szerint biztosok és a haditanács által mondattak itéletet, s a hivek életét és vagyonát is örökös veszélylyel fenyegették), hogy minden felségárulás a király által kinevezett küldöttség által intéztessék, melyhez azonban csak magyarok alkalmazhatók. De miután III-ik Károly alatt az utolsó Rákóczi-forradalom legyőzeték és a polgári háborúk sora egy általános kegyelmezéssel bevégződött, a felségárulási pörök is megszüntek, és midőn II-ik József halála után Lipót 1790-ben az alkotmányt visszaállította, a felségárulásbani itélet a főtörvényszékre bizaték, és törvényben kimondatott, hogy ezentúl csak a rendes bíróság, és küldöttség által senki sem itélhető el. A törvény azonban nem jelölte ki az ügymenetet. Az első alkalmazási eset ez vala, és a királyi ügyész a küldöttségnél szokásos ügymenet megtartását szorgalmazta, - mert e tekintetben egyenes törvényhatározat nem létezett. A foglyok ellenben a már említett törvényre hivatkoztak, mely a küldöttséget megszüntette, az ügymenetet nem határozza meg, és melyben kivételekről szó nincs és így az általános önvédelmi törvényhatározatok kötelezők. Ha a küldöttség ezeket mellőzte, akkor csak a jogtalanságok számát szaporította, melyek által a nemzet gyülöletét annyira magára voná, hogy az 1790-iki országgyülésen törvényileg ki kelle mondani, miszerint mindenkorra megszünendők. Abaffy és Szolarcsek avatott tollal és megczáfolhatlan következetességgel fejték ki ez elveket, mert a foglyok felszólíták, hogy mindnyájuk nevében nyilatkozzanak, érezvén, hogy sorsuk e határozattól függ. Ha a felsőbb itélőszékek a királyi ügyésznek engednek, akkor védelemről és felmentésről szó sem lehetett.

Minden szem azonban Pestmegye novemberi közgyülésére volt szögezve, tudták, hogy most, midőn az országgyűlés nem volt együtt, minden attól függ, miként fog Pestmegye gyülése e tárgyban nyilatkozni. A megye nemessége köztudomás szerint egy évben négyszer, az országos vásárok alkalmával szokott volt Pesten összegyülni, és a város, mely nyáron át üres volt, novemberben kezdett népesülni. Májusban a bálok és estélyek megszünnek, és egész napon a szél porfelhőkkel játszik Pest tágas utcáin, a piaczon tétlenül állnak a bérkocsisok, a kávéházak nyilt ajtai előtt tanulók, jurátusok és tisztek pipálgatnak a nagy zöldszinű lóczákon, csupán ügyvédet, hivatalnokot és kereskedőt, egy szóval Pestnek üzleti lakosságát látja az ember, ezekkel pedig a város épen nem telik meg. De a novemberi vásár hirtelen megnépesité a fővárost, déli részén vásárló tömeg hemzsegett, a boltokba és raktárakba tolakodván; terhes szekerek jöttek mindenfelől, mindenütt áruczikkeket raktak le, míg a földbirtokosok nejeikkel könnyű szekéren jártak Pest utczáin le s fel. Termesztményeiket értékesíték most; azt kell tenniök, ha az őszi gyapjúra alkusznak; az alföldi ember dohányát adja el, a felföldi a borszeszre köt szerződést, a tótországi, a gömöri vasára keres vevőt, és az asszonyok kereskedőknél és divatárusoknál beszerzik a jövő télre valót. Pest e szerint vásár idején a különféle nemzetiségek és osztályok gyüldéje. Itt az igénytelen fehér vászonruhájú sárosi tótot, ott a nehézbundás, széleskarimás kalapú alföldi parasztot látjuk. A kisvárosi polgár kék, ezüstgombos dolmányában, ki megvetőleg néz a rövid, alig bőrtűszőjéig érő ingü felföldi furmányosra, kinek négy lova azonban többet ér, mint az oláh kocsijába fogott tizenkét morva. Szakálos, begombolt atillájú birtokosok törnek utat a tömeg között, a vendéglők éttermei megtelnek, és minden bormérőben politizálnak és a legközelebbi megyei választásokról beszélnek. Még vasárnap sem szűnik meg e tolakodás, a boltok és raktárak ugyan csukvák, azonban a kocsmákból énekszó hangzik, a nép mulat, és a kávéházak szokottnál tömöttebbek. - Másnap megyegyűlés volt, és a megye jelentékenyebb férfiai este a pártvezéreknél gyülekeztek, hogy a

leendő tárgyalások menetéről tanácskozzanak. A conservativek az alispánhoz a megyeháznál; az ellenzék gróf Keglevichnél.

Az alispán hivatalos szállásán a tanácskozás csendesen folyt, mert a tanácskozók többnyire megye- s államhivatalnokok, néhány idősebb mágnás, néhány pap és jóltáplált földbirtokosokból teltek ki; valamennyien dohányoztak, úgy hogy alig lőnek láthatók a szobában le- s feljáró, fontos beszédbe eredt alakok. - Rövid szünet után felegyenesedett az alispán a sopháról, melyen néhány mágnással ült, és szólt:

- «Uraim!»

- «Halljuk - halljuk!...» hangzék minden oldalról, a beszéd elnémult, a vendégek kört képezve, az alispán körül helyet foglaltak.

- «Uraim! - ismétlé az alispán, - nagyon örülök, hogy ily szép számmal szerencséltettek, ez az ország boldogságát ápoló buzgalom bizonyítványa. - Barátunk Völgyi, a kamaraügyész úr, megfejtendi összejövetelünk okát.» - Ezzel leült.

A gyülekezet ifjabb tagjai mosolyogtak, mert az alispán, mióta hivatalát viseli, vendégeit mindig e szavakkal üdvözlé, és e semmit mondó hang nagy ellentétet képze a szóló komoly arczával, s a mosoly csak azért nem vált nevetéssé, mert a társaságban tisztes öreg urak voltak.

Völgyi előlépett, és mondá, hogy mindenek előtt szükséges az ellenzék eljárását bevárni, mely szokása szerint a kormány intézményeit megint meg fogja támadni, sőt talán bátorkodni fog a felsőbb hatóságok intézményeiben gáncsoskodni. - Mindenki tudja, hogy egy iszonyú összeesküvést födöztek fel, mely nemcsak a trón biztonsága, hanem a nemesség és papság kiváltságai ellen is volt intézve, és ez összeesküvést az ellenzék védeni akarja, és talán a corpus juris régi törvényczikkeire is hivatkozand, melyek az ártatlanul vádoltak védelmére, nem pedig ily rettenetes vétkesek oltalmára hozattak. E végből a jelenlevőket megesküdteté, hogy másnap a gyülésből el ne maradjanak, nehogy ezáltal az ellenzék győzzön, miután köztudomású, hogy ez mindig jobban szervezett, és végiglen ott marad; míg a conservativek déltájt rendesen elvesznek.

Völgyi «éljenek» közt foglalta el helyét, mire Majoss, fiatal katholikus pap fölugrott, és egy dühös philippikát tartott az ellenzék és a francziák ellen.

- Tisztelendő úr! - szakítá félbe az alispán, - ön téved, még nem vagyunk a gyűlésen, ez csak barátságos értekezlet, beszéde nagyon szép, de nem tartozik ide, holnap jobban meghallgatjuk.

Tahy megjegyzé, hogy fölösleges e tárgygyal tovább bibelődni, miután úgy is világos. - Összeesküvők, kik a nemesség s a papság kiváltságait megtámadják, minden áron üldözendők; azért ő nem bánja, akármi történjék is velük; de arra kéri az alispánt, úgy intézze el az ügyet, hogy a tárgyalás ne tartson két óránál tovább, mert különben nem lehet jelen, miután egy órakor szokott ebédelni, és három órakor már a vendéglőkben nem lehet jó ételt kapni.

- Uraim, szólt az alispán ünnepélyes hangon, meggondoltam e fontos ellenvetést, és gondoskodtam róla, hogy az ellenzék ki ne éheztessen; önök e helyiségben egy óra tájban levest és húst készen találnak, és ha a gyűlésnek vége lesz, reménylem, hogy ebédre hozzám méltóztatnak jőni, irnokom a meghivottak névsorát bemutatja.

E nyilatkozat megnyugtatta a vendégeket, az értekezés tovább nem folyt, számosan távoztak, és a maradottak a whist-asztalhoz ültek.

Gróf Keglevichnél az értekezlet élénkebb volt, a gróf elmondta a tényeket, a mennyire tudomására jutott, figyelmezteté a reaktio terveire, Németh kapzsiságára, a főherczeg ingatagságára, a ki nem bátorkodék nyiltan fellépni, s ezután kérdezé, hogy a helyzet ilyszerűsége

mellett mi a teendő. Ő különben kötelezve érzi magát, bármit határozzon is a gyülekezet, a foglyok ügyében felszólalni, mert őt évek óta a legbensőbb barátság csatolja Laczkovics kapitányhoz, és megmentésére semmit sem szabad elmulasztania.

Földváry, egy öreges úr, a pesti ellenzék egyik coripheusa József császár ideje alatt, ragadta meg a szót, midőn a gróf végzé: Ő, - úgymond, becsüli a gróf érveit, és a pillanat fontosságát is tökéletesen belátja. Mert nem szenved kétséget, jegyzé meg, hogy ha Pestmegye nyiltan fellép azon elvek ellen, melyeket a királyi ügyész a felségárulási pör menetében szükségeseknek tart, és ha a megyéket az óváshozi csatlakozásra felszólítja, a felsőbb hatóságok nem merik az elvet elfogadni; de más részről, mondá ő, ez által a bécsi minisztereknek lábai elé vetjük a keztyűt, s alkalmat nyujtunk állításuknak fölélesztésére, hogy míg a megyegyűlések léteznek, nem lehet kormányozni, és a király előtt, ki az alkotmányt úgy sem nagyra becsüli, mint a felségárulás védői fogunk jellemeztetni, és bármennyire álljunk is a törvényes téren, nem számíthatunk a tömeg pártolására, mely a József rendszerét, gyakorlatban úgy, mint elméletileg, Martinovicsban gyűlöli; az alsóbb nemesség az ügy állását nem értendi meg és igen kényes helyzetbe jutunk; e téren a kormánynyal nem húzhatunk ujjat, mert a megyék segélyére nem számolhatunk. Az országgyűlés törvényszerint jövő évben úgy is összeül, ott alkalmunk lesz a törvénysértés ellen szót emelni és a hatóságok ballépéseit törvényes úton helyreigazítani; e végett tartogassuk meg erőnket egy népszerű harczra, és ne bizgassuk a német minisztereket még jobban, kik úgy is dühös ellenségei az alkotmánynak.

- Tehát áldozzuk fel nyugodtan elveinket? - kérdé a gróf.

Halász, középkorú, jellemzett arczú férfi, egyike a kis nemesség vezéreinek, melyre nagy befolyással birt, válaszolt gyorsan: «Engedje meg gróf úr, hogy egy gyakorlati megjegyzést tegyek, mert én a gyakorlat embere vagyok. Ugyanis miért gyültünk össze? csak nem elvek megalapítása végett. Én az elvekkel nem sokat törődöm. Igyekeznünk kell a közelgő tisztujításon a többséget megtartani és a megye élére pártfeleinket állítani. Ha ez sikerült, akkor aztán bízvást nyilváníthatjuk elveinket, tekintet nélkül arra, hogy tetszenek-e a kormánynak vagy sem. De ép ezért óvakodnunk kell, hogy pártunknak ne ártsunk és elleneink kezébe oly fegyvert ne adjunk, melyet a választásnál ellenünk használhatnak. Ha pártját fogjuk a foglyoknak, a kik a nemesség kiváltságait támadták meg, sőt a municipiumokat is kigúnyolák, tüstént elterjed, hogy velük tartunk, visszakivánjuk József császár idejét, és legalább is 4-500 szavazatot vesztünk. Véleményem szerint tehát be kell várnunk a tisztujítást, azután dologhoz láthatunk, előbb nem.»

Midőn elvégzé, mindenki hallgatott, Keglevich látta, hogy Földváry és Halász az egész ellenzék véleményét képviselik, és ezért nagy pártfogásra nem számíthat, le volt verve, bár meg kelle vallania, hogy az ellenvetések gyakorlatiak voltak. De baráti is érzék, hogy nem elveik, hanem politikai indokok által vezettetnek, és eljárásukat szégyenlék; az egész társaság elveszté nyilt ruganyosságát, egyik a másik után távozott, csak Oláh maradt vissza, ki gyakran változtatá politikai elveit, és most újból az ellenzékhez állt. A grófnak nyujtván kezét, szólt:

- Barátom, ha mindenki elhagyja, rám számíthat; indítványát pártolom.

Másnap kora reggel megtelt a megyeház terme; a karzatot nők foglalák el, köztük Lenke és Raimondné is. A nagy hosszú zöld posztóval bevont asztal köré száz meg száz hallgató csoportosult, mindnyájan fekete magyar ruhában, oldalukon aczél karddal. Keglevich gróf és az ellenzék az asztal egyik részét foglalák el, és komolyságuk a többiek gondatlan kifejezésű arczaival nagy ellentétet képze; végre megnyilt az ajtó és az alispán disz-magyarruhában lépett be. Őt követék a megyei tisztviselők, néhány pap és az egész párt. Miután mindnyájan helyet foglaltak, az alispán szokott mondókájával megnyitá a gyülést, és a helytartótanácstól érkezett

leiratok felolvasásához fogott. Nem birtak nagy fontossággal. Azután az alispán számolt: hogy járt el mindenekben, és a gyűlés nem igen figyelt rá, míg végül gróf Keglevich felemelkedék, és egy hatalmas, «halljuk!» rázkódtatá meg a termet. Azután mély csend lőn, és a gróf csengő hangon kezde szólni:

- Uraim! Önök tudják, hogy én ékesszólási tehetséggel nem vagyok megáldva, most is hallgatnék, ha nem látnám, hogy alkotmányunkat, szabadságunkat veszély fenyegeti, e veszély parancsol szólanom. Hosszú ideje, hogy a hivatalnokok egy Magyarországban keletkezett állítólagos összeesküvés miatt kitünő egyéneket börtönöztek be három hónap óta, s az ország még mindig kétségben van a felől, hogy van-e vétség, mely büntetésre vár?

Mialatt a gróf így beszélt, a teremben ujra moraj keletkezett; a conservativek beszélgettek egymással, nem hallgatva a szónokra, a karzaton a fiatal emberek társalogtak a hölgyekkel. A gróf visszafordult s tekintetével Oláhot kereste, kinek támogatására számolt, de legnagyobb csodálkozására az ajtónál pillantá meg az épen most távozót. Ez események összes hatása nyomasztólag hatott a szónokra s elfeledé az okokat, melyeknek kifejtését célul tűzte. Be akará bizonyítani, hogy a fiatal báró Révay és Őz Pál ügyvéd elfogatása eléggé mutatja, hogy a kormány nem összeesküvést és forradalmat, hanem a szabadság minden igaz barátját megtámadja; szándéka volt Laczkovics nemes tulajdonait, melyeket oly jól ismert, érvényre emelni, és így a gyülekezet előitéleteit megtörni, e helyett azonban frázisok ismétlésébe esett: kötelességünk - ugymond - szabadságunk ügye kivánja, hogy szót emeljünk. A pör még alig kezdődött és ha a köztudomású híreknek hihetünk, melyeknek forrásait bár meg nem nevezhetem, úgy még a foglyok ellen követendő eljárás sincs meghatározva. Azt mondják, hogy a főtörvényszék e kérdésnél a törvényhozás terére lépjen és új szabályt alapítson, mely nemcsak ez esetben, hanem jövőben is mindenkorra a törvény erejével birjon. És e törvény abból állana, hogy a vádlott ép azon vétségben, melyben a leglelkiismeretesebb biró is gyakran férevezettetik, minden védelmezési eszköztől megfosztassék. A vádló legyen egyszersmind védelmező. Nem uraim, ez oly elv, mely nem gyökeredzik a magyar törvényben, ez oly országból származik, melyből a legutóbbi időkben is a törvény előtti egyenlőség réve alatt alkotmányunk megsemmisítését nyertük. Itt megállapodék, zajos tetszésre számítván, melyet különben a József intézményei ellen mutatott erélyes ellenállás felemlítése mindenkor előidézett, de most a gyűlés néma maradt. A gróf folytatá: Szenvedőleges ellenállásunk a veszélyt elhárítá, s dicső Lipót királyunk a magyar alkotmányt visszahelyezte, azonban a most fenyegető veszély nem csekélyebb az elsőnél, mert minden egyes polgár biztonságát fenyegeti. Jól tudom, uraim, hogy önök azon szerencsétlenek véleményét, kik most a ferencziek zárdájában sínlenek, nem osztják, sőt azt is tudom, hogy gyakran ellenszegültek és hogy számosan vannak e teremben, kik előlegesen meg vannak győződve, hogy Martinovics és barátai vétkesek; de azért a foglyok mégsem szüntek meg alkotmányos ország polgárai lenni. Még ha igaz volna is, hogy az ország alkotmányát akarták felforgatni, még akkor is - mondom - a törvények oltalma állanak, ép úgy, mint bárki közülünk. Bennük mindnyájunk védelmi szabadsága van megtámadva; a bécsi reactio, mely most ledobta az álarczot és nyiltan lépe fel ellenünk, őket első áldozatul választotta ki; ha elmulasztjuk e lépés ellen szavunkat emelni, ha közös erővel nem védjük megtámadott alkotmányos jogainkat, akkor egymásután hullunk el az önkény csapásai alatt. Ne higyjék önök, hogy most csak Martinovics apátról és társairól van szó, a magyarok szabadsága forog kérdésben, mely a királyi ügyésznek dobatik zsákmányul, ha hatalmának gátot nem vetünk.

«Uraim, én azt indítványozom, hogy ő Felségének egy alázatos kérelemben jelentsük ki, miszerint polgártársaink előleges bebörtönözése a felségárulás örve alatt alkotmányunk megsértése, miután törvényeink világosan kimondják: hogy törvényes megidézés nélkül, mielőtt védelmét bevégezte és törvényesen el nem itélteték, senkit sem szabad egyéni szabadságában

vagy vagyonában háborítani; hogy továbbá törvényes védelem megtagadásában az egyéni szabadság biztosítékát megsemmisítve látjuk, és e végből ő Felségét e baj megorvoslására fölkérjük. E kérelem indítványom szerint minden megyével közöltessék, hogy e veszélyt megismerve, szavukat a miénkkel egyesítsék, míg az országgyűlés ez ügyet el nem dönti.»

E szavak a karzaton nagy tetszéssel találkoztak, azonban a gróf érezte, hogy indítványa megbukott; már a beszéd folyama alatt hangja fokonkint gyöngült, mely a gyülekezet moraja közt majdnem egészen elenyészett. Leverten foglalta el ujra helyét.

Utána Tahy szólalt. Csodálkozik, ugymond, miként híhatja fel a nemes gróf e férfiak számára az alkotmány védelmét, melyet ők tanaikkal meg akartak dönteni; ő nem bánja, akármi történik is a felségárulókkal, meg levén győződve, hogy ő e vétséggel soha sem lenne vádolható, hivatalos jelentések úgy sincsenek a megyénél és egy megyei gyűlés nem bátorkodhatik a törvényszék eljárását megitélni; a bécsi hatalom minden oldalról független, úgy a nép, mint a király ellenében; s e végből a gróf indítványa ellen szavaz, melyben a törvénykezés megsértését látja.

Tahy beszéde sem szült hatást, úgy látszék, hogy a gyűlésen óriási súly fekszik, mert a magyarok még nem pihenék ki azon harcz fáradalmait, melyet József alatt viseltenek, nem akarák megujítani, inkább engedtek, csakhogy az önkénynyel a tettleges összeütközést elkerüljék.

Most Majoss, a pap lépett síkra az ellenzék ellen intézett beszédjével, melyet már tegnap az értekezleten megkezdett, de általános kaczagásnál nem szült egyebet.

Végül gróf Teleki József emelkedett fel, és ékesszólással ecsetelé, hogy mily szükség most az ország és a kormány közötti jó egyetértés; különösen most, midőn egyrészről az ország régi intézményei megingatva, még eddig sem egészen biztosíttattak, másrészről pedig az állam a franczia forradalom ellen háborút visel, mely az egyeduralom visszaélésével az alkotmányosság alapbástyáit is porba akarja temetni és a kétségbeesés bátorságával küzdve minden szomszéd tartományt fenyeget. Kijelentette meggyőződését, hogy az uralkodó jósága és igazsága a népet önkényes visszaélésektől megóvja, és e végből indítványozá, hogy egy felirat intéztessék Bécsbe, melyben a megye hálásan elismeri, hogy a kormány a törvényt becsülte és a felségárulásról vádoltakat törvényes biráknak adta át, kijelentvén egyszersmind bizalmát, hogy a kormány jövőben is szigorúan a törvényekhez ragaszkodik.

A többség Teleki indítványát fogadta el, bármily üres volt is, s ezzel a vitatkozás bevégződött. Lenke szemében egy könny gyöngyözött és lassan végigcsordult arczán, érezte, hogy Szolarcsek veszve van; Raimondné hideg és halvány maradt, mint előbb, az ő kebléből a reménység utolsó szikrája régesrégen kihamvadt.

XVI.
A pör.

A főherczeg támlásszékben ült az ablaknál, arcza sápadt, tekintete bágyadt volt, és egész lénye kimerült.

- Gróf Szapáry, szólt, midőn az ajtó megnyílt, a nélkül hogy visszatekintene, hivattam önt. Tartson oktatást, oly állapotban vagyok, hogy hallgathatom, ki vagyok merülve.

- Azon nem csodálkozom császári fenség. Éjfél utáni négy óráig levelez, nyolczkor már a titkárt hivatja, ki reggeli alatt az irományokat olvassa fel, tízkor a helytartóság gyűléseire megy, s ha ennek vége, lemegy a kertbe és tekézik, míg csak homlokáról az izzadság nem csurog; ebéd után a dolog újból kezdődik. Ez így foly három hónap óta naponkint. Ily életmód a legerősebb testalkatot is tönkre teszi: tizenhat órai szellemi működés, négy órai testi gyakorlat, melyben a mulatási és evési idő is bentfoglaltatik, és csak négy órai nyugalom, - ez nagyon kevés, ehhez nincs hozzászokva.

- Kedves gróf! - szakítá meg a főherczeg, - országgyűlés alatt gyakran többet is dolgoztam és jól érzem magam, most azonban erőm megtörött.

- Mivel tudta császári fenség, hogy éjjelezései a hazára üdvösek; az erkölcsi megnyugvás megujítja az erőt, mint az álom.

A herczeg egyet sóhajtott és hallgatott; de kis szünet után e szavakkal kelt föl: - Jőjjön, játszunk sakkot.

- A mint császári fenség parancsolja; azonban nem hiszem, hogy e komoly játék felfrissülés legyen, - ha a lélek és test fáradt!

- Oh nem keresek én frissülést - jegyzé meg a herczeg - hanem szórakozást, oly valamit, a mi figyelmemet egészen igénybe veszi, és a képzelmemet elhomályosító rossz gondolatokat elűzi. Már fél órája ülök itt az ablak előtt, nézvén a szemem előtt elterülő várost, és e bájos tekintet sem hoz többé örömet. És mégis szeretem Pestet, mint az atya gyermekét, mielőtt beszélni tudna, már csacsogásában felismeri a szellemet, melyet egykor világ elé tárand. Szellemi szemekkel látja a gyermek vonásaiban jövőjét, és örvend! - Ily szemmel nézem én már most is, mint a paloták városát, mint a kereskedelem gyűlhelyét, hol kelet és nyugot barátságos kezet szorít, e helyet, hol századokon át csak fegyveresen találkoztak. Hányszor óhajtottam, hogy ha egykor halálos ágyamon fekszem, utolsó pillanatom e városon nyugodjék, és Augustussal felkiálthassak:

- «Kis házba jövék, és márványpalotából távozom!»

- És miért ne valósuljon e szép sejtelem? - kérdé Szapáry.

- Reményeim hervadnak, mint a kert virágai, melyek még egy hó előtt is bájjal töltenek el, - mondá a nádor - és most sárgulva hullnak le, és az úton lábaink alatt zörögnek! - Jőjjön kedves gróf, menjünk a kertbe sétálni, bölcselkedjünk, vagy mondjon meséket, de a politikát hagyjuk, beteggé tesz!

A herczeg lázas izgatottságban volt, és a gróf tudta, hogy ilyenkor szeszélyeinek engedni kell, s ezért szótlanul követte őt a lépcsőkön le a kertbe.

A mint a tekepályánál elhaladtak, megjegyzé a főherczeg, hogy mégis különös, miszerint minden játékban, melyben király szerepel, ez mindig alkotmányos, és nem önkényes, és hogy

a játék czélja rendesen az, miként a király hatalmát megtörjék. A tekejátékban alattvalói fölött nem bir más előnynyel, mint hogy esése többet számít, mint a többié; a sakkban hatásköre legcsekélyebb: alattvalói után áll, és rendeltetése, hogy legutolszor fogassék el; és ha ötösben játszunk whistet, ép az a játszó neveztetik királynak, a ki akkorság nem játszik, valóságosan a mese békakirálya.

- Ime megint politizálunk - mondá gróf Szapáry. - Tudtam, hogy semmi esetre sem kerüljük ki. De bármi szellemdús is királyi fenséged megjegyzése, azt hiszem, hogy jobb lesz elhallgatni, mint terjeszteni. - A szellem ilyszerű nyilvánulását Bécsben nem szeretik.

- Önnek mindig igaza van - válaszolt a főherczeg, megszorítva kezét - csak oktasson minden tartózkodás nélkül, szükségem van rá; de mit tehetek róla, hogy nyíltszívű vagyok és meggondolatlan! azonban nem titkolhatom el ön előtt, mi nyomja lelkemet. Emlékezhetik Abaffyra, - az országgyűlésen néhányszor láttam, és e tótnak elménczsége mulattatott, ő pedig mindig ragaszkodott hozzám. - Most szintén fogoly, és én jól tudom, hogy Martinovics és társaival összeköttetésben sohase volt. Egyedüli vétke, hogy én kitüntetém, Németh, befogatása által rajtam áll boszut; mert nyiltan tudatám vele, hogy kapzsiságát ismerem és gyülölöm. E napokban már azt is hallám, hogy Abaffy bevádolá magát, miszerint a katekizmust ő írta, holott ez francziából fordított. Ez oly esztelenség, hogy el sem hihetem, mert akkor meg kellett őrülnie. Csak őt megszabadíthatnám!

- Császári fenség, úgy látszik, hogy utolsó időkben a pörökkel nem sokat törődött és talán nem értesült közelebbi folyamáról.

- Ön tudja, kedves gróf, hogy a felségárulási pörben az elnökséget el akartam odázni; de egyenes parancsot kaptam a császártól, hogy helyemet a hétszemélyes táblánál elfoglaljam. Az ügy még nem jutott hozzánk, és én a királyi táblára semminemű befolyást nem akarok gyakorolni, elhatárzám, hogy egészen szenvedőlegesen viselem magam, a felelősség hadd essék Ürményire és gróf Zichyre, mert ők a tulajdonképeni elnökök; ön jogtudor, s azért nem kell mondanom, hogy elnökségem csak formaság. Sőt még a tárgyalásokról sem tudakozódom, míg a birói itéletre meg nem értek, hogy ne tudja senki, mennyire érdekel e pör. - E végből nagy szivességet tesz ön velem, ha az utolsó napokban történteket elmondja. - A főherczeg egy gyeppamlagra ült és sétabotjával a száradt levelek közt játszott.

- Gróf Keglevichnek az utolsó gyűlésen mondott beszéde, - mondá gróf Szapáry - oly csekély hatást szült, mely érthetőn bizonyítá, hogy az apát és barátainak sorsa nem nagy befolyással van a közvéleményre, és a királyi tábla most minden tartózkodás nélkül szentesítheti Németh védelmi szabályait és ez által a korona kiváltságait növelheti. - Ez időtől a pör, mely eddig csigaléptekkel haladt, gyorsan foly, és miután Németh Bécsből a költségek és kiadások fedezésére ezer aranyat kapott, és ez által kapzsisága egy időre kielégítteték, úgy látszik, hogy a befogatások végre valahára megszüntek. A vádlottak a királyi tábla végzése ellen óvást tettek. Horváth vonakodik a titoktartás esküjét letenni, és a négy hivatalos védővel senki sem akar értekezni; gróf Zsigray és Szulyovszki talán ráállanának a védelem e nemének elfogadására, ha barátaiktól nem szégyenlenék magukat. A nagyobb rész különben védni fogja magát, csak Laczkovics várja be itéletét hallgatva, azt mondván, hogy az utolsó török háborúban órákig állott az ágyútelepek előtt tűzben, most is bevárhatja védelem nélkül, a mit a közel jövő hoz.

- Ő mégis nagy jellem, - szólt a főherczeg, - szeretnék hozzá hasonló lenni.

- Császári fenség, nagy jellemek nem valók kis időkbe, és a vakmerőség ép nem azon tulajdon, melyre államférfinak legnagyobb szüksége van. Én azt tartom, hogy az öreg Őz és az ifjú Szolarcsek ép oly nemesen viseli sorsát, mint Laczkovics, kik az alkotmányra hivatkozva méltóságteljesen védik magukat, de Abaffy mindnyájuk közt legokosabb.

- Miért? - kérdé a főherczeg és arczán látszólagos derű vonult végig, - mond valamit azon összeköttetésről, melyben velem, a személynökkel és az országbiróval állott?

- Ép az nem lenne eszélyes - mondá a gróf, - mert akkor, ha a legelőkelőbb férfiak barátságára hivatkoznék, kik egyszersmind birái is, lehetlenítené, hogy érdekében valamit tegyenek. Ő tettleg igyekszik bebizonyítani, hogy az egész felségárulási vád nevetséges, és nem egyéb rosszul sikerült tréfánál, melyet nem lehet komolyan venni. Martinovics és barátjai maguk is bevallják, hogy egy titkos társulatot alapítottak, czélul tűzvén, a demokratikus eszmék terjesztését, eszközül pedig ama szerencsétlen katekizmust választák; többet azonban ekkorig a királyi ügyész sem bizonyíthat rájok. Az egész felségárulási vád egy tudatlan, babonás szerb mendemondáin és néhány fogadott vádló bizonyítványain alapszik, kikről még a verebek is tudják, hogy a titkos policzia eszközei. A védelemnek e szerint oda irányzottnak kell lenni, hogy e vallomásokat és bizonyítványokat tönkre silányítsa, és be kell bizonyítani, hogy a királyi ügyész könnyenhivőleg meghallgat minden szóbeszédet, legyen az bármily észszerűtlen. Abaffy az esztergomi nagyprépostnak a leghihetlenebb dolgokat gyónta, ki ezeket közölte barátjával Némethtel, és mivel e volt követ ellen semmi bizonyítékot nem bírt felhozni, a királyi ügyész szenvedélye által elragadtatva, az utolsó szembesítés alkalmával bizonyos nyilatkozatokra utalt, melyeket Abaffy a nagyprépostnak tőn. Ez volt a koncz, melyet az álnok tót várt. Ő nyiltan bevallja, hogy mind ezzel megbizta gyóntatóatyját, és felszólítja a királyi ügyészt, hogy nevezzen meg más forrást is, melyből ez adatokat meríté, ő bebizonyítja, hogy mind e vádak légből kapkodottak. A gyónást egész terjedelmében elmondá, a többi közt azt is, hogy egykor Némethet megvesztegette, és követeli, hogy a prépost szembesíttessék vele, hogy az itélőszék lássa, mily erkölcstelen eszközöket használ fel Németh a foglyok elleni bizonyítványok kicsikarására. És miként állhassanak ellen e kisértéseknek műveletlen pulya emberek, midőn ily magas állású férfit is, mint a nagyprépost, sikerült Némethnek a gyónási titoktartás megszegésére bírni. Védelmét fennen e szavakkal végzi: ex uno disce omnes (egyről itéld meg a többit), és a királyi ügyész valóban nem tudta, nevessen-e vagy haragudjék. Mint mondják, e czáfolat annyi élczczel és éllel van írva, hogy okvetlenül a legkedvezőbb hatást eszközli, és biztosan hiszik, hogy Abaffyt ezután szabadnak kell nyilvánítani.

- Erről tótomra ismerek, - szólt mosolyogva a főherczeg, - kétszinűségre természetesen egyik sem hág nyomába! Gyanítom, mint bánja most Németh, hogy őt is bevádolta, és e mellett kiméletlenségével a nagyprépostot is zavarba hozta! Ez ötlet valóban felséges.

A főherczeg könnyen hevülő természetét a gróf előadása egészen megnyugtatá, kedvtelensége eltünt, helyébe vidámság tért. Segédtisztjét a kertbe hivatta, és komoly tanácskozásba bocsájtkozott, hogy a jövő farsangon adjon-e bálokat vagy sem.

De nemcsak a főherczeg, az egész ország tüstént nyugodtnak látszott, mert jellemző vonása e népnek, hogy kormányának rossz szándéka felől nem sokáig gyanakszik. A mint egy intézmény vagy rendelet a legnagyobb ingerültséget élesztheti, akként csillapul az ingerültség hamar, ha a fenyegető veszély nincs az ajtó előtt és a dolgok rendes menetét nem zavarja. Megszokjuk a viszonyokat higgadtabban nézni és ha a kormány az önkényes rendszer életbe léptetését fokonkint eszközli, ha időt enged, míg a nép ellenszenve egy kissé kihül, s csak azután halad ismét egy lépést: akkor biztos lehet, hogy az alkotmány által gördített akadályokat legyőzi, kivéve ha a népet tulságos adóval terheli és az emberi jogokat lábbal tiporja. Csak az elhamarkodás, vagy a gyöngeség idéz forradalmat; a nagy tömeg mindig hivékeny, bármint látszassék is a kormány egyes tettei felett őrködni. Bizonysága a jelen körülmény is; senki sem hívé, hogy Thugut elég kicsiny lesz oly embereket üldözni, kikről tudja, hogy befolyásuk a közvéleményre nincs. Pestmegye közgyűlése eléggé tanusítá, hogy a foglyok személye iránt csekély rokonszenv él; s ezért gondolák, hogy a kormány czélja el van érve, miután a korona

előjogai a felségárulási vétségekre is kiterjesztettek és a foglyok általános felmentése közös hitté vált. Ezenkívül még Angolországból is hír érkezett, hogy Hardyt Jooke Hornet és a Corresponding-society többi tagjait is a minisztérium erőlködése daczára a törvényszék felmentette, a mi helyesen, jó jelnek tartaték.

Kovács házában is megújultak az ilyszerű remények; Lenke ismét vidám vala, mint azelőtt és Fekete, ki mindig vidor volt, jó ötleteivel olykor a komoly öreg urat is megnevettette, ki igen jó indulattal volt különben is iránta. Örvendve tapasztalta, hogy Fekete Lenke körül forog, mert a fiatal ügyvéd áldott kedélyében, s talán tulságosan is szelid jellemében egy jó férj biztosítékát látta. Azonkívül jövője is biztosítva volt; a Révayak ügyvéde nagyon meg volt vele elégedve, mert szorgalma és pontossága, melylyel a legcsekélyebb ügyben is eljárt, nagyon is pótolta, különösen az ügyvédi pályán, a nála sokkal tehetségesebb, de a csekélyebb ügyekben, mivel lelkét ki nem elégítheték, hanyagabb Szolarcseket. Lenke is szivesen látta a jószívű Feketét, jöttekor ugyan el nem pirult, képe sem ragadta meg képzelmét, de igen jól érzé magát társaságában. Ő épen nem hasonlított azon eszményhez, melyet magának Lenke egy férfiról alkotott, de még sem volt kedvére, ha néhány nap nem láthatá és aztán, ha megérkezett, bosszantá vagy tréfát űzött vele, hogy mindig későn jár. Luiza gyönyörködött e gyermekségen és gyakran gondolá, hogy a határozott jellemű Lenkéhez senki sem illenék jobban, mint e fiatal ember, a ki mindig engedett neki és ez által épen gyakran czélt ért. Azonban, ha Kovács és Lenke lelkét a régi csendes nyugodtság megszállta is, a franczia nő azon esemény óta, melyre Fekete megjelenése folyton emlékezteté, tökéletesen megváltozott. Vidám kedélye elkomolyodott, szeretetreméltó csevegését ideges izgatottság váltá fel. Barátai előtt ugyan eleget igyekezett az ellenkezőt szinlelni, de megtört ereje és roncsolt egészsége érthetőn szólott. Szépségéből ugyan semmit sem veszíte, mert a szenvedő sápadtság csak bájosabbá tette; szempilláinak homályossága, mely éjjelezés és elhallgatott lelki küzdelmekről beszélt, ritkán vala észrevehető. Barátai bár a legnagyobb szivélyességgel bántak vele, bizalmát meg nem nyerheték. Még Lenke sem, a ki mindent megtőn, hogy gondolatát megelőzze, birhatta rá, hogy szivét Iliával történt szerencsétlen találkozása bevallása által megkönnyítse; gyakran beszéd közben még Szolarcsek nevének említését is kikerülte. Csak midőn egyedül volt, engede könnyeinek szabad folyást; soha sem bocsájthatta meg magának, hogy Iliát a barátja fölötti őrködésre felszólítá, s ez által felébresztvén a szerb figyelmét, ő lett, akaratlanul ugyan, a szerencsétlenség okozója. Ismételve elmondatá Feketével azon jelenetet, midőn Ilia mint vádló Némethhez jőve és ilyenkor idegesen ragadta meg a fiatal ember kezét és félve kérdezé:

- Hiszi ön, hogy e szerencsétlent megmenthetjük? Az Isten szerelmére kérem, mondja, hogy igen.

- Mert ne menekülhetne? - válaszolá, - csak bírja szökésre, a szükséges eszközöket kezére játszom.

- Ezt csak megnyugtatásomra mondja, én a szökésben nem hiszek. Gondolja meg, hogy a párisi börtönökben ezrek sínlődnek és egy sem volt köztük, kinek áldozatkész barátjai ne leendettek és még sem szökhetett el egy is. Ne ámítsuk magunkat, mindennek vége!

- Ne rémítsd magad, - mondá Lenke, - hisz Fekete segélyünkre van. Tudod, hogy szokva van engedelmeskedni; és Istennek hála, Németh már nem parancsol neki, csak mi; és ő nem mer engedelmetlen lenni, «nemet» nem mondhat.

- Ne légy igaztalan, kedves gyermekem, - felelé Kovács, - már megmutatá, hogy mily áldozattal is tud «nemet» mondani. Ha valaki, úgy Fekete férfias bátorságot és jellemet tanusított.

- Kegyednek, Lenke kisasszony, - szólt Fekete - mindig engedelmeskedem.

- Ej, ej, mily udvarias ön! - jegyzé meg Lenke, - azonban téved, mert én sohasem fogok önnek parancsolni, hanem azt várom, hogy gondolatomat kitalálja és kívánságomat megelőzze. De különben is Szolarcseket megszabadítani kötelessége. Ön fogta el, önnek kell megmenteni, a ki a sebet üté, az gyógyítsa meg.

E szavakra megrázkódott Luiza és eltakarta arczát kezeivel.

- Az Istenért, mi bajod! - kérdé Lenke.

- Semmi, - mondá a franczia nő halkan, - szenvedek, orvos úr, tapintsa meg kérem üteremet.

Az orvos megtapintván üterét, tapasztalta, hogy egy kis láza van és tanácsolá, hogy nyugodjék le; - eleinte vonakodék, de Lenke kérelmeinek végül engedve, szobájába távozott.

- Raimondné betegebb, mint hivém, - jegyzé most meg Kovács, - de szenvedéseit az én orvosságom meg nem könnyebbíti, ő kedélybeteg, s attól félek, hogy egészségét végkép összeroncsolja.

Míg Raimondné így lassan hervadott, addig Szolarcsek túl a zárdában víg napokat élt. Gyakran kapott tudósítást kedvesétől, ki egészségi állapotát messziről sem gyaníttatá vele. Levelei vidámak, szellemdúsak, remény- és szerelemteljesek voltak, hisz e nőnek nem volt más vágya, mint őt boldogítani. Ezért tökéletesen nyugodt volt, érzett szerelmében vigaszt és reményt nyert. Néhány hónap óta egyik barátjának jelenléte is boldogítá, s így a börtönnel is kibékült. Mivel a befogottak száma egyre nőtt, végre egy czellába kettőt kelle szállásolniok és ez alkalommal Őz Sándorral került össze; e férfinak tiszta elméje és nagy történelmi jártassága nemcsak magának, hanem társának is kijelölé az alapot, melyet eddig nélkülözé. Őz itt is kedvencz tudományával: a törvényhozás történetével foglalkozott. A királyi ügyész megtiltá ugyan a könyvek bevitelét, de védelmükre a «corpus juris» használatát meg nem akadályozhatá. Őz több óra hosszig ült mellette és bizonyítgatá barátjának, hogy a franczia forradalom alapelvei koránsem újak, nem az újkori bölcsészet szüleményei, hanem azon időkből valók, melyeket Szolarcsek sötét századoknak szokott nevezni és már akkor nemcsak elméletileg léteztek, hanem a gyakorlati életben is. «A szabadság idősebb a szolgaságnál, - ismétlé gyakran, - és kétségbe kellene esnünk az emberiség felett, ha másként lenne és az igazság annyira el volna rejtve, hogy 6000 év kellenék azon elvek felfedezéséhez, melyek egykor az állam igazi alapját képezik; a történet biztosabb oktatója az államférfinak, mint a bölcsészet.»

Szolarcsek szorgalmas tanítvány volt. Luiza levelei megnyugtaták kedélyét, míg Őzzeli társalgásából elméje merített tápot, az udvari séták, melyeken barátaival találkozott és Abaffy kifogyhatlan kedélyében, Laczkovics csípős gunyorában keresett vigaszt az egész társaság. E változatosság nélkül sorsuk elviselhetlen leendett, így azonban Szolarcsek alig érezte, hogy börtönben van. Különösen mióta a magyar törvényeket újból átlapozta, hihetlennek tartá, hogy őt és társait elitélhessék és így a fogságot elmuló rossznak tartá csak, melyet kiképzésére óhajtott felhasználni. Zsigrayt és Szulyovszkyt, kik könnyelműségük daczára mindig panaszkodtak, majd a legvérmesebb reményben éltek, meg nem foghatá. Nagy élvezetet nyujta a foglyoknak Tacitus és Horác, melyeknek bevitelét a királyi ügyész közelebb megengedte: az egyik, úgymond Martinovics, tanítja, mint kelljen élni, a másik, mint kell meghalni.

- Örökre tanító maradsz, - mondá Laczkovics. - Mint kell élni, azt nem tanultam először az udvaroncz Horáctól, a ki Philippinél elvetette pajzsát, hogy jobban futhasson és erkölcshirdető lőn, mert nem volt bátorsága szilárd republikánus maradni. Horác arra tanít, hogy éljen az ember mint udvaronca és nem mint ember. A mi pedig a halált illeti, ott sincs Tacitusra szükségem, még eddig kalauz nélkül is meglelte oda mindenki az utat.

XVII.
Menekvési kisérlet.

Hónapok multak el; a farsang szokásos vigalmaival megérkezett; Budapesten egyik bál a másikat, estély estélyt ért; a foglyokat egészen feledni látszottak, legfeljebb is azt sajnálták, hogy báró Révayné e telet nem tölti a fővárosban. Olykor-olykor találkoztak ugyan a foglyok rokonaival, kik kérelmekkel és panaszokkal jártak birótól biróhoz, kegyelmező itéletért esdvén; de az a társaságot nem háborította, mely Pesten is mint máshol egy folyamhoz volt hasonló, mely úgy foly medrében ma, mint tegnap, habár cseppjei szétömölve elsietnek, soha vissza nem térendők; helyüket pótolják mások. A főherczeg maga is éleszté az általános vidámságot; ünnepélyeket adott a palotában és a pesti bálokat szorgalmasan látogatá. Szokássá vált, ha valaki Laczkovicsról vagy Zsigrayról, kik minden estélyen jelen voltak, megemlékezett, e mondat: «Sok bajuk csak nem lesz, egy évi börtön legfeljebb, mely különben sem árt; többet nem kapnak, s ha a királyi tábla itélete szigorúbb lenne is, a hétszemélyes tábla vagy a királyi kegyelem meg fogja szelidíteni.» - - -

len, ki titkát megérté, mert jól emlékezett azon napra, midőn Iliától kérdezősködött és látta, midőn vele beszélt. De tudta azt is, hogy Luiza emelkedett szellemének minden vigasztaló ok hasztalan lenne és hegesztés helyett a sebet csak nagyítaná, s ezért e tárgyról soha sem szólott vele. De midőn Fekete egy ízben aggályos arczczal említé, hogy a királyi tábla holnap a foglyok felett itéletet hoz és ő a legrosszabbat gyanítván, szükségesnek látja, hogy Kovács Luizát a csapásra előkészítse; akkor ez nyugodtan válaszolt: «Válságnak kell beállnia és minél előbb jő, annál jobb, mert barátnőnk ereje napról-napra fogy. Ha különben az itélet kedvezőtlen, akkor ideje, hogy ön cselekedjék; eddig nem kérdezém menekülési terveit, mert róluk előlegesen szólni fölöslegesnek tartám. Most azonban az idő elérkezett, midőn terveinek közlését kérem, higgadt elmém oly hiányokat fölfed, melyeket, ön buzgalmában meg nem látott.»

Fekete Kovácscsal a dolgozószobába zárkózott, egy óra multán mindketten a terembe léptek és Kovács így szólt Luizához: «Ne csüggedjen. Fekete barátunk terveit megvizsgáltam és meggyőződém, hogy az eredmény, a mennyire emberi elme az eshetőségeket kiszámíthatja, biztos.»

Lenke felkiáltott: Kedves Fekete, ön nem hiszi, mily hálával tartozom önnek! A fiatal ember válaszolá, hogy szavai lelkét legjobban megjutalmazák. Luiza azonban sírva fakadt és halkan szólt Kovácshoz, hogy Lenke meg ne hallja: Mindennek vége, reményem kihalt! Emlékszik-e még, midőn tizenegy hónap előtt e helyen megdelejezett? a mit akkor mondék, nem következett-e be mind? Lenke boldog lesz s ő rá a halál vár. Vigaszom egyedül az, hogy nem élem túl és hogy azon meggyőződés kisér sírba, hogy Lenke boldogsága zavartalan lesz.

Másnap, április 27-én az őr, ki a zárda mellett a bástyán le s feljárt, egy csoport lapdázó gyereket vőn észre. Mihelyt a hó olvad és a fák ágai rügyeznek, kezdődik e játék. Minden szabad téren látható ezidőtájt a fővárosi tanuló ifjúság. E mulatság oly szokásos, hogy az őrnek eszébe sem jutott a gyermekeket elkergetni, bár a lapda gyakran az őrházig szállt. E csoportból különösen egy tizenkét éves ifjú tünt ki, látható fölénynyel birván ifjabb társai fölött. A legegyszerűbb játékot játszák, félkörbe állottak, arczczal a kolostornak fordulva. Egyik közülök oly magasra dobta felfelé a lapdát, a mennyire csak birta, visszaesésében pedig megkapta s ha háromszor egymásután felfogá, akkor a többiek elfutottak, ő utánok dobott és a kit a lapda megért, az helyét foglalta el. Miután már majdnem félóráig játszottak, az említett ifjúra került a sor, kit az őr, mint legjobban kiabálót vett észre, ez oly magasra dobta a lapdát, hogy társai ujongtak örömükben, de midőn harmadszor dobott, üvegcsörtetés hallatszék s a lapda nem esett többé vissza, a második emelet ablakát zúzván össze, mely most darabokban hullt alá. A gyermekek ijedve futottak szét.

Szolarcsek és Őz természetesen hallák a lármát, melyet a gyermekek ütöttek és szokva levén különféle úton és módon nyerni értesítést, az ablakon beesett lapdát fölemelték. Megvizsgálták minden oldalról, de külsőleg semmit sem vehettek észre. Végre Szolarcsek fölrepeszté és a lószőr alatt egy darabka papirost talált, melyre e szavak voltak írva: A királyi tábla ma itéletet mondott, halált az apátra, a kapitányra, a grófra, Hajnóczira, Szent-Mariayra és Szolarcsekre, Verseghyre, Kazinczyra és Szulyovszkyra és ezeken kivül még ötre, kiknek nevét meg nem tudhatám. A többire, köztük Őzre is, tiz évi fogságot. Holnap az itélet kimondatik. Barátaid őrködnek; a szökés ideje itt, az eszközök sem késnek.

- Halál! - mondá Szolarcsek megindulva, - én a bírák gyávaságáról és rosszaságáról azon pillanat óta, midőn az önvédelmet megtagadták, meg voltam győződve, de meg kell vallanom, hogy kellemetlen érzés tudnom, hogy kivégeztetem. Ők mégis nagyon hitványok. Mit leszünk most teendők?

- Először is közölnünk kell e hírt társainkkal, hogy lélekjelenlétét senki se veszítse el; ily diadalt a királyi ügyésznek nem adhatunk, de Zsigrayt és Szulyovszkyt mindenesetre elő kell készítenünk, - jegyzé meg Őz. - Azután pedig rejtsd el e reszelőt, a labdát dobd ki az ablakon, hogy a porkoláb észre ne vegye és szökjél, ha barátaid segédkezet nyujtanak.

- Nélküled nem, - szólt Szolarcsek.

- Hidd meg nekem, hogy az érzelgés nincs helyén, - válaszolt Őz - és azonkívül sem vagyok halálra itélve és szökni sem akarok.

- Miért?

- Mert egészen ártatlan vagyok, míg te legalább meggondolatlan voltál, a ti itéletetek igaztalan, az enyém még alapnélküli is és azonkívül te mindig világpolgár voltál; én csak magyar vagyok és míg hazámban halhatok, addig külföldön nem akarok élni. Hagyjuk különben ezt máskorra, mert hallom a porkoláb lépteit, jő lekisérni az udvari sétára; rejtsd el gyorsan a labdát és tartalmát.

Az udvarra érve, Szolarcsek e hírt közlé az apáttal, ki annélkül, hogy arczának legkisebb izma változzék, szólt: Barátim, ép most hallám, hogy közülünk tizennégyet a királyi tábla halálra itélt; holnap kihirdetik az itéletet. Úgy kell fogadnunk, mint oly emberekhez illik, kik megtanultunk méltósággal meghalni. Ki hiszi közületek, hogy halálra itélt?

Az apát szavait mély csend követte, de csak pillanatra, mert Zsigray megszakítá:

- Tizennégy! - kiálta fel, - úgy én is köztük vagyok, a halál nem rémít, csak a bizonytalanságtól féltem; meggyőződésemért örömmel halok. - Ezzel Martinovics mellé állott.

A gróf újra visszanyeré lélekjelenlétét és nyugalmát, mely fogsága óta elhagyta volt és példája mindnyájuk kedélyét felvillanyozta, Martinovics nem említett nevet és egy pillanat alatt húszan álltak körül, kik hivék, hogy ők az elitéltek. Az apát vizsga szemmel tekinte körül és mondá: Csak tizennégy az elitélt, nem több, és mégis hiányzik e csoportból egy, kit barátaim egy sorba helyeztek velem. Szulyovszky, ön hozzánk tartozik.

- Jaj nekem! - kiálta fel - Jaj szegény gyermekeimnek!

Laczkovics megvetéssel tekinte rá és Abaffyhoz, ki e csoporttal szemközt állt, ekképen szólt: «Én a királyi tábla bírái iránt tiszteletet érzek, sohse hittem volna, hogy több bátorságuk van, mint nekem, és ők megtevék azt, a mire én képes sohse leendettem, tizennégy halálítéletet mondtak egy gyűlésen.»

- Jelszavad - válaszolt Abaffy, - mindig az volt, hogy szép a hazáért halni. Én azonban azt tartom, hogy még szebb érte élni s ezért nem tartozom a tragoedia játszói, de nézői közé. Lássuk most, mint fogjátok a holnapi darabot jelenetezni? Nekünk, kikre csak fogság vár, jogunkban áll játéktokat birálni.

- Élczeid nagyon roszul sikerültek - válaszolt nyugodtan Zsigray. - Itt nem színi hatásról, de becsületünkről van szó. Kivégezhetnek, de megbecsteleníteni nem fognak soha.

- Szegény nőm, szegény gyermekeim! - sopánkodott Szulyovszky újra.

- Térjen eszére, Szulyovszky úr, hisz nekem is van nőm és gyermekem - szólt ingerülten a gróf - és nem kevésbbé ragaszkodom az élethez, mint ön. Jajgatása többé mit sem használ; mondja inkább véleményét, hogy fogadjuk holnap az itéletet.

- Az apát veszélybe dönte - szólt most Szulyovszky valamivel nyugodtabban, - szóljon most ő helyettünk.

- Szulyovszkynak igaza van, - jegyzé meg - indítványát pártolom. Martinovics! te beszélsz helyettünk! - Beleegyeztek-e mindnyájan?

- Igen - hangzott mindenfelől, de a porkoláb közeledett s mondá: Uraim! sohsem háborgattam önöket, ha egymással beszélgettek; de meg nem engedhetem, hogy ily lármát üssenek, mely az utczára kihallatszik; ezért csendre intem, vagy térjenek tüstént czelláikba.

A foglyok csoportokra oszolva társalogtak egymással, mintha semmi se történt volna; de az eső rövid időn az udvar elhagyására kényszeríté.

Míg együtt voltak, mindnyájan bátorságot tanusítanak. Minden egyes igyekvék bátornak látszani, vezéreik példája erősíté. Azonban visszatérve kis czelláikba, komoly gondolatok szállták meg lelküket s sötét, zivataros éj következett.

Míg a foglyok komoly elmélkedésbe merültek, addig Őz azon reszelővel, mely a labdával szobájukba repült, elkezdé az ablakrostélyt reszelni, kérvén Szolarcseket, hogy barátainak megszöktetési ajánlatát ne utasítsa vissza, hisz számára a világ nyitva áll, hazát mindenütt találhat, hol szabadság él.

Az éj e tervre épen kedvező volt. Az égen nem ragyogtak csillagok és a zivatar zúgása elnémítá a reszelő csendes nyikorgását.

Rövid vártatva az ablak alatt fütty hallatszék. Szolarcsek tüstént megismeré, hogy az neki szól és mint rendesen, egy erős zsineget bocsátott le. Újra fütyültek... és ő a zsineget felhúzta, de terhe ma súlyosabb volt, mint máskor; nem egy kis czédula, de egy selyem-kötélhágcsó volt rája kötve.

Óvatosan emelte a czellába s rajta egy czédulát lelt Feketétől, melyben figyelmezteté, hogy a rácsozat átreszelésével siessen, mert a jövő éjen meg kell történnie a szökésnek. Őz a kötélhágcsót ágyába rejté, aztán reggelig felváltva dolgoztak a reszelővel, úgy, hogy már hajnal felé majdnem egészen át volt reszelve. A reszelés nyomait kenyérrel betapaszták, vasporral hinték be, hogy színe azonos legyen és ágyban várták reggel a porkolábot, ki ágyat jött vetni; azonban főfájást vetvén okúl, kérték, hogy hagyja nyugodni.

Dél felé nagy zajjal nyíltak meg a börtönajtók és a foglyok katonafedezet alatt az első emeleti nagy terembe kisértettek, mely hajdanta a ferencziek étterme volt.

A királyi tábla itélőmestere itt az ablaknál állott, mellette a királyi ügyész és a négy hivatalos védő, mindnyájan fekete magyar ruhában.

A foglyok ezen urak körül egy nagy kört képeztek; a fal hosszában pedig hat gránátos állt.

Az itélőmester egy terjedelmes iratcsomót vőn kezébe és elkezdé: «Uraim! a királyi tábla, a királyi ügyész felségárulásban önök ellen intézett pörét tárgyalás alá vette és érett megfontolás után a vád és védelem tekintetbevétele mellett a törvény értelmében itéletet mondott, melynek kihirdetésére engem külde ki. Önök tudják uraim, hogy a törvény nem tesz személyes különbséget és mi csakis a törvény szolgái vagyunk.»

Az itéletek elolvasása majdnem egy óráig tartott. Halálról és fogságról szólt valamennyi, Martinovics, mint az összeesküvés feje; Hajnóczy, mivel a katekizmust francziából németre, Laczkovics pedig, mert magyarra fordítá, Szent-Mariay, mivel terjeszté s valamennyien, mivel olvasák s föl nem jelenték. Őz itéletében, mely tíz évi várfogság volt, egyenesen meg volt említve, hogy az összeesküvésben nem volt részes, de védelmében felségárulási elveket fejtegetett. Midőn végre e fárasztó felolvasás bevégződött, Martinovics emelt szót.

- Itélő mester úr! Mi az itélet ellen óvást teszünk, mivel védelmezésünk megtagadtaték. A királyi ügyész is érezheti ügyének hamisságát, mivel a szabad védelmezést féli. Óvást teszünk az itélet ellen, mert igazságtalan; mert nem tetteket, de véleményt büntet és mivel a szándékot vétségnek tulajdonítja. Mi ezért a hétszemélyes tábla igazságára hivatkozunk, a közvélemény bölcseségére és az utókor itélőszékére és végül Isten örök itéletére, mely előtt mindnyájan, elitéltek és bírák, megjelenünk.

- Védőik a felebbezést megjegyzik a pörbe; önök különben tudják, hogy e pör természeténél fogva fellebbezhető - mondá az itélőmester.

- Nekünk nincsenek védőink - szólt az apát - ez urak itt - a négy kamaraügyészre mutatva - eszközei és segédei a vádlónak, ellenünk működnek s nem mellettünk.

- Félek uraim, hogy maguk cselekszenek önmaguk ellen, hogy önmaguknak elleneik - jegyzé meg az itélőmester s meghajtá magát.

A foglyokat elvezeték és Németh az itélőmesterhez így szólt: «Ön láthatja, hogy ezek javíthatlanok, még a halálitélet sem törheti meg büszkeségüket és makacságukat; szerettem volna, ha azon urak, kik az elitélés ellen szavaztak, most látják őket.»

Őz és Szolarcsek türelmetlenül várták az éjt, mely sötét, bár nem oly zivataros volt, mint az előbbi. Midőn a városban a lámpák kialudtak (még akkor csak a főutczák voltak megvilágítva), a bástyán a kolostor falánál újra hallatszott a fütty, mely jel vala a szökésre. Őz egyetlen rántással kimozdítá helyéből az átreszelt rostélyzatot, megszorítá Szolarcsek kezét: «élj boldogúl, oltalmazzon az ég.»

A kötélhágcsót lebocsáták, Szolarcsek óvatosan leereszkedett az ablak alatti patkáig, mindig a kötélbe fogódzva, míg csak a szögletig ért, honnan a szomszéd ház födelére lépett, hogy az őr figyelmét kikerülje.

Fekete minden mozdulatát megfeszített figyelemmel kisérte és most inte neki, Szolarcsek csendesen megállott a födelen, a kötélhágcsót magához húzta, megerősíté a falon, aztán a födél hosszában a ház tulsó részére sietett, mely egy szűk utczába vezetett és itt várt, míg egy új jel tudatá vele, hogy barátai lenn várják; most leereszkedett a hágcsón az utczára, hol Fekete hallgatagon ölelte meg. De e pillanatban metsző fütty hallatszott, a ház ajtaja megnyílt, két városi hajdú lámpákkal kiugrott s a két barátot hatalmukba keríték.

- Most az egyszer elmegy a kedvetek a lopástól, szép madarak - szólt az egyik. - A városkapitány majd megtanít, hogy mit tesz becsületes polgárokat meglopni.

Fekete, miután látta, hogy kilétüket nem gyaníták, tolvajoknak tartván őket, nem veszté el lélekjelenlétét.

Így szólt hozzájuk.

- Vezessetek tüstént a városkapitányhoz, a dologban tévedés van, melyet rögtön kiderítünk. Különben őrizkedjetek, mert mi nemes emberek vagyunk; a városi börtönbe nem szabad minket vinni; a városkapitány majd megadja a kellő utasítást teendőitek felől.

- Mit? - kiálta fel a hajdú - ilyen akasztófavirágért költsük fel a kapitány urat? Ez aztán helyes dolog lenne. Mindenki mondhatja, hogy nemes ember, de a nemes emberek nem mászkálnak éjnek idején a házak fedelein. A hajdúhadnagyhoz viszünk, az majd fogja tudni, hová csukasson.

Fekete és Szolarcsek látták, hogy ellenállás lehetetlen s megnyugodtak sorsukon. A városházhoz vitték és átadták őket az őrnek, míg a hadnagyot felköltik. Nehány percz mulva szobájába bocsájtattak, hol a rendőrhivatalnok ásítozva és kedvetlenül kérdezte: «Mi baj?»

- Hadnagy úr - mondá a hajdú, - ön még emlékezhetik Farkasnál történt rablásra, a ki a kolostor mellett lakik. Mi elfogtuk a tolvajokat, itt vannak, másodszor akarták a rablást megkísérteni. Farkas úr már több nap óta gyanakszik; roszképű emberek sompolyogtak háza körül, füttyöket hallott és megkért, hogy őrizzük házát. Mi elbujtunk a házban és nemsokára láttuk, hogy egy ember kötélen ereszkedik le a födélre; bizonyosan tolvaj; ezért társával együtt, ki az utczán várta, tüstént nyakon csíptük, és habár zsebeiket üresen találtuk, nincs benne kétség, hogy tolvajszándékkal voltak.

- Hadnagy úr, - szólott deákul Fekete a hivatalnokhoz, - tévedés az egész, a miről tüstént meggyőződhetik. Ön engem legalább névről ismerni fog, Feketének hívnak, a királyi ügyész unokaöcscse vagyok. Nem lopási, egészen más szándék vezetett; nem akarok hosszabb fejtegetésekbe bocsátkozni, nevet sem nevezek, nehogy mást zavarba hozzak, - az egész szerelmi kaland vala. Érti már a dolgot?

A hadnagy elküldé a hajdút, fogta az asztalon levő gyertyát és a fiatal ügyvédre világított.

- Csakugyan, - mondá, - ön az, de jól esik, Fekete úrnak a leczke nem árt; így van az, ha az ember a szomszéd kertjébe jár virágot tépni. Tökéletesen ki vagyok elégítve felvilágosítása által, elmehetnek, - de még egyet, tudnom kell társa nevét.

- Unokatestvérem, most jött faluról, először van a fővárosban.

A hadnagy hozzá közeledett és tüstént ijedve kiáltá: Szolarcsek!

- Uraim, - folytatá szünet mulva, - most már mindent tudok, szívesen segítenék, de nem lehet. Holnap reggel az egész város tudni fogja, hogy ön megszökött; Farkas és a hajdúk elmondják, hogy önt fogva hozzám kisérték. Ha most önt megszöktetem, elvesztem hivatalomat s mit csinálnak szegény nőm és öt gyermekem.

- Kérjen bármily összeget, - mondá Fekete, - csak bocsásson szabadon.

- Nem tehetem, válaszolt a hadnagy, nőm nem élné túl, ha hallaná, hogy visszaélés miatt hivatalomból kicsaptak; - én nem tehetek egyebet, csak attól óvhatom meg, hogy még több ember ne döntessék ön miatt veszedelembe. A történt titok marad; én ismerem a börtönőrt is, ki szintén hivatalát veszítené, ha kitudódnék, hogy vigyázatlansága miatt egy fogoly megszökött. - Ön, Szolarcsek úr, velem most mindjárt a kolostorba tér, holnap a börtönőr bejelenti, hogy azon pillanatban, midőn menekülni akart, észrevette. Ön pedig Fekete úr, csendesen haza mén, neve az egész tárgyalásból kimarad. Nincs veszteglő időnk, menjünk.

- Bátorság, - szólt lassan Fekete Szolarcsekhez, - ha most nem sikerült is, sikerülni fog máskor.

- Soha többé! - válaszolá, - az élet úgy sem méltó, hogy oly nagyon ragaszkodjunk hozzá. Sorsom hadd teljesüljön! - Köszönöm nemes feláldozásodat, élj boldogul és add át Luizámnak e gyűrűt utolsó emlékül.

A hadnagy Szolarcsekkel a kolostor felé indult, utánuk egy hajdu ment; Fekete elkiséré a kapuig, ott még egyszer elbucsuzott Szolarcsektől, megköszönte a hadnagynak a tanusított figyelmet, és megtört reménnyel tért haza.

XVIII.
A kiátkozás.

Fekete másnap reggel elment Kovácshoz és a mult éj eseményeit elbeszélte, melyeket Raimondnénak elmondani nem volt elég bátorsága, ezért egyedül lépett az orvos a nők szobájába, kik az egész éjt várakozásban virrasztva tölték. Midőn most Luiza az orvos komoly arczát megpillantotta, felsikoltott: «Ne szóljon semmit, eleget tudok, sejtelmem nem csalt, a kisérlet nem sikerült!»

Lenke kérdőleg tekintett atyjára és ez szólt: Fontos okok miatt holnapra halasztottuk, csak türelem, még semmit sem veszténk.

Luiza ereje már rég kimerült és e sokszerű rázkódtatást nem birta kiállani, tökéletes merevség vett rajta erőt, le kelle fekünnie. Este felé lázba esett, eszméletét vesztvén, félrebeszélt, iszonyú álomképek üldözék, majd vérpadról szólt, hivén, hogy őt üldözik, majd azzal vádolá magát, hogy ő bérelte fel Iliát Szolarcsek meggyilkolására; Lenke egy pillanatra sem távozott, de ő senkit sem ismervén, hivé, hogy elleneitől van környezve és menekülni akart s csupán Lenke és Kovács ébersége akadályozá, hogy lázas hevültségében ágyából ki nem ugrott. Midőn a láz másnap sem szünt meg, fejcsóválva mondá az orvos Feketének: «Félek, hogy megtört ereje a lázat le nem győzheti és az orvosi tudomány segédeszközei ez esetben nem vezetnek czélhoz, mert lelki szenvedés rombolja szét a testet.» Kovács nem csalódott, a betegség orvosi szerek által nem gyengült, az izgatottság folyton tartott, nappal úgy, mint éjjel, szemei nem zárultak álomra, étszer nem érinté ajkát és szavai mindig zavartabbak lettek. Barátai felváltva őrködtek ágyánál, de a jobbulás reménye perczről-perczre szünt. A hetedik éjjelen végre úgy látszott, hogy válság állott be, a görcsös vonaglások megszüntek, mély szédülésbe esett, melyet nem sokára csendes álom követett, és Lenke, a ki ez éjt ágyánál őrködött, reggel örömmel jelenté atyjának, hogy Luiza jobban van. De midőn az öreg orvos az alvó vonásait megtekinté és üterét megtapintotta, szólt: «néhány óra mulva mindennek vége lesz!»

Lenke sirva közeledett a beteghez, a ki most egyszerre fölébredve föltekintett:

- Lenke, kedves Lenke! - utóbb gyönge hangon, - ne sírj jó gyermek, ne sírj értem, hisz életem úgy is örömtelen és sivár, fájdalom nélkül hagyom el, törekvésem mindig kötelességem betöltése volt és szüntelen iparkodám jót tenni, ezért multamra nyugodtan tekintek vissza.

- E világon nem mosolyg reám több öröm! kedves Kovács barátom! vigasztalja meg atyámat. Lenkém, légy leánya, míg megszabadul és hazájába visszatérhet, hol veszteségét nem fogja oly fájdalmasan érezni. Fekete barátom! köszönöm önnek szives feláldozását, melyet irántam tanusított, és ha a földi boldogságot egykor teljes mértékben élvezi, ne feledkezzék meg az elhullt áldozatokról. Lenke élj boldogul, te az idegennek testvérnél több valál! Őrizze meg az ég tiszta kedélyedet, mely az élet minden viszonyain biztosan vezet keresztül; megelőzlek téged egy jobb világban, a hol újra találkozunk. Áldásom veled, Sándorom!

Alig végezé nagy megerőltetéssel e szavakat, tekintete ismét zavart lőn, megragadta Lenke kezét és görcsösen szorítá, megint félrebeszélt, lélekzete gyengült. «A függöny lehullott,» szólott még egyszer és szemeiben megtört az élet. Lenke zokogva hullott térdeire. Kovács és Fekete csak legnagyobb fáradsággal birták elvonni a hullától. Az orvos báró Révaynénak írt, kérvén, hogy a szegény Lenkét néhány napra vegye magához Mosóczra, és a báróné jól tudta, mily iszonyú most minden érező szívnek a pesti lét, tüsténti elviteté e helyről, hol minden lépten szomorú emlékekkel találkozott.

Ez időt a fővárosi körök a legizgalmasb állapotban voltak, úgy látszik, hogy egy rossz szellem üldözé. Miután már tudva volt, hogy a királyi tábla a foglyokat halálra itélte, még ekkor sem hitte senki, hogy valami komolyabb következményektől lehetne félni. Mindenki meg volt győződve, hogy a hétszemélyes tábla a királyi táblának túlszigorú itéleteit szelidíteni fogja. Hisz csak nem volt hasztalan azon előjoga, miszerint nem a törvény holt betüi, hanem a méltányosság szerint itél, s itéletéért lelkiismeretén kívül senkinek sem tartozik számadással. Ehhez járult, hogy a birák nagyobb része oly tulajdonokkal birt, melyek a közvéleményben a részrehajlatlanságot alapítják meg, különösen azon magas állás, mely a becsvágynak nem nyit tért, annál is inkább, mivel a tábla tagjai többnyire öreg urak voltak, kikben a szenvedély elaludt. Hozzá voltak szokva szelidséget várni e táblától, mert oly férfiak, kik már a sír szélén állanak, nehezen mondják ki a halálos itéletet! E felett még azt is tudták, hogy a pörnél Bécsből határozott rendelet folytán a főherczeg elnököl és nem volt titok, hogy a főherczeg a foglyok iránt, kiket nagyrészint személyesen ismert, rokonszenvet érez, s az országbiró gróf Zichy Károly szintén mint Németh vérszopó ajánlatainak ellensége volt ismeretes. De midőn a pör a hétszemélyes táblánál tárgyaltatott, rögtön azon hír terjedt el, hogy ez nemcsak jóvá hagyta a királyi tábla itéletét, hanem Őzre, Szappra, Uzára, Smetanovicsra és Landererre is halált mondott, kiket az első itélőszék csak börtönre itélt; sőt az apát itéletét azzal sulyosíták, hogy mint az összeesküvés fejének a többiek kivégeztetését néznie kell s csak azután követi társait a vérpadra! E megmagyarázhatlan szigor egész Pestet megrázta; a főherczeg hallgatagon nézte a pör folyamatát, még csak nem is szavazott, csupán a többséget mondotta ki, és az országbiró, ki a kisebbséggel szavazott, szavazatát nem indokolta. Egészen kimerültek a találgatásokban, mi okozhatá e sajátságos eljárást és miután a pör tárgyalása titokban történt, és csak az itélet mondatott ki, a kávéházi politikusok képzelmének bő anyagot nyujtott. Néhány nap mulva közvéleménynyé vált, hogy Martinovics apát democratikus irányú összeesküvése csak lepel, mely alatt egy sokkal komolyabb s fontosabb ügy lappang. Azt hiresztelték, hogy az ország legtekintélyesebb emberei, élükön az országbiró és a személynök, a főherczeg tudtával egy szövetségbe alakultak, melynek czélja Magyarországot Ausztriától elszakítani s a főherczeget királynak kikiáltani. Bécsben ezt megtudták s a bocsánat feltételéül tüzték, hogy Martinovics s társai hóhérbárd alatt vérezzenek el.

Bármily észellenesek voltak is e hirek, feltünő vala bennük az, hogy ép a bécsi kormány emberei terjeszték vagy legalább nem mondtak ellent, s szemlátomást oda működtek, hogy az alkotmányos párt conservativ töredéke gyanuba essék, míg a szabadelvüeket azonosíták Martinovicscsal, nekik tulajdonítván a franczia forradalom semmisítő elveit; mert csak így volt magyarázható Őz s Abaffy itélete, mely szintén több évi várfogságra szólt.

Az itéletek ismét közöltettek a foglyokkal azon hozzátétellel, hogy már Bécsbe küldettek aláírás végett a királyhoz. Csendesen hallgatták a foglyok most is végig, bár jobban meg voltak indulva, mint az első kihirdetéskor; mert egyedüli reményük a hétszemélyes táblában volt. Csupán Hajnóczy mondá: «a kormány visszaél az erősebb jogával; azonban az engem nem bánt, mert ki kivánna élni ily silány időben, mint a milyen a miénk?» Bécsből csak Zsigray és Szulyovszki várt kegyelmet, nem hiheték, hogy a fiatal uralkodó 14 halálitéletet írjon alá oly pörben, melyben az összeesküvés sincs tényleg bebizonyítva. A halálra azonban ők is készültek, habár az őrök jelenléte boszantá, mert az itélet utolsó kihirdetése óta a gránátosok az elitéltek czelláiban álltak őrt.

A porkoláb régi szokás szerint válogatottabb étkeket hozott, csodálkozván, midőn Szulyovszki nem evett belőlük: «egyék, igyék» - szólt hozzá - «az ima már úgy sem használ, egy hét mulva mégis lefejezik,» e szívtelenség a foglyot mélyen sebzé, - az embertelen börtönőrrel nem akart többé szóba elegyedni, egész nap le- s feljárt szobájában énekelvén azon tót egyházi dalokat, melyeket mint gyermek, anyjától tanult. Ez vigasztalá magányában, mert sem neki, sem

társainak meg nem engedteték, hogy barátait s rokonait lássa és e hasztalan kegyetlenség még utolsó óráit is megkeseríté. Annál kedvesebben lepte meg Szulyovszkit, midőn egy nap énekét egy ismeretes hang szakítá meg: «Nagyságos úr! nincs valami végzendője a városban?» - a szóló egy fiatal gránátos volt, ki épen őrt állott.

- Honnan ismersz? - kérdé Szulyovszki.

- Hogy ne ismerném, hisz én Kovay Jankó vagyok, zempléni molnárjának fia, az a tolvaj vadász, kit három év előtt ön besoroztatott.

Szulyovszki úgy meg volt lepve, hogy első felindulásában a katona kezét megcsókolta.

- Mit gondol nagyságos úr - kérdé ez s visszarántá kezét.

Szulyovszki szégyenlé gyöngeségét s mondá:

- Menj, mihelyt lehet, nőmhöz s leányomhoz s mondd meg nekik, hogy nyugodt lelkiismerettel halok meg, mint jó keresztyénhez illő, csókold meg nőmnek kezét s mond, hogy e csókot én küldöm.

Laczkovics most is nyugodt maradt, mint mindig. Horácot olvasgatta, melyet most más nem olvasott és meggyőződék, hogy a papnak mégis igaza volt, mondván, hogy e könyvből meg lehet tanulni, mikép kell férfiasan meghalni.

Szent-Mariay nővérének sorsáról aggódott, ki még csak 18 éves volt, s az ő segélyezéséből élt; e végből megkérte Pruzsinszki barátját, ki tíz év várfogságra volt itélve, hogy róla, ha kiszabadult, testvérileg fog gondoskodni.

Szolarcsek szintén aggódott, mert szerencsétlen szökési kisérlete után barátjaitól igen, de Luizától egy sort sem kapott, miből betegségét gyanítá, és midőn Feketétől nem nyert egyenes választ; végre megszólítá a szobában álló őrt:

- Vitéz hazánkfia! akarod-e teljesíteni egy férfiúnak, ki nem sokára meghal, utolsó kérését?

- Szivesen! - válaszolt ez.

- Menj tehát Pestre Kovács orvoshoz, ki az Újépülettel szemközt lakik, s tudd meg, hogy van az a franczia nő, ki ott szállásol. Ha lehetséges, menj hozzá személyesen és mondd meg, hogy te a zárdából jövél fogoly barátjától és minden megbizását elvégzended. Holnap pedig add tudtul az ide jövő őrnek, mit hallál.

Következő este, midőn az őrt megint fölváltak, a Szolarcsek szobájába lépő így szólt: nagyságos úr alázatosan jelentem, hogy társam ma reggel átvolt Kovács úrnál, de azon nő már nem lakik ott.

- Lehetetlen - szólt Szolarcsek.

- Igen, már nem lakik ott, meghalt, tegnap délután el is temették, - mondá a katona nyugodtan.

Szolarcsek kétségbeesetten dőlt ágyára s keservesen zokogott.

Az itélet kihirdetése óta már tíz nap mult el és Bécsből még sem érkezett válasz. E bizonytalanság, melyben a foglyokat tartották, nyomasztólag hatott kedélyükre. Az udvari séták szótlanul teltek el s ha beszéltek is, beszédük komoly volt. E hangulatot maga Abaffy is tisztelte, mert érzé, hogy a tréfa ideje lejárt. Május 17-én végre négy zárt bérkocsi állt meg a kolostor udvarán, a négy kamarai ügyész felment a lépcsőn s nehány pillanat múlva Martinovics, Zsigray, Laczkovics, Hajnóczi s Szent-Mariayval tértek vissza s katonafedezet alatt a királyi kúriához hajtattak. A foglyok most tudák, hogy az itéletek Bécsből visszaérkeztek; helybenhagyattak-e? e kérdéssel foglalkoztak mindnyájan. Egy óra mulva az apát s társai visszahozattak a börtönbe és a porkolábtól most már megtudá a többi is, hogy ezeknek itélete

megerősíttetett s három nap mulva május 20-án a vérmezőn a vár alatt fejüket veszik. A kolostor ablakai ez oldalra nyiltak s a foglyok láthaták, miként készítik ügyetlen ácsok lassusággal azon padot, melyen elvérzendők. Régi szokásként megnyíltak a börtönajtók s mindenkinek szabad volt az öt elitélthez a bemenet. Régi ismerőseik sereglettek a zárdába az elitéltekhez egy ehhez szükségelt czellába, hol a kiváncsi tömeg szemléletének ki voltak téve. Egy vasrostély választá el a látni vágyó tömegtől s az őröktől, kik a tolakodást akadályozák, csak azoknak engedvén meg a bemenetelt, kik a foglyokkal szólni akartak. Laczkovics barátival s ismerőseivel tréfált e hosszú elválás előtt ép oly elfogulatlanul, mint azelőtt az estélyeken, de az apátnak s Zsigraynak szemlátomást terhére volt a tolakodó tömeg kiváncsisága s azért a szoba tulsó végére vonultak, míg Szent-Mariay, kinek Pesten kevés ismerőse volt, s Hajnóczi, ki mindig embergyűlölő vala, a szent írást olvasák buzgón. «Mégis kár ily férfiakért, kik sorsukat ily méltóságos nyugalommal türik» lőn tüstén a közvélemény mindenütt, az izgalom óráról-órára növekvék, a kolostorhoz sereglő tömeg egyre szaporodott elannyira, hogy az őröket meg kelle kettőztetni s végül a népnek megtilták a bemenetelt; a hatóságok nyugtalankodni kezdettek, félvén a foglyok megszabadítását czélzó összeütközéstől; a kikkel novemberben senki sem törődött, most már a közrészvétet birák. Még elveik ellenei is szitkozódtak az igazságtalan itélet ellen a kávéházakban, csak most nyilatkozott mindenki az önvédelem önkényes megtagadása ellen. Falragaszok inték a népet nyugalomra, a katonaság készen állt a laktanyában, s éles töltelék osztaték ki és a tüzérek égő kanóczczal álltak ágyuiknál, hogy szükség esetén a népre tüzelhessen. Ezen előzmények után daczára annak, hogy a vérpad állott már a vérmezőn, sokan még most is kételkedtek az itélet végrehajtásán.

Miként szolgáltassék egy apát a hóhérnak által? Magyarország története századok óta nem mutat fel hasonló példát.

Azonban e remények nem voltak tartók, a kiábrándulás gyorsan következett. 19-én este észrevevék, hogy a zárdatemplom, melyben ritkán tartaték istentisztelet, ki van világítva és az ajtó előtt erős őrizet áll.

Mit jelentsen ez? A munkások ép most tértek haza a szőlőhegyekről, a nép összegyűlt s a templomba tolakodott és csodálkozással látta, hogy a virágok, melyek ez időtájt az oltárt ékesíteni szokták, eltüntek és hogy oltár és szószék feketével van bevonva, mint nagypénteken.

Két sor viaszgyertya égett, mint requiemnél szokás és a templom hajózatát katonaság zárta el a nép elől. Halotti csend uralkodék az egész épületben, melyet néhány mormogó imahang zavart meg, mindenki várt valami különöst.

Az ünnepélyes csendet most egyszerre szabályos léptek moraja zavarta meg, egy oldalajtó megnyilt és a megyei szolgabiró néhány szolga kiséretében lépett be és az oltár melletti padon foglalt helyet, azután szuronyok ragyogása látszott... a foglyokat kisérék a templomba, az oltár közelében felállíták három sorjában úgy, hogy minden második mellett egy-egy gránátos állott. Mindössze 45-en voltak, hiányozván közülök az apát s Abaffy, ki betegen feküdt czellájában. Az orgona megszólalt, hangjaival betöltvén a tágas tért, mely lassankint egészen megtelt, míg a sekrestyéből a pap díszöltönyben lépe ki és ünnepélyes léptekkel az oltár felé közeledett. Fején aranynyal himzett infula volt, és apáti, fehér aranynyal kivarrt ruhát viselt. Midőn, az oltárhoz ért, hol a gyertyák fénye arczára esett, benne Martinovics apátra ismertek. Egy akaratlan örömmoraj tölté be a leget. A gyülekezet várakozása a legmagasb fokra hágott, mert az egyházszolgán kívül egy másik pap feketébe öltözve, ezüst kereszttel kezében követé őt. Az apát az oltár lépcsőire térdelt, összekulcsolta kezét, fejét lecsüggeszté és hangos, szokottnál erősb hangon mondá e szavakat: «introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat juventutum meam.»

A feketébe öltözött pap melléje állott és megindult rezgő hangon válaszolá: «non introibis.»

A háttérből egy rémült sikoltás hallatszott, mindenki visszafordult: Spirtovics Ilia volt, ki sehonnan sem hiányzott, hová a nép gyűlt, s a kiváncsiság most is a templomba vezeté őt, hol akaratlan tanuja lett előbbeni ura kiátkozásának. Igyekezett a tömegen áttörni magát, hogy az oltárhoz közelíthessen.

«Judica me Domine et discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso erue me» mondá újra az apát és az oltár lépcsőin felhaladt; a fekete pap reszketett, nem birt szólni, miglen Martinovics fülébe súgta: «Hogy veszthetted el bátorságodat, ha én el nem vesztem?»

A pap most dörgő hangon kiáltá: «Dominus judicavit te, et inventus es levis.» E szavakkal megragadta az apátot, letaszítá a lépcsőkön s helyére állott, hogy a misét folytassa. Két diaconus, kik a sekrestyeajtónál álltak, e pillanatban az oltárhoz léptek s az apát infuláját s papi öltönyét leszakgatták, de ugyanekkor az összegyűlt nagy tömeg mozogni kezdett, előre nyomván a katonákat, kik őket a foglyoktól elválaszták s a gránátosok csak nagy bajjal tarthaták vissza, egynek azonban mégis sikerült a sort keresztültörni, s ez Illa volt; az oltárhoz sietett s az apát lábaihoz borult, kiről ép most tépték le a papi öltönyt: «Könyörülj rajtam» - kiáltá Ilia, - «s adj bűnbocsánatot.»

- Légy nyugodt - válaszolt Martinovics - én többé nem vagyok pap, s ha lelkiismereted furdal, fordulj a paphoz.

- Igen nagy bűn nyomja lelkem - szólt a térdeplő Ilia; - én elárultalak téged, hamisan esküvém, a császár ügyésze elcsürte szavaimat, s én hallgattam. Bocsáss meg, elismerem s megbánom bűnömet.

- Ha mint pap nem bocsáthatok is meg neked, megbocsátok, mint haldokló - mondá Martinovics s kezét a térdeplő fejére tette.

Midőn a nép e szavakat hallá, iszonyú moraj keletkezett, s mindenfelül hallatszott e kiáltás: «ők ártatlanok, maga a vádló bevallá, ki kell őket szabadítani!» Az asszonyok félve siettek ki az ajtón, a dolgozók az oltár felé törtek, melytől a pap ijedve távozott, a szolgabiró pedig felkiáltá; «ez egy őrült,» s elvezetteté Iliát.

A tiszt ezalatt megparancsolá a gránátosoknak, hogy szuronyszegezve lassan haladjanak az ajtó felé, hogy a népnek ideje legyen a távozásra. A félelem mindegyre jobban szállta meg a gyülekezetet, az ajtónál nagyobb lőn a tolakodás, gyermekek kiáltoztak, asszonyok estek kétségbe, a legrettenetesb zavar keletkezett s ez általános felindulásban csak a foglyok maradtak nyugodtan.

A katonaság félt, hogy a nép kitolatva a templomból, az utczán fog csoportosulni, s megerősödve a templomot fogja ostromolni, ezért a foglyokat közbefogva, visszavezették a kolostorba.

Kettőzött őrök zárták el a templom körüli utczákat, s a kiátkozás utolsó ténye, melynél az apát ujjbegyei s feje téglával dörzsölteték, hogy a szent kenet, melylyel egykor beszentelteték, örökre eltörültessék, - majdnem tanu nélkül ment végbe.

Éjfél lőn, midőn e szertartás bevégződött, s a papok e szavakkal adták Martinovicsot a szolgabirónak: «Martinovics Ignáczot, egykori szászvári apátot, mint az egyház méltatlan fiát, megfosztva szent jelvényeitől, a világi hatóságnak átadjuk.»

A hajduk czellájába kisérték vissza, hol egy imádkozó barát várta, ki őt a halálra vala előkészítendő.

XIX.
A kivégeztetés.

Közvetlen a vár meredek nyugoti oldalánál, mely szőlővel beültetett, a völgy küszöbén két sor ház vonul végig. E házak ablakai alatt egy széles zöld rét terül el, míg a terület ismét emelkedik, melyen a Krisztina-város csendes házai emelkednek. E rétet gyakran akarták kertté alakítani, de mivel a várhoz tartozó, és a rajta növő fű a térparancsnok járuléka, e terv nem valósulhatott és így fegyvergyakorlati helyül használta a budai várőrség és «vérmező» nevezet alatt ismeretes. 1795-ben május 20-án még nap felkelte előtt ide sietett a fővárosi közönség, hol a rét közepén gerendák s deszkákból összeütött négyszögű vérpad emelkedék, melyen a sintérek még mindig találtak valami igazítandót. Egy század gyalogság állta körül a vérpadot, hogy a tolakodó tömeget visszatartsa s a rendetlenséget elhárítsa, de hátuk megett hullámzott a tömeg s majd előre, majd hátravonult; a rétet környező házak fedeleit a kiváncsi nézők foglalták el, valamint a vár nyugoti oldalát s a magaslaton levő szőlőhegyeket is. Itt és ott székek és padok álltak azok számára, kik e véres jelenetet nagyobb kényelemmel akarták végig nézni, majd pékinasok jártak a tömeg közt, kenyeret és sajtot árulván, amott pedig sátorok voltak felütve, melyekben bort s pálinkát mértek. Házaló zsidók jártak körül portékáikkal, a zsebtolvajok oda tolakodtak, hol a csoportosulás legnagyobb volt, egyszóval az ipar a közönség kiváncsiságát minden tekintetben kizsákmányolá, s míg a nép seregestül vonult a vérmezőre, addig Budapest utczáin halálcsend uralkodott, s legfeljebb is az ide-oda vonuló őrség léptei valának hallhatók. Az összegyűlt tömeg, mely nemcsak a legalsóbb néposztály, de tisztességesen öltözött férfiak, a bástyán nagyszámú nők, kik részben gyermekeiket is magukkal vivék, állott, csakhamar türelmetlen lett s szórakozást keresve itt beszélgetett, ott nevetgéltek, s a közhangulat olyan volt, mint egy tömött szinházban, mielőtt a függöny felgördült. Vannak jogtudorok, kik a halálos itéletet csak azért védik, mert a népet elrettentő példa, mely a vétektől visszatartja, ezeknek csak azt kivánnók, hogy csak egyszer lennének szemlélői egy nyilvános kivégeztetésnek, hadd látnák, hogy a hóhér kezei általi halál mily kevéssé rettenti vissza a népet; a tömeg nem lát benne egyebet, mint egy ritkán előadott színjátékot, melyet azon érzéssel szemlél, milyennel a rómaiak a gladiátorok harczát, s ha a vétkes bátorságot tanusít, akkor a nép rokonszenve rendesen a kivégzendő, s nem a törvény mellett nyilvánul, annál inkább a politikai vétkeseknél.

Hosszú várakozás után a budai toronyórák hetet ütöttek. A nevetés, a szóbeszéd elnémult s minden szem a fehérvári kapu felé tekintett. Néhány pillanat mulva látható lőn, hogy a menet az alacsony bolthajtáson kivonult. Elől fekete lovon magyar öltözetben a szolgabiró, mellette az esküdt lovagolt, őket egy csapat megyei huszár, egy félszázad gránátos és öt paraszt szekér követte hosszú sorban. Négykerekű, rossz lovakkal vontatott taligák voltak, melyeknek mindegyikén egy-egy elitélt ült s mellette a pap rossz szalma ülésen. A kocsik mellett kivont karddal hajduk mentek, gránátosok és gyalogság zárván be a menetet, mely a várhegyről a vérmező felé haladt. Martinovics sápadt s megindult volt, az utolsó éj jelenetei kimeríték s ezért úgy látszék, hogy a mellette ülő barát szavait figyelemre sem méltatja. Gróf Zsigray, ki a második szekéren ült, imádkozott a pappal, kinek egy levelet kézbesített, a grófnénak adandót, ki Bécsben volt, s hasztalanul borult a császár lábaihoz, hogy férje megmentését kieszközölje. Most Szent-Mariay következék; nyugodtan tekinte körül, nézvén a messze hemzsegő tömeget: «Nem hivém, mondá ő - hogy a nyilvános figyelmet annyira felébreszszük. A király koronázási bevonulásán nem volt ily tolongás.» Laczkovics a legkülönfélébb tárgyakról beszélt a lelkiatyjával s türelmetlenül pödré bajszát: «Le jeu ne vaut pas la chandelle» - mondá - «mily tolongás s mindez csak azért, hogy mi fél óra mulva meghalunk.»

- Ez előkészületek ne vonják el lelkét fontosb tárgyakról, gondoljon lelki üdvére.

- Barátom - szólt a kapitány - fiatalságom óta katona voltam, nem e perczben nézek először farkasszemet a halállal; lelkiismeretem nyugodt, én a halálra kész vagyok.

A pap összekulcsolta kezét s csendesen mondá:

- Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent.

Hajnóczy egy hajdút vett észre a szekér mellett menők közt, ki könnyezett.

Megismerte; egykor, midőn József császár idejében Pestmegye alispánja volt, őt szolgálta, különben dabasi születésű kisnemes.

Inte neki:

- János! mondja meg mindazoknak, kik rólam megemlékeznek, hogy nyugodtan megyek a halálra. Tudom sokan gyűlölnek, mert József császárt szolgáltam; mondd meg ezeknek, hogy szándékom tiszta s jó volt, s hogy, mint az igazság vértanuja halok meg.

Fél nyolcz lett, mire a menet a tömegen utat törve, a vérpadhoz érkezett. A szolgabiró s esküdtje leugrott lováról és a vérpad közepén egy széket erősítettek meg, mely mellett a hóhér széles bárdjára támaszkodva állott. Martinovicsot két hajdú és a barát kisérte fel, ez utóbbinak karjára támaszkodva. A szolgabiró hangosan olvasá fel az itéletet, mely az apátot halálra szánta, s e felett mint az összeesküvés feje, társai kivégeztetését végig kell néznie.

Martinovics összeszedvén erejét, hangosan szólt:

- Én nem tetteimért, de elveimért itéltettem el! ez elvek pedig azok, melyeket egykori urunk és királyunk a dicső Lipót vallott. A ki engem elitél, az elitéli e király emlékét is. De az Isten igazsága megbünteti azokat, kik itt a földön helyettesítik. Azon cselszövények, melyek minket vérpadra hoztak, veszélybe viszik azokat is, kiknek kötelességük leendett minket védeni!

Az apát ereje megtört, összerogyott, a hajduk fölemelték s közbe fogva a vérpad tulsó oldalára álltak. A szolgabiró a többi itéletet is elolvasta, aztán elhagyá a vérpadot, melyre most gróf Zsigrayt vezeték, ő egy szót sem szólt, de hallgatá a pap vigasztaló szavait.

A sintérek leoldák nyakkendőjét, lehuzták felső öltönyét s lenyirák hátul haját, aztán a székre ülteték, bekötvén szemét fekete kendővel, s kezeit a szék lábához köték.

Nyugodtan tűrt mindent: imádkozott.

A hóhér bárdja megcsillámlott a légben, a borzadály moraja futott végig a tömegen, a grófot csak megsebesítette.

A vérpad lábánál voltak a többi elitéltek, várván, míg a sor rájuk kerül. A Laczkovicshoz rendelt pap, midőn e rögtöni mozgást látta, megijedt, lázadástól, megszabadítási kisérlettől félt, melynél talán maga is bajba kerülhetne.

- Az Isten szerelméért - mondá - mi történt?!

- Ne féljen, - legyen nyugodt - válaszolt Laczkovics. - A népet a hóhér ügyetlensége bántja. Most már megint minden rendén van.

Zsigray feje lehullott.

- Szerencsés utat, Szent-Mariay! - szólt ehhez, midőn ép a vérpadra lépett. - Elválásunk úgy sem tart sokáig. - Néhány percz mulva a sor rákerült. Biztos léptekkel lépett a vérpadra, melyen már két hulla feküdt. Martinovicsra nézett, de ez a vér láttára már ájulatba esett és már most is halotthoz hasonlított.

A sintérek a kapitányhoz közeledtek, visszalökte őket: a hóhér bárdja megérinthet, de kezе nem, - úgymond. Maga veté le öltönyét, bekötötte szemét, s kiáltott; «justum ac tenacem propositi virum non vultus instantis tyranni mente quatit solida!» Hajnóczy követte őt. Martinovics nem tért többé eszméletre, s így végeztetett ki, a természet megkimélte ama rettenetes ítélettől, melyet a legfőbb ítélőszék szükségesnek tartott.

A szomorú játék első fölvonása bevégződött, a tömeg eloszlott s a kivégzettek rokonai nagy összegért vásárolták meg a hullákat a hóhértól.

A zárdában levő foglyokra e regg iszonyu volt. Ablakaikból láthaták társaik kivégeztetését és saját sorsuk is bizonytalan volt, mert nem tudák, mikor vezetik őket vérpadra. De a lelki szenvedések is, miként a testiek, elérik a «netovább»-ot. A fájdalom eltompítja az idegeket s végre a leggyávább is hozzá szokik a halál gondolatához, belátja, hogy semmi áron sem kerülheti ki, sőt végre maga kivánja, hogy a bizonytalanság lassú kínjától megszabaduljon. Barátjaiktól megfosztottan, kiknek jellemszilárdsága eddig erősíté őket, mély közömbösségbe estek, melyből a porkoláb jelentése, hogy Tóth s Török úr kamarai ügyészek, kik a védelmet vezetik, az étteremben vannak, hogy velük valamit közöljenek, sem ébreszté fel.

Hallgatagon követték a terembe, hol Tóth kinyilvánítá előttük, hogy a törvény szigorának az összeesküvés fejeinek kivégeztetése által elég tétetek. A király csak megerőltetéssel írhatá alá a többi ítéletét, ő örömmel ad kegyelmet az igazságért, mert neki legkínosabb, ha lelkének örökölt szelidséget megtagadni kénytelen. Tóth e végből felszólítá az elitélteket, hogy egy alázatos kérelmet irjanak Bécsbe, megigérvén, hogy vétségükről s a pört illetőleg, semmit nyilvánosságra nem hoznak - kérjenek kegyelmet. Az ügyészek a kérelmet tüstént elővették és felszólíták védenczeiket, hogy legalább most ne vessék meg segélyüket, tanácsukat. «Ha bennünk bíznak - mondá Török - ha védelmi tervünket elfogadják, akkor tán helyzetük nem volna ily kétséges.»

Nem kellett nagy ékesszólás, hogy az elitélteket aláirásra bírják, a most átélt jelenetek alatt egyik a másik után minden megjegyzés nélkül irta alá nevét. Szulyovszky első volt, őt követék Kazinczy és Verseghy, kik most legelőkelőbbek voltak a megmaradottak között, s példájuk a fiatalabbakra is hatott.

Midőn a kérelem alá volt írva, Tóth megolvasá a neveket, s csak 12 volt. «Uraim» - szólt csodálkozva, - «ketten nem írták alá a kérelmet, a mi különben az izgatottság ez állapotában nem csoda.» Az okmányt még egyszer megvizsgálta. Őzhöz és Szolarcsekhez fordulva szólt: «Csak nem akarnak barátjaiktól különválni?» s Őznek nyújtá a tollat. De ez elutasítván, nyugodtan mondá: «vannak okaim, én nem írom alá.» Az ügyész barátságos arczczal közeledett most Szolarcsekhez. De ez fejcsóválva intett tagadó választ. Mindnyájuk figyelme bennük összpontosult. Az ügyészek tudták, hogy a lelkesültség s vértanúság mily vonzó és félve azon befolyástól, melyet Szolarcsek elvei különösen ifjú társaira gyakorolhatnak, ezért Török őket czelláikba vezeté, biztatván, hogy kérelmüket Bécsben bizonynyal kegyesen fogadják, míg Tóth Őzzel és Szolarcsekkel az étteremben maradnak.

- Tartsanak igaz barátjuknak - szólt hozzájuk, levetvén magát a szögletben álló zófára, - üljenek mellém, tanu nélkül beszélhetünk, s elemezzék az okokat, melyek miatt az aláírást megtagadják; megunták az életet?

- Igen - mondá Szolarcsek,

- Hisz ép ön volt baráti közt egyetlen, ki négy hét előtt meg akart szökni. Oly hamar elveszíté az élet önre minden báját?

- Igen - válaszolt ismét Szolarcsek.

A Szolarcsek vonásain elomló fájdalom nem hagya kétséget hátra, hogy szavai komolyak, de Tóth e fájdalmat a kivégeztetés percznyi befolyásának tulajdonítva, folytatá: Sajnálom, hogy tanácsommal ép ez órában érkeztem, de nincs vesztegetni való időnk, határozzanak gyorsan. Bármily forró is volt azon barátság, mely önöket a kivégzettekhez lánczolta, nem nyujthat elegendő okot, hogy éltüket készakarva oda dobják. Barátjaikon többé nem segítenek és csak nem akarnak a népnek oktatást adni, mely ma kapzsi kiváncsisággal nézte a jelenetet? Micsoda gyakorlati következménye lehet feláldozásuknak? Gondoljon ön arra, hogy még csak most áll az élet küszöbén és a nyujtott keserű tapasztalatok daczára is sok gyönyörrel int ön felé. Ön ura életének, ne adja el könnyelműn.

- Nem kétkedem, hogy jó szándék vezette hozzám - válaszolt Szolarcsek - de ékesszólása hasztalan, én nem akarok tovább élni és hogy fáradsága ne vesszen hiába, tüstént bizonyítványt mutatok. Lássa ön - mondá - s egy reszelőt vont ki zsebéből - a nagy őrizet daczára is bejuttaták barátim ez eszközt, hogy megmeneküljek és megszabadításomra minden kész. Ha akarnám, még ez éjjel szabad lehetnék. De én a szíves baráti segélyt visszautasítám, számomra többé boldogság nem virul, várom a perczet, mely az élettől megvált - szólt fájdalmasan, s átnyujtá a reszelőt Tóthnak. Az ügyész felsóhajtott, szívéből sajnálta a fiatal embert; azonban látta, hogy legalább ebben a perczben minden ellenvetés hasztalan s ezért az eddig hallgatag Őzhöz fordulva, kérdé: Ön is osztja barátja véleményét?

- Nem - mondá ez - én ismerem az életet és becsét, ismerem erőmet is és tudom, hogy működésem nem tűnnék el nyomtalan. Én nem esem kétségbe az emberiség, sem hazám sorsa felett, sőt a magyar igazságszolgáltatás fölött sem azon igazságtalan itélet daczára, melynek áldozata leszek. Talán szükséges vala, hogy minden így történjék, mint történt, hogy a szemek nyiljanak s a szükséges reformok útja előkészíttessék. Oh, én szeretem az életet és nagyon kivánnám látni hazám felvirulását!

- Hogyan? - szólt Tóth - ily érzelmekkel sem akar egy lépést tenni, hogy éltét megmentse?

- Bármily fájdalmas is olykor a kötelesség teljesítése, nem szabad, hogy álokoskodás visszatartson: én nyiltan bevallom önnek, hogy a vérpad lelkemnek kínos gondolat s tanácsát még sem fogadom el. Életem nem köszönhetem egy hazugságnak.

- Mi hazugság foglaltatik e kérelemben? - kérdé az ügyész. - A legnagyobb elővigyázattal szerkesztettem és minden erőmet megfeszítem, hogy irálya Bécsben a czélnak megfeleljen, s e mellett érzelmeiket és meggyőződésüket ne sértse. Ha van benne valami, mely véleménye szerint igazítandó, szívesen megteszek minden változást, mely véleményével megegyez. Jelölje ki kérem azon helyet, melyet hazugságnak nevez.

- Nem az irályról van itt szó, - mondá Őz - hanem elvről: örömest adok önnek bizonyítványt, hogy e levél épen úgy van szerkesztve, mintha magam írtam volna, ha ugyan valaha elhatározhatnám magamat kérelem írására. De én szívesebben halok meg, mint hogy kegyelmet kérjek. Kegyelmet csak a bűnös kérhet, én igazságot követelek, mert ártatlan vagyok. Törvényes biráimat ártatlanságomról meg nem győzhetem ugyan, ők is emberek levén, hibázhatnak; hibáztak is és következményeit nekem kell elviselnem, mit szívesebben teszek, mintsem kegyelmet kérve, magamat bűnösnek valljam. Ezt a széles világért sem tehetem.

- Bizonyítványa oly éles, hogy hegye eltörik; - válaszolt Tóth, - ön bevallja, hogy birái hibáztak, s ebben osztom véleményét, ön egyedül azon elvekért itéltetett el, melyeket szerencsétlen védelmében kifejtett. E körülményt utolsó védelmi iratomban, melyet tudta nélkül nyujtottam be, kifejtem. Azonban az itélőszék itéletét többé meg nem másíthatja; de a királyt nem ok nélkül nevezik törvényeink legfelsőbb igazságszolgáltatónak, neki joga van az itéletet meg-

másítani, s ezt tenni akarata is van, ha önök akaratosságuk által nem lehetetlenítik. Büszkeségük nem láthat abban lealázást, hogy királyukhoz kegyelemért esdenek.

- Igaza van Tóth úr, a király alkotmány szerint első biró, de ő e hatalmát az itélőszékekre ruházta és egyedül a semmisítési jogot tartotta fel és az ügy új tárgyalását, nem pedig a régi itélet eltörlését. Hogy halálos itélet aláírása nélkül nem hajtható végre és hogy ő kegyelmezhet meg az elitélteknek, ez felségi jog, melynek ahhoz, hogy a király summus justitiarius, semmi köze sincs.

- Hagyjunk fel e szőrszálhasogatással, - szakítá meg Tóth, - önt a jogi kérdésekben mindenki tekintélynek ismeri, de most nincs itt az ideje, hogy a jogtani kérdések fejtegetésébe bocsájtkozzunk a felett, melyek a király előjogai. A kérdés sokkal egyszerűbb, nem állván másból, minthogy ön ő felségének akar-e alkalmat nyujtani kegyelmezési jogának gyakorlására.

- Ezt mindig gyakorolhatja, - válaszolt Őz, - ha azt hiszi, hogy a hétszemélyes táblának itélete igazságtalan, sőt ez esetben nem csak királyi, de emberi kötelessége is egyszersmind helyben nem hagyni. Erre részemről minden további kérelmezés fölös, s még szükségtelenebb amaz igéret kívánása, hogy a történtet elhallgassam. E lépésben már benn van a bűnvád, én pedig soha sem ismerem el, hogy bűnös vagyok. E nyilatkozat az itélettel egyetemben büntetőtörvényeink új megsértése lenne. Ha kérelmemre megkegyelmeztetném, e kérdés hamar feledésbe menne és a jövő számára a törvény legveszélyesebb értelmezését hagyná hátra. - Azért inkább meghalok ártatlanul. Az országgyülés majd visszatér a velem elkövetett eljárásra és a felségárulási vétséget szigorúbban körvonalazza; mert kénytelen vagyok bevallani, hogy a jelenlegi törvényczikk nagyon határozatlan.

- Ne alkosson magának fellegvárakat, - szólt megint Tóth, - az országgyülésnek sürgősb és fontosabb végzendői lesznek, mint a felségárulási törvényczikk módosítása; ön meghal és senkinek sem jut eszébe e törvény módosítása.

- Nem is a legközelebbi országgyülést értem, - mondá Őz, - a törvények javítása nem percznyi munka, de ha egy nemzedék sirba szállta után kerül is szőnyegre: akkor is intő jel lesz sorsom a törvényhozóknak s emlékeztetni fogja, mit kell tenniök.

- Nehéz érveit megczáfolni, de mégis érzem, hogy igazam van; azonban tegyük fel, hogy önnek van igaza: életének, működésének nincs nagyobb becse, hogy feltartása miatt oly lépést tegyen, melyet elvileg erkölcsi és jogi hibának tart?

- Nincs, - szólt az ügyvéd, - én az igazságért éltem, s nem a hazugságért.

Tóth e szavak után könnyezve egyenesedett fel: «nyakassága végveszélybe dönti önt», mondá; az asztalhoz közeledett, melynél Szolarcsek ült, kezében toll vala, s vele a puha asztaltáblára szorgosan rajzolt. Egy tölgyet körvonalozott, melyen a kivégzettek nevei, levelein Őz barátja és saját neve vala olvasható, alatta pedig e körirat: «Laetius ex trunco virebit.» (A törzs szebben fog hajtani.)

- Még egyszer megkinálom önöket, - szólt az ügyész, - életük megmentésével. Ne feledjék el, hogy az eszmék uralma szintén változik és azon elvek, melyeket most halálra méltóknak tartanak, egykor dicsőíttetni fognak, még önök is segíthetik diadalra. Határozzanak gyorsan.

- Válaszom ez, - mondá Szolarcsek a rajzra mutatva.

- Én is elmondám a magamét, - szólott Őz.

- A választás önökön áll, - mondá most Tóth. - Én nem kényszeríthetem önöket élni. Jellemszilárdságukat becsülöm, de akaratosságukat nem értem. Isten önökkel. - Barátságosan megszorítá kezeiket, azután meghagyá a porkolábnak, hogy kisérje őket szobáikba és a legnagyobb figyelemmel bánjék velük.

Szolarcsek megkérte, hogy eszközölje ki, miszerint megint Őz barátjával egy czellába zárják, mert menekülési kisérlete óta külön voltak: «azt hiszem, mondá, hogy meg van győződve, miként többé a szökést meg nem kisértem». Tóth tüstént rendelést tőn e kérelem betöltésére és megindulva távozott.

A kérelemre Bécsből tíz nap mulva érkezett válasz, mert a börtönre itéltek is hasonló kérelmet nyujtottak be. E napok mind meg annyi év volt a kérelmezőknek, alig győzték már várni a királyi határozatot, legtürelmetlenebb most is Szulyovszky volt. Őznek azonban és Szolarcseknek repült az idő; nyugodtan és egykedvűleg szóltak az élet és halál viszonyairól, emlékezetben még egyszer átélték elmult napjaikat és előre nézve dicsőnek látták Magyarhon jövőjét. A fáradhatlan Fekete menekvési ajánlatait Szolarcsek határozottan visszautasította.

Junius 1-sején az itéletek harmadízben olvastattak fel, a király Őzét és Szolarcsekét megerősítette, a többinek tizenkét évi várfogsággal megkegyelmezett. Minden itéletet megszelidítettek és a tíz legkevésbbé bűnöst, köztük Abaffyt, felmenték.

Szolarcsek és Őz mosolyogva hallgaták az itéletet, mely szerint junius 3-án azon helyen, hol társaik elvérzettek, ők is lefejezendők. Szulyovszky ellenben megkegyelmeztetését panaszlá, súlyosabbnak tartván a tíz évi fogságot a halálnál.

Az ácsok a vérmezőn megint a vérpad felállításán dolgoztak, midőn este számos zárt kocsi érkezett az udvarra, melyek az elitélteket valának a különböző várakba szállítandók. Abaffyt társaival, kik végkép felmentettek, egyenkint szállíták Pestre, nehogy csoportos megjelenésükkel tüntetésre adjanak okot. Mindnyájan azon czella előtt haladtak el, melyben Őz és Szolarcsek sorsukat várták; némán szorítottak kezet egymással a rostélyon keresztül és örökre elváltak.

XX.
A tűzjáték.

A mosóczi várban halotti csend uralkodott. A ház ügyeit a báróné szokott pontossággal kezelte Lenke segélyével. Dél tájban kikocsiztak a mezőre, a hol az aratók szénát kaszáltak, vagy a folyóhoz, melyben ép a juhokat úsztatták. László rendesen a kocsi közelében lovagolt, mert anyja szereté, ha közelében van. Mind a hárman szomorúak és levertek valának és mégis közönyös és mindennapi dolgokról beszéltek. Habár gondolataik találkoztak és tudták, hogy érzelmeik egy tárgyat ölelnek, mindamellett óvakodtak a pesti véres eseményekről és barátjaik sorsáról csak egy szót mondani is. Fájdalmukat lelkük mélyébe temették, mert gyöngéden érző kebleknek a fájdalom szent érzelem, melyet nemcsak a hideg tömeg, hanem barátaik előtt is elrejtenek. Ezért gyakorta tapasztaljuk egyes családoknál, melyeket veszteség ért, hogy a szeretett halott nevét ritkán említik és e miatt gyorsan feledésbe merülni látszik, mivel mindenki vonakodik a fájó emlékek érintésétől, mig azét, ki iránt közönyösek valánk, vagy szívünktől messze állott, gyakran említjük, mert veszteségének gondolata kevésbé fáj.

A mosóczi levert hangulatot ismerték és a szomszédok, kik azelőtt gyakran látogatták meg a várat, résztvevő kiméletből elmaradtak; a ház Lenke megérkezése óta csendes volt. S e végből rendkívülinek tetszett, midőn július első napjaiban egy kocsi állott meg az udvaron. Egy fiatal ember szállott ki belőle s a lépcsőn felfelé sietett. Az érkezett Fekete volt. Midőn László meglátta, sírva borult nyakába. A báróné felkelt a zófáról és hallgatagon nyujtá neki kezét és Lenke, hogy könnyeit elrejtse, a himző rámára borult.

- Minden hasztalan volt, - mondá végre Fekete, - ő halni akart! Az utolsó estén is czellájában voltam és beszéltem vele. Minden szökési eszközt kezébe játszottam, legrosszabb esetben a vesztőhelyen a nép által is megszabadíthatom; mert ifjúsága a népben oly rokonszenvet ébresztett, hogy néhány szó elég leendett kitörést eszközleni és őt megszabadítani. De ő a sírba vágyott és ajánlatomat határozottan visszautasította. Egy kivánsága volt, hogy Raimondné mellett aludhassa örök álmát és én teljesítém utolsó kérését. Megkért, hogy nyilvánítsam a báróné iránti mély tiszteletét, mely a halálban is elkisérte. Önnek László, óráját küldötte emlékül, mely ama számos boldog órára emlékeztesse, melyet önnel átélt és Lenke kisasszonynak ezen egyszerű aranygyűrűt, azon kérelemmel, hogy a hagyományt egy haldoklótól szívesen fogadja.

Mindnyájan sírtak s az ifjú László fájdalma határtalan volt. Néhány pillanat mulva, hogy fia gondolatát másfelé irányozza, a báróné szólt:

- Kedves Fekete, ön megtett mindent, fáradozásaért fogadja köszönetemet. Ha a hazának sok önhöz hasonló fia lett volna, kik kötelességöket félelem nélkül teljesítendik, akkor nem folynának most könnyeim. Azonban a határtalan önzés daczára is, mely az emberek nagy többségét megszállotta, sok tárgy megmagyarázhatlan marad előttem. Mondja meg csak, hisz ön mindig Pesten volt, mit beszél a világ a főherczeg magatartásáról?

- A közvélemény gyakran igaztalan, - mondá Fekete, - mert a tömeg hajlandóbb valakit elitélni, mint menteni, általán azt hányják fel, hogy gyönge volt, s mivel a per folyama alatt semlegesen viselte magát, népszerűsége elveszett. Ha kikocsizik, kitérnek előtte és a szivélyes köszöntések helyett mindenütt haragos arczokat lát, senki sem emeli le előtte kalapját. És én biztos forrásból tudom, hogy az elitéltek érdekében mindent elkövetett, mégsem eszközölheté Bécsben megkegyelmeztetésüket. Minden kérése hasztalan veszett, úgy látszik, hogy Thugut

tervezve a főherczeg népszerűségének tönkretételére működött. Ha csakugyan ez volt az államminiszter szándoka, akkor fényesen sikerült.

- S nem veszi ezt a főherczeg észre? - kérdé újra a báróné.

- Észreveszi ugyan, de gyöngébb, semhogy komoly határozatra képes volna. És most, midőn népszerűsége a nemzetnél elveszett, Bécsben sem félik s úgy bánnak vele, mintha ő is bűnös volna. Hallám, hogy nagybátyám és mindazok, kik rendeleteiket egyenesen Bécsből kapják, oly méltatlanul bánnak vele, hogy a főherczeg türelme már egészen kimerült. A nép előtti tekintélye volt egyetlen erőssége, most azonban ezt is a bécsi rendeletek iránti tekintetből, ingadozó magatartása által feláldozta, - őt is nemsokára félredobják. Én nagyon sajnálom.

- Ez méltó büntetése gyávaságának, - szólt László.

- Talán csak természetes következése visszás helyzetének, - jegyzé meg a báróné. - Ezért őrizkedjél kedves fiam hasonlóba jutni. A ki egyedül családi körben keresi boldogságát, az legkönnyebben kikerüli ily időkben a sors csapásait, melyek csak azokat érik, kik az élet szinpadán állva, a végzet kerekében mozgató szerepet játszanak. A szerény családi körben sem él az ember hasztalan; boldog, ki e hatáskörrel megelégszik.

- Ne mondd ezt, kedves anyám, - válaszolt László. - Hiszen ez Horac bölcselete, ki mindig az arany középszerűséget hirdette és Augusztus császárnak tömjénzett, kivel egykoron mint ellenség állt a csatatéren szemközt. Én gyűlölöm őt és bölcsészetét.

- És mégis ez vigasztalta a vas jellemű Laczkovicsot utolsó pillanatában és Szolarcsek barátunk is Horácnak a börtönben olvasott ódáit hagyta rám örökül, - mondá Fekete. - A kis csolnak nem hagyja el a partot, mert fél a zivatartól, míg a hatalmas hajónak ép a partok veszélyesek és csak a nyilt tengeren mozoghat szabadon és veszélytelenül. Erős jellemek a szenvedélyek legnagyobb izgalmaiban is jól érezhetik magokat; nekünk kedves Lászlóm ügyekeznünk kell mielőbb révbe jutni.

László búsan mosolygott és fejét csóválta. Lenke szorgalmasan himzett és hogy könnyes szemeit ne lássák, szem-leszegezve szólt:

- Mindenkinek be kell tölteni, a mit kötelessége parancsol: csak az juthat visszás helyzetbe, a ki meggyőződését nem követve, más indokok által visszatartóztatva, nem cselekszi azt, a mit helyesnek tart. Ha meggyőződésen alapult tette halálba viszi is, vigasztalja azon érzet, hogy nem élt hasztalanul és hatott; emlékét barátai talizmánként őrzik, mely erősíti őket, míg a gyáva, a ki megtagadja meggyőződését, gyorsan a feledés éjszakájába borul. Ha választanom kellene, inkább lennék Szolarcsek Sándor, mint Sándor nádor.

De nemcsak Mosóczon, hanem az egész hazában így itéltek Sándor főherczegről és ő érezte a minden arczon olvasható közvélemény itéletét, sokkal mélyebben, mint hivék. Szokva a nép tiszteletnyilvánításához, nélkülözése igen fájdalmasan esett, - míg más részről nem kételkedhetett, hogy a bécsi udvar bizalmatlanul őrizteti, hogy gyanússá lett. A pör lefolyta előtt néhány nappal egy emlékiratot küldött Bécsbe, melyben a legfontosabb okokkal sürgeti, hogy még ez évben országgyűlés tartassék, mint azt Lipót eredeti törvénye rendeli; mert Ferencz koronáztatása óta már három teljes év mult el, s e miatt hivé, hogy sürgetése nem lesz hasztalan. Most, midőn népszerűségét elveszté, nem kivánt semmit égőbben, mint az országgyűlést. Ez volt az egyetlen tér, melyen a nemzetnek bebizonyíthatá, hogy szíve érte ver. A törvények reviziója már 1791-ben elhatároztaték és ő az időt elérkezettnek hivé, midőn ez eredménynyel végezhető. Ekkor váratlanul tudatá a kanczellár vele, hogy Ő Felségének épen nincs szándoka ez év folytán Magyarország rendeit összehívni; a franczia köztársaság ellen viselt háború elég okul szolgál az elnapolásra, mivel a kormány figyelmét a háború úgy is teljesen igénybe veszi.

A főherczeg gróf Szapáryval és Mertenz ezredessel ép ki akart lovagolni, midőn e sürgöny érkezett, a lovak már nyergelten állottak az udvaron; de alig vetett egy pillanatot a levélbe, arcza elsápadt és csengetett.

A komornyik belépett. «Ma nem lovagolok ki;» - szólt a főherczeg. A komornyik távozott.

- Istenemre mondom, - szólt a főherczeg, - ez még is sok. Minden bizonyítékaimra, melyekben kimutatám, hogy csak a legszigorubb törvényesség és korszerü ujítás által tarthatjuk fel a bizalmat Magyarországban, ébreszthetjük fel az alvó elemeket, egy száraz választ kapok a kanczellártól! Még kimerítő czáfolatra sem érdemesít; véleményemet tekintetbe sem veszik, bár azt két tekintély, az országbiró és személynök, kik az ország helyzetét minden esetre jobban ismerik, mint a bécsi kormányférfiak, támogatá. Oh! most már látom: ez mind csak azért történik, hogy a nemzet előtt lealázzanak. Állomásomnál fogva a törvény őrének kellene lennem; és ezért nekem fogják felróni bűnül, ha az alkotmány megsértetik és az országgyülés a törvényes időben össze nem gyül. Ez mégis sok, tovább nem türhetem.

- És császári fenség még sem tehet egyebet, - jegyzé még Szapáry, - minthogy bevárja azon időt, midőn a sereg viszonyai szükségessé teszik, hogy az országgyülést összehivják új segély megszavazására. Türelem, az ön kora is megérkezik.

- Türelem, - és mindig csak türelem! - szólt a főherczeg. - Már végkép kifogyott, őszinte választ akarok. Jelenlegi állásom türhetetlen; Bécsbe megyek megkérdezni a császárt, hogy meg van-e velem elégedve vagy sem? Ha igen, akkor követelem, hogy véleményemet tekintetbe vegyék; ellenkező esetben mentsen fel hivatalomtól és küldjön a sereghez, mert érzem, hogy bennem is Károly vére pezseg. Mit mond ehhez Mertenz ezredes úr?

- Fenségednek tökéletesen igaza van, - válaszolá ez, - Ő Felsége a császár mondja ki nyiltan akaratát, a nélkül, hogy az ugynevezett alkotmánynyal sokat törődjék, ő parancsol és mi mindnyájan engedelmeskedünk. Én mindig állítám, hogy császári fenség Ő Felségének leghivebb szolgája, és hogy minden félreértés csak onnan származik, mivel a császár kivánságát nem mondja ki nyiltan és a régi formákra nagyon is sokat ad, mintha magas akarata nem lenne az egyedüli törvény.

A főherczeg egy pillanatig hallgatott. Az ezredes szavai tüstént azon hangulatra emlékezteték, mely a császár közvetlen környezetében uralkodik, melynek a császári hatalom minden megszorítása iszony. Ily emberekkel szemben hogy ne látszanék gyanusnak az, a ki mindig az alkotmányhozi ragaszkodást ajánlá eszközül a forradalom elkerülésére. Végre gróf Szapáryhoz fordult és mondá:

- És ön gróf, ön hallgat?

A gróf egy pillantást vetett Mertenzre és azután szólt: Én más véleményen vagyok. Ha császári fenségedben bizalmatlankodnak, akkor fölös Bécsbe sietni: a nem követelt mentegetés csak növelné a gyanut, és azonkivül is a nádor hivatalától megfoszthatlan. Állása tartósabb, mint a bécsi udvaronczok befolyása. Igyekezzék állását megtartani és a kisszerű üldözéseket figyelemre se méltassa, és rövid időn tapasztalni fogja, hogy a bécsiek harcza ön ellen megszünt. Mint nádor ön egy kőszikla, melyen a tenger hullámai morajuk daczára is hatalomvesztetten törnek meg.

- Maradjon itt császári fenség - szólt kérőleg.

- Gróf úr nem katona, - szólt most Mertenz, - tanácsa egy államférfiué. Én az államtudományhoz nem értek; katona vagyok és elvem a támadás, minden akadályrai gondolás nélkül. Egy bátor támadás mindig jobb, mint egy mesterséges védelem. Inkább én keresem fel az ellenséget, mint ő engem.

- Igaza van ezredes úr - mondá most a főherczeg, - holnap Bécsbe utazom és állomásomról nyiltan fogok szólni. Tanácsa gróf úr hihetőleg eszélyesebb; de nem egyez meg jellememmel, mert én nem lehetek kétszinü. Kisérjen el ön is.

A gróf mosolygott és mondá, hogy a főherczeg parancsolhat vele, azonban szivesebben marad Budán, mert sehogy sem birja belátni, hogy e rögtöni látogatás Bécsben jó eredményü legyen.

Másnap a főherczeg segédével kocsin ült; éj beálltával megérkeztek a bécsi várba. A császár nem volt ott, perzenbeugi várában időzött, a hol mint magánember élt. Bármily féltékeny volt is császári méltóságára, mégis szerette, ha olykor foglalkozásaitól szabadulván visszavonulván családi körében lehetett. Látszatra a kormányügyekkel itt semmit sem törődött, majmaival és kajdácsaival játszott, a füvészetet tanulmányozta, tanult füvész levén, gyakran meglátogatá növényházait és ha olykor audienczián a kormány ellen panaszt hallott, ő is beleegyezett. És még sem történt tudta nélkül semmi. Thugut minden rendeletet közlött vele és egyenes jóváhagyás nélkül egyetlen egynek kivitelét sem merte megkisérteni. De a császár és államminiszter e viszonya a világ előtt rejtve maradt; Ferencz inkább nélkülözte a népszerü rendeletek iránt tanusitott rokonszenvet, semhogy magát a kormány tévrendeleteiért támadó ellenszenvnek kitegye. A nép szeretetét mint ember akarta megnyerni; e végből gyakran sétált egyedül, kopott ruhában; barátságosan szólt mindenkivel, mint egykor nagybátyja József; az országút a schönbrunni kerten keresztül ment, mely a közönség számára mindig nyitva állott, és örült ha a tömeg estve ablaka alá csoportosult, középszerü hegedülését hallgatni. Ily módon nagyon népszerü lett; a nép szivesebben türi a nyomást is, ha tudja, hogy panaszát meghallgatják, és a könnyitést, melyet teljesiteni nem akarnak vagy nem lehet, legalább szép szavakban megigérik. Ausztriában a pénzzavar már ekkor mutatkozék, mint a háboru természetes következménye; de Ferencz császár, ki a fukarságra hajlammal birt, oly egyszerüen élt, hogy az udvart pazarlással senki sem vádolhatta. Első nejének, a szeretetre méltó Erzsébet herczegnőnek halála után unokahugával, egy nápolyi herczegnővel kelt házasságra, és a nyarat szívesen tölté persenbeugi jószágán, hol gyermekeivel játszik, és a kert virágai közt felüdülést szerze az audientiák, kormányügyek és a népszerüség következetes vadászata szülte kimerültség után, mely a fővárosban lételét sulyosítá. Nem szerette, ha Persenbeugban háborgatták, és ezért a főherczeg elhatározta, hogy megvárja, mig visszatér; de Bécset szívből gyülölte, hosszas tartózkodása Budán magyarrá alakította, alkotmányos elvekkel telt el, melyek Bécsben nem a legszivesebben láttattak. Thuguttal beszélt a viszonyokról, és neki, valamint a kanczellárnak is megfejté egy országgyülés tartásának szükségességét.

De csakhamar kénytelen vala tapasztalni, hogy nézetei a bécsi államférfiakétól nagyon is különböznek, és a hideg udvariasság, melylyel Thugut fogadta, bizonyítá, hogy az udvarnál már minden befolyást elvesztett. Csupán egy reménye maradt még, a császárnak hűn előadván a magyar viszonyokat, bebizonyítni, hogy az ország boldogsága kivánja, miszerint szigoruan az alkotmányhoz ragaszkodjanak. E nyiltság, - mint hivé, - bátyjára nem téveszthetí el hatását, és eloszlatja azon bizalmatlanságot, mely iránta élt és alacsony lelkü udvaronczok által folyton tápláltaték. Azonban ép e bizalmatlanság lehetetleníté, hogy tovább Bécsben maradjon. Ha végkép visszavonulna, tüstént tudatnák a császárral, hogy bűnösnek érzi magát, ellenben, ha a társaságot keresné, e tettét oda magyaráznák, hogy Bécsben népszerüséget vadász. E végből a laxenburgi császári mulató várba vonult, mely alig fekszik néhány órányira Bécstől, de mégis elég távol, hogy a bécsiek seregestül ne tóduljanak ki, mint Schönbrunnba.

Itt egészen emlékeinek élt. Laxenburg volt azon hely, hol négy év előtt testvérével, a mostani császárral több évi elválás után ismét találkozott. Ferencz főherczeg, nagybátyja, József udvaránál nevelteték, mig ifjabb testvérei atyjoknál Lipót nagyherczegnél Florenczben voltak, ki a gyermekkor örömeit túlszigorú pontosságával megkeserítette. Szigorún unszolta őket a

tanulásra. Történelem és természetrajz képezte tanulmányaik alapját, melyekben a legkitünőbb tudósok oktatták. Mihelyt a tanulás órája elmult, a kis gyermekcsoport vigan mozgott a boboli kert terrassán, mely a nép előtt mindig nyitva állt. A főherczeg óhajtotta, hogy mint a néphez tartozók neveltessenek. Ez időt érkezett véletlenül a József haláláról hir. Lipót elhagyta Toscanát, mely kormánya alatt felvirult, mint egy szép kert, oly szervezetet alapítván meg, mely Európa minden államainak példányául szolgálhatott. Elvált, és népének áldása kisérte utját. A fiatal főherczegek, kik a nép és fejedelem között ily gyengéd kapcsokhoz szoktak, nem kevésbé estek csodálkozásba, midőn Ausztriában ép ellenkezőt tapasztaltak. Itt ugyan mindenütt nagy örömzajjal fogadták őket, de mégis érezék, hogy a nép elégületlen. Mig Laxenburgban időztek, a tartományokból kedvezőtlen hirek érkeztek. Belgium még nem csillapodott le; Magyarország a lázadás előestvéjén állott, a porosz udvar fenyegető állást vőn; a török háboru még nem volt bevégezve, és Francziaországban már forrott minden, mint egy vulkánban kitörés előtt, és senki sem tudhatá, merre veszi a láva utját.

Ily tapasztalatok Ferencz főherczeget korán megérlelték, lelkének ifjusága elhervadt, komoly és bizalmatlanná lőn, Sándor még csak 18 éves volt, midőn atyja, Lipót tudatá vele, hogy rendeltetése Magyarország nádorává lenni, és mint ilyen az uralkodóház érdekeit előmozditani. Visszaemlékezett, mint érkezett meg az országgyülésre, mint választák meg egyhangulag nádorrá, és mint tevé le törvényes esküjét a császár jelenlétében. - Most is fülébe csengtek császári atyjának szavai, melyeket a trónról monda neki.

- Azon kötelék, mely fiut az atyjához köt, soha se akadályozza esküd betöltését, ha törvény és kötelesség kivánja; mert ünnepélyesen nyilvánitom hű népünk előtt, hogy gyermeki hűségedet azon buzgalom és szigor szerint mérlegelem, melyet a nádori hivatal betöltésében tanusitasz. A mint nem kételkedem, hogy esküdet a királyi méltóság és jogaink fentartásában pontosan betöltöd, ép ugy akarom, hogy a rendek törvényes jogainak őrzésére és az ország szabadságának megvédésére hasonló gondot fordits.

Ez valóságos királyi nyilatkozat volt, és a főherczeg gyakran visszaemlékezett rá, különösen pedig most, midőn betöltési szándéka bizalmatlanságot keltett fent, és az országban visszhang nélkül hangzott el. Magasan álló egyéneknek semmi sem könnyebb, mint népszerüségre jutni, és semmi sem nehezebb, mint a birt népszerüséget megtartani. Ha egyszer megmutatók, hogy oly intézményt, mely a közvéleményben helyeslésre lel, életbe léptetni képesek vagyunk, akkor a tömeg azt hiszi, hogy ellenkező esetben csak a jó akaraton mult. Ezt most a főherczeg fájdalmasan érezte és még sem hozhatta köztudomásra azon akadályokat melyek hathatásának ellenszegültek. Az okos, jóságos Lipót trónján a becsvágyó Ferencz ült, ki a franczia forradalomtól megrémülve, minden ujításban a lázadás magvát látta, ki testvéreiben mind megannyi vetélytársat látta, és ezért barátjaikat körükből rendszeresen igyekvék eltávolítani. Elmult azon szép idő, midőn Lipót császár a nádornak nyilvános atyai köszönetet mondott, mivel a nemzetnek tett esküjét szentül megtartá. A főherczeg azonban még se hihette, hogy Ferencz császárban a testvéri érzelmek végkép kihaltak. - Hogy lehetne az, ki boldogságát különösen a családi életben keresi, testvére iránt hideg, midőn ez őszinte melegséggel közelít felé?

E gondolatok foglalkoztatták a főherczeget szüntelen; meg volt győződve, hogy a császár kedélyét elhomályosító fellegeket sikerülend elüznie. Hisz ő mindent megtőn, a mivel megbizták. Érezte, hogy ha valaki az utóbbi időbeni magatartásával elégületlen lehet, az nem az udvar, hanem inkább a nemzet. Ha sulyos kötelességeit nem oldá meg egészen, akkor hibája volt, hogy az ország szabadságát nem őrzötte teljes erélylyel; mert a korona jogait őrizte. Egyedül testvére lenne az, ki ezt be nem látná?

Ily kedélyállapotban érkezett a hir, hogy a császár három nap mulva visszatér Persenbeugból, és tüstént Laxenburgba mén. - A nádort e hir kellemesen érinté, és tüstént arra gondolt, hogy a császár megérkezésére egy ünnepélyt rendez. Laxenburgi tartózkodása alatt kedvencz mulatságát, a tűzi játékot ugy is folytatta; egy öreg cseh tüzér volt egyetlen társalgója, a ki e foglalkozásoknál neki segédkezet nyujtott.

- Prokop! - szólott a nádor, midőn a várból a tó melletti rétre érkezett, hol az öreg katona röppentyűket készített - egy rendkivüli tűzjátékot kell rendeznünk, melyet az egész világ megbámuljon.

- Császári fenség, már én ahhoz több nap óta készülök - válaszolá ez.

- A császár három nap mulva megérkezik, meg kell őt lepnünk. A hely nagyon kedvező. A tó melletti lovagvár különösen alkalmas, hogy tűzjáték által mesterségesen megvilágíttassék. - A viztükre minden szikrát visszasugároz. Mit gondolsz, nem jó lenne e tűzjáték egy részét ez úszó csolnakról rendeznünk?

- Minden esetre császári fenség! - mondá a tüzér.

- Csak dolgozzál, és tüstént elkészítem a rajzot. Záradéka a girondella legyen. Ép oly fenségesen fog sikerülni, mint Rómában. Előre örülök az okozandó hatásnak.

Ezzel a főherczeg Prokop mellé ült, és a hosszu papircsöveket puskaporral töltögeté.

- Prokop! - mondá hirtelen a főherczeg - én soha se voltam csatában; neked már elégszer volt alkalmad, mondd el, mit éreztél, midőn először álltál az ellenséggel szemközt?

- Császári Fenség! én tizenöt éves koromban állottam be önként; két év mulva kiütött a háboru és ütegemmel a lobosiczi csatában a poroszokkal állék először szemközt. És midőn az első ellenséges ágyú villanását látám, tapasztaltam, hogy jól lőnek; de félelmem egészen elbusított, s igy szóltam társaimhoz: Mirevaló volt ide jönnöm? Mire társam válaszolá: Ne félj, a minket találó golyó még nincsen megöntve; azonban már meg volt öntve, sőt már ki is lőtték, mert azon pillanatban halva rogyott a földre; az ágyúgolyó kettészakítá.

- S te megijedtél?

- Hogy ne ijedtem volna meg; de idővel a vérhez is hozzá szokik az ember, és később haldokló társaim se indítottak meg; követtem a parancsszót, és mással nem törődém. Azt azonban nem tapasztalám, hogy az elesettek közül csak egy is sejtette volna sorsát.

- Hány évig szolgáltál? - kérdé a főherczeg.

- Az egész hét éves háborút átkatonáskodtam, s a török háborút is. Szolgálati éveim száma egészben 40.

- És soha sem kivántad elbocsájtatásodat, hogy hazádba térhess?

- Nem, császári Fenség, hisz én katona vagyok, a császár kenyerét eszem, s ruháját hordom; van annyi pénzem, hogy vasárnaponkint egy meszely bort ihassam, s egy lányt tánczra kérhessek föl. Hazám a kaszárnya, más szolgálatot ugy sem végezhetek, mint a mit 40 év óta végzek.

- Nem sajnáltad soha azokat, kiket a háborúban megöltél?

- Mit törődöm én velük - mondá Prokop - szegény kópék, mint én, kik a mindennapi kenyérért szolgálják királyukat, mint én a császárt. A kiontott vérért nem mi, hanem a királyok és miniszterek számoljanak, mi vakon engedelmeskedünk a parancsnak. Azonban esőre áll az idő, félek, hogy eszközeink megáznak - mondá szünet mulva.

- Igazad van, - válaszolt a főherczeg, - de ez csak muló permeteg, fél óra mulva kiderül. Szedd össze a port, a röppentyűket, és minden eszközt, és tedd a kerti házba a zófa alá. Én ott maradok a szobában, egy kissé lepihenek, mert fáradt vagyok. Ha az eső elmult, zörgess ajtómon.

Prokop követte a főherczeg parancsát, az eszközöket a zófa alá rakta; de midőn a főherczeg a szobába lépett, így szólott hozzá:

- Császári fenség! jobb lesz, ha a várba megy. A lég nagyon nyomasztó és egészségtelen, a fal nedves - ártalmára lehet.

- Mi jut eszedbe? - mondá a főherczeg, ledülvén a zófára, - szellős szoba és hűvössége igen kellemes e tikkasztó nyári hőségben.

- Császári fenség, ne maradjon itt! - kéré újból a tüzér, - bizonyosan ártani fog, ha itt marad.

- Ne légy gyermek Prokop, - mondá a főherczeg, - most ne háborgass, de ha az eső elállott, költs fel.

Prokop vállat vonva távozott.

Alig haladt kétszáz lépésre a háztól, midőn egy rögtöni robbanás megreszketteté a levegőt. A kerti ház a légbe röpült: a főherczeg meghalt!

XXI.
Zárszó.

Tizennyolcz hónap mult, mióta a foglyokat Budáról Ausztria különböző váraiba széthordták. Néhányat az olmüczi sötét kazamatákba zártak, néhányat Spielbegbe vittek, Kazinczy és Szulyovszky pedig Tirol meredek szikláin sinlődtek. A magyar foglyok hamar meggyőződtek, hogy itt nem rendkívüli vendégek, mint Budán voltak. A várparancsnok és porkoláb már megszokták a foglyok panaszait és szivükből a részvét végkép ki volt halva; megvesztegetés nem könnyítheté sorsukat, a börtönőr kemény szivét meg nem lágyítá. Kazinczyt és Szulyovszkyt vasra verték, s még a dohányzást is megtagadván tőlük; fel kellett ölteniök a durva fogolyruhát, és hitvány élelmük csakis az éhenhaláltól óvta. De minden nélkülözés között azt viselték legnehezebben, hogy a világtól végképen el voltak zárva; levél nem juthatott hozzájuk; könyvet vagy ujságot soha sem láttak; senki sem látogathatá meg őket; a mormogó porkoláb ritkán ejtett egy-egy szót; egyetlen foglalkozásuk takaró és harisnyakötésből állt, úgy bántak velük, mint kötőgépekkel. Kazinczy magas szelleme ez állapotban is talált vigaszt; észlelődő élethez szokva, a külvilággal keveset törődött, gondolkodásban tölté idejét. De a türelmetlen könnyelmű Szulyovszky, ki vele egy börtönben volt, nem lehetett nyugodtan és magát, valamint barátját is ártatlan szenvedéseiknek örökös panaszlásával gyötörte; zajos élethez szokva, végtelenül unatkozék. Különösen a kiváncsiság bántotta. Azon pillanattól, midőn a zárdát elhagyák, megszünt a külvilággal minden összeköttetésük, a világ forgásáról mit sem tudtak. A Bonaparte név, mely most a világot tölté be, a börtönfalon keresztül nem juthatott, a franczia sasok diadalát nem tudták; a porkoláb, midőn Szulyovszky ujságokért ostromolta, nem közlött velük mást, mint hogy Jourdant Németországban megverték, Marceau elesett és Moreau a Rajnán visszanyomatott. Midőn Bonaparte 1797-ben január elején az ötödik hadoszlopot megverte, melyet Ausztria ellene küldött és tavasz kezdetén az Alpeseken keresztül Bécs felé vonult, honnan sereget többé ellene nem birtak küldeni; midőn a bécsi udvar rémülésében menekvésről tervelt, ekkor rögtön parancs érkezett Kufsteinba, hogy a foglyokat gyorsan szállítsák el, nehogy a francziák kezébe essenek.

Márczius vége felé járt, a hegyek még hóval voltak fedve, mikor a porkoláb egy reggelen czellájokba lépett, melynek tisztogatására szokottnál nagyobb gondot fordított, sőt még a kandallóba is, melyben egész télen át csak elvétve égett tűz, begyujtott. Kazinczy mindezt alig vette észre, de Szulyovszkynak elég volt e csekélység, hogy kedélye felviduljon. «Tapasztalni fogod, mondá Kazinczynak, hogy e napságtól fogva jobban bánnak velünk. Bizonyosan parancs érkezett Bécsből, mert ok nélkül e mogorva porkoláb nem fárasztja magát ennyire.»

Egy óra mulva a várparancsnok a börtönbe lépett, megvizsgált mindent, s azután mondá a foglyoknak:

- Uraim! parancsom van, önöket még ma e helyről elszállíttatni; - egy óra mulva utaznak. Porkoláb, vegye le a foglyokról a vasat; Isten önökkel.

- Őrnagy úr! szabad-e tudnunk, hová visznek? - kérdé Szulyovszky, - miközben kezéről a vasat levették.

«Nem - mondá a parancsnok nyersen, - ha rendeltetésök helyére érnek, meg fogják tudni.» E szavak után távozott. Néhány percz mulva a foglyok két katonával zárt kocsiban ültek. Egy osztály lovas kisérte állomásról állomásig. A kocsiról nem volt szabad leszállaniok, azt sem tudták, merre visz útjok. Szulyovszky örökösen az utazáson törte fejét. De hasztalan, mert a

katonáknak, kik állomásonkint váltakoztak, meg volt tiltva kérdéseikre válaszolni és így némán utaztak éjjel-nappal szakadatlanul.

Nyolczadik napon este felé a kocsi egy meredek hegyre felérve megállott. Az ajtót kinyitották és a foglyok leszálltak, azután egy tiszt egy nagy kiterjedésű vár udvarán keresztül vezette egy tágas szobába; és midőn este szobájuk ablakán a hold világánál a terülő vidékre tekintettek, Kazinczy örömmel kiálta fel: Pozsonyban vagyunk!

Azonban a hosszú út annyira eltikkasztotta, hogy nem sokára ágyba dőlt, - örülvén, hogy végre kényelmesen kipihenhet. A tiszt, ki a szobába vezette őket, egy támlás székbe ült, fejét karjára támasztván, aludni látszott. Szulyovszky türelmetlenül járt fel s le a szobában mint egy kis gyermek.

- Valahára megint hazánkban vagyunk, - mondá Kazinczynak, - mi lesz sorsunk? Ok nélkül még sem hoztak el Kufsteinből, - és mért épen Pozsonyba?

- Hogy holnap tovább szállítsanak, - mondá Kazinczy. - Kegyelemről szó sem lehet, mert ezt már Kufsteinban tudatták volna velünk: és bár mily szeszélynek köszönhetjük elhozatásunkat, a börtön itt is, ott is csak börtön marad. Azonban mégis szeretem, hogy újra hazám legét szívhatom, megfrissültem s megerősbültem általa.

- Őrült poéta, - mondá Szulyovszky, - mi közöm nekem a magyar levegővel? Levegőből nem élhetünk. Kufsteinban is elég tiszta volt; valódi sas fészek volt börtönünk. És mással is gondolok; a fogság lelkemet már egészen megtörte, szellemi táp után vágyom. Szeretném tudni, mi történt a világban másfél év óta; azon idő óta csak nem volt csendes, nagy eseményeknek kelle történniök, mert különben most is Kufsteinban ülnénk. Oh csak egy lapot láthatnék néhány pillanatig, még ez is rendkívül boldogítana.

- Igazad van, - mondá a költő, - iszonyú az emberiség szellemi mozgalmaiból kizárva lenni, elmaradni a kortól és szellemi táplálék nélkül csak testileg tengődni. De a mult emlékeit el nem rabolhatják, ha a jelentől megfosztanak is és a multak érzelmein élődik a lélek, ha a jelen után nem sóhajtozik; ha csak a classicusokat megengedik vala olvasnom, nem kivántam volna egyebet. - De mit ér a panasz, mit használ a vágy? csak szerencsétlenségünket növeli! Nyugodjál meg végre sorsodon, édes barátom és tanulj nyugodtan tűrni ott, a hol segíteni nem lehet.

- Ne prédikálj mindig, - mondá Szulyovszky türelmetlenül. - Most már én is nyakig vagyok, hisz neked a fogság nem volt büntetés, te szobádból azelőtt is börtönt alkotál; naphosszant ültél könyveid mellett, a szavak gyökeit kutatva, vagy lyrai szívömlengéseidet mértékbe erőszakolva. Ha nem volnál protestáns, már rég a kolostorban ülnél. Én ellenben a világban forogtam, szerettem a társaságot és a mozgást, nekem a börtön kétszeres kín. Én a jelennek egy pillanatát a multnak századaiért nem cserélem be és a mi a jövőt illeti, egy évet szivesen adnék belőle, igen, egy fél évvel megtoldanám börtönömet, csak most néhány órára lemehetnék a városba, valamely kávéházban ujságot olvasni.

A költő felkelt ágyáról, az ablakhoz lépett és mondá, hogy bármennyire él is a jövőnek, mert a jelenben a szabadság barátja úgy sem találhat örömet, most mégis megegyez Szulyovszkyval abban, hogy ezek a «tantalusi kínok» folytatá búsan; látjuk a Dunaparton a város kivilágított ablakait és hasztalan epedünk a gyönyör után, melyet a város minden lakója élvezhet és a legtöbb még sem élvez, mert az olvasás kevésnek életszükség. Feküdjél le, - mondá szünet mulva Szulyovszkynak, - okosabb ily elérhetlen vágyakat elfeledni, mint kínzásunkra növelni.

- Ki alhatnék ma? - mondá Szulyovszky, - bármily fáradt vagyok is, hasztalan csukom le szempilláimat és bármily betölthetlen is a vágy, szüntelen üldöz.

A tiszt, ki eddig a foglyokat észre sem vette, felegyenesedék az asztalról, melyre támaszkodott és merev sápadt arcza Kazinczy kedélyére mély benyomást tőn. Szulyovszkyhoz közeledve szólt:

- Látom, hogy barátjával a városba óhajt menni ujságot olvasni. Az ujságok különösen érdekelhetik; egy szabad órát végetlen boldogságnak tart! Irigylem e pillanatban érzéseit, de nagyon örülök, hogy kivánatát teljesíthetem. Önök ez éjjel szabadok! Öltse fel rokkomat, barátját pedig burkolja köpenyembe, az őrállomásig személyesen elkisérem. De kezet rá, hogy pont három órakor éjfél után megint itt lesznek. Most mult el tíz, öt órát mulathatnak. El ne felejtsék, hogy becsületemmel kezeskedem önökért és ha megszöknek, haditanács elé állíttatom. Hatkor tovább kisérik, hogy ezentul a munkácsi börtönökben sinlődjenek.

Szulyovszkyt a meglepetés elnémította, de szokása ellenére, hosszas hálálkodás után megigérte, hogy a határozott időben visszatér. Felhuzta a felöltönyt, Kazinczy pedig vállára vetve a köpenyeget, hálásan megszorítá a tiszt kezét, ki őket a várudvaron végig az őrök mellett elvezetve, útra igazítá, melyen leghamarább az alsóház gyűlésterme melletti kávéházba jutnak, melynek ajtai éjnappal nyitvák; mert midőn a játékosok a kártyaasztalt elhagyják, már szállingóznak a csendes polgárok - reggelizni.

Kazinczy és Szulyovszkynak első pillanatban nem volt ideje, e lélektani rejtély megoldásával bibelődni, hogy miért részesíté őket a tiszt ismeretlenül ily szivességben, milyet baráttól sem mindenkor lehete várni; csupán arra gondoltak, hogy e véletlen nyujtotta szabadságot élvezhessék. Lesiettek a városba, a kávéházba érve, lapot kértek és kiváncsiságuk végre csillapult. Óvakodásból, nehogy valakitől felismerve, a tisztet bajba hozzák, minden beszélgetéstől tartózkodtak; és mégis mily gyönyör volt, valahára barátságosabb arczokat is láthatni, mint a börtönőré. Az órák, melyek végtelenné olvadtak a börtönben, mint pillanatok multak el. A székesegyház órája kettőt ütött, s adott szavukra figyelmezteté. Felkeltek az asztaltól, melynél a lapokat elmélyedve olvasák és távoztak, hogy még a Dunaparton néhány perczig sétálhassanak. Örültek a langyos márcziusi légnek és habár a fák még téli ruhát viseltenek, el voltak ragadtatva a tavasz éltető lehétől. Szótlanul haladtak a Dunaparton végig; Kazinczy egészen a rég nélkülözött szabad természet élvezetébe mélyedett, sőt még a nyugtalan Szulyovszky is komoly és elérzékenyült vala; ünnepies szent hangulat szállta meg lelküket.

Azonban az óranegyedek gyorsan multak, kiábrándulva végre, mielőtt a hármat elüté, a kitűzött helyen voltak, hol a várakozó tisztet messziről megismerék. Hozzá közeledtek, látásukra meglepődött és szótlanul kisérte a terembe, melyet néhány óra előtt elhagytak. Midőn visszaérve az ajtó becsukódott, Kazinczy szólt a tiszthez:

- Barátságáért és a bennünk helyzett bizalomért fogadja szives köszönetünket; e szabadon élvezett néhány óra nekünk megbecsülhetlen értékű, emléke a börtön szenvedéseit is meg fogja édesíteni.

- Oh! miért kelle elmulniok! - sóhajtá Szulyovszky. - Most megint foglyok vagyunk, mint előbb! De ez nem az ön hibája kapitány úr, mert kegyed várakozásunkat meghaladót tőn velünk, a miért is örök hálánkra számíthat. Hiszen fogságunk sem tart örök ideig, s ha vége lesz, akkor meglátogat jószágomon. Testvérként fogadom.

- Köszönetüket nem fogadhatom el, - mondá a tiszt, - mert én tartozom önöknek hálával és nem önök nekem. Én sokkal többet köszönhetek önöknek: életemet!

- Csak tréfál, - válaszolá Szulyovszky, - hisz ma találkozunk először, hogy köszönheté nekünk életét?

- Nem tréfálok, - válaszolt a kapitány komolyan és leült; a foglyok csudálkozva tekintettek egymásra.

- Szíveskedjék nekünk e talányt megfejteni, - mondá Kazinczy, - mert szavai megmagyarázhatlanok.

- Az idő négyre jár, - válaszolá a tiszt, - ha nincsenek elfáradva és érdekli, könnyen megfejthetem e talányt; de önöknek pihenés kell, hatkor elutaznak.

A foglyok melléje ültek az asztalhoz és biztosíták, hogy elbeszélése mindenesetre kedvesebb mint az álom és a tiszt elkezdé:

- Életem eddig a csalódások hosszú sora volt. Gyermekségemtől fogva semmit sem gyűlöltem jobban, mint a hazugságot és álnokságot. Az emberektől csak igazságot vártam, de sohasem nyertem. Anyám növelte bennem az érzést, hivén, hogy miként a hajósnak a delejtű, kijelöli jó utamat és átkom leve. Még iskolába jártam, midőn anyám meghalt, atyám pedig sokkal előbb. Anyám tanítását sohasem feledém, megvetettem a hizelgést; őszinteségemet és nyiltságomat büszkeségnek, sőt romlottságnak is keresztelék. Iskolatársaim nem szerettek; mert mindig hallgatag voltam és víg játékaikat kerülő. Azonban vigasztalám magamat. Gyámnokom anyám egyik rokona vala. Anyám iránt érzett szeretettel huzódtam hozzá. Fia velem egykorú, játszótársam volt. A legábrándosabb barátsággal függtem rajta. Gazdagnak tartottak, tanáraim meg voltak szorgalmammal elégedve és midőn iskoláimat végezve teljeskorú levék, a legfényesebb jövő mosolyga felém. Egy kedves lányka volt jegyesem; boldog valék, mert hivém, hogy viszonszeret. Házasságunkat semmi sem akadályozá, mert szülői beleegyeztek és néhány hónap mulva remélem, hogy esküvőmet megünnepelhetjük, midőn váratlanul egy levél Pestre szóllított. Egy pörnek atyám végrendeletét illetőleg kelle eldőlnie, előbbi gyámnokom atyám ellen többféle követeléssel lépett föl; de én a törvényszék itéletével nem törődtem, a birvágy úgy sem bántott. Jegyesem sírt, midőn elváltam és én bátyámat, legjobb barátomat, mint hivém, kértem fel, hogy gyakorta látogassa meg és szorgalmasan tudósítson felőle. A pör miatt a fővárosban sokáig kelle időznöm; a leány levelei telve voltak égő szerelemmel, - végül eldőlt a pör; vagyonomnak nevezetes részét rokonaimnak itélték. Bármely igaztalan volt is ez itélet, mégis örültem, hogy hosszas számüzetésemnek véget vetett. Siettem jegyesemhez. Megváltozott, nem volt oly őszinte mint előbb, szülei az esketést elhalaszták és szemlátomást kerülték a felvilágosítást, végre felszóllítám és tagadó választ nyerék. Szerelmemben csalódva, keserű fájdalommal még inkább húzódtam barátomhoz; azonban ő is megváltozott, néhány nap mulva megtudám, hogy volt szeretőmnek ő a jegyese! Kétségbe esém, rokon, barát, szerető megcsalt, mindenütt önzést, hazugságot, álnokságot és árulást láttam. Ekkor ütött ki a franczia háború, rám nézve ez várva várt alkalom volt, katona levék. Szemben a halállal gondolám, akkor mégis csak megszünnek az alacsony emberi szenvedélyek; meg voltam győződve, hogy vagy meghalok a csatatéren, vagy barátot nyerek. A halál komoly arcza előtt, mely minden pillanatban fenyeget, mégis csak leveti az ember önzés és az álnokság álarczát. És újra csalatkoztam. Láttam, hogy a csatatűz, melybe társaim gyakorta bátran mentek, a szivet salakjától meg nem tisztítja; irigység és önzés nem kevésbbé uralgott itt, mint a társadalomban, még a feljebbvaló halálában sem látott az alábbvaló mást, mint előléptetését és este, midőn a csatában elesetteket számítók, ugyanazon pillanatban, midőn még meg nem hidegült társainkat említők, már nem járt máson eszünk, mint azon változáson, melyet a seregben haláluk előidézett; a mindennapi veszély csak nevelte a könnyelműséget és az élvezethajhászást. Mélyen gyökerező gyűlölet szállta meg lelkemet, utálattal teltem el az örökös hazugság által, elvesztém hitemet az emberekben, be nem láthatám, hogy élni érdemes, meguntam az életet és vártam a halált; de a csatamezőn hasztalan kerestem, a golyók kikerültek; gyorsan haladtam, nevem a napi parancsokban említették, bátorságomat érdemjelek jutalmazák, mint mondani

szokták, társaim irigyeltek, mert nem tudák, hogy életuntság vezet, és hogy míg kitüntetéssel halmozának el, én az öngyilkosságra gondoltam. Ily kedélyhangulatban voltam tegnap, midőn beszédüket végig hallgatám, - sötét gondolatok zavart tömkelege tódult agyamba, midőn hirtelen azon eszme villant fel lelkemben, hogy még egyszer megkisértem, miszerint az emberiség kivétel nélkül az önzés és hazugság áldozata-e. E végből lebocsátám önöket a városba, visszaadám néhány órára szabadságukat. Önök ismét honfitársaik körében voltak hazájukban, megszökhettek, barátaik, családjuk intett a távolból feléjök, semmi sem tartá vissza, csak egy idegennek adott szó! Meg voltam győződve, hogy börtönükbe többé vissza nem térnek, a nyujtott alkalom oly csalékony volt. Ha három órakor vissza nem térnek, sorsom el van döntve. E pisztoly meg van töltve, szívemnek szántam. De önök megtarták egy kormány bérenczének adott szavukat, önök, a kik, mint mondják, igaztalanul vannak több évi börtönre itélve. Szavuk által kötve hitték magukat; ez új bizalmat ébresztett bennem az emberiség iránt, mely felett még sem eshetem kétségbe, s ezért elhatározám, hogy tovább is éljek. Most beláthatják, hogy viseletük mentett meg, erkölcsileg feltámasztott.

Itt elhallgatott és Kazinczy szünet után mondá: - Tehát nálunk boldogtalanabbak is vannak! Mi a börtönben nem veszténk hitet az emberiségben. Nemde Szulyovszky?

Azonban Szulyovszky nem válaszolt, mélyen elaludt székén, csak akkor ébredt fel, midőn Kazinczy felrázta, mert hajnalodni kezdett. A kapitány a parancsnokságot más tisztnek adta át, a foglyokat a várkapuhoz vezeték, a hol szótlanul a zárt kocsiba ültek, mely velök gyorsan tova robogott.

Évek multak el, lassanként a foglyok is kiszabadultak börtöneikből, Kazinczy, Szulyovszky és társaik, kik halálra voltak itélve, csak 1803-ban. Kilencz teljes évet töltöttek életökből börtönben. Midőn végre kiszabadultak, körülnéztek a hazában és idegeneknek érezték magokat. Új nemzedék nőtt fel azóta, könnyelműség és élvezetszomj szállta meg a kedélyeket; a nemzet alkotmányos érzülete elaludt, senki sem gondolt többé a kivégzettekre, senki a szerencsétlen főherczegre. A foglyok magok is idegenek lettek saját hazájokban, kerülték őket, féltek velök találkozni, bár azt sem tudák, mi volt vétkök. Kazinczy és Szulyovszky kérdezősködtek azon tiszt felől, kivel oly különös módon ismerkedtek meg; de nevét többé a katonai névkönyvben nem lelék, néhány évvel találkozásuk után a marengói csatában elesett.

Abaffy Törökországba menekült, menekülésének indokait meg nem magyarázhaták. Egy fiatal lányt csábított el, de e csábítás csudálatosképen azon időre esett, midőn a főherczeg haláláról hír elterjedt és az országbiró gróf Zichy, a királyi tábla elnöke Ürményi József hivatalaikból rögtön elmozdíttattak. Abaffy csak akkor tért vissza, midőn a foglyok börtönükből kiszabadultak. Azonban sem ő, sem bajtársai a politikában többé cselekvőleges részt nem vettek, Martinovicsról és a pörről hallgattak. Szulyovszky jószágára vonult és könnyelmű maradt ezután is. Kazinczy egész erélylyel a nyelvbuvárlatra adta magát és még nem egy erős harczot kelle vívnia a régi iskola védőivel, azonban elégtételül szolgált neki, hogy az 1830-ban alakult magyar akadémia, mint az irály legnagyobb mesterét, első tagjául választá.

Bacsányit 1809-ben, midőn Napoleon császár győzedelmes seregével Bécsbe vonult, a francziáknak tett szolgálataiért az osztrákok Linzbe bellebezték és politikai felügyelet alatt tartották. Barátságos, becsületes öreg úr volt, a kit igen megörvendeztete, midőn néhány év előtt a magyar akadémia tagjául választá, mert azt hívé, hogy hazájában már tökéletesen elfeledték. Azonban ha barátai Martinovicsot emlegeték, elkomolyodott és félbeszakítá a beszédet.

A titkos társulat tagjai közül csak kevesen érték meg a nemzeti közszellem újra felébredését, midőn a merevség hosszú korszaka után, mely 1796-tól 1825-ig tartott, élénk alkotmányos élet következett. Azonban másként alakult, mint egykor várták; nem az apát eszméi törtek

utat, hanem az Őzéi. Az 1830-iki országgyűlésen egy aggastyán ébreszté fel a közfigyelmet, a ki minden gyűlésen rendesen megjelent és a tanácskozásokat figyelemmel hallgatá. Ez Szlávi volt, utolsója azoknak, kik egy fél század előtt halálra ítéltettek és midőn a büntető jog a felségárulást tárgyazó részének módosítása került napi rendre, ekkor gyakran visszaemlékezett Őz barátjának szavaira. Magyarország dicsőségének és szerencsétlenségének napjait ő sem érte meg.

Hogy Fekete Lenkének boldog férje lett és hogy Mosóczon a bárónéval és Lászlóval gyakran emlegeték bánatos szívvel a szegény Szolarcseket, szükségtelen megemlítenünk. Gróf Szapáry jószágaira vonult és soha sem tért többé vissza az udvarhoz.

-&-